

ОЖЕК ЛОНДОН

4

МАРТИН ИДЪН

ИЗДАТЕЛЬСТВО ОТЕЧЕСТВО

ДЖЕК ЛОНДОН МАРТИН ИДЪН

Превод: Александър Бояджиев

chitanka.info

ПЪРВА ГЛАВА

Първият отключи вратата и влезе, последва го млад човек, който непохватно сне шапка. Той бе облечен с груби дрехи, пропити с дъха на морето, и беше съвсем не на място в просторния коридор, където се озова. Не знаеше какво да прави с шапката си и започна да я пъха в джоба на палтото, но другият я взе. Това стана спокойно и естествено и стеснителният младеж оцени жеста. „Той разбира — помисли си, — ще ми помогне“.

Следваше неотстъпно другия, като поклащаше рамене и протягаше неволно крака, сякаш равният под се нагъваше и пропадеше с надигането на скоковете на морска вълна. Огромните стаи ставаха тесни за неговата олюляваща се походка и той се страхуваше, че широките му рамене ще ударят рамките на вратите или ще пометат дреболиите от ниската полица на камината. Отстъпваше настрана от различните вещи, като увеличаваше опасностите, съществуващи в действителност само във въображението му. Премина неуверено между голямо пиано и отрупана с книги еднокрака кръгла маса, въпреки че между тях имаше толкова място, че пет — шест души, един до друг, спокойно можеха да минат. Огромните му тежки ръце висяха отпуснато. Не знаеше къде да ги дene и когато възбуденото му въображение видя как закача книгите на масата, отскочи като подплашен кон и едва не се блъсна в столчето пред пианото. Наблюдаваше лекотата, с която се движеше другият и за първи път осъзна, че походката му се различава от уверената крачка на останалите хора. Бодна го срамното усещане, че не може да върви като тях. Избиха го ситни капчици пот, той се спря и избърса с кърпа челото си, обгоряло от слънцето.

— Артър, момчето ми, почакайте — опита се да прикрие с шега неудобството. — На един път е много за моя милост. Нека да се осъзная. Знаете, че не исках да идвам, пък мисля, че и ваш'те ич не примират за мене.

— Дадено — ободри го другият — Не се притеснявайте. Ние сме съвсем обикновени хора. А, има писмо за мен.

Върна се към масата, отвори плика и зачете, като даваше на госта възможност да се съвземе. Новодошлият разбра и оцени това. Той бе чувствителен и отзивчив, външното му смущение постепенно започна да изчезва. Избърса челото си и лицето му стана по-спокойно, въпреки че гледаше уплашено, като звяр, усетил клопка. Заобикаляше го непознат свят, не знаеше какво може да му се случи, измъчваха го недодяланата му походка и неловкото му поведение. Опасяваше се, че всичките му способности и качества са също засегнати. Беше прекомерно чувствителен и безнадеждно самолюбив, така че усети като удар с нож развеселения поглед на другия, който крадешком вдигна очи от писмото. Улови погледа, но се престори, че не го е усетил, тъй като дисциплината беше едно от нещата, които бе научил. Косият удар с ножа засегна честолюбието му. Наруга се защо се бе съгласил да дойде и в същия миг реши, че след като го е сторил, ще трябва да издържи до край. Лицето му се стегна, а очите светнаха като пред бой. Огледа се по-уверено и в съзнанието му започнаха да се натрупват всички подробности от добре уредения дом. Раздалечените му очи не пропускаха нищо и докато отпиваха от красотата пред тях, мек блясък замени войнственото им изражение. Той чувствуваше красотата и нещо го накара да откликне.

Прикова го една картина, рисувана с масло. Тежките вълни на прибоя се хвърляха с грохот върху издадена напред скала, бурята бе покрила небето с ниски облаци, а отвъд линията на прибоя, застанала косо срещу вятъра с прибрани платна, една силно наклонена лоцманска шхуна, по чиято палуба се виждаха и най-малките подробности, се издигаше на фона на буреносния залез. Красотата го привлече неудържимо. Той забрави своята непохватност и отиде съвсем близко до картината. Красотата изчезна. Лицето му изрази недоумение. Взя се в небрежната цапаница и отстъпи назад. В същия миг красотата блесна отново върху платното. Реши, че това е някакъв фокус и престана да мисли за картината, но едно от многобройните му усещания бе остро негодувание, че толкова много красота е жертвувана само за някакъв номер. Не познаваше маслената техника. Бе свикнал само с черно-бели и цветни литографии, които и отблизо и отдалече запазват ясните си очертания. Вярно е, че по

витрините бе виждал маслени картини, но стъклата пречеха на жадните му очи да дойдат много близо.

Погледна приятеля си, все още зачетен в писмото, и видя книгите върху масата. Очите му светнаха жадно с онзи блясък, с който гладният се вира в храната. Неволно направи голяма крачка и раменете му се заклатиха наляво и надясно. Спря пред масата, а ръцете му нежно докосваха книгите. Гледаше заглавията и имената на авторите, четеше откъслечни изречения, милваше книгите с ръка и с поглед и дори видя една, която бе чел. Останалите бяха непознати. Попадна на том от Суинбърн и се зачете втрепенено и със светнало лице, забравил всичко. Погледна два пъти името на автора, като отбелязваше с показалеца си мястото, докдето беше стигнал. Суинбърн! Трябва да го запомни. Тоя човек е умеел да вижда и сигурно е познавал цветовете и бляскащата светлина. Но кой е Суинбърн? Дали е умрял преди сто години както повечето поети? А може би е още жив и продължава да пише? Обърна заглавната страница... да, написал е и други книги. Още утре ще иде най-напред в обществената библиотека и ще се опита да намери нещо от Суинбърн. Отново се зачете и всичко изчезна. Така и не забеляза кога в стаята бе влязла млада жена. Изведнъж чу гласа на Артър:

— Рут, това е господин Идън.

Той затвори книгата с пръст между страниците и преди да се обърне, потръпна от съвсем непознато усещане, причината за което не бе девойката, а думите на нейния брат. В силното му тяло се спотайваше прекомерна чувствителност. При най-незначителните събития чувствата и вълненията му избухва в искрящи пламъци. Откликваше на нещата необикновено бързо и точно, а будното му въображение непрекъснато търсеше сходствата и различията между тях. Сепна го това „Господин Идън“ — него, към когото цял живот се бяха обръщали с „Идън“, „Мартин Идън“ или просто „Мартин“, И изведнъж — „Господин“! Помисли си, че другият го е казал на шега. Неочаквано в съзнанието му се заредиха безброй сцени от неговия живот сякаш главата му се бе превърнала в огромна фотокамера. Видя люкове на пещи и корабни трюмове, лагери и морски брегове, затвори и пиянски свърталища, болници и улици с бордеи, и всичко това бе свързано с отношението към него.

Обърна се, погледна девойката и причудливите картини моментално изчезнаха от съзнанието му. Тя беше бледо, сякаш неземно създание, с големи, одухотворени сини очи и приказна златиста коса. Не знаеше как е облечена, но почувствува, че дрехите ѝ бяха също така прекрасни. Стори му се, че тя е бледо златисто цвете с тънко стебло. Не, тя бе дух, нещо извънземно, нещо божествено, подобна възвишена хубост не се среща по земята. Или книгите все пак казват истината и някъде по върховете на живота има и други жени като нея. Тя заслужава да бъде възпята от този Суинбърн. Навярно е мислил за някое подобно момиче, когато е описвал онази Изолда от книжката. Това богатство от мисли, чувства и образи зае мигновено съзнанието му, но светът около него не бе престанал да съществува. Видя как тя идва с протегнатата ръка и поздравява открито, като мъж, без да свежда поглед. Жените, които бе срещал досега, не се ръкуваха като нея. Впрочем, повечето от тях изобщо не подаваха ръка. Вълна от спомени за запознанства с жени се стовари в съзнанието му, сякаш искаше да заличи всичко. Той отблъсна тази вълна и погледна към нея. Никога не бе виждал подобна жена. А жените, с които случаят бе го срещал! Само за миг постави до нея познатите му досега жени. В този безкраен миг той бе застанал в портретна галерия, чието централно място заемаше тя, а наоколо бяха нарисувани много други жени, които той бегло преценяваше, сравнявайки ги с нея. Видя слабите и болезнени лица на момичетата от фабриките, простоватите веселячки на юг от Пазарната улица. Зърна жените от скотовъдните биваци и смуглите жени от Мексико с цигара в уста. Мястото им веднага бе заето от куклоподобни японки, които ситнеха с дървените си сандали, от евразийки^[1] с нежни изродени лица, от снажни и закръглени жени от тихоокеанските острови, мургави и с корони от цветя. После всички те бяха закрити от грозновата ужасна пасмина, в която се виждаха мръсни и раздърпани създания от улиците на Уайтчапъл^[2], подпухнали от джин вещици от публичните домове и цялата адска и хищна свита от груби, порочни и чудовищни подобия на жени, която изсмуква моряците — утайката на пристанищата, измета и тинята от дъното на човешката преизподня.

— Седнете, господин Идън — каза в това време девойката. — След разказа на Артър аз много исках да се запозная с вас. Вие сте толкова смел...

Той махна пренебрежително и измърмори, че не е сторил нищо особено и всеки на негово място би направил същото. Тя забеляза, че ръката му е покрита със съвсем пресни, току-що започнали да заздравяват драскотини. Погледна другата ръка, която висеше отпусната и не бе в по-добро състояние. Нейният бърз и критичен поглед зърна един белег на бузата, друг в горния край на челото, и трети, почти закрит от колосаната яка. Тя едва не се засмя, когато видя червената ивица, протрита от тази яка върху изгорелия от слънцето врат. Личеше, че не е свикнал с колосаните яки. С типично женска наблюдателност тя забеляза грозната кройка на дрехите, набръчканото около раменете палто и множеството гънки по ръкавите, под които изпъкваха огромни мускули.

Като казваше пренебрежително, че не е направил нищо особено, Мартин се отзова на нейната покана и се опита да седне. След като отбеляза лекотата, с която тя зае мястото си на стола, той залитна към другия насреща, притеснен от усещането за своята непохватност. Това бе ново усещане за него. През целия си досегашен живот той не бе си давал сметка, дали движенията му са сръчни или тромави, подобна мисъл дори не бе припарвала в главата му. Приседна внимателно на самия край на стола, без да знае къде да постави ръцете си. Те му пречеха, независимо от заетото положение. Артър излезе от стаята и Мартин Идън го изпроводи с неспокоен поглед. Оставаше сам с това бледо подобие на жена и му се стори, че пропада. Наоколо нямаше нито барман, комуто да поръча нещо, нито някое хлапе, което можеше да изпрати до ъгъла за бира, така че питието да помогне в началото на разговора.

— Какъв е този белег на шията ви, господин Идън? — попита момичето. — Какво се е случило? Убедена съм, че е от някое ваше приключение.

— Един мексиканец с нож, госпожице — отвърна той, след като се изкашля и облиза пресъхналите си устни. — Това се казваше бой. След като му взех ножа, опита се да ми отхапе носа.

Едновременно с грубите думи той видя отново онази звезда и гореща нощ при Салина Круц, белия бряг, светлините на натоварените със захар параходи в пристанището, гласовете на пияните моряци в далечината, блъскащите се пристанищни хамали, пламналата злоба по лицето на мексиканеца и животинския блясък в очите му, жилещата

болка от нож, врязал се във врата му, бликналата кръв, виковете на тълпата, телата, неговото и на мексиканеца, вкопчени едно в друго, които се търкаляха на земята и ровеха пясъка, и долови идващия някъде отдалече отглас от китара. Такава бе картината, потръпна, докато си я представяше, и се замисли дали би могъл да я предаде художникът, който бе нарисувал шхуната. „Белият бряг, звездите и светлините от захаровозите ще бъдат чудесни — помисли той, — а някъде по средата, на пясъка, ще тъмнее групата, заобиколила противниците“. Той реши, че ножът също трябва да се вижда на картината и да блещука на звездната светлина. Думите му обаче, дори не загатнаха за тази мисъл. „Опита се да ми отхапе носа“ — бе единственото, което каза.

— О! — можа само да промълви момичето, от чието чувствително лице се виждаше, че е поразено.

Самият той се смути и по изгорелите му от слънцето бузи се прокрадна червенина от притеснение, на него, обаче, му се струваше, че лицето му е пламнало така, както пред пещта в котелното помещение. Очевидно подобни ужасни истории от рода на сбивания с ножове не подхождат в разговор с дама. В книгите хората от нейната среда не разказват подобни неща, тъй като, по всяка вероятност, не знаят за тях.

Разговорът, който се опитваха да поведат, замря за кратко време. След това тя нерешително го попита за белега на бузата. Дори от начина, по който бе зададен въпросът, той долови усилието ѝ да се приспособи към неговия маниер на изразяване и реши да говори с нейния език.

— Нищо особено — отвърна, като постави ръка на бузата си. — Една нощ нямаше вятър, но вълните биеха силно и свалихме главния грот и после въжетата, ама теленият повдигач беше откачен и се извиваше около нас като змия и всичко бягаше да го фане, та аз го улових и го вързах...

— О! — каза тя, като се стараеше да покаже, че този път е разбрала, макар че думите му бяха съвсем неясни, недоумяваше какво е това „грот“ и „повдигач“ и как се връзва.

— Тоя Суайнбърн — започна той, като се опитваше да осъществи своя замисъл, но сбърка в произношението на първата сричка.

— Кой?

— Суайнбърн — грешката бе повторена. — Поетът.

— Суинбърн — поправи го тя.

— Да де, той — обърка се Мартин и бузите му пламнаха отново.

— Дали е умрял отдавна?

— Но аз не зная да е починал. — Тя го погледна изненадано. — Откъде го познавате?

— Никога не съм го зървал — бе отговорът. — Малко преди да влезете четох негови стихотворения от онази книга на масата. Вие харесвате ли стиховете му?

Рут заговори бързо и с лекота по подхвърлената тема. Той се почувствува по-свободно и се премести малко навътре в креслото, като се държеше с все сила за страничните облегалки, сякаш се страхуваше, че то може да се изплъзне под него и да го хвърли на пода. Бе успял да я накара да заговори за нещо познато и докато думите ѝ продължаваха да текат, се стараяше да следва нейната мисъл, изумен от знанията, събрани в тази прелестна глава и без да престава да отпива от красотата на бледото ѝ лице. Той успяваше да следи мисълта ѝ, въпреки че го спираха чуждите мисли, критичните бележки и непознатите думи, които течаха съвсем плавно, при все това те оживяваха и възбуждаха ума му.

Помисли си, че точно това е духовният живот и прелестното усещане за красотата, ярка и неотразима, каквато не бе виждал дори и в мечтите си. Забрави се и очите му жадно я поглъщаха. Човек наистина може да живее, да се стреми, да се бори и дори да умре за нещо. Книгите са казвали истината. Да, имало по света такива жени. Тя е една от тях. Даде крила на въображението си и пред него минаваха огромни светли картини, върху които се очертаваше малко неясния, но величествен образ на романтичната любов и на подвизите в името на една жена, на едно бледо, златисто цвете. Зад този колеблив, трепкащ образ той виждаше пред себе си живата жена, която говореше за литература и изкуство. Слушаше я и в същото време, без да съзнава, бе заковал поглед в нея и в този пламнал поглед ясно се отразяваше цялата мъжественост на неговата природа. Тя не знаеше почти нищо за мъжете, но като всяка жена не можеше да не усети огъня в очите му. Смущаваше се, тъй като никой мъж не бе я поглеждал така. Обърка се и изпусна нишката на мисълта си. Страхуваше се от него и в същото

време погледът му ѝ бе необяснимо приятен. Възпитанието ѝ подсказваше, че срещу нея стои нещо тайнствено и съблазнително, неуловимо и опасно, но инстинктът отзвъняваше в тялото ѝ, като я подтикваше да захвърли всички условности на своето положение и на своята класа, нещо я привличаше към този странник, дошъл от друг свят, към този недодялан младеж с изранени ръце, чийто врат бе почервенял от непривичната твърда колосана яка, който съвсем очевидно бе оцапан и покварен от своя нелек живот. Тя бе чиста и нейната чистота не можеше да го приеме, но тя бе жена и за първи път долови нещо от необикновената съвкупност на женската природа.

— Както казах... а, какво говорех? — прекъсна фразата и се засмя на моментното затруднение.

— Казахте, че тоя Суинбърн не е станал голям поет, тъй като... и тук спряхте, госпожице — подсказа Мартин. Стори му се, че внезапно е огладнял, а смехът ѝ подгони ситни и приятни тръпки по гърба му. „Като сребро — помисли си — като звук от сребърно звънче“. Изведнъж, и само за миг, той се пренесе в далечна страна, седнал с цигара под цъфнало вишнево дърво, заслушан в звъна от островърхата пагода, призоваващ за молитва поклонниците, обути със сламени сандали.

— Да, благодаря ви — отговори момичето. — Суинбърн не стана голям поет, защото... е, защото е груб. Много от стиховете му не би трябвало да се четат. У действително великите поети всеки стих е красива истина и въздействува на най-благородното и възвишеното в човешката личност. Нито един от техните стихове не може да бъде махнат, защото с това светът ще обеднее.

— От малкото, което прочетох, помислих, че е голям поет — нерешително каза Мартин. — Не можех и да си представя, че е подобен негодник. Това сигурно личи в другите му книги.

— От онази книжка, която сте чели, много нещо може да бъде изхвърлено — отзова се авторитетно нравоучителният ѝ тон.

— Сигурно съм ги пропуснал — отвърна той. — Каквото прочетох, беше наистина добро. В стиховете имаше светлина и тя засия в душата ми също като слънце или прожектор. Ето как ме хвана той, но аз ми се струва, госпожице, че ме няма много по поезията.

Последните му думи увиснаха и той се смути силно от своята неспособност да изразява мислите си. Беше усетил величието и

бляска на живота в прочетените книги, но не можеше да предаде чувствата си, тъй като разполагаше с малко на брой и неподходящи думи. Струваше му се, че е моряк, забъркал се из въжетата на непознат кораб в някоя тъмна нощ. Добре, реши той, нали от него зависи да попадне в тоя нов свят. Досега не бе имал случай да не постигне нещо желано и навярно бе дошло времето, да се научи как да изразява своите мисли така, че тя да го разбира. Тя обхващаше целия му кръгозор.

— А Лонгфелоу... — започна Рут.

— Да, чел съм го. — Прекъсна я изведнъж, тъй като искаше, да спомене всичко от няколкото прочетени книги и да покаже на момичето, че не е съвсем невежа. — „Псалом на живота“, „Екселсиор“ и... струва ми се, това е всичко.

Тя кимна и се усмихна, в нейната разбираща усмивка той долови снизхождение и съчувствие. Каква глупост направи с желанието си да се покаже начетен. Тоя Лонгфелоу сигурно има купища книги с поезия.

— Извинете, госпожице, че така се меша. Май наистина не съм наясно в тия работи. Не е по моята специалност. Но аз ще се опитам да стане.

Думите му прозвучаха като закана. Бяха изречени решително, с пламнал поглед и изопнати черти на лицето. Стори й се, че и брадата му стана по-друга и изразява някаква заплашителна енергичност. В същото време почувствува, че мъжката му сила я обгръща като огромна вълна.

— Мисля, че ще успеете — ще стане — засмя се накрая тя. — Вие сте много силен.

Само за миг погледът й се спря на мускулестия му врат с изопнати жили, подобно шията на бик, потъмнял от слънцето, преливащ от груба сила и здраве. Тя чувствуваше, че я привлича, независимо от своята простота и от стеснението, в което се губеше срещу нея. Внезапно й се мярна мисъл, изумителна със своята безпътност. Стори й се, че ако обгърне с двете си ръце този врат, цялата му сила и енергия ще прелеят у нея. Тази мисъл я стъписа. Помисли, че с нея е открила неподозирана поквара в своята същност. Впрочем за нея силата винаги е била груба и животинска черта. Нейният идеал е стройният и изящен мъж. Но мисълта упорито не я оставяше. Не можеше да разбере откъде бе дошло желанието да

обгърне този загорял врат. Всъщност тя беше доста слаба и затова чувствуваше нужда от морална и физическа сила, но не можеше да знае това. Усещаше само, че този мъж, който често я изумяваше с ужасните си граматически грешки, бе успял да ѝ подействува така, както никой досега.

— Да, аз не съм инвалид — каза Мартин. — Когато се налага, мога да смеля и желязо. Но сега не ме бива. Не проумявам почти нищо дето казвате. Никога не съм учил. Аз обичам книгите и поезията и щом има време, чета, но никога не съм мислел за тях като вас. Затова и не мога да говоря за тях. Аз съм като човек в непознати води без компас и карта. Сега искам да се оправя с посоките. Мож да ми помогне. Кога сте научили всичко, което казахте?

— Ходила съм на училище, а се занимавам и сама — бе отговорът.

— И аз съм ходил като малък на училище — възрази и Мартин.

— Да, но аз имам предвид средното училище, лекциите, университета.

— Учила сте в университет? — Той бе изумен. Стори му се, че тя отново се отдалечи от него най-малко с още един милион мили.

— Продължавам да уча. Посещавам специален курс по английска филология.

Той не знаеше какво представлява „филологията“, отбеляза мислено още една точка от своето невежество и продължи:

— Колко време трябва да уча преди да стигна до университета?

Рут се усмихна окуражително на желанието му да учи и отговори:

— Зависи от това какво сте научили досега. В средно училище не сте били, нали? Имате ли основно образование?

— Оставах ми още две години, когато трябваше да напусна — отвърна той. — Минавах винаги с добър успех.

Веднага се укори за своето самохвалство и стисна облегалките на креслото с такава ярост, че пръстите му изтръпнаха. В същия миг забеляза, че една жена влиза. Видя момичето да става от стола и да прекосява бързо стаята към нея. Те се целунаха и приближиха към него прегърнати. „Трябва да е майка й“ — помисли си. Бе висока и стройна, представителна и красива руса жена. Носеше дрехи, които подобаваха на обстановката. Тяхната изящна линия очарова Мартин. Както самата

жена, така и нейните дрехи му напомняха актрисите от сцената. Досети се, че е виждал други важни дами с подобни рокли пред входовете на лондонските театри, когато заставахе на сушина под навеса и ги гледаше, докато полицаят не го изтикваше обратно под ситния дъжд. След това пред него се появи Гранд Хотел в Йокохама, където, застанал на тротоара, наблюдаваше важните дами. За миг пред очите му засвяткаха хиляди картини от града и пристанището на Йокохама. Но все пак трябваше да се мисли за настоящето и той освободи съзнанието си от пъстрата поредица. Знаеше, че трябва да стане, за да бъде представен. Изправи се с мъчително усилие и остана така, със смешно отпуснати ръце и провиснали в коленете панталони, но лицето му изразяваше непоколебима решителност да изтърпи предстоящото изпитание.

---

[1] Мелез между европейската и азиатската раса. ↑

[2] Квартал на бедните в Лондон. ↑

ВТОРА ГЛАВА

Преминаването в трапезарията беше истински кошмар за него. Препъваше се, спираше и тръгваше рязко, а понякога му се струваше невъзможно да продължи. Най-сетне пристигна благополучно. Мястото му беше редом с нейното. Уплаши го внушителното количество ножове и вилици. В тях сякаш бяха стаени непознати опасности и той ги гледаше като омагьосан, докато върху бляскавия им фон се заредиха картини от моряшкия живот. Ето го как се храни с другите моряци. Режат осолено говеждо месо и го лапат с пръсти или загребват с кривите очукани лъжици от канчетата мътна грахова супа. Чувствуваше миризмата на разваленото говеждо и чуваше шумното мляскане на останалите, което допълваше скърцането и стоновете на преградите в тялото на кораба. Погледна другарите си и реши, че ядат като свине. Е, сега той ще внимава. Никакво мляскане. Трябва непрекъснато да мисли за това.

Погледна околните. Срещу него седяха Артър и брат му Норман. „Те са нейни братя“ — помисли си и в сърцето му преля топлина към тях. Как се обичат всички в това семейство! Спомни си влизането на майка ѝ и целувката, след която двете се прегърнаха и тръгнаха към него. Родителите и децата от света, който познаваше, не изразяваха така своите чувства. Това беше внезапно откриване на върховете в живота на хората от висшия свят. Това беше най-прекрасното от всичко, което бе успял да долови за миг. Беше дълбоко трогнат и в сърцето му се вля нежно съпреживяване. През целия си живот бе жадувал за обич. Бе устроен така, че непрекъснато я търсеше. Обичта беше органически необходима за него. Все още не бе я намерил и постепенно привикваше. Досега той не бе разбрал, че обичта му е нужна — дори сега не го разбираше. Видя само как се проявява и душата му потръпна при мисълта за нейната прекрасна възвишеност и великолепиe.

Той бе доволен, че господин Морз не е у дома. Стигаше му запознаването с нея, с майка ѝ, с брат ѝ Норман. Артър не се броеше.

Бе сигурен, че силите му нямаше да стигнат и за бащата. Никога не бе се чувствувал така съсипан. Най-тежката работа му се виждаше детска играчка в сравнение с всичко това. По челото му избиха ситни капчици, а ризата му бе мокра от усилието да се справи изведнъж с толкова непривични неща. Трябваше да се храни така, както никога досега, да си служи с непознати сечива, да поглежда крадешком наоколо и да овладява всичко ново, да се справя със заливащото го множество от впечатления, които трябваше да отбележи и подреди, да усеща като смътно безпокойство някакво остро влечение към нея и да чувства подтика на желанието да достигне до хората около нея. През цялото време мисълта му бе отвлечана от неясни предположения и планове, с чиято помощ би могъл да я спечели. Когато поглеждаше крадешком към Норман или към някой друг от присъстващите, той искаше не само да разбере с кой от многобройните прибори трябва да си служи в момента, но също така да прецени по чертите на лицата им какво е тяхното отношение към нея. Освен това трябваше да разговаря, да слуша какво казват другите и да дава отговори, а езикът му съвсем не бе навикнал на стегната реч. На всичко отгоре бе длъжен да се справя и с друга непрекъсната заплаха — слугата, който заставаше безшумно до него и като същински сфинкс поставяше загадки, изискващи незабавен отговор. По време на вечерята неотстъпно го гнетеше и мисълта кога най-сетне ще се появят специалните купи за измиване на ръцете. Упорито и без всякаква връзка, мисълта за тях заемаше многократно съзнанието му и той недоумяваше кога ще ги донесат и как изглеждат. Бе чувал за тези купи и очакваше с безпокойство появяването им, нали щеше да види как си служат с тях възпитаните хора около него и самият той ще ги ползва. Най-важна от всичко, обаче, бе дълбоко спотаената, но непрестанно гнетяща го мисъл за отношението му към тези хора. Как трябваше да се държи с тях? Това бе въпросът, който го измъчваше през цялото време. Малодушието му подсказваше да се преструва, да играе някаква роля, но още по-силен бе страхът, че подобно поведение не отговаря на същността му и ще се изложи.

В началото на вечерята бе съвсем спокоен, тъй като избираше възможното за случая поведение. Не можеше да знае, че спокойствието му опровергава Артър, който бе обявил предния ден желанието си да покани на вечеря един почти див младеж. Каза им, че не трябва да се

страхуват от него и ще им се стори интересен. Мартин Идън дори за миг не би могъл да си представи, че нейният брат е способен на подобна подлост, особено след като го бе отървал от една опасна свада. Той седеше до масата, едновременно притеснен от своята недодяланост и възхитен от всичко наоколо. За първи път проумя, че храненето може да бъде нещо повече от жизнена необходимост. Досега не му бе обръщал повече внимание — то бе за него обикновено поемане на храна. На тази маса обаче храненето бе естетически процес и той се наслаждаваше на красотата. Тук не забравяха и за движението на мисълта. Мозъкът му бе пламнал. Долавяше както съвсем непознати за него думи, така и други, които бе срещал из книгите, но досега не бе ги чувал произнесени от жив човек. Когато подобни думи се споменаваха небрежно от членовете на нейното семейство, Мартин потръпваше от възторг. Възвишената сила, романтиката и красотата от книгите не са били само думи. Той изпитваше блаженството на човек, чиито най-невероятни мечти се превръщат в реалност.

Никога не бе имал възможност да се изкачи толкова високо и затова се мъчеше да остане незабелязан. Наблюдаваше, слушаше и се наслаждаваше, а отговорите към нея и към майка ѝ бяха едносрични: „Да, госпожице“ и „Не, госпожице“ или „Да, госпожо“ и „Не, госпожо“. Едва не се поддаваше на навика, придобит от моряшката дисциплина, да отговаря с „Да, сър“ и „Не, сър“ на нейните братя. Все пак чувствуваше, че така ще слезе по-ниско, отколкото бе в действителност и ще попречи на стремежа си към нея. Такава бе и повелята на неговата гордост. „Бога ми — възкликваше мислено, — нима аз съм по-лош от тях? Наистина знаят много, но аз също бих могъл да ги науча на нещо!“ Бе достатъчно, обаче, тя или майка ѝ да се обърнат към него с „Господин Идън“, за да забрави начаса своята войнствена гордост в блясъка на възторга и благоразположението. Той е културен човек и седи редом с хора, за които знаеше само от книгите. Стори му се, че самият той е един от тези хора и върви с тях към приключения по страниците на подвързаните томове.

Бе опровергал думите на Артър и след като показва, че по-скоро е благодушен младеж, отколкото някакъв дивак, напрегна мозъка си, за да избере линия на поведение. Но в действителност той не бе и някакво кротко агне, а чувството за превъзходство, заложено в неговата природа, не му позволяваше да свири втора цигулка. Говореше само

когато се обръщаха към него, пък дори и тогава думите му напомняха за приближаването му към трапезата, речта му бе безразборна и накъсана и той ровеше слепешком из своя многоезичен речник, търсейки онези думи, в чието произношение бе сигурен и едновременно отхвърляше неразбираемите, резки и груби изрази. Обаче мисълта, че внимателното произношение и грижливо подбраните думи го правят смешен, не напусна съзнанието му, преграждайки пътя на неговата истинска природа. Любовта му към свободата не можеше да приеме ограниченията така, както и вратът му се измъчваше от сковаващия пръстен на колосаната яка. Бе убеден, че няма да издържи повече. Мисълта и чувствата му бяха наситени с първична сила, а творческият му дух бе неспокоен и настойчив. Завладя го чувството, че трябва да облече в плът това свое остро усещане и, забравил кой е и къде се намира, бе готов да даде път на познатите думи и изрази.

В един миг, когато прислужникът настойчиво му предлагаше нещо, той каза високо и категорично:

— Поу!

Всички на масата се раздвижиха в очакване, а прислужникът бе страшно доволен. Мартин замря от неудобство, но се окопити бързо:

— Това е дума от Хаваите и означава „край“. Казах я без да искам.

Видя, че тя разглежда с любопитство ръцете му и продължи да обяснява:

— Пристигнах скоро от тихоокеански рейс. Параходът бе закъснял и се наложи да работим като негри, когато спираше по пристанищата, а товарът беше смесен — ако знаете какво е това. Той ми смъкна кожата.

— Аз мислех за друго — побърза на свой ред да обясни Рут. — Ръцете ви изглеждат съвсем малки за, вашия ръст.

Бузите му пламнаха. Прие го като още едно доказателство за своите недостатъци.

— Наистина — отвърна той с пренебрежение. — Те н'са съвсем големи и не издържат напрежението. В гърдите съм силен като бик, но ръцете ми пострадват, като прасна някого в зъбите.

Не можеше да бъде доволен от своите думи и почувствува неприязън към себе си. Само за миг забрави да контролира езика си и

казаното не бе от най-приятните неща.

— Колко смело сте постъпили, когато сте помогнали на Артър, макар че не го познавате! — ловко поведе разговора тя, след като забеляза неговото непонятно забъркване.

Той веднага усети жеста. Обзе го горещо чувство на благодарност и заговори, без да мисли за пуснатите на свобода думи:

— Дребна работа. Не можах да не му помогна. Онова стадо побойници си търсеше белята, а Артър стоеше настрана. Те се фърлиха на него и тогава аз налетях и ги поолупах. Ръцете малко пострадаха, но и някои зъби също. Не можех да го не направя. Когато виждам...

Спря със зяпнала уста, като съзнаваше собственото си падение и се чувствуваше недостоеен да поема въздуха, който тя диша. Тогава Артър довърши за двайсети път случката с пияните негодници на ферибота и намесата и помощта на Мартин Идън. В това време Мартин седеше намръщен, мислеше за поредната си погрешна стъпка и още по-упорито се мъчеше да намери отговор на въпроса за своето държание към тези хора. Досега очевидно не бе успял. Мислеше си, че нито е като тях, нито може да ломоти като тях. Не можеше да се преструва — лъжливото представление не ще има успех, а измамата му бе съвсем чужда. Не познаваше хитростта. Каквото и да се случи, трябва да остане верен на себе си. Наистина сега не може да говори техния език, но след време ще се научи. Беше сигурен в това. А дотогава няма да мълчи, а ще говори така, както е говорил винаги, макар че ще избира онези думи, които те могат да разберат и които няма да ги смутят много. Освен това няма да се прави нито с мълчание, нито с думи, че знае онова, което му е непознато. И ето, когато братята заговориха за нещо в университета и споменаха няколко пъти думата „триг“ Мартин Идън запита:

— А какво е „триг“?

— Тригонометрия — отвърна Норман. — По-висша форма на „мат“.

— Тогава какво е „мат“? — последва друг въпрос и Норман лекичко се усмихна.

— Математика, аритметика — бе отговорът.

Мартин Идън кимна. Той бе зърнал за миг безкрайните пътища на познанието и това, което видя там, прие определена форма. Необикновеното му въображение превръщаше отвлечените представи

в нещо реално. Тригонометрията, математиката и цялата област от знанието, която те заемаха, се превърнаха в огромен пейзаж благодарение на необичайните качества на мозъчното му вещество. Той видя безкрайни меко осветени гористи пространства, просечени от бляскаща светлина. В далечината всичко се сливаше във виолетова мъгла, но той знаеше, че някъде отвъд нея искри магията на романтичен и непознат свят, който го опиваше като вино. Този свят бе изпълнен с приключения, с работа и за ума и за ръцете: той трябваше да бъде завладян. Някъде дълбоко в съзнанието му се стрелна мисълта да достигне и завладее духа на бледото цвете, седнало до него.

Проблясващото видение бе разбито и разпръснато от Артър, който през цялото време се стараеше да подтикне към разговор своя див спасител. Мартин Идън си спомни за своето решение — да бъде такъв, какъвто е. Започна, като се придържаше съвсем съзнателно към своя план, но постепенно радостта от творчеството го овладя и животът, който той така добре познаваше, закипя пред очите на присъстващите. Той бе на борда на „Алциона“ по време на контрабанден рейс и неговата шхуна бе открита от митническия патрулен катер. Сега виждаше всичко и можеше да го разкаже. Слушателите му съгледаха разплисканото море, екипажа и корабите. Неговото въображение вля сила в техния поглед и сега очите им виждаха това, което той искаше. Нанасяше върху платното живи багри и светлина като истински художник, подчертаваше само някои подробности и ги насищаше с движение така, че слушателите му се издигаха заедно с него върху огромната вълна на неговата сила, ентусиазъм и грубо красноречие. Понякога те се стъписваха от ярката откровеност на описанието или резките изрази, но красотата не отсъствуваше дори и от сцените на насилие, нещастията се поднасяше с хумор, който може да роди само мисълта на моряка.

Момичето го гледаше със смаян поглед. Чувствуваше силата на неговия огън след студените дни в своя живот. Искаше да обгърне този сякаш пламтящ човек, този мощен вулкан, от който бликаше сила и здраве. Желанието да се опре до него беше толкова властно, че тя му устоя само с усилие на волята. Едновременно с всичко, обаче, тя чувствуваше, че нещо я отблъсква — грубите ръце, обезобразени от тежък труд, чиято плът бе сякаш просмукана от най-голямата мръсотия на живота, червената черта, протрита от яката, и страшните мускули.

Плашеше я грубостта му. Всеки рязък израз оскърбяваше нейния слух, а грубите сцени от живота му тя приемаше като лична обида. След това той я увличаше отново и Рут не бе в състояние да проумее как е могъл да придобие подобна власт над нея. Разклатено бе всичко, което тя считаше за твърдо установено. Неговата романтичност и привързаността му към неизвестното разбиваха всички условности. Той не обръщаше внимание на опасностите и им се надсмиваше, животът, отхвърлил усилията и ограниченията, се превръщаше в забава, в играчка, която може да се обърне с главата надолу, да се ползва за удоволствия и да се захвърли безгрижно настрана. „Играй, след като е така! — отекна в нея. — Изпълни желанието си — притисни се към него и прегърни врата му!“ Мисълта бе толкова безумна, че тя едва не извика, напразно призоваваше своята чистота и възпитание, стремейки се да сравни своите добродетели с неговите недостатъци. Погледна наоколо и видя, че всички го гледат с безкрайно внимание, почти я овладя отчаяние и в този миг видя страха в очите на майка си. Това бе страх на омагьосан човек. Този пришелец носеше нещастие. Майка ѝ разбра това, а тя бе права. Ще трябва да се довери на преценката на майка си така, както се бе доверявала винаги досега. Огънят му престана да я разпалва и тя не се страхуваше повече от него.

Когато по-късно седна пред пианото, тя засвири за него, но така, че той да долови непреодолимата пропаст, която ги разделяше. Музиката го зашемети с грубостта си, почувствува се угнетен, но усети и някакъв подтик. Погледна я с благоговение. Пропастта ставаше все по-широка и в неговото съзнание, но заедно с пропастта растеше и непреодолимото му желание да премине над нея. Все пак изключителната му впечатлителност не можеше да го остави загледан в една пропаст в продължение на цялата вечер. Звучеше музика, а той бе необикновено чувствителен към нея. Музиката му действуваше като силно питие и сетивата му се изостряха, тя го опиваше като наркотик и облакът на неговото въображение се издигаше стремително нагоре. Жалката действителност изчезваше, а пуснатата на воля фантазия изпълваше душата му с красота. Той не разбираше музиката, която слушаше сега, но тя бе така различна от клопането на пианото в танцувалния салон или от шумните звуци на духовите оркестри. Бе научил за подобна музика от книгите и затова слушаше доверчиво

изпълнението на Рут. Отначало чакаше търпеливо ритмичната отмереност на простия и ясен такт, но не можеше да разбере защо той не продължава по-дълго. Едва успяваше да го улови и да полети в съзвучие на крилата на своето въображение, когато всичко се разсипваше в невъобразимо безредие от звуци, а бездейното му въображение политаше обратно към земята.

За миг му се стори, че в посланието на нейната музика има умишлена подигравка. Долови нейната враждебност и се стараеше да отгатне езика на пръстите ѝ върху клавишите. След малко тази мисъл му се стори глупава и недостойна и отново се остави във властта на музиката. Върна се предишното блажено състояние. Сякаш плътта му се превърна в дух и той се отдели от земята, заля го лъчисто сияние, всичко постепенно изчезна и почувствува, че лети над толкова скъпата му сега земя. Познатите и непознати неща се смесиха в шеметно и призрачно шествие, което изпълни съзнанието му. Той влезе в непознати пристанища на окъпани от слънце страни и се скиташе по пазарищата сред хора, които никой не бе виждал досега. Усещаше аромата на странни подправки, сякаш доближаваше южните острови в някоя тиха и топла нощ, струваше му се, че дълги дни е бродил между югоизточните пасати из тропика, а пред него и зад него потъваха и изскачаха от синьо-зеленикавото море едни и същи коралови островчета, окичени с кичури от палми. Картините се сменяха с бързината на мисълта. Видя се полетял на кон из ярката, сякаш оцветена от вълшебник пустинна равнина на Аризона, след миг се вираше надолу в побелялата от трептящия задух Долина на смъртта, или замахваше с веслото в полузамръзнали води, из които плаваха шеметни, блеснали на слънцето ледени планини. Ето го полегнал на кораловия бряг, където кокосовите палми увисваха до напевната крайбрежна вълна. Изхвърлените останки от разбит кораб горяха със сини пламъци. В тяхната светлина момичета танцуваха хула, сподирени от шумните любовни призови на певците, които съпровождаха звъна на укулеле^[1] и бумкането на тамтама^[2]. Тропическата нощ бе изпълнена с чувствено очарование. Върху звездния фон в далечината изпъкваше кратерът на вулкан. По небето се скиташе лунният сърп, а някъде по-долу пламтеше Южния кръст.

Мартин Идън бе като арфа. Струните ѝ бяха изтеглени от мислите и впечатленията в неговия живот, а музиката удряше подобно

на вятъра върху тези струни и в тях отзвънваха неговите спомени и мечти. Той не бе само чувствителен. Чувствата му приемаха форма, багра и сияние, а въображението му ги превръщаше в нещо вълшебно и приказно. Минало, настояще и бъдеще се сливаха, той скиташе със своето безпокойство по широкия, прекрасен свят, впускаше се в нечути приключения и извършване благородни подвизи заради нея — не, с нея, и след като бе станал достоен за любовта ѝ, я прегръщаше и отнасяше във вълшебното царство на своето въображение.

Като го гледаше, тя успя да улови нещо от тези чувства върху лицето му. Той бе преобразен: очите му блестяха широко отворени и се визираха отвъд завесата от звуци, където виждаха живия, пулсиращ живот и исполинските сенки на духа. Рут бе поразена. Изчезна някъде непохватният грубиян. Бяха останали само загрубелите ръце, зле скроените дрехи и лицето, обгоряло от слънцето, но те бяха по-скоро решетка на затвор, зад която се виждаше устремена и възвишена душа. Тази душа мълчеше само защото немощните уста оставаха безмълвни. Картината се показва само за миг и отново се върна простоватият младеж, тя се засмя на прищявката на своето въображение. Все пак усещането от това моментно просветление не изчезна изведнъж и когато стана време за тръгване и той се засуети, Рут му подаде томчето на Суинбърн, а също така и една сбирка на Броунинг, когото сега изучаваше. Когато зачервеният Мартин благодареше със заекване, тя почувствува почти майчина жалост към него. Бе забравила и непохватния младеж, и неговата окована душа, и мъжа, който с чисто мъжкия си поглед бе смутил и очаровал жената у нея. Видя само едно момче, чиято груба ръка усети като пила в ръката си. То заекваше:

— Най-великият ден в моя живот. Нали виждате, не съм свикнал... — озърна се безпомощно — ... с такива хора и къщи. Всичко е съвсем ново и ми харесва.

— Вярвам, че пак ще дойдете — каза тя, докато Мартин се сбогуваше с братята.

Той нахлупи шапката си, залитна към вратата и се отдалечи.

— Е, какво ще кажеш? — запита Артър.

— Интересен е, сякаш е глътка озон — бе отговорът. — На колко години е?

— Двайсет, почти двайсет и една. И аз днес разбрах. Не съм и помислял, че е толкова млад.

„Аз съм три години по-възрастна от него“ — премина през ума ѝ, когато целуна братята си и им пожела лека нощ.

---

[1] Струнен инструмент от Хавайските острови. ↑

[2] Ударен инструмент от Хавайските острови. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

Щом излезе от къщата, Мартин бръкна в джоба си, извади щипка мексикански тютюн и кафява оризова книжка и умело си сви цигара. Пое дълбоко първата глътка и изпусна дима бавно, сякаш да продължи удоволствието. „Господи! — каза високо и повтори благоговейно още няколко пъти — Боже, мой!“

Посегна към яката, изтегли я и я пхна в джоба. Биеше ситен, студен дъжд, но той свали шапката, разкопча палтото си и тръгна бързо, безразличен към всичко наоколо, само със смътното усещане, че вали. Бе възторгнат, замечтан и преживяваше отново прекъснатия преди малко сън.

Най-сетне бе срещнал жената, оная жена, за която бе мислил понякога и която бе очаквал да срещне някъде, макар че жените не заемаха важно място в съзнанието му. Бе докоснал ръката ѝ, бе видял в очите ѝ красотата на нейната душа. Но тези очи и тялото ѝ бяха не по-малко прекрасни. Впрочем, в тялото на Рут не бе видял плътта. Това го изненада, тъй като именно плътта бе търсил в жените преди нея. С нея беше друго. Не мислеше за тялото ѝ, нито за слабостите и недостатъците, присъщи на всички смъртни. Нейната плът бе нещо повече от обикновено гнездо на душата. Тя бе плод на тази душа, нейно възвишено и прелестно превъплъщение. Порази го мисълта, че в нея има нещо божествено. Той бе свикнал да гледа трезво на живота. Не вярваше в свръхестественото. То не бе докосвало душата му нито с дума, нито с някакъв знак. Божественото не съществуваше за него. Винаги е бил неверник. Присмивал се е добродушно на свещениците и на приказките им за безсмъртието на душата. Бе сигурен, че отвъд няма живот, всичко е тук, на земята, другото е вечна тъмнина. Но в нейните очи бе съзрял безсмъртието на душата.

Никой досега не бе успявал да му, внуши тази идея. Само тя го бе направила, и то в мига, когато за първи път срещна нейния поглед. Лицето ѝ неотстъпно го следваше — бледо и замислено, прекрасно в своята замечтаност и съчувствие, отразило в усмивката си чистотата на

нейната душа, чистота, каквато той никога не си бе представял. Тази чистота го поразя и замая със силата си. Бе срещал добро и зло, но не знаеше, че тя съществува. Той почувствува, че нейната чистота е висша проява на съвършенството, вдъхнало вечността на живота.

Усети непреодолимо желание да достигне този вечен живот. Знаеше, че не е достоен да се доближи до нея, но съдбата бе пожелала да я срещне и да остане с нея, разговаряйки цялата вечер. Това бе случайност. Заслугата не бе негова и той не заслужаваше подобно щастие. Обзе го смирението на дълбоко вярващия — покорен и изпълнен с чувство на самоунижение. Така се чувствуват грешниците, стигнали до покаяние. Осъждаше се за своите грехове. И подобно на грешника, комуто разкаянието донася просветление и неизказана радост, Мартин долови проблясъците на щастията, което го очакваше с нея. Но това щастие бе далечно и неясно, така различно от всичко познато. Влудяваше го непреодолимото желание да я достигне, да полети с нея към непознати висини, да сподели мислите ѝ, да вкуси с нея от възвишената наслада и красота. Той мечтаеше за духовно притежание, отърсено от земната грубост и за онова възвишено приятелство, чиито очертания се губеха в мисълта му. Всъщност изобщо не мислеше, тъй като бе дал път на чувствата, разтърсваха го непознати усещания и го издигаше вълна от възвишени наслади, устремена към високите върхове на живота.

Залиташе като пиан, а гласът му унесено повтаряше: „Боже мой! Боже мой!“

Полицаят на ъгъла го огледа подозрително, но видя разкрачената му моряшка походка и запита:

— Къде си се надрънкар?

Мартин Идън рязко се върна към действителността. Съзнанието му бе изключително подвижно, бързо се настройваше към новото и реагираше на промените. Думите на полицая го отрезвиха за миг и всичко застина на мястото си.

— Я виж! — засмя се той. — Не съм усетил, че си говоря сам.

— Остава само да запееш — рече полицаят.

— Не, няма. Дай един огън и хващам другия трамвай. Запали си цигара, пожела лека нощ и продължи.

— Леле — е — възкликна на ум. — Тоя ме взе за пиан. — Засмя се и добави умислен: — Май наистина е така. Не съм вярвал, че едно

женско лице може да свърши тая работа.

На Телеграф авеню се качи на трамвая за Бъркли. Беше пълно с младежи, които пееха и току надаваха призивния вик на своите колежи. Огледа ги внимателно. Бяха студенти. Те посещаваха университета, където се учеше Рут, бяха от нейната класа, вероятно я познаваха и можеха да я виждат когато пожелаят. Учуди се как не бяха го сторили, защо са тръгнали по развлечения, наместо да прекарат вечерта в разговор с нея, заобиколили я с преклонение и обожание. Мисълта му продължи своя ход. Забеляза едно момче с тесни очи и отпуснати устни. Реши, че този човек има пороци. Такива на борда са сплетници и доносници. Знаеше, че стои по-високо от него. Мисълта му даде смелост и сякаш го приближи към нея. Сравни се със студентите. Почувствува великолепно си мускулесто тяло — бе сигурен, че ги превъзхожда физически. Потисна го обаче мисълта, че в главите си имат много знания и затова могат да разговарят с нея. „Но за какво е мозъкът?“ — настойчиво чукаше в него въпрос. Той може да постигне това, което те вече имат. Те знаят за живота от книгите, които са прочели, а той го е изживял. Мозъкът му е изпълнен с не по-малко знания от техните глави, макар че неговите знания са по-други. Колцина от тях умеят да направят задържащия възел, или да хванат щурвала, или да застанат на вахта? Пред очите му се заредиха картини от неговия живот, труден и опасен, изпълнен с лишения и непосилен труд. Спомни си за мъката и несполуките в училището на живота. Но вече го познава и тук е неговото предимство. Те още не бяха тръгнали по трудния път, извървян от него. Е, добре тогава — докато те се занимават с това, той би могъл да изучи другата страна на живота — този от книгите.

Трамваят минаваше през по-рядко заселения район, разделящ Окланд от Бъркли. Мартин погледна и щом съзря двуетажната сграда, на чиято фасада от край до край бе изписано гордото „Бакалница на Хигинботъм“, слезе на ъгъла. Загледа се за миг във фирмата. Зад буквите прозираше нещо дребнаво и егоистично, лъхаше на измама и самовлюбеност. Бърнард Хигинботъм бе съпруг на неговата сестра и той добре го познаваше. Завъртя секретния ключ и се изкачи по стълбите до втория етаж. Тук живееше зет му. Магазинът бе отдолу. Миришеше на спарен зеленчук. Коридорът бе тъмен и Мартин вървеше пипнешком. Препъна се в някаква количка, оставена от

многобройните му племенници, залитна и се удари във вратата. „Ама че скъперник — помисли си. — Страхува се да не изгори за два цента газ, без да го е грижа, че квартирантите му ще си счупят главите в тъмнината“.

Намери с опипване дръжката на вратата и влезе в осветената стая, където бяха сестра му и Бърнард Хигинботъм. Тя кърпеше панталоните му, а той бе изтегнал мършавото си тяло върху два стола, като поклащаше върху единия стол краката си, обути в оръфани домашни пантофи. Над отворения вестник в Мартин се възряха две остри, тъмни и неискрени очи, които винаги го изпълваха с отвращение. Така и не можа да разбере какво бе намерила сестра му у този човек. Мартин имаше чувството, че е някакво вредно насекомо, което всеки път искаше да стъпче с крак. „Някой ден ще му смаккам физиономията“ — бе единственото успокоение, необходимо му, за да може някак да го понася. Зет му го гледаше недоволно и очите му бяха жестоки като на невестулка.

— Е, какво? — запита Мартин. — Казвай.

— Само преди една седмица боядисаха вратата, а знаеш какви са тарифите на организираните сдружения — проплака господин Хигинботъм, но в гласа му имаше и заканителни нотки. — Внимавай малко.

Мартин искаше да възрази, но усети колко безсмислено е това. Той отвърна поглед от невероятно дребнавата душа пред него и се възря в една литография на стената. Бе изненадан, тъй като винаги му бе харесвала, а сега сякаш я виждаше за първи път. Тя нямаше никаква стойност: впрочем всичко в този дом бе също така евтино. Мисълта му се върна към къщата, която току-що бе напуснал, най-напред видя картините, а след малко — и нея. Когато му протегна ръка на сбогуване, в очите ѝ грееше приветлива нежност. Бе забравил къде се намира, бе забравил и себе си, и Бърнард Хигинботъм, когато последният запита важно:

— Да не виждаш привидения?

Мартин се сепна и погледна свитите като мъниста оченца, иронични и същевременно груби и страхливи, само за миг, като на екран, пред него се мернаха същите очи и изражението, с което Хигинботъм обслужваше клиентите един етаж по-долу, там те ставаха мазни и самодоволни, раболепни и ласкаещи.

— Да, видях дух — отвърна Мартин. — Лека нощ. Лека нощ, Гертруда.

На излизане от стаята се препъна в една разпрана ивица от неугледния килим.

— Не блъскай вратата — предупреди го Хигинботъм. Усети как кръвта му кипва, но се овладя и затвори внимателно вратата след себе си.

Ликуващият господин Хигинботъм погледна жена си.

— Пиян е — обяви шепнешком. — Казах ти, че ще се напие.

Тя наведе покорно глава.

— Очите му блестяха — не можеше да не се съгласи тя. — И яката му изчезнала, а го видях да излиза с яка. Ама мислим, не е пийнал повече от две-три.

— Не се държеше на краката си — натърти съпругът. — Нали го гледах — препъна се в стаята. Не чу ли как щеше да се изтъркаля в коридора.

— Спъна се в количката на Алиса. Как ще я види в тъмното?

Гласът на Хигинботъм се засили, а заедно с него — и гневът му. Бе принуден да се преструва по цял ден в магазина, но вечер семейството му имаше честта да види истинския му образ.

— Казвам ти, че скъпоценното ти братче е пияно. Гласът му бе студен, рязък, не търпящ противоречие, а устните отсичаха всяка дума подобно режеща машина. Жена му въздъхна и млъкна. Тя бе висока и едра, облечена небрежно, изнемощяла от работата, пълнотата и съпруга си. Господин Хигинботъм продължи назидателно:

— Наследил го е от баща си. И ще пукне като стария. Това да ти е ясно.

Тя кимна, въздъхна и продължи да шие. И двамата бяха съгласни, че Мартин се е прибрал пиян. Техните души не можеха да почувствуват красотата. В противен случай биха разбрали, че блестящите му очи и пламналото лице са верен знак за неговата първа любов.

— Хубав пример за децата — изсумтя внезапно Хигинботъм. Мълчанието, за което бе виновна съпругата му, го дразнеше. Понякога почти съжаляваше, че тя му противоречи толкова малко. — Ако още веднаж ми дойде такъв, да се маха. Ясно ли ти е? Няма да му позволя да покварява невинни деца със своето къркане.

Господин Хигинботъм харесваше тази дума, влязла съвсем наскоро от вестника в неговия речник:

— Това е поквара и нищо друго.

Жена му въздъхна отново, поклати болно глава и продължи да шие. Господин Хигинботъм се зачете отново.

— Плати ли си наема и храната за миналата седмица? — избоботи гласът му над вестника.

Тя кимна:

— Има още пари.

— Кога ще отплава пак?

— Щом свърши парите, предполагам. Вчера е бил в Сан Франциско, търси кораб. Но има още пари и гледа за нещо по-добро.

— Най-прост моряк, пък и той ще си придава важност — изсумтя господин Хигинботъм. — Търсел. Кой е той?

— Спомена за някакъв кораб, който се готви за далечен път и някакви заровени съкровища. Сигурно ще замине с него, ако му стигнат парите дотогава.

— Ако реши да се вразуми, мога да му дам работа. Ще кара фургона — каза съпругът, но гласът му не бе доброжелателен. — Том напусна.

Жена му се обърна с тревожен въпрос в погледа.

— Днес. Ще работи за Карудърс. Дават му повече, отколкото аз мога да си позволя.

— Казах ти, че ще избяга — извика тя. — Той заслужаваше повече, бе добър работник.

— Внимавай, ей — изръмжа Хигинботъм. — Хиляди пъти съм ти казвал да не си пъхаш носа в моите работи. Предупреждавам те за последно.

— Не ме интересува — рече тя троснато. — Том бе добро момче.

Съпругът ѝ зяпна от изумление. Това вече бе нечувано предизвикателство.

— Ако твоят брат струва нещо, би могъл да се хване с фургона — изсумтя той.

— Нали все пак си плаща за храната и квартирата — бе отговорът. Той ми е брат и щом не ти дължи нищо, престани да се заяждаш с него. Макар че сме женени от седем години, и аз имам някакви чувства.

— Каза ли му, че трябва да плаща и за газа, ако продължава да чете в леглото? — запита съпругът.

Тя не отговори. Нейната съпротива се огъна, а духът ѝ клюмна някъде из умореното тяло. Мъжът ѝ тържествуваше. Пак бе успял да я унижи. Очичките му блеснаха отмъстително, а слухът му долови с радост нейното хълцане. Изпитваше голямо удоволствие щом вземеше връх над нея, а напоследък това му се удаваше лесно, вярно е, че в първите години от сватбата бе по-друго, но глутницата дечурлига и постоянните натяквания бяха изсмукали силите ѝ.

— Утре да му кажеш — добави той. — А, щях да забравя, нека утре дойде Мариана да наглежда децата. Том го няма и аз трябва да излезна с фургона, а ти се пригответи да ме заместиш зад тезгяха.

— Нали трябва да пера утре — опита се да възрази жената.

— Стани тогава по-рано. Аз ще тръгна след десет часа. Зашумяядно с вестника и се зачете.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Гневен от разговора със зет си, Мартин Идън мина пипнешком през тъмния коридор и влезе в своята стаичка. Тя бе толкова тясна, че имаше място само за легло, умивалник и един стол. Прекалено пестеливият господин Хигинботъм не наемаше прислужници — жена му вършеше всичко. Така можеше да дава още една стая под наем на втори квартирант. Мартин остави книгите на Суинбърн и Броунинг на стола, свали палтото си и седна на кревата. Пружината изохка хрипкаво под тежестта на тялото му, но той не я чу. Залови се с обувките, но преди да ги събуе, се втренчи в бялата някога стена срещу него, пресечена от дългите, мръсно-кафяви следи, които оставяше дъждът, протекъл от покрива. По това замърсено платно бягаха пламъците на множество картини. Бе забравил обувките, не отмести погледа си дълго време, а устата му шепнаха нейното име.

„Рут!“ Никога не бе мислил, че в тези обикновени звуци може да има толкова красота. Опияняваха слуха му и постепенно го заливаше тяхната магическа сила. „Рут!“ Сякаш бяха нещо свръхестествено, дума с чудодейна сила. Името извикваше всеки път нейния образ, който покриваше мръсната стена със златисто сияние. То не озаряваше само стената, разпръсваше се в безкрайността, където Мартин търсеше нейния дух. От душата му се изливаше вълшебен поток, събрал всичко прекрасно у него. Мисълта за нея го възвисяваше, правеше го по-добър и го караше да се стреми към съвършенство. Това вече бе нещо ново. Досега не бе срещал жена, заради която да търси път към доброто. Точно обратното. Жените винаги събуждаха звяра у него. Не знаеше, че много от тях му бяха давали най-доброто, което имаха. Не бе се замислял как изглежда и не можеше да знае, че притежава онези качества, заради които и те му даваха любовта си и посягаха към неговата младост. Никога не бе поглеждал сериозно към жените, макар че много от тях бяха страдали и бяха му давали най-доброто от себе си. Гледаше ги със съвършено безразличие, но сега му се струваше, че те винаги са посягали към него с нечисти ръце. Това не бе справедливо

както към тях, така и към него. Но той за първи път усещаше собствената си личност и природа, преценките му не бяха верни и не можеше да се освободи от чувството за собственото си падение.

Стана рязко и се опита да надзърне в мръсното огледало над умивалника. Избърса го с кърпата и се загледа продължително и настойчиво. Всъщност, виждаше се за първи път. Очите му забелязваха всичко, но досега не бе отмествал поглед от непрекъснатото шествие на живота край него и бе пропуснал да види себе си. От огледалото го гледаше лице на двайсетгодишен младеж, но, несвикнал с подобни оценки, той не можеше да каже нищо определено за себе си. Видя изпъкнало чело с висок кичур вълниста тъмнокестенява коса с едва завити къдрици, които не една жена бе галила и разрошвала с истинско удоволствие. Той бе сигурен, че това няма да й направи впечатление, затова внимателно се взря във високото изпъкнало чело, сякаш искаше да проникне зад него и да прецени достойнствата на скритата материя. Един настойчив въпрос не го оставяше спокоен: „Дали мозъкът му струва нещо? Какво би могъл да постигне и дали така ще се приближи към нея?“

Не можеше да разбере дали в тези сиви стоманени очи има вътрешен живот. Често те ставаха съвсем сини и в тях светеше море, окъпано от слънцето. Опита се да си представи Рут, заглеждана в очите му, но не успя. Той умееше да вниква и да се превъплъщава в други личности, но това бяха хора, чийто живот познаваше добре. Тя бе нещо друго — загадъчно и тайнствено, а мислите й бяха непостижими за него. Все пак очите му са честни, в тях няма подлост и безчестие. Изненада го кафявият загар на лицето. Не би повярвал, че е толкова тъмен. Запретна ръкава на ризата и погледна ръката си отдолу. Да, все пак той е бял човек. Но и ръцете му бяха загорели от слънцето. Той сви ръка в лакътя и надзърна под мускула, там, където кожата почти не бе докосната от небесния огън. Мястото бе съвсем бяло. Погледна бронзовото си лице в огледалото и се засмя: Някога и то е било същото. Не можеше дори да помисли, че малко жени биха се похвалили с подобна гладка кожа.

Устата му щеше да има почти нежен овал, ако нещо не притискаше плътните, чувствени устни към зъбите. Понякога това движение беше толкова рязко, че устата му ставаше строга и сурова, почти като у отшелниците. Това бе уста на борец и любовник. Тя

говореше, че господарят ѝ умее да се наслаждава на удоволствията в живота и в същия миг да ги отхвърли щом се наложи да поеме в ръцете си кормилото на този живот. Брадата и челюстите говореха за сила и настойчивост. Тази сила уравновесяваше чувствеността и така той изживяваше пълноценно трепетите на здравата, истинска красота. Зад устните се изтегляха два реда безупречно здрави и бели зъби, които не познаваха зъболекаря. В този миг нещо го смути. Смътно, някъде от дълбините на неговия мозък изскочи мисълта, че по върховете, между хората от нейната класа е прието зъбите да се мият всеки ден. Бе сигурен, че тя също почиства всеки ден своите зъби. Какво ли ще помисли, ако узнае, че неговите зъби никога не бяха виждали четка. Той реши, че още утре ще си купи тази вещ и ще започне веднага, докато миенето на зъбите се превърне в навик. Да става по-добър все още не бе достатъчно. Те трябва да промени всички свои привички и да придобие нови, между които да мие зъбите си и да носи онова проклето нещо около врата, макар че колосаната яка бе за него отказ от свободата.

Вдигна ръка и прокара пръст по мазолестата длан, където се бе впила толкова мръсотия, че никаква четка нямаше да помогне. Колко по-различна бе нейната, длан. Споменът го накара да потръпне от възторг. Истинска розова пъпка, прохладна и мека като снежинка. Не бе помислял, че обикновената женска ръка може да бъде толкова нежна. Представи си за миг вълшебната милувка на нейната ръка и го заля чувство на вина. Подобна мисъл бе твърде груба — едва ли не оскърбление за нейната духовна красота. Тя бе блед и нежен дух, издигнат високо над тленната грубост, но все пак в паметта му настойчиво се връщаше докосването на дланта ѝ. Мартин бе привикнал с грубите ръце на работничките и момичетата от фабриките. Знаеше причината за тази грубост. А нейната ръка... Мека и нежна, тъй като винаги е била далече от тежкия труд. Отново зейна ужасната пропаст, отделяща го от хората, които не са били принудени да се трудят за своята прехрана. Мигом си представи онази тънка прослойка от хора, които не работят. Те се изпречиха пред него — онези от върховете — груби и надменни. Всички в тяхното семейство бяха работници, самият той е работник, първите му представи за живота са свързани с труда. Ето Гертруда. Нейните ръце са или изтръпнали от безкрайната домакинска работа, или подути и зачервени

от прането като сварено говеждо месо. А Мариана, другата му сестра? Миналото лято работи в консервната фабрика и ножовете за белене на домати изпорязаха слабичките ѝ хубави ръце. Впрочем по-миналата зима машината във фабриката за картонени кутии отрязва краищата на двата ѝ пръста. Спомни си коравите ръце на майка си, когато я погребваха. Баща му пък работи до самата си смърт и мазолите по ръцете му бяха почти половин инч. Нейните ръце и ръцете на всички от тяхното семейство бяха гладки. Това почти го стъписа: говореше невероятно много за висотата на нейната класа и за огромното несъответствие между тях.

С горчива насмешка седна на леглото и събу обувките си. Бе наистина безумен, успя да го замае едно женско лице и едни ръце — бели и нежни. Внезапно пред очите му, върху мръсната стена, се появи друга картина. Стои през нощта пред мрачно жилище с множество квартирки в лондонския Ийст-Енд. До него е петнайсетгодишната Марджи. Тя е работничка. Той я изпраща след традиционната работническа вечеринка. Момичето живее в това ужасно жилище, лошо и от обор. Подава ѝ ръка на сбогуване. Тя протяга устните си, но Мартин не я целува. Като че ли се страхува от нея. Изведнъж тя хваща ръката му и трескаво я стиска.

Усеща как нейните груби пръсти стържат ръката му и го залива вълна на съчувствие. Вижда пламналите, жадни очи и изтощеното от глад тяло, изтръгнато от детинството и захвърлено в една трескава и ужасяваща зрелост: състраданието повдига ръцете му, той я прегръща, навежда се и целува устните ѝ. Тя почти изскимтява от радост и се вкопчва като котка за него. Нещастно изгладняло дете!

Продължаваше да се взира в картината на тази отдавнашна случка. Тръпки пробягнаха по тялото му и сърцето му се сви както през онази нощ. Всичко бе сиво, мръсносиво, а противният дъжд лъщеше по паважа. Изведнъж стената пред него пламна, озарена от сиянието на нейното лице с корона от златиста коса, далечно и недостижимо като звезда.

Той взе книгите на Суинбърн и Броунинг от стола и ги целуна. Спомни си, че тя го покани да ги посети отново. Огледа се още веднаж в огледалото и изрече високо и тържествено:

— Мартин Идън, утре сутринта отиваш първо в библиотеката и прочита как трябва да се държиш в обществото. Ясно ли е?

Прекъсна светилния газ и пружините на кревата изохкаха под тежестта на тялото му.

— Трябва обаче да зарежеш ругатните, момчето ми, трябва да ги зарежеш — каза Мартин на висок глас.

След това заспа: единствено пушачите на опиум имат по-дръзки и необуздани сънища.

ПЕТА ГЛАВА

На сутринта във вълшебните розови сънища на Мартин постепенно се промъкваше спарената миризма на сапун и нечисто пране, сподирена от ругатните и тропота на безрадостното ежедневие. Току-що бе излязъл от стаята, когато чу плискане на вода, вик и шумна плесница, с която сестра му изливаше раздразнението си върху някой от многобройните потомци. Почувствува рева на детето като удар с нож. Цялата обстановка, включително и въздуха, който дишаше, бе наситена с жестокост и го отблъскваше. Помисли си за спокойствието и красотата, с които бе изпълнена къщата на Рут. Там властвуваше духовното начало, а тук всичко бе осезаемо — грубо и ежедневно.

— Ела тук, Алфред — повика той разплаканото дете, вече бе бръкнал в джоба на панталона, където държеше парите си, напъхани безразборно, така, както бе разпилян целият му живот. Постави в ръчичката на хлапето монета от двайсет и пет цента и го прегърна за миг, като го утешаваше:

— А сега бягай и купи бонбони, но не забравяй братчетата и сестричките си. Внимавай, трябва да вземеш от онези, дето се топят най-бавно.

Сестра му повдигна зачервеното си лице от коритото и го погледна.

— Пет цента му стигат — каза тя. — Винаги си така: се едно парите са нищо. А детето може да го заболи корем.

— Няма нищо, сестричке — бе приветливият отговор. — Парите сами се пазят. Ако не беше толкова заета, щях да те целуна за добро утро.

Искаше да бъде мил със сестра си, която бе добра и го обичаше посвоему. Тя някак си се промени с годините и все повече се объркваше. Бе сигурен, че причините за тази промяна са и тежката работа, и сюрията деца, и натякванията на нейния съпруг. Изведнъж му хрумна, че в нея постепенно се пренася по нещо от вмирисаните

зеленчуци, от вонящия сапун и от онези мазни монети по пет, десет или дваисет и пет цента, които прибираше от тезгяха в магазина.

— Хайде, отивай да закусиш — каза тя уж ядосано, но сърцето ѝ се отпусна. От всички братя, пръснати из целия свят, Мартин винаги е бил нейният любимец.

— Я виж, защо пък аз да не те целуна — каза тя и усети, че нещо трепна в сърцето ѝ.

Очисти с два пръста капещата пяна от едната ръка, а сетне — и от другата. Мартин прегърна внушителната ѝ талия и целуна нейните влажни, подпухнали от парата устни. Очите и се изпълниха със сълзи по-скоро от слабост поради постоянната преумора, отколкото от някакво чувство. Тя се отстрани от него, но Мартин забеляза, че очите ѝ са овлажнели.

— Закуската е във фурната — издума набързо. — Джими сигурно е станал вече. Аз трябваше да се оправям с прането. Сега изчезвай и гледай да излезнеш по-рано от къщи. Днес няма да е много приятно, щото Том си отиде и Бърнард трябва да тръгне с фургона.

Мартин влезе в кухнята със свито сърце. Безформената външност и зачервеното лице на сестра му не излизаха от неговите мисли. Реши, че тя бе толкова заета и така пребита от работа, че не може да му отделя по-голямо внимание. Бърнард Хигинботъм е скот, щом я кара да работи прекосили. Впрочем Мартин трябваше да се съгласи, че в целувката на сестра си не почувствува нищо приятно. Наистина, това бе необичайна целувка. От много години насам тя го целуваше само когато той тръгваше или се връщаше от морето. Тази нейна целувка миришеше на прах за пране, а устните ѝ бяха отпуснати. Той не почувствува трескавото им притискане, както става при целувка. Тя го целуна като уморена жена, която е забравила как става това. Мартин си спомни своята сестра като момиче, преди сватбата, когато тя можеше да танцува цяла нощ с най-издръжливите, след като през деня бе работила без отдых в пералнята, а на сутринта да се върне отново там, където я очакваше тежкия ден. След това помисли за Рут, за нейната свежест и нежност. Навярно и устните ѝ са като нея, а целувката ѝ напомня погледа или ръкостискането ѝ — решителна и открита. Дръзкото му въображение си представи как тези устни го целуват, усещането бе така ярко, че съзнанието му се замъгли, сякаш прекосяваше облак от омайващи с благоуханието си цветове на роза.

Джим, другият квартирант, бе в кухнята и гълташе каша с отсъстващ поглед и болнаво изражение в очите. Джим учеше занаят при един водопроводчик. Слабоватото му лице говореше за склонност към удоволствия, бе неспокоен, слабохарактерен и не особено умен, очевидно не го очакваха големи успехи в надбягванията на ежедневието.

— Защо не ядеш? — попита той, като видя как Мартин неохотно бърка изстиналата, полусварена овесена каша. — Пак ли се напи снощи?

Мартин поклати отрицателно глава. Потискаше го безкрайната нищета във всичко наоколо. За първи път почувствува Рут Морз толкова недостижима.

— А аз се подредих — продължи Джим е гордо хихикане. — Налях се до козирката. Гаджето беше страшно. Били ме доведе до тука.

Мартин кимна в знак на участие, тъй като бе навикнал да слуша своите събеседници, и напълни чашата си е изстинало кафе.

— Идваш ли довечера в Лотос? — попита Джим. — Ще има танци и бира, а ако се мерне тайфата на Темескал, мелето е сигурно. Мене ми е се едно — ще си зема приятелката. По дяволите, в устата ми е ад!

Направи кисела физиономия и опита да отмие неприятния вкус с кафето.

— Знаеш ли я Джулия?

Мартин поклати глава.

— Моята приятелка — поясни Джим. — Бомба е. Ще те запозная, ама да не я свиеш. Не ми е ясно, какво намират момичетата у тебе, ей богу, не ми е ясно, но ги отмъкваш под носа на приятелите им.

— Твое момиче не съм пипал — отговори безучастно Мартин. Разговорът бе съвсем скучен, но трябваше да каже нещо.

— Не е вярно — разпали се другият. — А Меги?

— Нищо не е имало. Само танцувах с нея онази вечер.

— Това беше достатъчно — викна Джим. — Потанцува с нея, погледа я и готово. Разбира се, за тебе не е било нищо, но за мене беше край. Не ще да ме види. Пита само за тебе. Стига да поискаш и срещата ти е вързана.

— Но не съм искал.

— Все едно. Аз останах на сухо. — Джим го погледна с възхищение. — Как така успяваш, Март?

— Не им обръщам внимание — бе отговорът.

— Значи се правиш, че не те интересуват? — любопитно запита Джим.

Мартин се замисли за миг и отговори:

— Може и така, но при мене е по-друго. Наистина са ми безразлични. Ама ти можеш опита, сигурно ще подействува.

— Трябваше да додеш снощи у Райли — без всякаква връзка започна Джим. — Сума ти приятели сложиха ръкавиците. Имаше едно типче от Западен Оукланд. Викаха му Плъха — същинска змия. Никой не можа да му излезе насреща. Ти къде изчезна? Наште ги беше яд, че те няма.

— Бях в Оукланд.

— На театър ли?

Мартин бутна чинията и стана.

— Идваш ли довечера? — извика другият след него.

— Сигурно не — бе отговорът.

Спусна се по стъпалата, излезе на улицата и пое дълбоко въздух. Всичко тук го задушаваше, а бърборенето на Джим едва не го влуди. От време на време с мъка се въздържаше да не се пресегне и да напъха главата му в чинията с каша. Колкото повече бърбреше Джим, толкова по-недостижима изглеждаше Рут. Как може да се надява да стане достоен за нея, след като живее, с подобен добитък? Ужаси го извисилата се преграда, притисната от тежко бреме — съдбата на работническата класа. Всичко го теглеше назад — сестра му, нейното семейство, къщата, чиракът Джим и всички останали връзки с живота. Този живот бе горчив за него. Бе го приемал досега такъв, какъвто е, без да се замисля. Само книгите го караха да си задава въпроси, но това бяха книги с вълшебни приказки за един красив и несъществуващ свят. А той видя, че този свят съществува и някъде сред него стои една жена — цвете. Това бе Рут. Отсега нататък той ще познае горчивината, острата болка на желанието и отчаянието, зад което прозира надежда.

Поколеба се между обществената библиотека в Бъркли и тази в Оукланд, но избра втората, понеже там живееше Рут. Навярно тя ходи из библиотеки и може случайно да я види. Не бе запознат с библиотеките, разхожда се дълго време покрай лавици с художествена

литература, докато най-сетне едно нежно момиче, което приличаше на францужойка и очевидно бе дежурна в залата, му обясни, че справочният отдел е на следващия етаж. Той не знаеше, че служителят зад бюрото може да му помогне и се втурна в раздела по философия. Бе срещал тази дума из книгите, но не можеше да предположи, че за нея е изписано толкова нещо. Високите рафтове, натоварени с тежки томове, му внушаваха чувство за смирение и редом с това разпалваха неговите стремежи: ето работа за ума му. В математическия раздел намери книги по тригонометрия и се вторачи в неразбираемите формули и чертежи. Той знаеше английски, но тук езикът бе непознат. Артър и Норман го знаеха, а те са нейни братя. Отчаян, остави математиката. Струваше му се, че книгите го притискат от всички страни и всеки миг ще го смажат. Как би могъл да помисли, че човечеството е натрупало толкова много познания? Бе уплашен. Ще може ли мозъкът му да се справи с всичко това? После си спомни, че много други хора бяха успели. Безгласно, но тържествено се закле, че той също така ще успее.

Продължи по-нататък, загледан в натрупаната мъдрост по лавиците, ту отчаян, ту носен от стремежа на въодушевлението. В смесения раздел попадна на „Кратко изложение“ на Нори. Прелисти го със страхопочитание. Ето един познат език — езика на морето. След това откри Боудич и книги от Лики и Маршал. Това е работа за него — ще учи сам навигация. Ще престане да пие, ще работи и ще стане капитан. В този миг Рут му се стори съвсем достижима. Когато стане капитан и ако тя е съгласна — ще се оженят. Но може би тя няма да се съгласи. О, тогава ще живее порядъчно заради нея. А пиенето ще остави, така или иначе. Спомни си обаче за двамата господари, на които служи всеки капитан — застрахователите и собствениците на кораби, чиито интереси са винаги съвсем противоположни. Не, не би могъл да им угоди. Погледна няколко, видя хилядите и хиляди книги и затвори очи. С морето е вече свършено. В това богатство около него е скрита голяма сила, тук, на сушата трябва да извърши великите дела, които му предстоят. Освен това един капитан не може да вземе жена си на борда.

Денят бе преполовил. Той забрави, че не е обядвал и продължаваше да търси книги за правилата на учтивото поведение. Освен мисълта за неговото бъдеще, измъчваше го и един съвсем

определен въпрос: „Когато се запознаеш с млада дама и тя те покани на гости, след колко време можеш да я посетиш?“ Най-сетне стигна до необходимия рафт, но и там не намери отговор. Невероятният куп условности го ужаси и той се обърка в хаоса от правила, които определят как и какви визитни картички си разменят хората във висшето общество. Престана да търси. Не можа да намери необходимите му сведения, но затова пък откри, че човек се учи да бъде учтив през целия си живот и че трябва да се е родил поне един живот по-рано, за да може да изучи това изкуство.

Когато си тръгна, служителят го запитва:

— Намерихте ли това, което ви трябваше?

— Да, господине — отговори той. — Библиотеката ви е чудесна!

Мъжът кимна.

— Ще ни бъде приятно ако идвате по-често. Моряк ли сте?

— Да, господине. Пак ще дойда.

„Как ли е могъл да разбере?“ — се питаше Мартин докато слизаше по стълбите.

До първата пресечка вървя непохватно изпънат и стегнат, след което се залюля съвсем непринудено в своята широка моряшка походка.

ШЕСТА ГЛАВА

Угнетително безпокойство измъчваше като глад Мартин Идън. Жадуваше само да зърне момичето, чиито нежни ръце сграбчиха живота му с исполинска сила. Нямаше смелост да я потърси. Страхуваше се, че още е рано и може да извърши тежко нарушение на страшния закон за правилата на поведение. Прекарваше дълги часове в двете библиотеки — тази в Оукланд, и другата в Бъркли, бе записал себе си, двете си сестри — Гертруда и Мариана, а накрая — и Джим, чието съгласие бе получено срещу няколко бири. Така можеше да взема книги за четирима души, газът в стаичката за прислужника гореше до късно и господин Хигинботъм му наложи да плаща по петдесет цента седмично за осветление.

Потокът от книги само разпалваше неговата жажда. Всяка тяхна страница бе прозорче към царството на познанието. Гладът му не се задоволяваше с прочетеното. Освен това не знаеше откъде да почне, а липсата на предварителна подготовка го измъчваше непрекъснато. Не познаваше дори най-обикновените връзки и отношения, известни на всеки читател. С поезията бе същото, но прочетените стихове го зашеметяваха от възторг. Освен томчето от Рут намери още неща от Суинбърн, а „Долорес“-разбра напълно. Бе сигурен обаче, че Рут не е усетила тези стихове. И как ли би могла при нейния изтънчен живот? След това попадна на стихове от Киплинг, бе изумен от ритъма, лекотата и магията, изпълнили толкова познати нему неща. Порази го любовта на този автор към живота и острия му поглед на психолог. Думата „психология“ бе нова за Мартин. Купи си речник, с което намали своя паричен запас и се приближи към деня, когато нуждата щеше да го принуди да отплава. Този речник вбеси господин Хигинботъм, защото предпочиташе той да прибере парите на своя квартирант.

Денем Мартин не се осмеляваше да приближи до къщата на Рут, но през нощта обикаляше като крадец дома на Морз и се взираше в прозорците, изпълнен с топло чувство дори към стените, зад които

живееше тя. Няколко пъти само по чудо избягна братята ѝ, а веднаж проследи господин Морз, който отиваше в града. Гледаше внимателно лицето му в осветените места по улиците и се молеше някоя смъртна опасност да застраши живота на нейния баща и той, Мартин, да го спаси. Една нощ усилията му бяха възнаградени: Рут се мерна в един от прозорците на втория етаж. Видя само главата и раменете ѝ, бе вдигнала ръце, сякаш оправяше косата си пред огледалото. Всичко продължи не повече от миг, но времето бе спряло за Мартин, кръвта му кипна и заигра като лудо вино. След това тя пусна щорите, но той вече знаеше нейния прозорец и често заставаще под дървото от другата страна на улицата и палеше цигара след цигара. Един ден видя майка ѝ да излиза от някаква банка и това бе ново доказателство за огромното разстояние, което го отделяше от Рут. Тя бе от хората, които имат работа с банки. Мартин никога не бе влизал в подобно място и смяташе, че там ходят само богатите и силните.

Той изживя някакъв морален прелом. Тя бе поразително чиста и непорочна и цялото му същество се устреми към чистотата, защото чувствуваше, че наградата да диша въздуха, който дишаше тя, трябва да бъде заслужена. Започна да мие зъбите си, а ръцете търкаше с четка за дъски, докато един ден се досети за какво служи малката четка за нокти, която видя на витрината на една аптека. Продавачът погледна ръцете му и предложи пиличка, така че се сдоби с още една тоалетна принадлежност. В библиотеката откри книга за хигиената на тялото. Привикна бързо към сутрешната баня със студена вода за учудване на Джим и за изумление на господин Хигинботъм, който бе против подобни безсмислени новости и се чудеше дали не трябва да увеличи наема. Мартин направи още една крачка напред — този път по отношение на панталоните. Сега, когато бе започнал да вижда някои неща, забеляза бързо разликата между провисналите в коленете панталони на работниците и безупречния ръб на панталоните, които носеха хората от висшите класи. Бе разбрал причината и прерови кухнята на сестра си, докато откри ютия и дъска за гладене. Началото бе плачевно: изгори панталона си и трябваше да купува друг, денят за отплаване се очерта още по-ясно.

Преломът в него бе много по-дълбок от обикновените грижи за външността. Все още пушеше, но престана да пие. Досега считаше пиенето за истинска мъжка работа, гордееше се, че може да носи

толкова много и винаги надпиваше останалите. По-рано всяка случайна среща с познайник от борда завършваше с взаимна почерпка. И сега бе същото, но за себе си поръчваше безалкохолна бира или газирано джинджифилово питие и добродушно понасяше закачките на приятелите си. Гледаше ги как се променят от алкохола, виждаше как се надига животинското в тяхната природа и с благодарност мислеше, че вече не е като тях. Те забравяха скромните си възможности в живота, напиваха се и в съзнанието си, притъпено от алкохола, всеки от тях се чувствуваше като бог, за чиито желания няма граница. Мартин нямаше нужда от помощта на спирта. Бе пиян от чувствата си към Рут, силни и непознати, тя бе запалила любовта му с моментния блясък от един безкраен и възвишен живот, с книгите, от които съзнанието му се изпълваше с необозримо количество причудливи желания, и с усещането за собствена чистота, чувствуваше се още поздрав и изпитваше с тялото си радостта, че живее. Една вечер отиде на театър с надежда, че случайно ще я срещне там и действително я видя от втория балкон, където бе мястото му. Видя я да слиза по пътеката между редовете. С нея бяха Артър и непознат младеж с очила, чиято гъста коса падаше като шапка. Усети неспокойното бодване на ревността. Видя я, как седна на мястото си в партера и през цялото останало време само тя бе в мисълта му с белотата на нежните рамене и неясния от далечината куп златисто бледа коса. Когато, макар и за малко, се случваше да погледне наоколо, виждаше на предния ред две момичета, които постоянно се обръщаха, гледаха го и открито му се усмихваха. Мартин бе общителен и не отблъскваше хората от себе си. Ако това бе се случило по-рано, той не само щеше да им се усмихне в отговор, но би сторил нещо, за да продължи връзката. Сега, обаче, всичко бе съвсем различно. Наистина се усмихна, но веднага отмести погледа си, без да продължава умишлено играта. Забрави за двете момичета, и все пак на няколко пъти случайно срещна техните усмивки. Вярно е, че той не можеше да се преобрази за няколко дни, нито да насили присъщата си природна общителност и затова отговаряше с топла и приятелска усмивка на момичетата. Познаваше добре подобни случки, и те като други жени посягаха към него. Но сега всичко бе съвсем друго. Далече, долу в партера седеше единствената за него жена в целия свят, толкова невероятно различна от тези две момичета от собствената му класа, че можа да усети само

съжаление към тях. От цялата си душа желаше те да притежават макар и частица от нейната доброта и очарование. За нищо на света не би искал да ги наскърби за тяхната закачлива настойчивост, но не се чувствуваше поласкан и дори го досрамя, че бе я допуснал. Бе убеден, че ако те виждаха в него представител на класата на Рут, нямаше да потърсят познанството му и усещаше всеки техен поглед като пръсти на своите събратя, които искат да го задържат при себе си.

Тръгна си преди края на последното действие, защото искаше да я види на излизане от театъра. Множество мъже винаги стояха отвън на тротоара и ако прихлупи шапката си и се скрие зад някой от тях, тя не би могла да го забележи. Излезе от театъра още с първата вълна от публиката, но едва бе застанал на тротоара, когато видя двете момичета. Знаеше, че го търсят и в този момент бе готов да се наругае за своята външност, която привличаше жените. Момичетата сякаш случайно се приближаваха към бордюра заедно с гъстата тълпа и когато се изравниха с него, разбра, че са го забелязали. Едната от тях леко го докосна и се престори, че едва сега го е видяла. Тя бе стройна, с тъмна коса и предизвикателни черни очи, които се усмихваха. Той също се засмя:

— Здравейте.

Поздравът бе съвсем машинален, подобен на много други поздрави при запознаване в почти същите условия. Не можеше да не поздрави, присъщото му добросърдечие не му позволяваше да не го стори. Черноокото момиче отвърна на поздрава с благодарна усмивка и очевидно искаше да се спре. Приятелката ѝ, с която вървеше под ръка, се захили и също забави крачките си. Мартин бързо съобрази. Рут не трябва за нищо на света да го види как разговаря с тези момичета. Обърна се и съвсем спокойно тръгна редом с черноокото момиче. Езикът му не бе вързан, не се чувствуваше неловко. Тук бе в свои води, умело водеше разговора, изпълнен със закачки и жаргонни остроумия — задължителен увод при такива скорострелни запознанства. На ъгъла по-голямата част от тълпата продължи по главната улица. Мартин се насочи към по-тясната пресечка, но черноокото момиче хвана ръката му и тръгна с него, като теглеше и приятелката си.

— Чакай, Бил! Къде хукна? Да не земеш сега да ни зарежеш? — извика то.

Той се спря и се обърна със смях. Над главите им виждаше тълпата, която вървеше под уличните лампи. Мястото не бе осветено и ще успее да я види, когато мине, тъй като пътят за дома ѝ беше оттук.

— Как се казва? — попита Мартин онази, която се кискаше, като посочи черноокото момиче.

— Питай я — отговори другата, напушена от смях.

— Е добре, кажи — обърна се Мартин към чернооката и я погледна открито.

— А ти твойто не си го каза — бе закачливият отговор.

— Не си ме питала — засмя се той. — Но ти го уцели с първия удар. Точно Бил, съвсем точно.

— Я не ме мотай — погледна го момичето, а очите ѝ пламнаха предизвикателно.

— Кажи, честно.

Гледаше го, а в очите ѝ сякаш говореха безчислените поколения жени още от зората на човешкия род. Той я прецени равнодушно. Знаеше, че след първата смела крачка тя ще започне да отстъпва пред натиска му, внимателно и с престомена свенливост, готова всеки момент да смени оръжието, ако той прояви колебание. Но като всеки човек чувствуваше, че тя го привлича и едновременно с това бе поласкан от вниманието ѝ. Така добре познаваше тези момичета. Те бяха добри, доколкото може да се говори за доброта в отрудената работническа класа. Но въпреки тежкия труд и мизерните заплати, не търгуваха с телата си, а търсеха жадно своята малка глътка щастие в живота, изправени пред избора между безкрайната изморителна работа и черната яма на окаяните същества, до която се стига по кратък, макар и по-добре заплатен път.

— Бил — кимна той. — Наистина се казвам Бил.

— Не ме ли будалкаш? — усъмни се момичето.

— Не го викат Бил — намеси се другата.

— Откъде знаеш? — запита той. — Кога си ме виждала по-рано.

— Защо трябва да съм те виждала? Знам, че лъжеш — бе отговорът.

— Честно, Бил! Как ти е името? — запита първото момиче.

— Нека бъде Бил — призна той.

Тя се пресегна към ръката му и го бутна закачливо:

— Знаех, че лъжеш, но пак ми харесваш.

Той задържа търсещата ѝ ръка и усети познатите твърди белези по дланта.

— Кога зарязахте консервната?

— Как разбра? Да не си ясновидец? — извикаха в един глас момичетата.

Мартин бърбеше с тях за празни неща, но пред него се възправяха библиотечните рафтове, претоварени с мъдростта на времето. Налетяха го невесели мисли и той се усмихна горчиво.

През цялото време не бе забравил да следи тълпата, въпреки безсъдържателните шеги и картината в неговото съзнание. Изведнъж я видя под светлините, вървеше между брат си и непознатия младеж. Стори му се, че сърцето му замира. Колко дълго бе чакал този миг! Можда да забележи тънката и изящна тъкан върху царствената глава, грижливо изтеглените линии на дрехите, грациозната походка и ръката, с която придържаше роклята си. Тя отмина и Мартин се намери отново пред двете момичета от фабриката за консерви с безвкусицата на техните дрехи, с отчаяните им усилия да изглеждат спретнати и елегантни, с евтините рокли, невзрачните панделки и нищожни пръстени. Усети дръпване и някой каза:

— Събуди се, Бил! Къде си?

— А, какво става? — запита Мартин.

— Нищо — тръсна глава черноокото момиче — само си мисля...

— Да?

— Казвам, че не е лошо да изкопаш отнякъде някой приятел, за нея — посочи с глава другото момиче — и да отидем някъде. Може да ядем сладолед, да пием кафе или нещо друго.

Обзе го остро неприятно чувство — твърде рязък бе преходът от Рут към тези думи. Гледаха го дръзките очи на момичето, а редом до тях той видя ясните и лъчезарни очи на Рут, чийто непорочен поглед на светица се взираше в него от безкрайните предели на душевната чистота. Усети прилив на сила. Той стоеше по-високо от всичко това. За него животът бе изпълнен с по-големи богатства, отколкото можеха да помислят тези две момичета, чиито желания стигаха до сладоледа и някой приятел. Спомни си, че в съзнанието му винаги е присъствувал някакъв друг свят. Бе опитвал да сподели мислите си с познати мъже и жени, но не бе имал никакъв успех досега. Другите не го разбираха. Очевидно, не само неговите мисли бяха недостъпни, самият той ги бе

надраснал. Усети прилив на сили и стисна юмруци. В неговите представи животът бе нещо по-голямо. Е добре, тогава и той трябва да вземе повече неща от живота: Но как можеха да му ги дадат тези момичета. Дръзките черни очи не предлагаха нищо. Той знаеше, че зад тях стои само мисълта за сладолед и за разни дреболии. А другите две очи на светица му предлагаха не само живота, който познаваше, но и отвъд него. Това бе светът на книгите, картините, спокойствието, красотата и изяществото на едно възвишено призвание. Той виждаше хода на мисълта, скрита зад черните очи, сякаш гледаше часовников механизъм с познатите въртящи се колелца. В тези очи се четеше покана за дребни удоволствия, ограничени в рамките на блудкавото ежедневие, чийто предел бе гробът. А в погледа на другите божествени очи прозираше тайнственото и невъобразимо чудо на вечния живот. В тях бе доловил трепет, който чувствуваше и в своята душа.

— Добре, но има нещо, което пречи — каза той. — Имам среща. Очите на момичето бяха разочаровани.

— Сигурно отиваш при някой болен приятел — подхвърли го насмешливо.

— Не, наистина имам среща с... — запъна се той — с едно момиче.

— Да не ме стягаш? — запита откровено чернооката. Погледна открито в очите ѝ.

— Не, наистина. Може да се видим друг път. Още не зная името ти. И къде живееш?

— Казвам се Лизи — отвърна по-меко тя, стисна ръката му и го докосна с тяло. — Лизи Коноли. Живея на Пета улица, до пазара.

Поговориха още малко и той се сбогува. Не се прибра веднага в къщи, а постоя под дървото, загледан в нейния прозорец.

— Рут, с теб имах среща — прошепна. — Запазих я за теб.

СЕДМА ГЛАВА

Мина цяла седмица от първата вечер у Рут Морз, но той не се осмеляваше да я потърси. Четеше усилено. Няколко пъти му се стори, че е събрал нужната смелост да се обади, и в същия миг го налитаха съмнения и решителността му изчезваше. Не познаваше човек, който би го посъветвал за подходящия момент и се опасяваше, че може да се изложи с някоя непоправима грешка. Бе се отърсил напълно от предишните си привички, не виждаше старите си познайници, времето за него бе само дълги часове, преминали в четене. Четеше непрекъснато и без друго би повредил очите си, ако самият той не беше силен човек, надарен с великолепен организъм за разлика от повечето хора. Умът му бе като неорана земя, пълна със сила, готова за благодатен посев. Ненужно образование не бе изсушило мисълта му, която жадно и завинаги поглъщаше новите познания от книгите.

В края на седмицата му се стори, че е живял цели векове — толкова далече зад него останаха предишните му схващания и живот. Измъчваше го остро липсата на предварителна подготовка. Книгите, които се опитваше да чете, изискваха специални познания, натрупвани в продължение на години. Започваше с някоя книга на древните философи, а на другия ден вече се ровеше из свръхсъвременна философска система. В главата му бе гъмжило от противоречиви идеи. Не по-различно бе и с икономистите. На едно и също място в библиотеката бяха струпани Карл Маркс, Рикардо, Адам Смит и Мил. Неразбираемите формули на единия съвсем не показваха, че възгледите на другия са остарели. Обърка се, а искаше да проумее нещата на всяка цена. Интересуваха го едновременно и икономиката, и промишлеността, и политиката. Един ден, като минаваше през градината пред Градския съвет, забеляза група хора, между които имаше пет-шест души с пламнали лица, чиито високи гласове се преплитаха в оживен спор. Присъедини се към зрителите и чу някакъв нов и непознат език от устата на тези доморасли философи, единият от които бе скитник, а другият — работнически агитатор. Имаше и

някакъв студент по право, а останалите бяха словоохотливи работници. Мартин чу за първи път да се говори за Социализъм, анархизъм, единен данък и научи, че има враждуващи социални теории. Долови много нови специални термини от области, до които не бе се докоснал в няколкото прочетени книги. Така и не успяваше да следва мисълта на спорецките, можеше само да се досеща или да предполага какви бяха идеите, скрити зад странните изрази. Между спорецките имаше черноок сервитюр-теософ, хлебар от профсъюзните сдружения, който се оказа агностик, някакъв старец, чиято странна философия се заключаваше в твърдението, че „всичко, което съществува, е правилно“, и друг възрастен човек, който изнесе нескончаема беседа за космоса, за атома — баща и атома — майка.

Мартин Идън остана там няколко часа и след като се обърка окончателно, тръгна към библиотеката, за да провери значението на десетина непознати думи. На излизане взе четири книги — „Тайното учение“ на Блаватска, „Прогрес и нищета“, „Същност на социализма“ и „Войната между религия и наука“. За жалост започна с „Тайното учение“. Всеки ред гъмжеше от дълги и непознати думи. Четеше, седнал на кревата и обръщането на речника му отнемаше повече време, отколкото книгата. Срещаше толкова много непознати думи, че забравяше значението им и трябваше да ги търси отново. Започна да ги записва и изпълваше една след друга страниците в тетрадката, но не успя да проумее прочетеното. Продължи до три часа през нощта, главата му бръмчеше, без да е уловил нито една основна мисъл. Погледна наоколо. Стори му се, че стаята се люлее, пропада надолу, и се издига като кораб в морето. Изруга многословно и захвърли „Тайното учение“ в ъгъла, след което угаси газа и заспа. Останалите три книги не му донесоха нищо ново. Бедата не бе в умствените му способности, липсваха му необходимите оръжия на мисълта, а и умът му не бе привикнал към абстрактно мислене. След като осъзна слабостите си, реши да се занимава известно време само с речника и да научи смисъла на всяка дума.

Намери утешение в поезията — четеше много, като по-непринудените и разбираеми поети му доставяха най-голяма радост. Той обичаше красотата и я намери в поезията. Подобно на музиката, тя го вълнуваше дълбоко и го подготвяше за приближаващата усилна работа, макар че той не можеше да го разбере. Умът му бе девствена

почва — в нея без усилие попиваше онова, което бе прочел и харесал. Не след дълго можеше да повтаря наум или с висок глас прочетените стихове и да се наслаждава на тяхната музика и красота. След това тръгна неуверено по страниците на „Класически митове“ от Гейли и „Епоха на преданията“ от Булфинч, които откри една до друга в библиотечния шкаф. Почувствува ги като откровение, като взрив от светлина сред мрака на своето невежество и се нахвърли с още по-голяма жажда върху поезията.

Библиотекарят виждаше Мартин толкова често, че не скриваше благоразположението си и го поздравяваше винаги с кимване и усмивка. Това накара Мартин да вземе дръзко решение. Докато служителят подпечатваше неговите картони за избраните книги, той внезапно каза:

— Слушайте, искам да ви попитам нещо. Мъжът се усмихна в знак на съгласие.

— Когато се запознаете с някоя млада дама и тя ви покани на гости, кога мож'те да отидете?

Мартин усети как ризата му става тясна и прилепва към раменете от направеното усилие.

— Мисля, че винаги — отговори библиотекарят.

— По-друго е тука — възрази Мартин. — Тя... аз... впрочем, вижте, може да не я намеря в къщи. Тя ходи в университета.

— Тогава ще я потърсите отново.

Мартин реши да разкаже всичко на този човек:

— Виждате ли — говоря едно, а мисля друго. Аз съм човек недодялан и май не ме бива за обществото. Това момиче не е като мене... а и аз не съм като нея. Нали не мислите, че се излагам, а? — завърши рязко той.

— В никакъв случай, уверявам Ви — отговори веднага другият. — Въпросът ви не попада в сферата на нашата справочна, служба, но с удоволствие ще ви помогна.

Мартин го погледна възхитен и каза:

— Ей, що не моих да го отсека като вас?

— Моля?

— Искам да кажа, що не мо'а и аз да говоря така учтиво и... и... изобщо?

— Аха! — продума библиотекарят. — Разбирам.

— Кога е най-добре да отида? През деня ли? И да не е скоро време за ядене? Или вечер? А в неделя?

— Слушайте — отговори с усмивка библиотекарят. — Обадете се по телефона и ще разберете.

— Така ще стане.

Взе книгите и тръгна, но отново се обърна:

— Как трябва да казвам на млада дама — например ако е госпожица Лизи Смит — госпожица Лизи, или госпожица Смит?

— Госпожица Смит — отговори поучително библиотекарят. — Трябва да се обръщате към нея винаги с „Госпожица Смит“, разбира се докато станете близки.

Така бе разрешен страшният за Мартин Идън въпрос.

— Елате по всяко време, в къщи съм през целия ден — отговори по телефона Рут, след като Мартин със запъване я попита кога може да върне взетите книги.

Тя го посрещна на вратата и нейният женски поглед незабавно забеляза изгладените панталони и леката, макар и неуловима положителна промяна у него. Порази я лицето му, което, почти като стихия, я облъхваше със сила и здраве. Отново почувствува желание да се допре плътно до него и да усети топлината му и отново я порази силата, с която ѝ действуваше неговото присъствие. И той на свой ред почувствува, че допирът на ръката ѝ го замайва отново. Но докато Рут съумя да се овладее и не показва с нищо вълнението си, неговото лице пламна цялото. Последва я със същата несръчност, а раменете му се накланяха и поклащаха застрашително.

След като седнаха в гостната стая, той усети, че бързо се окопитва, независимо от първоначалните си опасения. Тя успя умело да облекчи атмосферата и Мартин се почувствува още по-лудо влюбен. Заговориха за двете нейни книги, за преклонението му пред Суинбърн и за Броунинг, когото не бе разбрал. Тя поведе разговора, като минаваше от една тема на друга, а в съзнанието ѝ неотстъпно присъствуваше мисълта, че трябва да му помогне. Тази мисъл често я изненадваше след първата им среща. Искаше да му помогне. Той бе събудил у нея толкова нежност и съчувствие, колкото никой досега, но това нейно почти майчинско чувство не го унижаваше. То не бе обикновено, защото човекът, който го разбуди, излъчваше толкова мъжка сила, че порази и смути моминското ѝ спокойствие, накара я да

се страхува и да тръпне от непознати досега мисли и чувства. Не я напускаше желанието да обгърне врата му. Толкова познато вече очарование имаше в тази мисъл, че започна да привиква с все още несъзнателния подтик. Не бе помисляла дори, че зараждащата се любов може да се прояви така необичайно. Разбира се, тя не бе в състояние дори да предположи, че това чувство е любов. Вярваше, че той я вълнува само като човек с необикновени, макар и все още скрити добродетели, чиято проява се нуждае от нейното човеколюбие.

Тя не можеше да разбере, че го желае физически, но за него бе съвсем ясно, че я обича, че я желае за себе си така, както никоя жена досега. Преди нея той бе обичал Поезията заради нейната красота, сега тя разкри пред него неповторимата красота на любовта в поезията. От нея той разбра повече, отколкото от Гейли и Булфинч. Запомни един стих, който само преди седмица не би му внушил нищо необикновено: „Безумен любовник, готов да умре за целувка божествена“. Но отсега този стих ще остане завинаги в съзнанието му. Бе поразен от чудната истина в тази мисъл. Гледаше Рут и мислеше, че би умрял с радост за една целувка. Стори му се, че е онзи безумен любовник, който не би се почувствувал по-горд и с най-високата рицарска награда. Най-сетне бе разбрал смисъла на живота и знаеше защо е дошъл на света.

Колкото повече я гледаше, толкова по-дръзки ставаха мислите му. Спомни си за разтърсващото блаженство от допира на нейната ръка, когато го посрещна, и копнееше отново за него. Погледът му често се спираше на устните ѝ с непресекващо желание, но в това желание нямаше нищо грубо и пошло. За него бе възвишена наслада да се взира във всяко движение на устните ѝ. Те не бяха като устните на други хора, дори когато произнасяха съвсем обикновени думи. Тези устни не бяха създадени от познатата човешка плът. Сякаш неземни, той жадуваше за тях, съвсем не както бе жадувал за устните на други жени. Ако го целунеше, неговите устни щяха да се притиснат към тях с онзи висш и благоговееен трепет, с който се докосва дрехата на светец. Той не можеше да долови преоценката на стойностите, извършена вече у него, и не знаеше, че в очите му блести онази светлина, която огрява погледа на всички влюбени мъже. Не си представяше колко палещ и мъжествен бе неговият поглед, чийто пламък разгаряше и нейното сърце. Девствената ѝ чистота променяше неговите чувства, смекчаваше остротата им и ги издигаше до някаква звездна

непорочност. Той би се учудил, ако узнаеше, че именно пронизващите горещи вълни на блесналия му поглед я разпалваха. Рут чувствуваше неясно, макар и приятно смущение и не можеше да разбере защо то често нарушаваше мислите ѝ, принуждавайки я да търси техните разбягващи се краища. Тя никога не се затрудняваше при разговор и можа да обясни своята разсеяност само с факта, че той бе необикновен човек. Всичко ново ѝ правеше силно впечатление и не бе чудно, че този странник от други светове ѝ действа така неотразимо.

В нейното съзнание неотстъпно присъствуваше мисълта, че трябва да му помогне и докато насочваше разговора към удобна за целта тема, Мартин я изпревари.

— Не знам, дали да ви питам за нещо — започна той и усети как сърцето му радостно трепна, когато забеляза нейната готовност. — Спомнете си, миналия път казах, че не мога да говоря за книги и други работи, защото не умея. Та оттогава бая ми ти помислих. Бях на библиотека много пъти, но повечето от книгите, дето взех, не са за мойта уста лъжица. Май трябва да почвам отначало. Не можах да уча. Бях още дете, ама трябваше да се фащам яката за работа, а в библиотеката видях толкова много книги, очите ми прогледнаха, реших да почна да чета каквото трябва. Сигурно знаете, какви книги могат да дойдат до корабите или до скотовъдните лагери — бая ми ти по-различни от ваш'те, а точно с такива книги съм свикнал. Но аз бях по-различен от хората, с които съм живял. Не искам да се хваля с това, не съм по-добър от другите моряци или каубоите — бил съм и каубой, макар и за малко време, — но винаги обичах книгите и изчитах всичко, дето ми падаше, струва ми се, че... че мисля по-различно от тях. Това искам да кажа. Знаете ли, не съм влизал никога в подобна къща. Преди една седмица, като дойдох у вас, всичко. И вие, и майка Ви, и братята Ви, много ми хареса. Бях чул за тези работи, чел съм и в книгите, а след като видях вашата къща, разбрах, че книгите казват истината. Най-важното — всичко това ми хареса. Исках да го имам. Искам го и сега. Искам да дишам същия въздух — да има книги, и картини, и разни красиви неща, а хората да говорят тихо, да са чисти и мислите им да са същите. А досега съм слушал само за ядене, за наеми, за побоища и къркане, това е всичко, което приказват. Когато посрещнахте майка Ви и я целунахте, помислих, че това е най-прекрасното нещо, което съм видял. Срещал съм какво ли не в живота

и съм можал да видя повече от другите, дето бяха с мене. Обичам да гледам повече да видя и така, както аз умея. Но още не съм дошъл до главното. Слушайте. Искам да направя така, че да живея като вас. Животът не е само тежка работа, млатене и къркане. Но как да го направя? Откъде да започна? Вижте, аз искам сам да си пробия път в живота, а стане ли дума за работа, готов съм да излеза срещу всеки. Щом почна, ще работя и ден и нощ. Мож да е смешно да ви питам за тея работи. Знам, не трябваше точно вас, но други не познавам, освен Артър. Сигурно трябваше него да го питам. Ако бех...

Гласът му секна. Твърдото му намерение бе почти разколебано от ужасната мисъл, че може би е било по-добре да попита Артър, а не да се излага пред нея. Рут мълчеше. Беше ѝ много трудно да свърже безредната накъсана реч и елементарната мисъл с израз на лицето му. Не бе виждала досега очи, които да изразяват такава сила. Те казваха убедително, че този човек няма да се спре пред нищо, но тя не можеше да свърже посланието му с нестройния ход на неговата мисъл. Умът ѝ съобразяваше бързо и в различни направления, така че не можа да си даде правилна преценка за този несложен начин на разсъждение. И все пак тя успя да долови силата, скрита в неговата неувереност. Стори ѝ се, че е великан, който с неимоверно напрежение се опитва да строши оковите си. Когато заговори, лицето ѝ излъчваше неподправено съчувствие.

— Сам разбирате, че образованието ви е недостатъчно. Ще трябва да се върнете в основното училище, да минете през гимназията, а след това да завършите и висшето си образование.

— Но това иска пари — прекъсна я той.

— О! — извика момичето. — Забравих. Все пак нали имате роднини — няма ли кой да ви помогне?

Той поклати глава:

— Баща ми и майка ми умряха. Имам две сестри — едната е женена, другата сигурно скоро ще я стигне. Имам цял куп братя, от които съм най-млад, но те никога никому не помагат. Обикалят света и всеки гледа себе си. Най-големият умря в Индия, двама са в Южна Африка, четвъртият е моряк на китоловен кораб, а има и един, който играе на трапец в пътуващ цирк. И аз съм като тях. Когато бях на единайсе години майка ми почина и оттогава си изкарвам сам хляба. Ще трябва сам да уча, но не знам откъде да почна.

— Струва ми се, че най-напред трябва да се заловите с граматиката. Вие говорите... — спря се, тъй като за малко не каза „ужасно“ и продължи — не съвсем правилно.

Той се изчерви и усети, че се изпотява.

— Да, зная, че използвам думи от улицата и вие не мож'те ме разбра. Но само това са думите, които зная как се говорят. В главата имам и други думи от книгите, ама не зная как се говорят и не ги казвам.

— Бедата е по-скоро в това как казвате нещата, а не какво казвате. Нали мога да бъда откровена? Не искам да ви засегна.

— Разбира се — почти извика, признателен за добрината ѝ. — Давайте. Трябва да разбере и май е по-добре от вас да го чуя, а не от някой друг.

— Ето, казвате например „не мож'те ме разбра“, а трябва да използвате „не можете да ме разберете“. Също така — „бая ми ти“, вместо „доста“. Служите си неправилно с отрицателната форма.

— Какво е то? — запита Мартин. След това добави примирено:

— Нали виждате — не разбирам като обяснявате.

— Страх ме е, че нищо не съм обяснила — засмя се тя. — Отрицателната форма... Вижте, например вие казвате „никога някому не помагат“. „Никога“ е отрицание, а „някому“ не е отрицание. От тях в английския език се получава положителна форма и излиза, че трябва да помагат някому.

— Съвсем ясно — каза той. — Никога не съм се замислял. Ако съм разбрал правилно, това не значи, че те непременно „трябва“ да са помогнали някому, нали? Струва ми се, че от „никога не помагам някому“ на английски език не може да се разбере дали помагате някому. Просто никога не съм се замислял. Но вече внимавам.

Бе приятно изненадана от бързината и логичността на мисълта му. Не само успя да я разбере, но дори поправи нейната грешка.

— Всичко това е обяснено в учебника по граматика — продължи тя. — Забелязах още нещо неправилно в езика ви. Използвате погрешно отрицанието при глаголите в трето лице единствено число. То е различно от отрицателната форма на останалите лица на глагола в единствено и множествено число. Разбирате ли?

— Да, но ней лесно.

— Няма подобна дума „ней“ — категорично каза тя. Мартин пламна отново.

— Освен това казвате „фащам“ вместо „хващам“, „хареса“ вместо „хареса“ и ужасно изяждате някои гласни.

— Не разбирам. Как ги изяждам?

Наведе се напред, сякаш искаше да коленичи пред нейния необикновен ум.

— Просто не ги произнасяте. Понякога го правите, друг път — не. Понякога изяждате буквите в началото. А произношението ви изобщо! Не, по-добре да донеса една граматика и да ви покажа как да започнете.

Докато Рут ставаше, той се сети за прочетеното в книгите с правила за добро поведение и тромаво се надигна, без да е съвсем сигурен, дали не прави някоя грешка, която тя може да изтълкува като знак, че иска да си тръгва.

— А, господин Идън, какво значи „къркане“? — запита тя на излизане от стаята. — Споменахте няколко пъти тази дума.

— Къркане ли? — засмя се той. — Това е на жаргон. Бира, уиски и всичко, от което се напиваш.

— Още нещо — не може да съдържа смеха си Рут. — Употребявайте второ лице — „ти“ и „вие“ — само когато искате да посочите, че нещо е тясно свързано с човека, за когото говорите. Току-що направихте грешка.

— Не разбирам.

— Вижте, вие казахте: „Бира, уиски и всичко, от което се напиваш“, т.е. аз се напивам. Схващате ли?

— Но вие наистина ще се напиете, нали?

— Да, разбира се — усмихна се тя. — Но по-добре е да не ме забъркате в тези неща и вместо „напиваш“ да употребите „човек се напива“.

След като се върна с учебника по граматика, Рут приближи стола си към Мартин. Тъй като не бе много сигурен дали трябва да ѝ помогне, почака я да седне. Тя разтвори граматиката, главите им почти се допираха. Нейната близост го замайваше и бе почти невъзможно да следи указанията за работата, която го очакваше, но щом стигнаха до спреженията на глаголите, изведнъж забрави за нейното присъствие. Никога не бе чувал за спрежения: изумиха го връзките в езика, които

зърна за миг. Тя се наведе над страницата и косата ѝ докосна бузата му. Бе припадал само веднаж в живота си, но имаше чувството, че всеки момент ще припадне. Едва дишаше, а сърцето му блъскаше толкова силно, че сякаш с всеки удар задръстваше гърлото му с кръв и го задушаваше. Никога досега не бе я усещал така близко до себе си. Само за миг широката пропаст помежду им бе запълнена, но чувствата му към нея останаха все така възвишени. Тя не бе слязла до него, а той прелетя през облаците и я доближи. В този миг тя бе божество, към което изпитваше религиозен плам и страхопочитание. Стори му се, че е нахълтал в светая светих, внимателно и бавно отстрани главата си от тази коса, чийто допир го разтърсваше като електрически ток. Тя не бе забелязала нищо.

ОСМА ГЛАВА

През следващите няколко седмици Мартин Идън се занимаваше с граматика, преглеждаше сборниците с правила за добро поведение и жадно поглъщаше всички книги, които му допадаха. Не се срещаше с хора от своята класа. Момичетата от „Лотос“ се чудеа какво е станало с него и досаждаха на Джим с въпросите си, а някои от момчетата, които участваха в кьотеците у Райли, бяха доволни. В библиотеката той откри друго, не потърсено от никого съкровище. Подобно на граматиката, която му разкри невидимите връзки в езика, тази книга му показва законите на поезията, научи за стъпките и ритъма и разбра как се създава нейната красота. В друга книга от съвременен автор поезията се разглеждаше като изобразително изкуство, подробното изложение бе богато осеяно с примери от най-доброто в литературата. Той изучаваше подробно всичко от тези книги и не си спомняше да е чел дори художествена проза с по-голямо увлечение. Със силата на бурно разцъфтялото желание, умът му, чиято свежест не е била накърнявана през двайсетте години живот, поглъщаше завинаги прочетеното с енергия, на която би завидял всеки студент.

Обръщайки се назад от достигнатата висота, той виждаше познатия стар свят със сушата, морето и корабите, моряците и хищните жени и този свят му се струваше безкрайно малък, тогава го сливаше със своя нов свят и гледаше как се простират все по-далече. Умът му притежаваше склонност към търсене на общото и той бе изненадан, когато за първи път откри допирни точки между тези два свята. Самият той се издигаше по-високо благодарение на възвишените мисли и красотата, събрани из книгите. Бе вече сигурен, че някъде там, във висините, в семейството на Рут и други като тях, хората мислят и живеят също така възвишено. Далече под него оставаше всичко недостойно, искаше да се очисти от калта, която го е мърсила през целия му досегашен живот и да се изкачи във висините, където бяха те. Както през детските години, така и след това го гнетеше неясно безпокойство, никога не бе успявал да разбере какво търси и напразно

бе го търсил, докато най-сетне срещна Рут. Това безпокойство бе станало остро и мъчително, но той вече знаеше определено и ясно, че винаги е търсил да срещне красотата, душевната извисеност и любовта.

През тези няколко седмици се видя с Рут пет-шест пъти и всяка среща бе ново вдъхновение за него. Тя поправяше грешките в произношението му, посочваше му как трябва да се изказва правилно и му помагаше в аритметиката. Но техните разговори не се ограничаваха само в рамките на първоначалното образование. Той познаваше живота добре, а и мисълта му бе достатъчно богата, за да се задоволи с дробни, кубически корени и граматически и смислови разбори, често разговаряха за стихотворенията, които бе прочел наскоро, или за изучавания от нея поет. Рут четеше на глас любими откъси, а той се издигаше на върха на блаженството. У никоя жена не бе срещал подобен глас. Потръпваше само от звука му, а всяка изречена дума разпалваше още по-силно неговата любов. Спокойният, мелодичен тембър на богатия и нежен глас бе плод на култура и благородна душа. Слушаше я и си спомняше за грубия крясък на прости и зли жени и за резките гласове на работничките и момичетата от фабриките. Включи се механизмът на въображението му и тези жени преминаваха пред неговия поглед, като засилваха неотразимото очарование на Рут. Мисълта, че тя прониква в четените откъси и усеща красотата на произведението го караше да изпитва все по-голямо блаженство. Тя често му четеше от „Принцесата“, виждаше сълзите в очите ѝ, избликнали от нейното чувство към красотата. Тогава той усещаше как чувствата му го издигат все по-нагоре, към недостижимото, гледаше я и му се струваше, че се взира в лицето на самия живот и прониква във върховните му тайни. И тогава, достигнал върховете, които докосваше със своите чувства, той съзнаваше, че това може да бъде само истинската любов и тя е най-великото нещо в света. Минаваше по пътеките на спомените с познатите вълнения и трепети — опиващото вино, ласките на жени, грубата, пълна с опасности борба на тяло в тяло, всичко бе посредствено и жалко в сравнение с възвишеното блаженство, което чувствуваше сега.

Рут не можеше да стигне до истината. Сърдечните увлечения ѝ бяха непознати. Тя знаеше за тях само от книгите, които превръщаха всекидневието във въображаем, вълшебен свят, не можеше да

предположи, че този груб моряк прониква в сърцето ѝ, разпалвайки там огън, който щеше да избухне някога и да я обгърне в пламъци. Тя не познаваше стихията на страстта, с любовта се бе срещала само на теория. Представяше си я като тих пламък, лек като росата и шепота на поток, неуловим като прохладата на летните нощи. Мислите ѝ за любовта достигаха до кротката привързаност и верността към любимия човек, комуто служиш в един свят, изпълнен с полумрак и тишина, благоухания и неземно спокойствие. Не бе дори сънувала титаничните гърчове и изгарящия огън на любовното чувство, след които оставаше изпепелена пустиня. Тя не подозираше, че у нея, също както ѝ у другите хора, са струпани непознати сили, а бездните на живота бяха скрити за нея от морето на илюзиите. Съпружеската привързаност на нейните родители бе нейният идеал за любовта и тя очакваше да се озове някой ден със своя любим в същия прелестен свят без бури и сътресения.

Затова гледаше Мартин Идън като неизвестен пришелец, считайки, че именно неизвестността е причина, за впечатлението, което оказваше върху нея. Това бе напълно естествено. Нейните реакции и усещания бяха подобни, когато се спираше пред клетките на диви зверове, слушаше бесния вятър или трепваше от нахъсаната блестяща стрела на мълнията. В тях се чувствуваше онази космическа мощ, която тя долавяше сега у него. Той я облъхна като свободен вятър от безкрайни пространства. Лицето му бе обгорено от слънцата на тропика, а гъвкавите му мускули криеха първичната сила на живота. Той носеше следи и белези от онзи тайнствен свят на силни и груби мъже, който започва отвъд хоризонта. Допаднаше ѝ суетната мисъл, че въпреки своята дивота и необузданост, се приближи кротко към ръката ѝ. В същото време тя долови съвсем естествения подтик да опитоми това диво същество. Подтикът бе несъзнателен, не мислеше, че желанието ѝ е може би стремеж да го моделира така, както се поддава глината, и да направи от него подобие на своя баща, когото считаше за съвършен човек. В своята неопитност не можеше да си представи, че усещането за космическа сила, излъчвана от него, всъщност е онази всевластна мощ на любовта, която събира мъжете и жените по цял свят, хвърля всяка година елените в смъртоносен бой и привлича дори атомите един към друг.

Бързият напредък на Мартин бе неочаквана изненада за нея. Откри в него неподозирана изтънченост, която избуяваше с всеки ден, подобно на цвете в плодородна почва. Тя му четеше Броунинг и често се удивляваше на неочакваните тълкувания, които той правеше върху спорните места. Не можеше да разбере, че неговият опит с живота и хората му позволява да долови често пъти мисълта на автора много по-вярно от нея. Струваше ѝ се, че схващанията му са наивни и все пак се увличаше от смелостта им, тълкуванията му се извисяваха далече между звездите, но тя не можеше да ги последва и долавяше само трепета, извикан от непознати за нея сили. Тогава тя свиреше за него, не се забавляваше, както първата вечер, а се опитваше посредством музиката да проникне в тази странна душа, която се разтваряше като цвете под слънцето. Той успя да премине бързо от познатите на хората от неговата класа рагтайм и безсмислени напеви към онези образци на класическата музика, които тя знаеше почти наизуст. Особено му хареса Вагнер, а увертюрата към „Танхойзер“, разтълкувана от Рут, му допадна най-много. Имаше чувството, че вижда живота си в тази музика: ето миналото му, предадено в мотива от „Пещерата на Венера“, ето и Рут, която той долови в „Хора на пилигримите“. Изумен от възторга, който тази музика извикваше у него, Мартин чувствуваше, че полита напред и нагоре към призрачното царство на духа, където не спира вечната борба между доброто и злото.

Понякога той поставяше въпроси и излагаше мнението си така, че тя за миг се усъмняваше, дали са правилни собствените ѝ разбирания за музиката. Но красотата на гласа ѝ бе безспорна. Тя сякаш се отразяваше в него, Марин изумен слушаше необикновената мелодичност на нейното чисто сопрано и без да иска го сравняваше със слабоватите, пискливи и треперещи гласчета на момичетата от фабриките, или с продраните крясъци, които издаваха пресипналите от джин гърла на жените от пристанищните градове. Беше ѝ приятно да пее и да свири за него. Всъщност тя за първи път изпитваше властта си над нечия човешка душа, чувствуваше безкрайно удоволствие от послушната глина в ръцете си и вярваше, че я моделира в съответствие със своите най-добри намерения. Чувствуваше се добре с него, не я отблъскваше. В действителност отначало тя усети страх, но това бе страх от самата нея, който постепенно изчезна. Без да съзнава, смяташе, че той е нейна собственост. Присъствието му я ободряваше.

Тя продължаваше упорито да се занимава в университета, а този човек сякаш ѝ помагаше със силата си да се отърси от прашните книги и да вдъхне свежия морски вятър. Тя имаше нужда от сила и той ѝ я даваше с пълни шепи. Сякаш животът се вливаше в нея, когато го посрещаше на вратата или седеше с него в стаята. След неговото излизане тя се връщаше към книгите с още по-голямо, желание и енергия.

Познаваше Броунинг, но до нейното съзнание не бе стигнала мисълта каква грубост е играта с човешката душа. Влечението ѝ към Мартин растеше, а желанието да преобрази живота му по свой модел се превръщаше в страст.

— Вижте господин Бътлър — каза веднаж Рут, когато си почиваха от граматиката, аритметиката и поезията. — В началото не е имал никакъв шанс. Баща му, касиер в банка, живял дълги години в несрета и починал от туберкулоза в Аризона и тогава господин Бътлър, името му е Чарлз Бътлър, останал съвсем сам в света. Баща му бил преселник от Австралия и затова нямали никакви роднини в Калифорния. Много пъти съм го чувала да разказва как започнал работа в една печатница за някакви си три долара на седмица. Днес печели поне тридесет хиляди годишно. Как е постигнал всичко това? С честност, преданост, трудолюбие и пестеливост. Лишавал се е от всички младежки удоволствия. Поставил си за цел да спестява всяка седмица определена сума, независимо от това какво ще му струва. Разбира се, скоро започнал да печели повече от три долара, но заедно със заплатата, растели и спестяванията му. Работел през деня, а вечер ходел на училище. Погледът му бил насочен в бъдещето. Завършил вечерна гимназия. Едва седемнайсет годишен получава висока заплата като словослагател, но имал много по-големи амбиции. Искал не да живее как да е, а да направи кариера и знаел, че трябва да приеме всяка жертва в името на крайната цел. Решил да стане юрист и постъпил като куриер в службата на баща ми. Помислете си — само за четири долара седмично. Но бил свикнал да пести и съумявал да спестява дори от подобна заплата.

Тя спря за миг, за да си поеме дъх и да разбере мнението на Мартин. Лицето му показваше искрен интерес към изпитанията на младия Бътлър, но той се намръщи:

— Хич не му е било лесно на тоя приятел. Четири долара на седмица! Как е издържал? Готов съм да се обзаложа, че не си е

позволявал никакво разпускане. Та аз сега плащам пет долара за храна и квартира — и да не мислите, че са нещо специално! Трябва да е живял като куче. С какво ли се е хранел? И...

— Готвел си сам — прекъсна го тя. — На малък спиртник.

— Храната му сигурно е била по-лоша от храната на моряците в кораб за далечно плаване, а май тя е най-лошото нещо.

— Но вижте го сега! — извика възбудената Рут. — Помислете какво може да направи със сегашните си доходи. Предишните му лишения са изкупени стотици пъти.

Мартин остро я погледна и каза:

— Обзалагам се, че днес господин Бътлър съвсем не е щастлив, независимо от богатствата си. Така е гладувал през младежките си години, че днес сигурно стомахът му не е в ред.

Тя наведе очи пред настойчивия му поглед.

— Готов съм пак да се обзаложа, че има лошо храносмилане — предизвикателно каза Мартин.

— Да, така е — призна Рут. — Все пак...

— Освен това — продължи Мартин, — той сигурно е отегчителен и сериозен като стар бухал и не може да се отпусне, ако че има трийсе хиляди годишно. Сигурен съм, че не обича и да гледа как другите се веселят. Не е ли така?

Тя кимна в знак на съгласие и побърза да обясни:

— Но той е съвсем друг човек. Въздържан и сериозен. Винаги е бил такъв.

— Как няма да бъде? — удиви се Мартин. — Три — четири долара на седмица, спиртник, на който, си готви, денем на работа, вечер на училище, спестява пари, никакви развлечения и удоволствия — къде ли мож да научи за тях — е, тея трийсе хиляди са дошли доста късно.

Услужливото му въображение извикваше хиляди подробности от живота на това момче, чиято духовна ограниченост бе създала „човека с трийсетте хиляди долара на година“. Целият живот на Чарлз Бътлър прелетя за миг през съзнанието му с бързината на мисълта.

— Знаете ли — добави той, — направо ми е жал за господин Бътлър. Много е бил млад да проумее, но направо се е ограбил заради тези трийсет хиляди, дето сега не знае какво да ги прави. Разбира се, трийсе хиляди са голяма пара, но с тях не може да замени онея десет

цента, които е трупал настрана като дете, вместо да ги даде за бонбони, за орехи или за билет в галерията.

Рут бе поразена най-много от необикновените му схващания. Те бяха не само нови и различни от собствените ѝ разбирания, но усещаше в тях зрънца истина, която заплашваше да я промени отчасти или изцяло. Ако бе на четиринадесет вместо на двайсет и четири години, тя сигурно щеше да се промени, сега вече бе късно, тя бе отрасла и възпитана в консервативна среда и всичко в нея бе кристализирало в онази форма, която отговаряше на положението ѝ в живота. Неговите необичайни преценки я стряскаха, макар и за момент, но тя ги отдаваше на странния му характер и начин на живот и скоро забравяше за тях. Макар и да не се съгласяваше с възгледите, не можеше да се откъсне от очарованието, съпътствуващо думите му, от тяхната сила, от блясъка в очите и сериозното му лице. Не предполагаше, че този човек, дошъл отвъд нейния кръгзор, разкриваше пред нея нови и по-широки хоризонти. Тя бе ограничена от света, в който живееше, ограниченият ум, обаче, може да забележи само чуждите недостатъци. Бе убедена в правотата на своите възгледи, следователно несъгласието ѝ със схващанията на Мартин бе резултат единствено на неговите грешки и тя мечтаеше да му помогне да се издигне до нея и да погледне на света така, както гледаше тя.

— Не можах да завърша моя разказ — каза Рут. — Господин Бътлър работел така, както никой куриер и помощник преди него, бил винаги готов за работа. Никога не закъснявал, дори идвал в службата няколко минути преди определения час. Но винаги ценял времето си и всяка свободна минута отделял за четене. Учел счетоводство и машинопис. Вземал уроци по стенография от репортьор, който се занимавал със съдебна хроника, а му заплащал с нощни диктовки, тъй като другият имал нужда от допълнителна практика. Бързо станал писар и скоро се оказало, че е просто незаменим. Баща ми много го ценял и бил убеден, че го очаква успех. По предложение на баща ми започнал да следва право. Станал адвокат и след като се върнал в службата, баща ми го взел за съдружник. Той е голяма личност. Няколко пъти е отказвал да стане сенатор, а баща ми казва, че само да поиска, ще го изберат при първа възможност във Върховния съд. Подобен живот е пример за останалите. Той ни показва, че силната воля може да помогне на човека да се издигне над обстоятелствата.

— Той е голяма личност — съгласи се искрено Мартин. Бе почувствувал все пак, че в цялата история има нещо, което не отговаря на чувството му за красота. Не виждаше в живота на господин Бътлър причина за прекалената пестеливост и ограничения. Ако всичко това бе направено заради любовта му към някоя жена или от стремеж към красотата, Мартин би го разбрал. Безумният любовник е готов да направи всичко за една целувка, но не и за трийсет хиляди долара на година. Успехът на господин Бътлър не го очароваше. В него имаше нещо дребнаво. Разбира се, че трийсет хиляди долара в годината са приятна перспектива, но лошото храносмилане и неспособността да изпиташ обикновените човешки радости лишаваха дори и такъв приказен доход от всякаква прелест.

Помъчи се да обясни всичко това на Рут, но успя само да я смути още повече и да засили нейното убеждение, че са необходими доста усилия за преустройството му. У нея имаше онази ограниченост, която кара някои хора да вярват, че техните убеждения, цветът на кожата и политическите им възгледи са възможно най-добрите, а всички останали човешки същества са лишени от тези предимства. Същата ограниченост бе карала древният евреин да благодари на бога, че се е родил мъж, а не жена, днес тя изпращаше мисионери по всички краища на света, за да заменят едни богове с други, най-сетне тя подсказваше на Рут желанието да измени този човек, дошъл от друг свят, и да го превърне в подобие на хората от своята среда.

ДЕВЕТА ГЛАВА

Мартин се връщаше от плаване и бързаше към родната Калифорния, подгонен от жаждата на влюбения. След като бе свършил парите си, се качи като редови моряк на една шхуна, която отиваше към Соломоновите острови да търси някакви съкровища. Експедицията бе съвсем неуспешна. Осем месеца по-късно платиха на моряците в Австралия и Мартин се качи незабавно на борда на един голям параход на път за Сан Франциско. Тези осем месеца му помогнаха не само да спечели достатъчно пари за продължителен престой на брега, той успя да прочете и да научи много неща.

Умът му поглъщаше прочетеното, помагаша му не само желанието и твърдият характер, но и любовта му към Рут. Премина няколко пъти учебника по граматика, който носеше със себе си и сякаш го отпечата в непоколебимата си памет. Забеляза колко неправилно говореха останалите моряци и усвои навика да поправя мислено грешките им. Зарадва се, щом забеляза, че слухът му вече не може да ги понася, бе ясно, че е създал у себе си усет към правилния слог. Двойната отрицателна форма му звучеше подобно на фалшива нота. Понякога липсата на достатъчно опит ставаше причина от устата му да се откъсне също такава нота. Езикът отказваше да приеме бързата промяна.

След като премина няколко пъти граматиката, Мартин се залови с речника и всеки ден активът му нарастваше с двайсетина нови думи. Оказа се, че това съвсем не е лесно, използваше времето, когато бе на вахта или държеше руля, повтаряше непрекъснато все по-дългия списък от изрази и определения, с които неизменно заспиваше. Връщаше се мислено към законите на точния и правилен език, с който искаше да привикне, преди да види Рут. Повтаряше хиляди пъти някое упражнение и престана да изяжда гласните в думите. Забеляза с учудване, че говори по-чисто и по-правилно от самите офицери и от пътуващите в каютите господа, които бяха организирали експедицията.

До капитана, норвежец с риби очи, неизвестно как бе стигнало пълно издание на Шекспировите творби, Мартин му изпра дрехите и в замяна получи достъп до скъпоценните книги. За известно време потъна цял в пиесите и в многобройните любими откъси, които без всякакво усилие се запечатваха в паметта му: струваше му се, че целият свят е трагедия или комедия от времето на кралица Елизабет, дори мислите му бяха в бели стихове. Слухът му се наслаждаваше на благороден английски език, но той внесе в съзнанието му множество безнадеждно остарели думи и изрази.

Осемте месеца бяха добре използвани. Той овладяваше правилния ход на мисълта и на речта, а можа да отдели и много време за себе си. Едновременно със съзнанието за собственото му невежество, постепенно нарастваше и някаква увереност в неговите сили. Почувствува рязката граница между себе си и останалите моряци, съумя да долови, че голямото различие помежду им се крие не в това, което е постигнал, а в другото, което можеше да постигне. Дотук бяха почти на едно ниво, но някакво неясно раздвижване в самия него му подсказваше, че го очаква нещо повече. Измъчваше го необикновената красота на света и мисълта, че Рут не е наблизо, за да сподели възторга му. Реши, че щом се върне, ще ѝ опише най-красивите места по южните морета. От тази мисъл в него пламна духът на творчеството и желанието да разкаже за тази красота на повече хора. И тогава го осени блясъкът на великата идея — трябва да пише: „Той ще бъде едно от очите, с които гледа, едно от ушите, с които слуша, и едно от сърцата, с които чувства светът.“ Ще пише всичко — поезия и проза, романи и очерци, а също така — и пиеси, като Шекспир. Ето възможност за успех, който ще го отведе до Рут. Хората на литературното творчество са колоси, бе сигурен, че мястото им в света е неизмеримо по-високо от мястото на господата, които печелят по трийсет хиляди годишно и могат, стига да пожелаят, да станат и съдии във Върховния съд.

Идеята бе дошла, тя го овладя напълно и обратният път до Сан Франциско премина като сън. Мартин бе пиян от внезапно дошлото съзнание за своята сила, струваше му се, че би могъл да постигне всичко. Великото, самотно море му даде възможност да огледа и прецени нещата. За първи път видя ясно Рут и нейния свят. Долови отчетливо всички форми, сякаш бе взел в ръцете си предмет, който

можеше да обърне и да проучи отвсякъде. Вярно е, че в този свят имаше и много неясноти, но Мартин не търсеше подробностите, а го разглеждаше изцяло, защото търсеше, и намери път, по който да го покори. Трябва да пише! Мисълта го изгаряше като огън. Трябва да започне веднага щом се върне. Най-напред ще опише пътуването с търсачите на съкровища. Може да го продаде за отпечатване в някой вестник в Сан Франциско. На Рут няма да каже нищо, тя ще бъде изненадана и много доволна, когато види името му във вестника. Той трябва да пише и да учи едновременно. Денонощието има двайсет и четири часа. Неговото решение бе непоколебимо. Той можеше да работи така, че да срина всички препятствия по своя път. Отсега нататък няма да пристъпи като моряк на борда. За миг видя пред себе си парна яхта. И други писатели имат яхти. Той не се самоизмамваше, че успехът ще дойде веднага, на първо време ще се задоволи само с парите, които са му необходими, за да продължи образованието си. И някога, без да знае точно кога, той ще бъде готов да напише велики произведения и всички ще заговорят за него. Има нещо по-важно — неизмеримо по-важно — той ще докаже, че е достоен за Рут. Славата е много приятна, но всички негови мечти стигаха до Рут. Не търсеше слава, бе само един от „безумните влюбени“.

Върна се в Оукланд с достатъчно средства, нае предишната си квартира у Бърнард Хигинботъм и се заложи за работа. Не се обади на Рут. Искаше да я види след като завърши очерка за търсачите на съкровища. Лесно успя да си наложи това ограничение — толкова силна бе разлюлялата го треска на творчеството, а и самият очерк щеше да му помогне да се доближи до нея. Не знаеше колко голямо трябва да бъде неговото изложение, но преброи думите в един очерк от неделното приложение на „Сан Франциско Екзаминър“ и намери необходимия отговор. Три дни писа без всякаква почивка и завърши очерка, но едва след като го преписа с едър почерк, научи от едно ръководство по правопис и правоговор, че съществуват нови редове, а пряката реч се отделя с тире. Не бе и помислял за тях. Бързо преработи очерка, като правеше непрекъснато справки в ръководството, в един ден научи за писането на съчинения повече, отколкото обикновенният ученик научава за цяла година. Завърши очерка, сви го на руло и едва тогава в един вестник попадна на съвети към начинаещите писатели. Научи за строгите правила, според които ръкописите не трябва да се

свиват и е задължително писането само от едната страна на листа. Не бе спазил нито едно от правилата. От вестника разбра, че първокласните издания плащат най-малко по десет долара за печатна колона. Върна се трети път към ръкописа, като се утешаваше, че неговият очерк има десет колони и дори при най-ниско заплащане ще получи сто долара. Разбира се, по-добре е да си писател, отколкото моряк. Ако не бяха грешките, за които никога не бе чувал, щеше да завърши очерка за три дни. Сто долара за три дни. Морякът може да спечели тези пари за повече от три месеца. „Наистина, глупаво е да си моряк, щом можеш да пишеш“ — бе неговото заключение. Вярно е, че не ценеше самите пари, а свободата, която даваха, и приличните дрехи, които можеше да си купи с тях, с тяхна помощ щеше да стигне много по-бързо до слабото, бледо момиче, което преобрази неговия живот и му посочи царството на вдъхновението.

Постави ръкописа в голям плик и го изпрати до редактора на „Сан Франциско Екзаминър“. Мислеше, че вестниците публикуват веднага получените материали, пусна ръкописа в петък и очакваше да види очерка отпечатан в неделя. Приятна му бе мисълта, че Рут ще научи от вестника за неговото завръщане, в неделя след обяд щеше да я потърси. В това време му хрумна друга идея, стори му се, че е необикновено оригинална, макар че бе съвсем скромна и практична. Ще напише приключенска повест за юноши и ще я изпрати за публикуване в „Приятел на младежта“. Отиде в обществената читалня и прегледа много броеве на списанието. Оказа се, че „Приятел на младежта“ публикува по-дългите повести всяка седмица на части от около три хиляди думи. Видя няколко повести, разделени в седем поредни броя, и реши да направи същото.

Веднъж тръгна с китоловен кораб в Ледовития океан. Курсът трябваше да продължи три години, но още в края на шестия месец преживяха коработрушение. Той имаше много богато, дори невероятно въображение, но преди всичко обичаше истината и реши да пише само за неща, които добре познава. Ловът на китове не му бе чужд и го преплете с измислените приключения на две момчета, които станаха герои на повестта. „Работата върви добре“ — реши той в събота вечерта, когато завърши първата част от три хиляди думи. Джим явно се забавляваше със случая, а по време на вечерята господин

Хигинботъм открито се присмиваше на тази необикновена „литерарна“ личност в тяхното семейство.

Мартин се задоволи с мисълта за изумлението, което очакваше неговия зет в неделя сутринта, щом види в „Екзаминър“ очерка за търсачите на съкровища. Сутринта застана на пътната врата и трескаво прелисти десетките страници на вестника. Внимателно ги прегледа два пъти, след това сгъна вестника и го остави на мястото му. Добре, че не каза никому за очерка. Размисли и реши, че вестниците не отпечатват веднага материалите, получени в редакцията. Освен това в неговия очерк нямаше никакви сензационни новини и най-вероятно редакторът ще иска да му съобщи нещо.

Закуси и продължи с повестта. Думите бяха под перото му, макар че често прекъсваше и търсеше думи в речника или някое правило в ръководството. По време на тези задължителни почивки четеше и препрочиташе по някоя глава, утешаваше се с мисълта, че докато стигне до големите произведения, които ще напише един ден, трябва да се запознае с техниката на писане и да се научи да изразява мислите си в необходимата форма. Работи до вечерта. След това отиде в читалнята и се зарови в списанията и седмичните издания до десет часа, когато затваряха. Това бе всекидневната му програма. Пишеше по три хиляди думи, а вечер стоеше над списанията, стараейки се да разбере защо редакторите са избрали за поместване именно тези разкази, очерци и стихотворения. Убеди се твърдо, че може да пише като другите автори, а след време ще успее да постигне много повече от тях. Прочете с удоволствие една бележка за хонорарите на писателите, най-много го зарадва съобщението, че най-ниската тарифа на първокласните списания е два цента на дума, вестта, че Ръдиард Киплинг получава по цял долар на дума не му направи никакво впечатление. Без съмнение „Приятел на младежта“ бе първокласно списание, следователно дневната норма от три хиляди думи ще му донесе шейсет долара, точно толкова, колкото е двумесечната моряшка заплата.

В петък завърши повестта. Тези двайсет и една хиляди думи щяха да му донесат четиристотин и двайсет долара. Съвсем не бе зле за една седмица. Никога не бе държал в ръцете си толкова много пари и се чудеше, какво ще купи с тях. Бе открил златна мина, от която може непрекъснато да получава все повече. Реши, че трябва да си вземе още

дрехи, да се абонира за повече списания и да си купи десетина справочни книги, за да не ходи непрекъснато до библиотеката. Независимо от тези разходи, голяма част от сумата оставаше непокътната. Идеята не му се понрави и разреши въпроса с един велосипед за Мариана и домашна прислужница за другата си сестра Гертруда.

Обемистият ръкопис бе адресиран до „Приятел на младежта“ и пуснат по пощата. Мартин направи план за очерк върху лова на бисери и отиде при Рут в събота след обяд. Преди това се обади по телефона и тя го посрещна на вратата. Здравото му тяло я замая с познатия вече порив, който сякаш проникваше в нея, пъплеше по жилите ѝ като втечнена жарава и я изпълваше с трепет. Той пое ръката ѝ, погледна в сините ѝ очи и почувствува, че бузите му пламват, но пресният загар от последните осем месеца не го издаде, макар че не можеше да спаси врата му от неприятно жулещата колосана яка. Рут видя познатата червена черта и се засмя, но усмивката ѝ изчезна почти мигновено, щом погледна дрехите му. Неговият първи костюм, направен по поръчка, му стоеше много добре, изглеждаше по-добре сложен и построен. Бе сменил стария каскет с мека шапка. Тя го помоли да я постави на главата си и го поздрави за изисканата му външност. Отдавна не бе се чувствувала толкова щастлива. Тази промяна се дължеше на нея, чувствуваше се горда и изпълнена със силно желание да продължи своята помощ.

Най-поразителна бе промяната в речта му и именно тя достави най-голямо удоволствие на Рут. Той говореше не само по-правилно, но и по-свободно и употребяваше много нови думи. Но достатъчно бе да се развълнува, или да се въодушеви, за да се върне към старото сливане на думите и изяждане на крайните гласни. Понякога се запъваше пред новите думи. Рут бе особено очарована от шеговитите оттенъци, които долавяше все по-често в освободената му мисъл. Това бе предишното му остроумие и закачливост, заради които някога бе всеобщ любимец в средата на хората от неговата класа, досега не бе успял да ги изрази пред нея, тъй като му липсваха думи и умение да ги използва. Едва бе започнал да вниква в обстановката и да разбира, че не е неканен гост. Все пак бе крайно внимателен и оставяше на Рут да определя шеговития тон, без да се осмели да премине отвъд него.

Разказа ѝ за своето намерение да се занимава с литературна работа и да продължи да учи. Бе разочарован, след като видя, че тя не одобри неговите планове.

— Вижте — откровено каза Рут, — писателската професия е като всяка друга. Самата аз не знаех нищо за нея, само се опитвам да преценя правилно. Не можете да станете ковач например, без да учите занаята в продължение на три, ако не и на пет години. Днес писателите печелят толкова много, че все повече хора искат и се опитват да пишат.

— Защо не допуснете, все пак, че имам дарбата да стана литератор? — запита той, вътрешно доволен от добре изразената мисъл.

В същото време въображението му извика безброй отвратително груби и жестоки сцени от предишния му живот. Те прелетяха с непостижима скорост, без да прекъснат разговора или да нарушат спокойния ход на мисълта му.

Взираше се във великолепна мислена картина пред себе си: бе седнал с това прелестно момиче в една стая, отрупана с книги и картини, и разговаряха с изискани думи, а около тях струеше и ги обливаше мека, искряща светлина. Някъде в краищата на картината бледнееха грозни сцени, а той, зрителят, имаше пълното право да избира между тях. Тези сцени бледнееха сред разлюлени кълба изпарения и гъст прах, постепенно разсипващи се в лъчите на ослепителна червена светлина. Видя каубои, застанали прави на бара, разливаше се долнопробно уиски и въздухът бе пълен с ругатни и неприлични думи, той пие и ругае с тях и е един от най-добрите, ето го седнал с други на маса, с димяща петролна лампа между раздаваните карти и тракащите чипове. На следващата картина бе съблечен до кръста, застанал с голи ръце срещу „червения от Ливърпул“ в моряшкото помещение. Това бе в деня на големия бой на борда на „Сусквехана“. Ето и обляната в кръв палуба на „Джон Роджърс“ в сивото утро на опита за бунт. Помощник-капитанът се мятал в предсмъртна агония пред главния люк, револверът в ръката на капитана изригва дим и пламъци, а озверелите моряци падат около него с диви проклетия и разкривени от ярост лица. Всичко това изчезна и той видя отново Рут, която разговаря с него в спокойната и светла стая, с много книги и картини, залята от негаснеща светлина. Погледът му се спря на голямото пиано, на което тя щеше да свири за

него и чу ехото от собствения си точен и правилен език: „Защо не допуснете все пак, че имам дарбата да стана литератор?“

Тя се засмя:

— Независимо от дарбата, не съм чула някой да е станал ковач, само защото има дарба, без да е изучил занаята преди това.

— Какво ще ме посъветвате? — запита Мартин. — Нали ви казах, че чувствавам в себе си дарбата да пиша — вярно е, че не мога да намеря точните думи, но зная, че това е така.

— Преди всичко трябва да имате образование, независимо дали ще станете писател, или не. Образованието е необходимо за всяка професия, не трябва да се пристъпва към него немарливо или повърхностно. Вие трябва да преминете гимназиалния курс.

— Наистина — започна той, но Рут го прекъсна и добави:

— Разбира се, че може да продължите да пишете.

— Трябва! — бе непреклонният отговор.

— Но защо, все пак? — запита с недоумение тя, без да крие, че не ѝ се нрави упоритостта, с която той държеше на своята идея.

— Ако не пиша, няма да мога да уча. Нали трябва да се храня, да си купувам дрехи и книги.

— О, аз забравих — засмя се тя. — Защо не са ви оставили някакви средства?

— Предпочитам да съм здрав и с добро въображение — бе отговорът му. — Парите се печелят, но има и други неща, дето да се направят заради... — прекъсна мисълта си, тъй като за малко не каза „заради вас“.

— Не употребявайте „дето да се направят“ — с висок глас, но мило го поправи тя. — Звучи ужасно.

Мартин се изчерви и каза със запъване:

— Сгреших наистина. Поправяйте ме винаги, моля ви.

— На драго сърце — никак несигурно отговори Рут. — У вас има толкова много добри неща, че искам да ви видя свършен.

Мартин се почувствува омекнал като глина в ръцете ѝ — така силно бе желанието да се промени. Не по-слаба бе и нейната амбиция да го преобрази в своя идеал за мъж. Когато му напомни, че моментът е съвсем удобен, тъй като приемните изпити в гимназията започват следващия понеделник, той веднага се съгласи да се яви.

След това тя свири и пия за него. Мартин я гледаше с жадни очи, опитваше от красотата ѝ и недоумяваше, как може стаята да не бъде изпълнена със стотици поклонници, които да слушат музиката ѝ, обзети от същия копнеж.

ДЕСЕТА ГЛАВА

Той остана у тях за вечеря и за голямо удоволствие на Рут направи добро впечатление на нейния баща. Говориха за професията на моряка. Въпросът бе напълно познат на Мартин и след вечерята баща ѝ отбеляза, че е видял един умен младеж със съвсем здрава и трезва глава. Мартин избягваше жаргона и тъй като търсеше точните думи, говореше бавно, мисълта му бе ясна и красива. Чувствуваше се много по-свободен в сравнение с първата вечеря, от която бе изминала почти цяла година. Неговата скромност и приличие се понравиха дори на госпожа Морз, която одобри настъпилата очевидна промяна.

— Той е първият мъж, комуто Рут обръща някакво внимание — каза тя на съпруга си. — Нейното равнодушие към мъжете ме тревожеше немалко.

Господин Морз погледна изненадано жена си и запитва:

— Доколкото разбирам, изглежда си решила, че този моряк може да събуди жената у нея?

— Искам само да кажа, че ще направя всичко, за да не остане стара мома. Толкова по-добре, ако този моряк успее да я накара да се замисли за мъжете изобщо — бе отговорът.

— Толкова по-добре — отзова се той със същия тон. — Но да предположим, скъпа, тъй като е съвсем правдоподобно, че той успее да събуди у нея особен интерес към себе си?

— Невъзможно — изсмя се госпожа Морз. — Тя е цели три години по-голяма от него. И не само това — изобщо е невъзможно — вярвай ми.

Докато те обсъждаха неговата роля, (Мартин обмисляше една неочаквана ситуация, предложена от Артър и Норман. В неделя сутринта искаха да отидат с велосипеди на разходка из хълмовете, прояви интерес само след като разбра, че Рут също кара колело и ще отиде с тях. Мартин нито имаше, нито умееше да кара колело, но след като отива и Рут, реши, че трябва да сложи още едно начало. След вечерята, преди да се прибере в къщи, се спря в един магазин за

велосипеди и похарчи четиридесет долара за колело. Това бе повече от цяла едномесечна заплата, изкарана с тежък труд и материалните му възможности намаляха застрашително. След като си спомни, обаче, че ще получи в най-скоро време стоте долара от „Екзаминър“, към които ще добави и четиристотин и двайсетте от „Приятел на младежта“, реши, че е преодолял затруднението от неочаквания разход. Не го смути и похабеният костюм, с който се прибра у дома — нали се бе научил да кара колело. Обади се на шивача по телефона от магазина на господин Хигинботъм и си поръча нов костюм. Качи се заедно с колелото по тясната, сякаш аварийна стълба, която бе плътно прилепнала към задната стена на къщата. Отмести леглото от стената и в малката стаичка остана място само за него и за колелото му.

Бе решил да жертвува неделата за изпитите в гимназията, но очеркът за лова на бисери го привлече неудържимо и работи трескаво през целия ден, като вливаше в разказа любовта си към приключенията и красотата, която го изгаряше. „Екзаминър“ бе пропуснал някак си да помести и тази сутрин неговия очерк за търсачите на приключения, но настроението му не пострада никак. Бе толкова увлечен, че подобни дреболии сякаш не съществуваха и не обърна никакво внимание на двете повиквания за тежкия неделен обяд, който неизменно кичеше трапезата на господин Хигинботъм. Обедът бе истинска реклама за материалното благополучие, постигнато от господина, който обичаше да произнася изтъркани поучения за американската система и възможностите, предоставяни от нея на трудолюбивия човек. Всеки можеше да се издигне и господин Хигинботъм не пропускаше никога възможността да приведе себе си за пример — от прислужник се бе издигнал до собственик на „Бакалницата на Хигинботъм“.

В понеделник сутринта Мартин погледна с въздишка незавършения ръкопис на „Лов на бисери“ и взе трамвая до гимназията в Оукланд. Няколко дни по-късно провери резултатите и разбра, че е скъсан по всички предмети, освен по граматика.

— Имате отличен по граматика — каза му професор Хилтън, докато го гледаше през дебелия стъкла на очилата си, — но по другите предмети сте абсолютна нула. Познанията ви по история на Съединените щати са потресаващи, не, наистина няма друга дума. Бих ви посъветвал...

Професор Хилтън се поспря и го погледна внимателно. Бе чужд на всякакво съчувствие, а по въображение не се различаваше от своите опитни стъкленици. Беше само преподавател по физика в средно училище, имаше голямо семейство, заплатата му бе съвсем мизерна, но бе успял да се натъпка със зазубрени знания.

— Да, господине — каза смирено Мартин. Стига да бе възможно, той искаше служителът от библиотеката да бъде на мястото на професор Хилтън.

— Бих ви посъветвал да се върнете поне за две години в основното училище. Всичко хубаво.

Мартин прие без особено вълнение своя неуспех, учуди го много повече огорчението на Рут, разбрала за съвета на професор Хилтън. Разочарованието ѝ бе толкова явно, че провалът започна да тежи и на Мартин, но преди всичко заради нея.

— Виждате, че бях права — каза тя. — Вие знаете много повече от това, което е необходимо за постъпване в средните училища, но изпитите се оказаха преграда за вас. Главната причина е във вашето образование — то е разпокъсано и безсистемно. Трябва да усвоите реда в овладяване на знанията, а за тази цел са необходими опитни преподаватели. Преди всичко ви е нужна солидна основа. Професор Хилтън има право и на ваше място бих се записала във вечерно училище. Година и половина ще ви бъде достатъчно. През деня ще бъдете свободен и ще можете да пишете, ако все пак не успеете да преживявате с литературна работа, можете да се заловите за някоя служба.

Макар че си наложи да замълчи, първата мисъл на Мартин бе: „Но ако през деня съм на работа, а вечер ходя на училище, кога ще се виждам с вас!“ Наместо това каза:

— Струва ми се съвсем хлапешка работа да ходя във вечерното училище. Все пак, ако бях убеден, че си струва, щях да го направя. Аз мисля точно обратното. Там не ще могат да ми преподават с необходимата за мен бързина и направо ще си губя времето.

Помисли за нея и за желанието да я спечели, и добави:

— А аз нямам време за губене. Нямам, това е истината.

— Но има толкова много необходими неща — погледна кротко към него, а думите ѝ го накараха да се почувствува съвсем неловко от своята рязкост. — За физиката и за химията са необходими

лабораторни упражнения, без напътствия е почти невъзможно да се справите с алгебрата и геометрията. Имате нужда от добри и опитни преподаватели, от специалисти.

Мартин не отговори веднага, не искаше да ѝ се стори самонадеян и търсеше подходящи думи.

— Моля ви, не мислете, че се хваля — започна той. — Съвсем нямам подобно намерение, но чувствавам, че имам някаква природна дарба да заучавам нови и нови неща, при това съвсем сам. Не срещам трудности и се усещам като риба във вода. Видяхте как се справих с граматиката. Научих още много — сама не можете да си представите колко много, а едва започвам. Почакайте докато успея да набера... — спря се за миг, тъй като искаше да бъде сигурен в произношението на думата — ... инерция. Току-що съм започнал да напипвам нещата.

— Не бива да употребявате „напипвам“ — прекъсна го тя.

— Да усещам нещата — поправи се веднага.

— Това също не е литературен език — възрази тя. Мартин с мъка затърси нови думи:

— Е добре, започвам да стъпвам на сухо.

Рут изпита, неудобство заради него и се въздържа, а Мартин продължи:

— Науката ми прилича на щурманска кабина с множество карти. И в библиотеката имам това усещане. Учителят е длъжен постепенно да запознава учениците със съдържанието на тази кабина. Учителят е само един пътеводител. Той не открива, нито пък създава нещо със собствената си глава. Всичко се намира в кабината и учителят трябва добре да я познава, тъй като неговото задължение е да помогне на оня, който може да се заблуди. С мен е по-друго. Аз умея да се ориентирам. Обикновено знам как да се оправя и... Сега пък какво има?

— Недейте казва „Знам как да се оправя“.

— Имате право — рече с признателност Мартин. — Обикновено зная какво да направя. Докъде бях стигнал? Да, кабината с картите. И така някой си...

— Някой човек — поправи тя.

— Някой човек може да има нужда от водач, както е с повечето хора впрочем. Аз мога да се справям сам. Прекарах достатъчно време в кабината и вече зная кои са пътищата, познавам картите и съм набелязал бреговете, които искам да изследвам. По този начин ще

постигна много повече без водач. Вярвам, знаете, че най-бавният кораб диктува скоростите на флота. Същото е и в училищата. Преподавателят не може да върви бързо, след като някои ученици изостават, аз, обаче, изпреварвам другите, така че мястото ми не е в класната стая.

— „Най-бързо върви онзи, който върви сам“ — цитира тя. „И с вас ще вървя по-бързо“ — искаше да каже Мартин. В този миг видя безкраен свят, разпален от слънцето, и звездни простори, през които прелита с нея, прегръща я с едната си ръка, а бледозлатистата ѝ коса облива лицето му. Мъчеше го невъзможността да ѝ разкаже всичко това. О, господи! Защо не знае как да подреди думите си — тогава тя би видяла картината заедно с него. Усети като изгаряща болка желанието да събере в едно голямо платно всички видения, разпръснати по огледалото на мисълта му. Ето каква била работата! Бе стигнал до смисъла на великата тайна. Тук се крие успехът на великите писатели и на господарите на поезията. Ето защо се възправя исполинският им ръст. Те знаят как да изразяват мислите, умеят да виждат и да чувствуват. Нали и кучето, заспало на слънце, често скимти и пролайва, но не може да сподели съня си. Досега не бе разбрал причината, сега видя, че е бил едно заспало на слънцето куче. Можеше само да скимти и да пролайва към Рут при мисълта за величествената прелест на картините в своя скрит свят. Но той ще стане, ще разтвори очите си, ще се бори и ще работи непосилно, докато паднат преградите и може да сподели с нея незримото богатство на своята душа. Нима други хора не са открили тайната, която им помага да предават своите мисли, нима не са обуздали думите така, че струпвайки ги на едно място, да предават с тях нещо повече от обикновения им смисъл.

— Видях един прекрасен свят — каза той и сърцето му силно заби от звука от собствените му думи.

Отде дойдоха тези думи, които така точно предадоха картината, прекъснала разговора? Бе станало чудо. Никога досега не бе успявал да облече умело в думи една прекрасна мисъл. Защо? Навярно защото не бе помислял да го стори. Ето тайната, която обясняваше всичко. Просто никога не бе опитвал. Но Суинбърн, Тенеси, Киплинг и други поети бяха направили това. Мисълта му се върна към „Лов на бисери“. Досега никога не бе дръзвал да разкаже за пламъка на оная красота, която го изгаряше. Но щом завърши този очерк, ще бъде вече друго.

Смая го необозримата красота, скрита в него, дръзката му мисъл не намираще отговор. Защо не може да възпее красотата така, както я възпяваше благородният стих на големите поети? Защо не може като тях да предаде чудното и тайнствено очарование на своята възвишена любов към Рут? Тези поети са възпели любовта. И той ще го направи. По дяволите!

Сепна се. Чу гласа на последните думи. Лицето му пламна и дори бронзовият загар не успя да прикрие вълните на неудобство, които го заливаха чак до червената черта, протрита от яката.

— Простете... аз... бях се замислил — забърка се той.

— Имах чувството, че правите заклинание — опита се да прозвучи непринудено гласът ѝ, но почувствува, как в нея нещо се свива и изчезва. Никой от хората, които познаваше досега, не бе ругал пред нея, бе поразена не толкова от гледна точка на принципа и възпитанието, колкото от обидата, нанесена от грубите пратеници на самия живот, които разтърсиха нейните закътани до днес добродетели.

Прости му и дори бе смаяна от лекотата, с която го стори. Беше ѝ някак си невъзможно да не постъпва така към всичко, свързано с него. Нали никога не бе имал възможностите на някои хора и въпреки това се стремеше към доброто, и с немалък успех, между другото. До нея не достигаше мисълта, че отношението ѝ към този младеж може да бъде повлияно и от друга причина. Нещо предразполагаше нейната нежност и съчувствие, но тя не знаеше това, а не би и могла да го знае. Ведрото спокойствие на нейните двайсет и четири години, през които не бе срещала любовта, не ѝ даваше възможност да проумее чувствата си, истинската любов ѝ бе непозната и тя не можеше да разбере, че тази любов се разпалва у нея.

ЕДИНАДЕСЕТА ГЛАВА

Мартин продължи с очерка за лова на бисери и щеше да го завърши по-бързо, ако не прекъсваше толкова често работата си, за да пише стихове. Бяха любовни стихове, вдъхнати му от Рут, но не можеше да сложи последната точка на нито едно от тях. Никой не е научил благородното изкуство на поезията за един ден. Римата, размерът и композицията на стиха са достатъчно трудни, но освен тях съществува и нещо неуловимо и изплъзващо се, което Мартин само долавяше в образите на голямата поезия, без да успее да го предаде. Това бе вечно бягащият дух на поезията, търсеше го и го чувствуваше, без да може да го достигне. Струваше му се, че е бляскаща светлина или разсипваща се и недостижима гореща мъгла, понякога усилията му биваха възнаградени и той улавяше частици от този дух и ги сплиташе във фрази, които отекваха отчетливо в съзнанието му или се мяркаха пред очите му като неясни сенки на някаква неземна красота. Това го измъчваше. Чувствуваше болезненото желание да изрази мислите си, но само предъвкваше обикновените думи, с които си служат всички. Четеше стиховете си на глас. Стъпката бе безукорна, римата — отмерена и безпогрешна, но те не можеха да изразят съвършено нищо от огъня и възвишения подем в душата му. Не намираше причината и отново се връщаше към очерка, победен и отчаян. Без съмнение прозата е по-лека област.

След „Лов на бисери“ написа и очерци за моряшката професия, за лова на морски костенурки и за североизточните пасати. След това опита с късия разказ и набързо завърши шест от тях. Изпрати ги на разни списания. Пишеше непрекъснато, на един дъх, от сутрин до късно през нощта, прекъсваше само когато отиваше в читалнята, да вземе книги от библиотеката или да се види с Рут. Бе наистина много щастлив. Струваше си да се живее. Сякаш го люлееше непресекваща треска. Бе познал радостта на творчеството, запазена за боговете. Усещаше като сън живота край себе си с миризмата на спарени зеленчуци и сапун за пране, със запуснатата фигура на сестра си и

подигравателната физиономия на господин Хигинботъм. Истинският живот бе у него, в мисълта му, и всичко, което пишеше, бе частица от този живот.

Имаше да учи толкова много, че дните му се струваха съвсем къси. Започна да спи само по пет часа и разбра, че са му достатъчни. Опита дори с четири и половина, но със съжаление трябваше да се върне към петте часа. Бе готов да се занимава с удоволствие само с една от многобройните задачи, които имаше пред себе си. Оставяше със съжаление писането, за да започне да учи, със същото съжаление прекъсваше заради библиотеката или излизаше от тази крепост на знанието, с мъка се откъсваше от списанията в читалнята — те криеха тайната на онези писатели, които бяха успели да продадат своята стока. Сякаш нещо се скъсваше в сърцето му, когато си тръгваше от дома на Рут, и само миг след това летеше с велосипеда си из тъмните улици, за да се върне у дома колкото може по-скоро. Особено му бе неприятно да затвори алгебрата или физиката, да сложи настрана молива и тетрадката и да затвори за сън уморените си очи. Той ненавиждаше мисълта, че животът ще спре за него макар и за толкова кратко време, а единственото му утешение бе часовникът, чийто звънец ще го събуди след пет часа. Ще трябва да загуби тези пет часа, след което резкият звън на будилника ще го изтръгне от безсъзнанието и за него ще потекат нови деветнайсет вълшебни часа.

Седмиците продължаваха да се изнизват, парите му се топяха, а на тяхно място не идваха нови. След един месец от датата на изпращането „Приятел на младежта“ му върна повестта за юноши. Отказът обаче, бе толкова внимателен, че Мартин дори се почувствува приятелски разположен към редактора. Със „Сан Франциско Екзаминър“ положението бе съвсем друго. След като чака цели две седмици, Мартин им написа писмо. Писа и през следващата седмица. Когато мина месец от изпращането на ръкописа по пощата, той отиде в Сан Франциско и лично потърси редактора, но не можа да се срещне с това високопоставено лице, тъй като едно съвсем младо червенокосо момче стоеше като безмилостен цербер на вратата. В края на седмицата ръкописът бе върнат по пощата без никакви обяснения. Не бе приложен и обичайния за случая отказ. Другите големи вестници на Сан Франциско отказаха по същия начин останалите очерци. Мартин ги изпрати по пощата на разни списания в градовете на изток, този път

бяха върнати много по-скоро, придружени от стандартната печатна бланка с отказ.

Ето, че пристигнаха обратно и късите разкази. Той ги препрочиташе, не, съвсем не бяха лоши и не можеше да се досети за причината на своя неуспех, докато един ден случайно срещна из вестниците забележката, че ръкописите трябва непременно да бъдат написани на машина. Едва тогава разбра. Навярно редакторите са така заети, че никой от тях не си позволява да губи време и да се лута из разни почерци. Мартин взе под наем пишеща машина и за един ден се научи да работи с нея. Вечер преписваше на машината всичко, което излизаше под ръката му през деня, а също и старите ръкописи, които му връщаха. Бе изненадан, обаче, когато започнаха да пристигнат обратно и ръкописите, написани на машина. Тогава чертите му се изопваха, стискаше зъби и с нарастваща енергия и дързост продължаваше да опакова ръкописите и да ги праща на други издания.

Хрумна му, че сигурно дава погрешна оценка на собствените си произведения. Опита с Гертруда, като ѝ прочете разказите. Очите на сестра му блеснаха. Погледна го с гордост и каза:

— Страшна работа. Значи, ти ги пишеш теа работи.

— Да, да. Но кажи, харесват ли ти? — нетърпеливо запита той.

— Голема работа! И те вълнува. Не съм на мене си — бе отговорът.

Той видя, че не е разбрала нищо. Само бе объркана и добродушното ѝ лице не го скриваше. Зачака.

— Кажи ми, Март — попита тя след дълго мълчание, — как свършва таа работа? Момчето, дето говори такива важни думи, ожени ли се за нея?

Мартин ѝ обясни края, който, според него, бе съвършено ясен и отговаряше на изискванията към едно художествено произведение. Едва тогава тя каза:

— Е, това исках да знам. Но защо и там не си го така казал?

След като ѝ прочете няколко разказа, разбра, че сестра му харесва само онова, което свършва щастливо.

— Много хубав е тоа разказ — обяви тя накрая, като се изправи с въздишка над коритото и избърса с мокра и зачервена ръка челото си, — но ми стана мъчно. Даже ми се доплака. Животът е пълен с толкова много тъжни работи и без това. Искам да мисля за хубави неща —

само тогава съм щастлива. Ако беше се оженил за нея и... Март, да не се сърдиш? Аз си мисля така, сигурно щото съм уморена. Разказа си го бива все пак, наистина. На кой ще го продадеш?

— Е, това е съвсем друг въпрос — засмя се той.

— Ама ако го продадеш, колко ш'ти дадат?

— Най-малко сто долара. Такава е цената.

— Я — я! Дано да можеш?

— Не плащат зле, нали? Написах го за два дни — и добави гордо: — По десет долара на ден.

Искаше много да прочете разказите и на Рут, но не се осмеляваше. По-добре да почака, докато публикуват, нещо, тогава ще разбере защо той работи толкова усилено. Продължи да пише — упорито и без почивка. Никое приключение не бе го привличало така неудържимо, както неизвестното за него царство на науката. Купи си учебници по физика и химия и, без да изоставя алгебрата, работеше върху задачи и опити. Приемаше за верни всички резултати от лабораторните занимания, а великолепното въображение му позволяваше да вниква в химическите реакции по-добре от повечето ученици, които могат да ги наблюдават. Мартин отгърщаше гъсто изписаните страници, поразен от това проникване в природата на нещата. Дотогава бе приемал света, изхождайки само от външните му прояви, сега вникваше в неговия строеж, във връзката и взаимната зависимост между материята и енергията. Намираще нови обяснения на вече познати неща. Особено му допадаха лостовите и макарите, спомни си морето, корабните скрипки, въжетата и полиспастите. Проникна в теорията на корабоплаването и му стана ясно как корабите следват безпогрешно своя курс по безчислените морски пътища. Пред него се откри тайната на бурите, дъжда, прилива и отлива. Разбра причините за появяване на пасатите и помисли, дали не е избързал със своя очерк за североизточния пасат. Бе сигурен, че сега щеше да го напише по-добре. Един ден отиде с Артър в Калифорнийския Университет. Мина със затаен дъх и почти религиозно страхопочитание по лабораториите, видя как се провеждат опити и слуша една лекция по физика.

Мартин не изоставаше писането. От перото му изтече цял поток къси разкази и той реши да опита с една по-лесна област от поезията. Спомни си за стиховете, срещани по списанията и изгуби цели две

седмици за трагедия в бял стих. Слиса го незабавният отказ от пет-шест списания. След това откри Хенли и написа поредица стихотворения, посветени на морето, които напомняха „Скици от лазарета“. В тях имаше много лекота, светлина и багри, чувствуваше се дъха на романтични приключения. Озаглави поредицата „Морска лирика“, считаше я за своето най-хубаво произведение. В нея имаше трийсет стихотворения, които Мартин написа за месец — по едно всеки ден — след като свършваше редовните страници проза. Повечето писатели успяваха да завършат подобен обем за цяла седмица. Работата не му тежеше. Всъщност, каква работа бе това? Търсеше и намираше необходимата фраза, а цялата магия и красотата, която от години бе затворена зад стените на неспособната да ги изрази мисъл, се блъскаше навън в мощен, полудял поток.

Не показва никому „Морска лирика“, нито пък я изпрати на някой редактор. Вече не им се доверяваше, но това недоверие не бе главната причина. Стиховете му харесваха толкова много, че искаше да ги покаже на Рут. Това можеше да стане след много време, в някой блажен момент, когато дръзне да ѝ прочете нещо от своите работи. А дотогава реши да запази стиховете само за себе си, четеше ги на глас и скоро ги научи наизуст.

Будните свои часове Мартин прекарваше в непрекъснато вътрешно напрежение, но същността му бе устроена така, че неговото съзнание се противопоставяше дори на кратките пет часа сън, тогава мислите и събитията от деня се струпваха в съня му в най-причудливи видения. Всъщност Мартин изобщо не почиваше, всеки по-слаб организъм или по-нестабилен мозък щеше да бъде напълно смазан. Сега гостуваше по-рядко у Рут — приближаваше юни — времето на нейните университетски изпити за първата ѝ научна титла. Бакалавър на изкуствата. Струваше му се, че само мисълта за това събитие я отдалечава все повече и той никога няма да я достигне.

Виждаха се с Рут веднаж в седмицата. Той отиваше у тях след обяд и обикновено оставаше за вечеря, а след това слушаше музика. Тия дни бяха неговите празници. Близостта на Рут и цялата атмосфера в нейния дом, толкова различен от къщата, в която живееше, го изпълваха всеки път с още по-голяма решимост да я достигне. Цялата му борба бе заради нея, въпреки мъчителната му жажда за творчество и стремеж да даде израз на красотата у себе си. Той служеше най-

напред и завинаги на любовта и подчиняваше всичко на нея. Любовта бе за него най-висшето изживяване, по-завладяващо от пътищата в царството на мисълта. Този свят бе изумително явление не поради факта, че непреодолими сили привличат атомите и молекулите, изумителен бе самият факт, че Рут живееше в него. Тя бе най-голямото чудо, за което някога се бе опитвал да мисли или да мечтае.

Ала не преставаше да го измъчва мисълта, че тя остава все така недостижима и досега той не е открил път към нея. Бе имал винаги успех с момичетата и жените от неговата среда, но никога не ги е обичал, той обичаше нея, която не само бе от друга класа, но неговата любов я издигаше над всички класи. Тя бе изключително същество, толкова неземно, че не знаеше как трябва да се доближи към нея мъжът, който я обича. Наистина, той съзнаваше, че придобитите знания, близкият език и общите идеи и вкусове бяха намалили разстоянието между тях, но това не можеше да задоволи силния му копнеж към нея. Виждаше я във влюбеното си въображение, като нещо безкрайно възвишено и свято, и всяка мисъл за плътта ѝ му беше напълно чужда. Именно неговата любов го караше да я вижда съвсем недостижима. Тази любов му отнемаше любимата жена.

Но ето че един ден, съвсем неочаквано, пропастта между тях изчезна. Това бе само за миг, когато се появи отново, тя бе по-тясна и продължаваше да се стеснява. Бяха яли черни и сочни череши, чиито сок бе тъмен като вино. След малко тя започна да чете гласно от „Принцесата“ и в този миг Мартин забеляза на устните ѝ петно от черешовия сок. Изведнъж божеството бе смъкнато на земята. И тя бе плът, обикновена плът, подобно на него и на всички смъртни. Черешите обогриха нейните устни така, както и неговите. А тогава и всичко у нея е земно. Тя бе само една жена, такава, каквато е и всяка друга. Не очакваше, че подобно откритие ще го зашемети като удар. Все едно, че бе видял слънцето да пада от небето, или някой да осквернява божествата.

След малко успя да проникне в същността на току-що случилото се и сърцето му отмерваше призивните удари на простата истина, че трябва да завладее тази жена, която, наместо дух от други светове, е човек, чиито устни бяха оцветени от черешовия сок. Потръпна от дързостта на тази мисъл, но душата му ликуваше, а тържественият химн на разума го убеждаваше, че е прав. Навярно и тя долови нещо от

промяната, настъпила у него, защото престана да чете, погледна го и се усмихна. Очите му се отклониха от нейните очи и спряха на устните ѝ, петното от черешовия сок едва не го подлуди. Чувствуваше, че ръцете му ще я прегърнат сами, така както бяха постъпвали винаги дотогава. Стори му се, че и тя се навежда към него в очакване, бе необходима цялата сила на волята му, за да се спре.

— Вие не чувате нито дума — почти се нацупи тя.

След като забеляза смущението му, започна да се смее, а той гледаше откритите ѝ очи и разбра, че не се е досетила за нищо. Заля го срам. Наистина, мислите му бяха прекалено дръзки. Досега не бе срещал жена, която да не разбере смисъла на неговия поглед — само тя не бе разбрала. Ето, в това бе цялата разлика. Тя не приличаше, на другите. Стресна се от грубостта на своите мисли и изпълнен със страхопочитание към нейната непорочност, се загледа отново в нея, но вече от другия край на пропастта.

Все пак този случай го доближи към Рут. Споменът бе непрекъснато буден и Мартин постоянно се връщаше към него, особено в моменти на пълно отчаяние. Пропастта бе останала потясна. Той бе постигнал много повече, отколкото ако бе получил десет титли на бакалавър на изкуствата. Тя бе толкова чиста, че Мартин не можеше да си го представи, и все пак черешовият сок цапаше устните ѝ. Тя се подчиняваше на същите всеобщи закони, на които бе подвластен и той. Трябваше да се храни, за да живее и настиваше, щом краката ѝ бяха мокри. Впрочем, това не бе най-важното. След като усеща глада и жаждата или горещината и студа, тя може да почувствува и любовта — любов към мъж. Ето, той бе мъж. Защо да не бъде именно той мъжът за нея.

„Само от мен зависи да успея“ — почти зашепна разпалено той. — „Аз ще бъда този мъж. Трябва да го направя. Трябва да успея.“

ДВАНАДЕСЕТА ГЛАВА

Рано една вечер господин Хигинботъм го повика — търсеха го по телефона. В това време Мартин се сражаваше с един сонет, който упорито отказваше да приеме мисълта и красотата, чиито разпокъсани отблясъци се въртяха безредно из съзнанието му.

— Женски глас, сигурно някоя дама — съобщи захиленият господин Хигинботъм.

Мартин отиде до телефона в ъгъла на стаята и щом чу гласа на Рут, почувствува гореща вълна на щастие. Бе съвсем забравил за нея, увлечен от борбата със сонета, но само звукът на гласа ѝ бе достатъчен, за да върне изведнъж цялата му любов, която го зашемети като неочакван удар. Какъв глас! — нежен и мек, като далечна, музика, или по-скоро като сребърно звънче с безупречен, кристалночист тон. Обикновените жени нямат подобни гласове. В него се долавяше нещо неземно, дошло сякаш от други светове. Бе толкова очарован, че почти не можа да разбере какво му казва този глас. Все пак успя да овладее лицето си, тъй като знаеше, че зловните оченца на господин Хигинботъм не го изпускат.

Рут каза накратко, че Норман ѝ бил обещал да отиде с нея на някакво обсъждане тази вечер, но го заболяла глава за жалост, билетите са у нея и ако той има малко свободно време, не би ли се съгласил да я придружи?

Дали не би се съгласил! Той потискаше с мъка радостта в гласа си. Това бе нещо поразително. Виждаха се само у дома ѝ. Не бе и помислял да я покани някъде навън. Още докато говореха по телефона и без всякаква връзка, усети непреодолимо желание да умре за нея и в пламналия му мозък потекоха една след друга картини на доблестна саможертва. Обичаше я толкова много, но чувствуваше разтърсващата сила на отчаянието. В този миг на безумно щастие, мисълта, че тя ще бъде с него на това обсъждане, именно с него — Мартин Идън — я издигаше толкова високо, че за себе си виждаше единствено възможността да се жертвува за нея. Струваше му се, че само така ще

може да изрази своето благородно и необхватно чувство към нея. Това бе върховната саможертва на истинската любов, позната на всички влюбени, точно тук, до телефона, той бе проникнат от мисълта за нея, чувствуваше се във властта на някакъв бляскащ шемет, където действителният живот и истинската любов са изразени в готовността да умреш за тях. А Мартин бе само на двайсет и една година и обичаше за първи път.

Когато остави слушалката, ръката му трепереше, чувствуваше се слаб след прекомерната възбуда. Очите му блестяха неестествено, а лицето му бе преобразено, очистено от земния прах, като на светец.

— Срецица, а? — ухили се противно зет му. — Внимавай. Полицията няма да закъснее.

Но Мартин бе далече и дори грубият намек не можеше да го върне на земята. Гневът и обидата не го достигаха. Току-що бе видял нещо непостижимо и подобно на боговете можеше да изпитва само дълбоко съжаление към такова нищожество. Не го забеляза дори когато погледът му се спря случайно на него, излезе от стаята също като спящ човек и отиде да смени дрехите си. Едва когато си слагаше връзката, долови в ушите си някакъв противен звук. Замисли се и позна подигравателната нотка в гласа на господин Хигинботъм, който бе проникнал отнякъде в съзнанието му.

Мартин бе обзет от страшно затруднение още по стълбите, само миг след като входната врата се затвори зад него и Рут. Удоволствието, че излизат заедно бе помрачено от ново недоумение за Мартин. Бе виждал из улиците, че за хората от нейната среда е прието жените да вървят под ръка с техните кавалери. Но това не ставаше винаги и той се питаше дали се прави само вечер, или е допустимо само между съпрузи и роднини. Сети се за Мини точно преди да стъпят на тротоара. Тя винаги държеше нещата да бъдат в ред. Бе го смъмрила още на втората им среща, защото не тръгна откъм страната на тротоара и му обясни правилото, че щом е с дама, мъжът трябва винаги да постъпва така. Мини бе възприела тактиката да го настъпва всеки път, когато той забравяше правилото. Мартин недоумяваше как е могла да го научи и дали не бе някакво хрумване, а съществуваше наистина.

Прецени, че си струва да опита и щом стигнаха до тротоара, мина зад Рут и застана откъм външната страна. Но ето, че се натъкна на следващия въпрос. Дали да ѝ предложи ръка. Никога не бе правил

това в живота си. Момичетата от неговата среда не хващаха приятелите си под ръка. Отначало вървяха един до друг, а след две — три срещи се прегръщаха през кръста и момичетата поставяха глава на раменете на приятелите си из неосветените улици. Сега бе съвсем различно. Тя не е като онези момичета и ще трябва да се измисли нещо.

Той я докосна с ръка, но съвсем леко, без да се чувства явно подсещане, така, сякаш го е правил винаги. И чудото стана. Усети ръката ѝ върху своята. Това допиране го изпълни със сладък трепет, за миг му се стори, че се откъсва от земята и полита с нея из въздуха. След малко, обаче, бе отново на краката си, тъй като изскочи ново затруднение. Пресичаха улицата и местата им спрямо тротоара се променяха. Дали трябва да пусне ръката ѝ и да застане от другата страна? Но ако постъпи така, нали всеки път трябва да повтаря същото. Нещо не бе в ред и той реши да не прави никакви опити, които могат да го изложат. Все пак не бе съвсем доволен от възприетата тактика и щом се озова на другата страна на улицата, заговори бързо и увлечено. Ако бе допуснал грешка, мислеше, че Рут ще я отдаде на моментното му разсейване от разговора.

Изглеждаше, че за неговите затруднения няма да има край, тъй като на пресечката с Бродуей видя Лизи Коноли и нейната вечно захилена приятелка, осветени от електрическите лампи. Поколеба се не повече от миг и веднага поздрави, като сне шапка. Не можеше да покаже неуважение към своята среда и поздравът му бе предназначен повече за нея, отколкото за Лизи Коноли. Тя също кимна. Очите ѝ не бяха внимателни и меки като очите на Рут. Макар и красиви, те бяха остри и погледът им се плъзна върху Рут, като опипваше подробностите от дрехите и лицето ѝ. Мартин забеляза, че Рут също огледа момичето и макар, че погледът ѝ бе неизменно нежен като поглед на гълъб, тя успя за миг да забележи всичко — една млада работничка в простички дрехи, която носи странната си шапка така, както го правят всички момичета от нейната среда.

— Какво хубаво момиче! — каза почти веднага Рут. Мартин бе безкрайно благодарен, но просто отвърна:

— Не мога да кажа същото. Разбира се, че това е въпрос на вкус, но тя не ми направи особено впечатление.

— Не е вярно. Такива правилни черти се срещат много рядко. Наистина е прелестна. Лицето ѝ напомня за някакво украшение. А очите ѝ са прекрасни.

— Така ли! — запита разсеяно Мартин, тъй като единствената красива жена в този свят вървеше до него, хванала го под ръка.

— Точно така. Ако това момиче, господин Идън, има възможност да се облече добре и някой я научи как да се държи, тя ще заслепи не само вас, но и други мъже.

— Тя първо трябва да се научи как да говори, инак повечето от мъжете няма да могат да разберат какво казва.

Убеден съм, че ако тя ви заговори така, както е свикнала, и вие няма да разберете почти нищо.

— Как ли пък не! И вие сте лош като Артър, когато реши да убеди останалите, че той е правият.

— Не забравяйте, как говорех и аз, когато ви срещнах. Оттогава научих нов език, защото преди това говорех също като нея. Но тъй като вече умея да изразявам мислите си така, че вие ме разбирате, ще ви кажа, че не ще можете да проумеете езика на това момиче. А знаете ли защо тя ви прави впечатление с държанието си? Досега и аз не бях се замислял никога за подобни неща, но постепенно започвам да разбирам много повече.

— Наистина, защо се държи така?

— В продължение на години тя е прекарвала дълги часове при машината. Тялото на младини е гъвкаво, пластично като глина и се оформя в зависимост от извършваната работа. Само с един поглед мога да ви кажа каква е професията на много от работниците, които срещаме по улицата. Вземете мен, например. Защо се клатушкам, когато вървя? Защото съм прекарал години на корабите. Ако съм бил каубой през тези години, днес нямаше да се олюлявам, но краката ми щяха да са криви. Същото е и с това момиче. Вие забелязахте, че погледът ѝ е рязък, а причината е, че тя никога не е била в безопасност. Трябвало е винаги да се пази и да внимава за себе си. Затова и погледът ѝ не е мек и нежен, какъвто е вашият например.

— Изглежда имате право — каза тихо Рут. — Жалко, тя е толкова хубаво момиче.

Погледна я и видя блясък на съчувствие в очите ѝ. Тогава си спомни, че я обича и почти не повярва на своето щастие да бъде с нея,

да отиват заедно на това обсъждане и да чувства ръката ѝ върху своята ръка.

„Кой си ти, Мартин Идън? — запита се той в огледалото, след като се прибра същата вечер у дома. Гледа се дълго и изпитателно. — Кой си ти? Какъв си? На коя среда принадлежиш? Най-вероятно на момичета като Лизи Коноли. Ти си частица от мнозинството на отрудените, там, където не са познати красотата, възвишеният живот и благородството. Твоето място е между работния добитък и робите, посред мръсотията и зловонните изпарения, сред развалените зеленчуци и гниещите картофи. Не се отвръщай от тази смрад, дяволът те взел! Как се осмеляваш да докосваш книги, да слушаш хубава музика, да обикваш красотата в картините, да говориш на правилен английски език, да мислиш така, както не мисли никой от собствената ти класа, да отбягваш работния добитък и разните Лизи Коноли и да обичаш бледия дух на една жена, която е отдалечена на милиони километри от теб и живее между звездите? Кой си ти и какъв си, дявол да те вземе! Ще успееш ли?“

Закани се с юмрук на своя образ в огледалото и седна на края на леглото, очите му бяха широко отворени и за известно време виждаше само мечтите си. След това извади тетрадка и учебник по алгебра и потъна в квадратните уравнения, а в това време часовете се изнизваха, звездите помръкнаха и сивото утро нахълта в прозореца му.

ТРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

Великото откритие дойде с помощта на бърливите социалисти и домораслите философи, които в топли дни многоглаголюваха в градината пред Градския съвет. През две — три седмици Мартин слизаше от колелото, с което отиваше в библиотеката, вслушваше се в споровете и винаги си тръгваше с нежелание. Споровете бяха на по-ниско ниво в сравнение с разговорите по време на вечеря у господин Морз. Тези хора не бяха толкова сериозни и не си придаваха важност. Лесно се разгорещаваша и се ругаеха един друг, а от устата им често пъти се посипваха обиди и неприлични намеци. Видя един — два пъти дори разменени удари. Чувствуваше, обаче, някаква живителна сила в мислите на тези хора. Споровете им бяха много по-полезни за Мартин, отколкото скованата догматичност на господин Морз. Те говореха на невероятен английски език, жестовете им напомняха за движенията на душевноболни хора, а основният аргумент в техните спорове бе гневът, но неизвестно защо за Мартин бяха по-живи в сравнение с господин Морз и неговия приближен — господин Бътлър.

Мартин бе чувал няколко пъти името на Хърбърт Спенсър от спорежите в градината, докато един ден се появи негов последовател — орфан скитник в изпоцапано палто, което бе закопчано догоре, за да прикрие липсващата риза. Голямата битка започна сред дим от безброй цигари и невъобразимо количество сдъвкан тютюн, скитникът се защитаваеше дотолкова успешно, че не го смути дори присмеха на един работник-социалист, който обяви. „Няма друг бог освен Непознаваемото и Хърбърт Спенсър е неговият пророк“. Мартин не успя да долови нишката на спора, но се отправи към библиотеката с вече събуден интерес към Хърбърт Спенсър. Бе чул, че скитникът споменава често „Основните начала“ и взе това съчинение.

Оттук започна великото откритие. Спомни си, че предишният му опит с „Основи на психологията“ на Спенсър завърши толкова безславно, колкото и усилията му с трудовете на госпожа Блаватска. Не бе разбрал свършено нищо и върна книгата, без да я прочете. Тази

вечер си легна и отвори „Основните начала“ след като бе работил по физика и математика и опита някакъв сонет. Утрото го завари с книгата. Въобще не заспа, а през деня не написа нито ред. Остана в леглото докато тялото му изтръпна и легна по гръб на пода, като държеше книгата над главата си или се обръщаше от едната на другата си страна. Заспа на следната нощ, а сутринта посвети на писането, но книгата го изкуши отново, чете целия следобед, забравил за всичко, и дори не се сети, че това бе следобедът, в който отиваше у Рут. Върна се към света наоколо едва когато господин Хигинботъм дръпна рязко вратата и го запита да не би да мисли, че той е отворил ресторант.

През тези дни пороят на любовта към познанието повлече Мартин Идън. Тази любов и досега го бе тласкала по света. Но от Спенсър научи, че всъщност никога не е знаел нищо, нито би могъл да научи каквото и да било, ако бе останал под платната до края на живота си. Едва бе докосвал повърхността на нещата и разпокъсаните явления, бе долавял откъслечни факти, стигайки до незначителни обобщения, не бе успял да улови и най-незначителната връзка в този изпълнен с безредие свят, където всичко се подчиняваше на сляпата случайност. Бе наблюдавал птиците и знаеше благодарение на какво те могат да летят, но никога не му бе идвало на ум да се замисли за пътя, по който са били създадени като летящи същества. Никога не бе и подозирал за този път. Не можеше да знае, че птиците е трябвало да се появят. Мислеше, че винаги са съществували, така, както и сега.

Птиците бяха само един пример. А така беше с всичко. Но на него му липсваха знания и подготовка и затова всички опити да проникне в същността на нещата и явленията досега бяха безплодни. Средновековната метафизика на Кант не му посочи никакъв път и само го накара да се съмнява в собствените си умствени способности. Опита се да вникне в теорията на еволюцията, но за жалост попадна на едно безнадеждно сухо съчинение на Ромънс. Не успя да разбере свършено нищо и остана с мисълта, че еволюционната теория е някакво суховато учение на умствено ограничени хора, които са струпали на едно място множество неразбираеми думи. Едва сега той разбра, че еволюцията не е никаква незначителна теория, а прието от всички обяснение на процеса на развитието, което никой не отхвърля и учените спорят само за подхода при нейното изучаване и обяснение.

А този Спенсър му предлага завършена система, която обхваща цялото човешко познание и свързва истините в разбираеми изводи, благодарение на него пред смаяния му поглед се изправи толкова реална картина на вселената, колкото малките корабчета, които моряците правят и обичат да слагат в бутилки. Не можеше да става и дума за случайности. Всичко бе подчинено на закони. На тези закони се подчиняваше и летежът на птиците, и кипналата каша, от която някога с гърчове и страдания постепенно са се появили краката и крилата на същите тези птици.

Мартин усещаше, че се е изкачил на най-високия досега връх на интелектуално развитие. Успя да проникне в тайната на всички непознати неща. Опияняваше го това долавяне на скритата им същност. През нощта сънищата го потопяваха в някакъв гигантски кошмар, където се виждаше застанал до боговете, денем ходеше като лунатик, а отсъстващият му поглед бе закован в току-що открития свят. Когато седнаше на масата, жадният му ум търсеше причината и следствието във всичко, което го заобикаляше, далече от разговорите за дребни и незначителни неща. Погледът му се спираше върху месото в чинията и виждаше в него бляскащото слънце, мислено проследяваше енергията му през всичките ѝ форми, докато най-сетне стигаше до самия източник на тази енергия, отдалечен на милиони километри оттук, или следваше нейния път до мускулите на ръцете, на които даваше сила да срежат месото, и до мозъка, който ги управляваше. Накрая се устремяваше все по-навътре и му се струваше, че слънцето е застанало в неговия мозък и го озарява. Бе омаян от това просветление и не чу как Джим прошепна: „Мръднал е“. Не можеше да види безпокойството в погледа на сестра си и пръста, който Бърнард Хигинботъм въртеше до челото си и така даваше да се разбере, че нещо не е в ред из главата на шурей му.

Мартин бе най-силно поразен от взаимните връзки между всички области на познанието. Всичко, което любознателният му ум бе научил за света досега, бе натрупано в различни отделения на паметта му. Най-много неща знаеше от областта на мореплаването. Добър бе и запасът му от познания за жените. Но между тези две отделения в паметта му нямаше никаква връзка. Всяка мисъл за нещо общо между истерията на една жена и кораб, който плава, накъдето го тласка разсвирепелият се ураган, би му се сторила безкрайно глупава и

невъзможна. А Хърбърт Спенсър му бе показал не само че няма място за глупост, но че не е възможно тези две неща да не са свързани. Всичко бе свързано помежду си — от най-отдалечената звезда в безкрая до неизброимите атоми в песъчинката под краката му. Това ново схващане за нещата не преставаше да изумява Мартин и съзнанието му непрекъснато търсеше връзки между света под слънцето и безкрая над него. Правеше дълги списъци на най-различни предмети и явления и се успокояваше едва когато успееше да установи връзката помежду им, така разбра, че има взаимно отношение между любовта, поезията, земетресението, пожара, гърмящите змии, небесната дъга, скъпоценните камъни, изродите, слънчевите залежи, рева на лъвовете, светилния газ, людодеството, красотата, убийството, влюбените, опорните точки и тютюна. Виждаше вселената в цялото ѝ единство или се скиташе по нейните странични пътища и пътеки, из нейните непроходими джунгли, но той не бе заблуден пътник в непознат свят, който търси неизвестна цел, а наблюдаваше и нанасяше на картата, като се запознаваше с всичко, което трябваше да узнае. И колкото повече научаваше, толкова повече се възхищаваше от света и от живота, а също така и от своя живот в този свят.

— Слушай, глупако! — викаше той на образа си в огледалото. — Ти искаше да пишеш и дори се опитваше, а нямаше какво да кажеш. Какво, всъщност, имаше у себе си? Някакви детински хрумвания, неопределени чувства, неусетена красота, безпросветно невежество, преливащо от любов сърце и едно честолюбие, безкрайно като любовта ти и безплодно като твоето невежество. И ти искаше да пишеш! Но ти едва си започнал да разбираш за какво и как се пише. Искаше да пресъздадеш красотата, но можеше ли да го сториш, след като не знаеше нищо за нейната същност? Искаше да пишеш за живота, а не знаеше най-важното за него. Искаше да пишеш за света и за неговото устройство, а целият свят е за теб загадка и единственото, което можеш да сътвориш, е да покажеш, че нищо не знаеш. Но не се отчайвай, Мартин, момчето ми. Някога ти ще пишеш. Ти знаеш малко неща още, твърде малко, но си тръгнал по верен път. Някога, ако щастието ти се усмихне, може да стигнеш съвсем близо до онова, което знаят хората. Тогава ти ще пишеш.

Мартин сподели с Рут своето изумление и радост от великото откритие, което бе направил. Нейното въодушевление не бе толкова

голямо. Макар че бе учила за еволюционната теория, тя е приемаше достатъчно спокойно. Това учение не я вълнуваше така дълбоко, както развълнува Мартин, той почти недоумяваше, когато му хрумна, че за нея то не бе вече онова откритие, което го смая. Разбра, че Артър и Норман са привърженици на еволюцията и са чели Спенсър, но изглежда не им бе направил поразително впечатление. Другото момче с очилата и буйната коса, Уил Олни, се надсмиваше над Спенсър и повтаряше: „Няма друг бог освен Непознаваемото и Хърбърт Спенсър е неговият пророк“.

Мартин му прости подигравателната забележка, защото разбра, че Олни не е влюбен в Рут. По-късно с изумление долови от разни дребни случки, че Олни не само не се интересува от Рут, но дори определено не я хареса. Това вече Мартин не можеше да разбере. Ето едно явление, което бе въвн от всякаква връзка с останалите явления в света. Все пак той изпитваше съжаление към младежа, когото считаше за непълноценен човек, след като му липсва способността да оцени духовното благородство и красотата на Рут. Понякога в неделните дни отиваха с велосипеди сред хълмовете и Мартин окончателно се убеди, че между Олни и нея съществува нещо като въоръжено примирие. Младежът бе непрекъснато с Норман, като оставяше Рут в компанията на Артър и Мартин, за което последният му бе дълбоко признателен.

Тези неделни разходки бяха истински празници за Мартин, тъй като беше с Рут и имаше възможност да застане редом с млади хора от нейната среда. Наистина, те имаха предимство с дългите години, прекарани в системни занимания, но Мартин почувствува, че не им отстъпва по умствено развитие. Разговорите, които водеха, бяха великолепно упражнение за правилна реч, а Мартин упорито бе учил граматика. Не се занимаваше повече с ръководствата за добро поведение и остави на своята наблюдателност грижата за по-нататъшното му овладяване. Отпускаше се само под напора на въодушевлението, но обикновено бе нащрек, следеше и заучаваше упорито проявите на внимание и изискано поведение.

Известно време Мартин не можеше да проумее липсата на интерес към Спенсър. Служителят в библиотеката се задоволи да каже: „Хърбърт Спенсър — о да, велик ум“. Не личеше да знае нещо от богатствата на този велик ум. Една вечер у Рут Мартин заговори за Спенсър на трапезата. Присъствуваше и господин Бътлър. Домакинът

осъди решително агностицизма на английския философ, но призна, че не е прочел „Основните начала“, докато господин Бътлър заяви, че не може да понася Спенсър, не е прочел нито ред от него и ще се постарее той да не му досажда и в бъдеще. В съзнанието на Мартин се прокраднаха съмнения и сигурно щеше да обърне гръб на Хърбърт Спенсър, ако не се отличаваше със силно развито чувство за самостоятелност. Обясненията на Спенсър му се сториха убедителни. Стори му се, че ако изостави Спенсър ще се почувствува като мореплавател, който е изхвърлил своя компас и хронометъра си зад борда. Той се зае да изучи из основи теорията на еволюцията, колкото повече я овладяваше, толкова повече се убеждаваше в нейната правдивост, като намираще подкрепа и в много съчинения на други автори. Пред него се откриваха широките неизследвани пътища на науката и не можеше да се примири с жалкия факт, че в денонощието има само двайсет и четири часа.

Липсата на време го принуди да се откаже от алгебрата и геометрията. Още не бе стигнал до тригонометрията. Прекъсна и заниманията по химия и остави само физиката.

Като се защитава пред Рут, обясни:

— Аз не съм специалист и не мисля да ставам. В науката има толкова много специални дисциплини, че за един човешки живот е невъзможно да се овладее дори една десета част от тях. За мен е важно общото образование. Щом ми трябва нещо частно, ще се обърна към книгите на специалистите.

— Самостоятелното овладяване на знанията е съвсем различно — не се съгласяваше Рут.

— Тези знания не са ми необходими, тъй като мога да използвам работата на специалисти. Това е тяхното предназначение. Когато дойдох у вас, забелязах коминочистачи, които работеха. Те са специалистите и щом свършат своята работа, комините ви ще бъдат чисти, съвсем не е необходимо да се занимавате с изучаване на устройството им.

— Мисля, че това е неподходящо сравнение.

Рут го гледаше внимателно и му се стори, че го укорява не само с поглед, но и с държанието си. Той, обаче, бе убеден в своята правота.

— Всички философи и най-големите умове на човечеството винаги са разчитали на специалистите. Така е постъпвал и Спенсър.

Заклученията му обобщават частните изводи на множество други изследователи. В противен случай е трябвало да изживее и живота на всеки един от тях. С Дарвин е същото. И той е използвал резултатите от работата на цветарите и скотовъдите.

— Прав сте, Мартин — каза Олни. — Вие знаете какво ви трябва, а Рут не ви разбира. Тя дори не знае какво е потребно и на нея самата... Така е — добави бързо той, за да не ѝ даде възможност да възрази, — зная, че наричате това обща култура. Но, за да я добиете, можете да учите и френски език, и немски, или да зарежете и двата и да научите есперанто — резултатът ще бъде един и същ. За тази цел можете да изучавате гръцки или латински, въпреки че те никога няма да ви потрърбват. И с тях ще получите обща култура. Ето, Рут учи староанглийски преди две години и имаше успехи, струва ми се. А днес помни само: „Когато с благи дъждове април бе мартенската жажда утолил“^[1] — нали така беше? И това ѝ е дало необходимата култура — засмя се Олни и отново я изпревари. — Зная, нали и аз бях в същия курс.

— Но вие тълкувате образованието като средство за постигане на нещо — извика Рут с пламнал поглед, а на бузите ѝ се показаха червени петна. — А получаването на култура е цел сама за себе си.

— Но Мартин се стреми към друго.

— Откъде знаете?

— Кажете, Мартин, не е ли така? — запита Олни, като се обърна решително към него.

Мартин се почувствува твърде неудобно и погледна умолително към Рут.

— Кажете към какво се стремите — рече тя — и въпросът ще бъде приключен.

— Разбира се, аз искам да бъда образован човек — отговори неуверено Мартин. — Обичам красотата, а образованието помага за по-пълно и по-вярно вникване в света на прекрасното.

Рут кимна — бе спечелила.

— Глупости, сам знаете, че не е вярно — отбеляза Олни. — Мартин иска да успее в живота, а не да получи обща култура. Неговият случай е съвсем частен в смисъл, че тази култура му е необходима, за да успее. Ако целта му бе да стане аптекар, нямаше да чувствава необходимост от обща култура. Той, обаче, иска да стане писател, но

не смее да го признае, защото ще ви покаже, че не сте права. А защо именно писател? — продължи той. — Защото не е богат. Вие защо си пълните главата със староанглийски и обща култура? Защото не трябва да си пробивате сама път в живота. Това е грижа на вашия баща. Той прави всичко, което ви е необходимо. Мислите ли, че нашето образование струва нещо — вашето, и моето, и на Артър, и на Норман? Ние сме се нагълтали с обща култура и ако днес бащите ни се разорят, единственото, което ще можем, е да се явим на следващите изпити за учители. Най-доброто, на което можете да се надявате вие, Рут, е да получите място в някое селско училище или да станете учителка по музика в някой девически пансион.

— А какво ще кажете за себе си? — попита тя.

— Съвсем същото. Бих могъл да изкарвам долар и половина на ден като общ работник или да постъпя като преподавател в подготвителното училище на Хенли. Всъщност, дори да успея да започна там, евентуално още в края на първата седмица ще ме изхвърлят поради пълна некадърност.

Мартин следеше внимателно разговора. Бе убеден в правотата на Олни и в същото време не бе доволен от своето прекалено почитателно отношение към Рут. Слушаше и в ума му постепенно добиваше облик едно съвсем ново схващане за любовта, а именно, че разсъдъкът и любовта са две напълно различни неща. Все едно дали любимата жена разсъждава правилно или неправилно. Любовта стоеше над разсъдъка. Ако тя съвсем случайно не бе успяла да долови необходимостта от негов собствен път в живота, нима трябва да се промени любовта му към нея? Не, независимо от мислите ѝ, нейната привлекателност и любовта му остават едни и същи.

— Какво казахте? — отговори той с въпрос на Олни, когато младежът го попита нещо и прекъсна хода на мисълта му.

— Казах, че няма да направите глупостта да се захващате с латински език.

— Но латинският помага на общата култура — намеси се Рут. — Той е необходим багаж за ума.

— Е, кажете, ще се заловите ли с него? — настояваше Олни.

Мартин се почувствува неловко. Видя, че Рут очаква с нетърпение отговора му.

— Страх ме е, че няма да успея — каза той най-сетне. — Бих искал, но нямам достатъчно време.

— Виждате ли, че Мартин не се интересува от общата култура — радваше се Олни. — Той се стреми към нещо и е решил да го постигне.

— Но латинският език приучава към ред в мисленето. Той дисциплинира ума. — Рут поглеждаше с очакване към Мартин, надявайки се да промени мнението си. — Знаете, че футболистите трябва да тренират преди решителния мач. Така и латинският език е средство за подготовка.

— Празни глупости! Точно това ни казваха, когато бяхме деца. Но пропускаха да ни кажат и другото нещо. Ние трябваше да го научим сами по-късно. — Олни замълча за миг, за да привлече вниманието на останалите и добави: — А именно, че възпитаният човек е длъжен да учи латински, но не е длъжен да го знае.

— Но това е некрасиво — извика Рут. — Аз знаех, че ще доведете разговора до нещо подобно.

— Все пак е съвсем вярно — бе отговорът. — Нима единствените хора, които знаят латински, не са аптекарите, юристите и преподавателите по този език. И ако Мартин има желание да става един от тях, наистина не съм познал. Във всеки случай това няма никаква връзка със Спенсър. Мартин току-що го е открил и не е на себе си. Защо? Защото Спенсър му дава нещо. Той не може да даде нищо нито на мен, нито на вас, защото ние нямаме нужда от нищо. Вие ще се ожените след време, а моето единствено задължение ще бъде да следя адвокатите и търговските агенти, които ще се грижат за моите пари, оставени от баща ми.

Олни си тръгна, но се обърна на вратата и даде прощален залп:

— Рут, по-добре е да оставите Мартин на мира — той знае най-добре какво му трябва. Вижте докъде е стигнал вече. Понякога направо не мога да се понасям — толкова много ме е срам от себе си. Той знае много повече за света, за живота, за мястото на човека в тях и за всичко останало в сравнение с мен, Артър, Норман, а също така и в сравнение с вас, независимо от вашия латински, френски, староанглийски и цялата ви култура.

— Но Рут е моя учителка — отговори рицарят Мартин. — Тя стана причина да научи и малкото, което зная.

— Как ли пък не! — обърна се Олни към Рут с насмешлив поглед. — Сигурно след малко ще ми кажете, че сте прочел Спенсър по неин съвет, но това ще бъдат само приказки. А тя знае за Дарвин и за еволюционната теория толкова, колкото аз зная за рудниците на цар Соломон. Какво беше онова неясно за всички ни определение на Спенсър, с което ни изумихте миналия път? Нещо за непоследователната еднородност, нали? Повторете го на Рут и тя отново няма да разбере нито дума. Това не е обща култура, нали разбирате? Хайде, бъдете здрави, но ако вие, Мартин, се хванете да кълвете латински, изобщо няма да ви уважавам.

Мартин следеше с интерес целия спор, но не можеше да се отърве от чувството за някаква досада. Ставаше дума за учение, за уроци, разискваха се най-простите правила на познанието, а общият ученически тон на разговора съвсем не отговаряше на онези важни въпроси, които го вълнуваха, на решителната схватка с живота, който се противопоставяше с всички сили, на мъчителния звезден трепет и на зараждащото се съзнание и увереност в крайната победа. Така някой поет, изхвърлен след коработворение на чужд бряг, се опитва напразно да предаде с грубото, варварско наречие на своите нови събратя красотата, която го изпълва с разтърсваща сила. Мартин имаше същото чувство. Той усещаше почти болезнено величието на света и на живота, а трябваше да губи времето си и да се препъва в някакви ученически разговори и препирни дали трябва, или не трябва да се изучава латински език.

— По дяволите! Какво общо има латинският с всичко това? — се питаше той вечерта, застанал пред огледалото. — Мъртвите са мъртви. Защо да подчинявам на тях и себе си, и красотата, която чувствавам у мен. Красотата е вечно жива. Езиците идват и си отиват. Те са като праха на мъртвите.

Веднага след това си помисли за правилните изрази, с които предаде мислите си. Докато си лягаше, си зададе въпроса защо не успява да говори по същия начин, когато е с Рут. В нейно присъствие се чувствуваше като ученик, ученически бе и езикът му.

— Дайте ми време — каза той гласно. — Само дайте ми време. Това бе непрестанната му молба: „Време! Време! Време!“

---

[1] Чосър, „Кентърбърийски разкази“, прев. А. Шурбанов. ↑

ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

Причината да се откаже от латинския не бе Олни, а Рут и неговата любов към Рут. За него парите бяха време. Трябваше да се занимава с много по-важни предмети от латинския език и интересът му бе насочен към тях. А трябваше и да пише. Трябваше да печели пари. Нито едно от произведенията му не бе прието все още и около четиридесет ръкописа пътуваха безкрайно от едно списание в друго. Как успяваха другите? Прекарваше дълги часове в обществената читалня, преглеждаше произведенията на други писатели, проучваше ги, правеше критични забележки в сравнение със собствената си работа и не можеше да разбере как те успяваха да ги продават за разлика от него.

Удивляваше го огромното количество публикувани недоносчета — безизразни, безцветни и безжизнени. И за тези мъртви, но публикувани работи плащаха по два цента на дума, по двайсет долара за хиляда думи, както уверяваше колонката със съобщения във вестника. Той не успя да се примири с безчислените къси разкази, които бяха написани леко и остроумно, но в тях нямаше живот или бяха измислени. Животът е така необикновен и прекрасен, пълен с въпроси, мечти и упорит труд, а тези разказчета не напускаха сивото ежедневие. Той чувствуваше силата и устрема на живота, неговите бесни пориви, трескави пристъпи и усилия. Ето, за всичко това трябва да се пише. Той искаше да възпее воините на последната надежда, безумните влюбени, великаните, които продължават да се борят независимо от ужасите и трагичните събития, чиито мощни удари разтърсват самия живот. А разказчетата, поместени из списанията, възхваляваха господин бътльоровци, жалките преследвачи на долари, и скучните любовни историйки на безинтересни мъже и жени. Дали и редакторите на списанията не бяха също така сиви и обикновени хорица? Или самият живот плаши всички тези писатели, редактори и читатели?

Най-много го измъчваше фактът, че не познава нито един писател или редактор. Дори не бе срещал и човек, който някога се е опитвал да пише. Нямаше кой да му обясни, да го насочи, да му даде най-незначителния съвет. Започна да се съмнява, дали редакторите изобщо съществуват. Струваше му се, че те са като зъбни колела на механизъм. Точно така, бе изправен пред някаква машина. Той влагаше душата си в разкази, очерци и стихотворения, които отиваха в машината. Сгъваше ръкописите, поставяше ги заедно с марки за отговор в плика, затваряше го, залепваше още марки и ги пращаше по пощата. Пликовете пътуваха из цялата страна и след някое време раздавачът връщаше ръкописа в друг плик, на който бяха залепени изпратените от него марки. Очевидно от другата страна нямаше жив човек, а някакъв хитроумен механизъм от зъбни колела, който прехвърляше ръкописа от един плик в друг и залепваше марките. Приличаше на автоматите, които ти подават дъвка или шоколад, след като пуснеш монетата в един от двата прореза. Същото правеше и машината — редактор. Изглежда той пускаше ръкописите си само в прореза, който ги връща обратно. Успееше ли да намери другия прорез, машината щеше да му подаде чекове.

Мисълта за ужасната машина преследваше Мартин главно поради стандартните бланки с отказ. Те се трупаха със стотици — по десетина и повече за всеки ръкопис. Щеше да го насърчи дори само един ред, написан към някой от отказите. Но редакторите упорито не даваха признак на живот. И така единственото възможно заключение бе, че от другата страна няма жив човек, а само равномерно въртящите се, добре смазани зъбни колела на машината.

Той можеше да се бори мъжествено, бе упорит и всеотдаен и нямаше да се умори да охранява машината още дълги години. Лошото бе, че губеше много кръв и изходът от борбата щеше да бъде решен не след години, а след няколко седмици. Редовните разходи за храна и квартира и парите, които харчеше за изпращане на тези четиридесет ръкописа по пощата, го изправяха пред неумолима гибел. Вече не купуваше книги и правеше невероятни икономии, за да може да отдалечи пълния крах, макар че пестеливото изразходване на средствата не бе негова стихия. Точно обратното — сам приближи края с почти цяла седмица, като даде пет долара за нова рокля на сестра си Мариана.

Бореше се сам в мрака, без съвет или добра дума, попаднал в лапите на недоверието. Дори Гертруда започна да го гледа накриво. Отначало приемаше с обич и разбиране неговото безразсъдство, но постепенно сестринската ѝ загриженост прерастваше в безпокойство. Струваше ѝ се, че той не е вече безразсъден, а отива към безумие. Мартин разбираше всичко и се измъчваше много повече, отколкото от заядливия присмех на Бърнард Хигинботъм. Вярваше в своите сили, но никой не споделяше увереността му, дори и Рут. Тя искаше той да се посвети изцяло на учение и макар че не осъди открито решението му да стане писател, никога не го подкрепи.

Досега Мартин не бе показвал на Рут своите произведения. Не се осмеляваше поради някаква изтънчена чувствителност. Впрочем заниманията ѝ в университета бяха много напрегнати и той не искаше да отнема от нейното време. Но след като приключи успешно изпитите си, сама го помоли да ѝ покаже нещо от своята работа. Мартин ликуваше и в същото време бе неспокоен. Тя има титла бакалавър по изкуствата и няма да бъде лек съдия. Бе учила литература при известни преподаватели. Може би и редакторите бяха добри съдии, но тя е нещо друго. Поне няма да му връчи познатата печатна бланка с отказ и да го уведоми, че липсата на интерес към неговите произведения не трябва да се приема като съмнение в техните достойнства. Тя ще разговаря с него топло, човешки и с разбиране, а най-важен бе фактът, че ще има непосредствена връзка със самия Мартин Идън. Ще може да проникне в неговата душевност и да разбере нещо, макар и съвсем малко, от смисъла на мечтите и силата на възможностите му.

Мартин взе някои от късите разкази и след известно колебание прибави и „Морска лирика“. Един следобед в края на юни се качиха на колелата и тръгнаха към хълмовете. Излизаха за втори път сами. Освежителният дъх на морския вятър се смесваше с благоуханната топлина, колелата им напредваха едно до друго и Мартин бе изпълнен с удоволствието, че живее и обича в този великолепно уреден и прекрасен свят. Оставиха велосипедите край пътя и се изкачиха на невисок, открит хълм, чиято кафява, изгоряла от слънцето трева изпускаше сладостния дъх на спокойствието.

— Тя е дала своето — каза Мартин.

Рут седна върху неговата дреха, а той се отпусна плътно върху топлата земя. Вдъхваше сладостта на блеодокафявите треви и мислите му се извисиха от частното към общото.

— Изпълнила е своето предназначение — продължи той и погали нежно сухата трева. — Набирала е сили под отегчителните зимни валежи, борила се е срещу стихииите на ранната пролет, примамвала е с цвета си пчели и насекоми, разпръснала е своите семена и е изпълнила дълга си към света, тя...

— Защо винаги гледате на нещата с такъв ужасяващ практицизъм? — прекъсна го тя.

— Защото вече научих за еволюцията, струва ми се. Истината е, че едва наскоро можах да прогледна.

— Но аз мисля, че този практицизъм закрива красотата пред погледа ви, че вие сам разрушавате красотата, подобно на децата, които изтриват праха от крилцата на уловените пеперуди.

Той поклати глава:

— Красотата има своя смисъл, само че аз не го знаех. Приемах я като нещо необяснимо, което съществува само за себе си. Просто не знаех нищо за красотата. Но вече зная, или поне започвам да разбирам. Сега, след като съм научил защо тази трева съществува и съм разбрал тайната на нейното създаване, скритото взаимодействие на дъжда, слънцето и почвата, тя ми се струва много по-прекрасна. Но разбира се, животът на всяко стръкче е изпълнен с опасности и крие своята романтика. Мисълта за всичко това ме вълнува. Като си представя движението на материята и енергията и страшната борба помежду им, струва ми се, че мога да напиша поема за възхвала на тревата.

— Как хубаво говорите — неясно каза Рут и той забеляза, че го наблюдава с внимание.

Притесни се и почувствува, как кръвта за миг опали лицето и врата му.

— Надявам се, че постепенно ще свикна — със запъване каза той. — Чувствувам в себе си толкова много неща и искам да ги изразя. Но те са така огромни, че не мога да намеря необходимите думи. Понякога ми се струва, че някъде в мен са се вместили целият свят, животът и изобщо всичко и ме разпитват с желанието си да разкажа за тях. Чувствувам, че не мога да го изкажа: усещам цялото им величие, но щом заговоря, започвам да се запъвам като малко дете. Много

трудно е да се намерят онези думи, които могат да вдъхнат на читателя или слушателя собствените ти мисли и чувства. Това е величествено дело. Ето, щом заровя лицето си в тревата и поема нейния аромат, усещам как в мен затрептяват безброй мисли и представи. Аз поемам частица от дъха на вселената. Чувам смеха и плача, виждам борбата и смъртта, долавям болката и успеха, с тревата съм вдъхнал нещо и във въображението ми се появяват картини, за които искам да разкажа на вас и на останалите хора. Но не мога. Езикът ми е скован. Току-що се опитах да ви разкажа какво вдъхнах с аромата на тревите. И пак не успях. Само ви загатнах за това с недодяланата си реч, сякаш думите ми са лишени от смисъл. А желанието да разказвам не ми дава покой. О! — извика и простря ръце от отчаяние — невъзможно е! Не може да се предаде! Не може да се изрази!

— Но вие наистина говорите хубаво — настоя Рут. — Помислете за промяната, която стана у вас за краткото време, откакто ви познавам. Ето, господин Бътлър е известен оратор. Изборният комитет на щата го кани винаги да говори на трибуната. А вие говорихте последния път не по-зле от него. Той само умее да се владее по-добре. Вие прекалено се вълнувате, но постепенно ще го преодолеете. Защо не, от вас ще стане добър оратор. Можете да се издигнете, стига да не ви липсва желание. Умеете да покорявате. Вие сте роден за водач и аз съм убедена, че няма никаква причина да не успявате във всичко, с което се заловите, точно така, както се справихте и с граматиката. Можете да се издигнете като адвокат. Вие ще имате успех и в политиката. Няма пречки да завоювате успеха, достигнат от господин Бътлър. И без лошото му храносмилане — добави тя с усмивка.

Разговорът продължи, като Рут се връщаше внимателно, но упорито към необходимостта от солидна основа при обучението и към предимствата, които осигурява латинският език във всяка професия. Тя представи своя идеал за човека, който преуспява в живота, не бе особено трудно в него да се долови образа на баща ѝ и няколко отчетливи багри от лика на господин Бътлър. Мартин бе легнал и слушаше с удоволствие, а погледът му ловеше и се наслаждаваше на всяко движение на нейните устни. Но думите ѝ не докосваха съзнанието му. В нейния разказ нямаше нищо примамливо, той усети смътно разочарование и още по-силна болка от любовта си към нея.

Рут не бе споменала нито дума за неговото желание да стане писател и ръкописите стояха забравени на земята.

В настъпилото за миг мълчание той погледна към слънцето, отчете височината му над хоризонта и повдигна ръкописите, за да ѝ напомни.

— Бях забравила — каза тя бързо. — Така искам да ги чуя.

Той зачете един от разказите, в който му се струваше, че е успял най-много. Заглавието му бе „Виното на живота“. Почувствува отново опиянението от разказа така, както го бе почувствувал, когато го написа. Имаше нещо завладяващо в оригиналната идея на разказа и той му бе придал допълнително очарование със стила и езика. Отново избухнаха огънят и трескавото напрежение, с които го бе писал, те го овладяха и понесоха, без да може да зърне и да долови недостатъците. Но Рут не ги пропусна. Нейният опитен слух долови слабите и пресилени места, прекаления колорит, характерен за начинаещия, като отбелязваше мигновено пропуските в ритъма на фразата. Не търсеше умишлено грешките, освен когато езикът ставаше прекалено превзет и правеше неприятно впечатление с любителската си несръчност. Крайната ѝ оценка за разказа в цялост бе, че е любителска работа, макар че не му го каза. Вместо това накрая му посочи по-дребните грешки и каза, че разказът ѝ харесва.

Но Мартин бе разочарован. Нейната критика беше правилна. Той я прие и в същото време помисли, че не е прочел своя разказ, за да му посочат обикновени ученически грешки. Подробностите не бяха важни и не те го интересуваха. Той лесно ще се справи с тях. Бе взел нещо значително от живота и бе се опитал да го вгради в рамките на разказа. Именно това бе прочел за нея, не ставаше дума за подредени изречения, които се отделят с препинателни знаци. Той искаше Рут също така да почувствува значимото, което той бе видял, бе запечатил в съзнанието си и бе пренесъл върху листа със собствените си ръце. За себе си реши, че сигурно се е провалил. Може би редакторите имаха право. Той бе почувствувал величието на нещо голямо, но не бе успял да го предаде. Прикри разочарованието си и се присъедини към нейната критика с такова разбиране, че тя не можеше дори да помисли за дълбочината и размера на неговото несъгласие.

— Този разказ нарекох „Гърнето“ — каза той, като разгръщаше следващия ръкопис. — Вече го върнаха от четири — пет места, но

продължавам да мисля, че е хубав. Впрочем не зная как да го преценя, но съм убеден, че съм успял да доловя нещо. Може би вашето впечатление ще бъде по-друго. Разказът е къс — само две хиляди думи.

— Какъв ужас! — извика Рут, когато той свърши. — Противно, ужасно противно.

В себе си Мартин бе доволен, след като видя бледото ѝ лице, широко разтворените ѝ, възбудени очи и стиснатите пръсти. Бе успял. Със силата на своето въображение бе съумял да ѝ предаде чувствата, които сам бе изпитал. Бе ударил в целта. Бе я принудил да слуша неподвижно, без да следи за подробностите, независимо дали ѝ харесва или не.

— Това е самият живот — каза той, — а животът не винаги е красив. Все пак за мен тук има красота, може би защото не съм като останалите. Дори си мисля, че тя е много по-голяма, защото е именно тук...

— Но как тази нещастна жена не е могла... — неочаквано прекъсна тя въпроса си, но почувствува отвращение от неизразената мисъл и извика: — Не, това е унижително! Това е грозно! Това е противно!

Стори му се, че сърцето му спря за миг. „Противно!“ Никога не бе имал подобно намерение, дори не бе го помислял. Целият разказ, изписан с огнени букви, застана пред него и Мартин се опита да зърне „противното“ на ярката им светлина. Сърцето му заби отново. Той не бе виновен.

— Защо не сте потърсили по-приятен сюжет? — казваше тя. — Знаем, по света има много противни неща, но това още не е причина...

Рут продължи да излива обхваналото я възмущение, но той не я чуваше. Усмиваше се мислено, докато гледаше лицето ѝ, така вълнуващо в своята девствена непорочност, стори му се, че поглъща нейната чистота, която го пречиства от всичко недостойно и го облива с неземна светлина, мека и хладна като кадифения отблясък на звездите. „Знаем, по света има много противни неща“. Той си представи съвсем отблизо нейните познания за света и се усмихна като на някаква шега. В следващия миг пред него с безброй подробности се появи картината на огромното море на житейската мръсотия, което бе прекосявал нашир и надлъж и прости на Рут, че не е разбрала разказа.

Тя не бе виновна. Благодарни на небето, затова че се бе родила на място, което е запазило нейната чистота. Но той познаваше живота с цялата му гнусота и великолепия и неговото величие, независимо от калта, с която бе просмукан, бе твърдо решил да разкаже на света за всичко това. Може ли да не са чисти и непорочни светците на небето? Те не заслужават възхвала. Но да останеш чист сред калта — това е истинско чудо! Ето за какво си заслужава да се живее. Да съзреш духовното величие сред помийната яма на греха, да се изправиш и да видиш за първи път красотата, едва проблясваща сред калта, която капе от очите ти, да усетиш, как от грешките, слабостите, порока и безкрайната жестокост се зараждат силата, истината и духовната красота...

Съвсем случайно долови нейни изречения.

— Тонът на разказа е принизен. А има толкова много благородни теми. Например „Ин Мемориам“.

Щеше да ѝ подсказва за „Локсли Хол“, но в същия момент го завладя друга картина и той прикова погледа си в жената пред него. Нали и тя, другата половина на човешкия род, е произлязла от същата първична каша, пълзяла е милиони столетия по безкрайната стълба на живота, достигнала е до върха, превърнала се е в Рут, в прекрасно и чисто божествено същество, което е накарало него — Мартин Идън — да узнае за любовта, да се възторгне от чистотата и да се стреми към възвишеното, него, който е стигнал дотук от същата обща каша по пътя на безчислените грешки и неуспехи в потока на неспирното зараждане на живота. Ето, това бе чудо, изумително със своята красота и романтична възвишеност. За него ще трябва да пише, стига да успее да намери необходимите думи. Светците на небето! Та нали са само светци и нищо друго. А той е човек.

— Във вас има сила — чу я да казва той — но това е неовладяна сила.

— Като слон в стъкларски магазин — подхвърли и бе награден с усмивка.

— Трябва да се научите да отсявате. Трябва да мислите за вкуса, за изяществото и за стила.

— Аз си позволявам твърде много — каза тихо той. Рут се съгласи с усмивка и се приготви да чуе следващия разказ.

— Не зная, как ще ви се стори — каза Мартин несигурно. — Това е странна история. Страх ме е, че надскочих моите възможности,

но имах добри намерения. Не обръщайте внимание на незначителните слабости. Опитайте се да уловите главното. То е нещо много важно, въпреки немалката вероятност, че не съм успял да го предам разбираемо.

Той зачете и в същото време я наблюдаваше. „Най-сетне успях да докосна нещо у нея“ — помисли си. Тя седеше неподвижно, а погледът ѝ бе прикован в него, едва дишаше, забравила за себе си и увлечена от силата на това, което бе написал. Разказът бе озаглавен „Приключение“ и бе възхваляла на приключенията — не на измислените, а на истинските приключения в суровата действителност — този безсърдечен повелител, който наказва жестоко и дава приказни награди, безчестен и непостоянен, който изисква безкрайно търпение в дни и нощи на главозамайващ труд, предлага ослепителна слава или мрака на смъртта след глада и жаждата, или безкрайните мъки и чудовищното безумие на изгарящата треска, на кръвта, потта и жилещите насекоми, които преминават през веригата, водеща от жалки и незначителни случки към благородни подвизи и величествени върхове.

Той бе вложил и тези, и много други неща в разказа и вярваше, че именно те разбиват нейното равнодушие. Рут седеше с широко разтворени очи, по бледите ѝ бузи бе избила червенина, към края на разказа му се стори, че едва диша. Тя бе наистина развълнувана, но причината не бе в разказа. Огъня разпали самият той. Не прелестта на творбата му, а завладяващата сила на Мартин, тази сила, която винаги преливаше от тялото му и се устремяваше към нея, бе причината. Неочакваното в случая бе това, че сега неговата сила я завладя чрез разказа, който той бе заредил при написването. Но тя чувствуваше само силата и не мислеше как е достигнала до нея, когато изглеждаше развълнувана от прочетеното, в действителност бе увлечена от друга, съвсем неочаквана и страховита мисъл. Улови се, че мисли за брака, а силата на тази внезапно възникнала идея я ужаси. Подобни мисли бяха чужди за чистото ѝ съзнание на младо момиче. Още не бе усетила мъките на женската природа, досега бе живяла в приказната земя на Тенисъновата поезия, без да е доловила дори онези внимателни намеци на изтънчения поет за интимните плътски подробности в отношенията между рицарите и кралиците. Досега сякаш бе спала и животът внезапно и властно бе зачукал по всички порти. Съзнанието ѝ подсказваше да спусне навсякъде решетките и бързо да дръпне

резетата, но бурята на инстинкта я подтикваше да разтвори широко вратите и да покани непознатия очарователен гостенин.

Мартин очакваше доволен присъдата ѝ. Не се съмняваше каква ще бъде тя и затова се стъписа, когато я чу да казва:

— Прекрасно е.

— Наистина е прекрасно — добави след малко тя убедително.

Рут бе казала истината, но в разказа имаше не само красота, а едно поразяващо великолепие, пред което обикновената красота избледнява. Той се отпусна полека на земята, а пред него се изправяше застрашителната фигура на някакво мъчително съмнение. И този път не бе успял. Изглежда, наистина не може да намери език за мислите си. Бе видял едно от най-великите неща в света, а не е могъл да го изрази.

— А какво мислите за... — спря се за момент пред непривичните думи — за основната идея?

— Не е съвсем ясна — бе отговорът. — Всъщност това е и моята критика в общи линии. След като чух разказа струва ми се, че е претрупан с излишни неща. Някак си е прекалено разтеглен. И защо вмъквате толкова много странични елементи в действието!

— Но всичко това е свързано с основната идея — побърза да обясни той, — с водещия мотив за общото у човека и космоса. Опитвах се да разгърна тази идея едновременно със самия разказ, който е нейната външна форма. Бях на прав път, но ми се струва, че не съм успял да изразя ясно онова, което всъщност е моята цел. Зная обаче, че постепенно ще успея.

Тя не схвана мисълта му. Това бе извън нейните възможности, макар че имаше титла бакалавър на изкуствата. Не можа да проникне в смисъла на думите му и реши, че причината е в непоследователността на неговите мисли.

— Прекалено многословен сте — каза Рут. — Но все пак отделни места ми харесаха.

Гласът ѝ едва достигна до него, защото недоумяваше, дали да ѝ покаже „Морска лирика“. Бе съвсем отчаян, а тя го гледаше внимателно, като мислите ѝ отново се върнаха към съвсем неочакваната и странна идея за брака.

— Нали искате да се прочуете? — запита тя изведнъж.

— Да, донякъде — призна Мартин. — Не това е основното, обаче. Смисълът за мен е не да бъда, а да стана известен. Мисля за известността само като за средство по пътя към нещо друго. В този смисъл и с такава цел аз наистина искам да се прочуя. „Заради вас“ — искаше да добави той и сигурно щеше да го стори, ако действително бе успял да я развълнува с прочетеното.

Но мисълта на Рут бе дотолкова заета с възможно най-подходящите проекти за кариерата на Мартин, че не обърна свършено никакво внимание на последните му думи. Бе убедена, че литературата не е за него. Днес бе го доказал със своите любителски, съвсем ученически творби. Умееше да говори добре, но му липсваше литературния израз. Тя го сравни с Тенисън и Броунинг и с нейни любими майстори на прозата, той губеше безнадеждно. Не му каза, обаче, какво мисли. Необикновенният интерес, който той бе събудил у нея, я караше да изчака. Най-сетне желанието му да пише е една малка слабост, която времето ще излекува. И едва тогава той ще се посвети на сериозните неща в живота. Знаеше, че Мартин ще успее. Имаше толкова сила у него. Успехът е пред него, но ще трябва да остави писането.

— Бих искала да видя всичко, което сте написали, господин Идън — каза тя.

Мартин се почувствува безкрайно доволен, бе убеден, че е събудил нейния интерес. Във всеки случай, поне не бе му връчила бланка с отказ. Отделни неща й харесваха, това бе първата похвала досега.

— Разбира се — отговори с жар Мартин. — И ви обещавам, госпожице Морз, че ще успея. Изминах дълъг път дотук, знаейки не само това — още много неща ще трябва да направя, бъдете сигурна, че ще го сторя, дори да се наложи да пълзя.

Подаде й куп ръкописи.

— Това е „Морска лирика“. Когато се върнем, ще ви я дам, за да можете да прочетете спокойно стиховете. Трябва да ми кажете съвсем точно вашето мнение. Знаете, че имам най-голяма нужда от преценка. И, моля ви, бъдете откровена.

— Ще бъда съвсем откровена — обеща Рут, въпреки неприятното чувство, че не бе искрена днес, а най-вероятно няма да му каже истината и следващия път.

ПЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА

Десет дни по-късно Мартин каза на огледалото:

— Първата битка мина, но след нея ще има втора, трета и битки до края, освен ако...

Не довърши думите си и огледа жалката стаичка. Погледът му се спря с огорчение на купчината върнати ръкописи, които лежаха все още в дългите пликове, струпани в един ъгъл. Нямаше пари за марки и тъй като пътешествията им бяха преустановени, пликовете се натрупаха през последната седмица. Ще продължат да идват и утре, и вдругиден, и тъй нататък, докато всички се съберат обратно. А той не ще може да ги изпраща отново. Задържаше вече един месец пишещата машина, без да е платил наема, парите едва му стигаха за храна и квартира, а така също и за таксите в бюрото за осигуряване на работа.

Седна и се вгледа внимателно в масата. По нея имаше петна от мастило, изведнъж почувствува колко му бе близка тази маса.

— Скъпа, стара маса! — каза той. — Прекарах с теб щастливи часове и ти бе мой добър приятел. Не се отрече от мен, не ми връчи бланка с незаслужен отказ, не се оплака от извънредна работа.

Отпусна ръце на масата и зарови главата си в тях. Болка сви гърлото му, струваше му се, че ще заплаче. Спомни си за своята първа битка. Бе на шест години, удряше през сълзи, докато другото момче, което бе две години по-голямо, не го съсипа напълно. Видя кръга от момчета и чу дивашките им викове, мярна му се най-сетне как пада на земята, измъчван от желание да повърне, от носа му течеше кръв, а сълзите бликаха от подпухналите му очи.

— Нещастно хлапе — промълви той. — Този път също те отупаха здравата. Съвсем те разсипаха.

Картината на неговата първа битка бе още пред очите му, но постепенно започна да изчезва и премина в серия от следващи боеве. Онова момче имаше прякор Тъпака. След шест месеца Мартин пак яде пердах, но този път успя да насини окото на своя противник. Това бе все пак нещо. Редяха се битка след битка и той неизменно губеше от

тържествуващия Тъпак. Никога обаче, не побягна. Почувствува, че тази мисъл го ободрява. Винаги се съпротивляваше храбро и докрай, а Тъпака бе един малък злобар и не го пощади нито веднъж. И все пак Мартин не напусна боя! Никога!

На следващата картина видя тясна алея между разнебитени дървени постройките. В дъното на алеята имаше едноетажна тухлена сграда, оттам се разнасяше ритмичното боботене на печатарски машини, които въртяха първото издание на вестник „Инкуайърър“. Мартин бе на единайсет години, а Тъпака — на тринайсет, и двамата продаваха вестника, който бе причина да се срещнат. Тъпака не пропусна случая да налети върху Мартин, пламна поредният бой, който завърши с неопределен резултат, понеже към четири часа се разтвориха вратите на печатницата и цялата тълпа нахълта вътре да сгъва вестници за продаване.

— Утре ще те напердаша — обеща му гласът на Тъпака, чу и своят глас, който трепереше от сдържани сълзи, да отговаря, че утре ще бъде на същото място.

На другия ден изпревари Тъпака с две минути — бе долетял от училище, за да бъде пръв. Другите момчета го окуражаваха, даваха му съвети, посочваха му грешките в боя и му обещаваха да спечели, щом следва указанията им. Същите момчета не пропуснаха да посъветват и Тъпака. И имаше защо — удоволствието им от боя бе пълно. Мартин се замисли за малко и им завидя за зрелището, което даваха двамата с Тъпака. Боят започна и продължи тридесет минути без почивка, за да свърши с отварянето на вратите на печатницата.

Виждаше се като момче, което всеки ден, бърза от училище към алеята пред „Инкуайърър“. Всъщност той не можеше да бърза много, тъй като куцаше и бе схванат от неспирните битки. Ръцете му бяха отблъснали толкова удари, че бяха тъмносини от китката до лакътя, тук-там измъчената му плът бе започнала да загнява. Главата, ръцете и раменете го боляха, болеше го и кръстът, цялото тяло, в главата си чувствуваше тежест и замайване. В училище не играеше, нито пък можеше да учи. Мъчеше го дори и чинът, на който седеше по цял ден. Имаше чувството, че всекидневните битки са започнали преди столетия, кошмарът на бъдещето пред него се състоеше от същите битки. Защо не може да свърши веднаж завинаги с Тъпака? Само това

би го спасило от ежедневния ужас. Но мисълта да спре боя и да се остави Тъпака да го надвие му бе непозната.

И се повличаше отново към алеята пред „Инкуайърър“, тялото и душата му бяха изнемощели, но се учеше на великото търпение да стои неотстъпно пред вечния си враг. Тъпака не бе в по-цветущо състояние, и той също искаше всичко това да се свърши, но бандата вестникарчета не си тръгваше и гордостта трябваше да се заплаща с болка. Един ден, след като в продължение на двацет минути и единият, и другият отчаяно се стараеха да унищожат своя противник в честен бой, който не допуска ритане, удар под пояса или върху паднал, Тъпака, като залиташе и едва дишаше, предложи да завършат наравно. Дори и сега, седнал на масата, Мартин потрепера от картината, която бе пред него, задъхваше се и едва се държеше на краката си, а кръвта от разбитите устни го задавяше, стичайки се в гърлото му, приближи с несигурно поклащане към Тъпака, изплю кръвта от устата си, за да може да говори и извика, че той никога няма да се съгласи, а ако Тъпака иска, може да се признае за победен. Противникът му не прие и битките продължиха.

Минаваха ден след ден, а двубоят нямаше край. При всяко начало ръцете го боляха неимоверно много и първите нанесени и приети удари разпъваха душата му, след това сякаш се вцепеняваше и продължаваше да се бие сляпо, пред очите му, като в сън, се мяркаше само горящият, озверен поглед на Тъпака. Той си налагаше да следи единствено лицето на своя противник — всичко останало бе безредно празно пространство. Целият свят се бе събрал в това лице и той знаеше, че блаженството на покоя ще го осени едва когато окървавените му юмруци успеят, да го превърнат в безформена маса, или когато юмруците на другия разкъсат собственото му лице. Едва тогава, независимо от крайния резултат, щеше да настъпи покой. Но да отстъпи — той, Мартин Идън — това бе невъзможно!

Дойде денят, когато стигна до алеята пред „Инкуайърър“ и не намери Тъпака. Чакаше го напразно. Момчетата го поздравяваха с победата. Но Мартин не бе доволен. Никой от двамата не бе успял да смаже другия. Въпросът оставаше нерешен. Едва по-късно научи, че в същия ден е починал бащата на Тъпака.

Мартин прескочи времето, което го делеше от оная вечер в галерията на театър Аудиториум. Бе на седемнайсет години и току-що

се връщаше от пътуване в морето. Настана суматоха. Някой биеше някого, той се намеси и се озова пред блестящите от злоба очи на Тъпака.

— Ще те оправя след театъра — изсъска старият му враг.

Мартин кимна в знак на съгласие. В това време разпоредителят приближаваше към мястото на скандала.

— Ще те чакам навън след последното действие — тихо каза Мартин, докато на лицето му бе изписан безкраен интерес към танца на сцената.

Разпоредителят ги огледа строго и отмина.

— Ще вземеш ли тайфа? — запита той Тъпака, след като действието свърши.

— Разбира се.

— Тогава и аз ще събера моите — обяви Мартин.

В антрактите събра своята свита — три момчета, които познаваше от фабриката за гвоздеи, един железопътен огняр, петимашестима от бандата на Бу и още толкова от друга страшна шайка, наречена „Осемнайсета пазарна“.

След представлението двете групи тръгнаха по срещуположните страни на улицата, без да оставят някакво съмнение. Когато стигнаха до един спокоен кръстопът, събраха се и започна военният съвет.

— Мястото е на моста на Осма улица — каза червенокосо момче от бандата на Тъпака. Можете да се биете под лампата в средата и щом отнякъде дойдат полицаите, ще се измъкнете от другата страна.

— Съгласен — отговори Мартин след кратък съвет с предводителите на своите хора.

Мостът на Осма улица беше дълъг колкото три квартала и пресичаше единия от ръкавите в делтата на Сан Антонио. От двата края и в средата на моста имаше електрическо осветление, така че полицаите не можеха да пристигнат незабелязано. Мястото бе подходящо за битката, която оживя пред погледа на Мартин. Видя двете банди, мрачни и войнствени, застанали отделно една от друга, като всяка залагаше на своя ас, Тъпака и той се събличаха, от двете страни бяха поставени наблюдатели, които следяха осветените краища на моста. Един от бандата на Бу взе шапката, палтото и ризата на Мартин, готов да побегне с тях в безопасна посока, щом се появят

полицайте. Мартин се видя в средата на кръга, лице срещу лице с Тъпака и се чу да казва, вдигайки предупредително ръка:

— Никой друг да не се меша. Ясно ли е? Само стойте и гледате. И без „признавам се победен“. Боят е до край. Ясно ли е? Единият ще бъде свършен.

Мартин забеляза, че Тъпака искаше да каже нещо, но старата му гордост го възпря — двете банди гледаха.

— Хайде, давай — отговори той. — Какво да брътвиме повече? Докрай!

С кипящата сила на младостта, с голи ръце, те врхлетяха един върху друг като два бика, чиято омраза търсеше да нарани, да осакати, да смаже. Мъчителните хилядолетия на човека по пътя нагоре изчезнаха. Остана само светлината на електрическата лампа като крайпътен камък в дирята на човешкия напредък. Мартин и Тъпака бяха двама диваци от каменната епоха, от пещерите и убежищата по дърветата. Те потъваха все по-дълбоко в тинестата бездна, връщаха се към хаоса в зората на живота, сблъскваха се и се отдръпваха подобно на атомите в химическите реакции, подобно на звездния прах в безкрая, чиито частици неспирно се търсят и отблъскват.

— Господи! Та ние сме животни! Жестоки зверове! — откъсваше се от устата му, докато следеше хода на двубоя. Силата на неговото великолепно въображение, подобно на кинематограф, му позволяваше да наблюдава битката, в която бе едновременно участник и зрител. Изчезнаха дългите месеци, прекарани в четене и самоусъвършенствуване, настоящето пропадна някъде и го налетяха духовете на миналото, пак бе оня Мартин Идън, който току-що се е върнал от морето и се бие с Тъпака на моста на Осма улица. Усещаше болката и невероятните усилия, виждаше кръвта и изпадаше в тържество, когато юмруците му размазваха целта.

Те бяха два вихъра от пламнала омраза, които се извиваха застрашително и налитаха един върху друг. Времето минаваше и двете неприятелски банди утихнаха. Никой от присъстващите не бе срещал подобна свирепост, тя ги ужасяваше. Двамата противници бяха по-жестоки зверове от тях. Бе отминал първоначалният пламък на бляскащата младост и сила, боят продължи с по-голямо внимание и хладнокръвие. Никой от двамата нямаше преимущество. „Не виждам победител“ — чу Мартин едно от момчетата. Опита с финт, последван

от прав и ляв удар, получи неочакван отпор и в този миг усети как нещо разсече бузата му до челюстта. Голата ръка не можеше да стори това. Дочу сподавени възклицания, когато го заля собствената му кръв, но не се издаде. Стана само безкрайно предпазлив, тъй като добре познаваше коварството и отвратителната подлост на хората, сред които живееше. Внимателно изчака, престори се, че напада необмислено и изведнъж рязко се спря — бе видял метален отблясък в ръката на другия.

— Горе ръката! — изкрещя пресипнало. — Удари ме с бокс!

Двете банди пристъпиха с ръмжене. Още миг и мелето щеше да започне, врагът му се изплъзваше. Той бе извън себе си.

— Назад, момчета! — извика с дрезгав глас. — Ясно ли е? Назад, не разбирате ли!

Те се отдръпнаха от него. Бяха жестоки зверове, но той бе свръхжесток и им вдъхваше ужас, с който успя да ги подчини.

— Сега аз се биеш и тея няма да се пъхат. Дай бокса! Тъпака се стъписа, уплаши се и му подаде непозволеното оръжие.

— Ей, червенокосия, ти му го пробута — каза Мартин и запрати бокса във водата. — Видях, как се въртеше там и се чудех кво кроиш. Ако пак опиташ да ми погодиш такъв номер, ще те смелим от бой. Ясно ли е?

Битката продължи, и двамата бяха прехвърлили границата на нормалното изтощение и изнемогваха прекосили, преситена бе и жаждата за кръв на тълпата зверове около тях и макар и без особено усърдие, започнаха да ги уговарят да спрат боя. Поколеба се дори и Тъпака, комуто бе вече безразлично, дали ще успее да остане прав, или ще падне — дотолкова бе изчезнало всяко човешко подобие от ужасяващата му физиономия. Само Мартин не престана да нанася удар след удар.

Сякаш бе минал цял век. Тъпака бързо отслабване. Внезапно, между няколко разменени удара, се чу рязко изпращяване и дясната ръка на Мартин увисна. Костта се бе счупила. Всички чуха този звук и разбраха смисъла му, разбра го и Тъпака и се нахвърли свирепо върху онова, което бе останало от другия, като нанасяше удар след удар. Бандата на Мартин пристъпи напред, за да се намеси. Макар и замаян от градушката удари, Мартин ги спря с яростни ругатни, които гласът му почти изхлипа в пределна мъка и отчаяние.

Продължи да удря само с лявата ръка, упорито, макар и полусъзнателно, дочу някъде отдалече уплашени гласове и от двете банди, някой казваше с разтреперан глас:

— Момчета, това не е бой, а убийство. Трябва да ги спрем.

Но никой не ги спря и той бе доволен, уморено продължаваше да нанася удари с една ръка в кървящата маса пред себе си, която преди много време е била лице, а сега бе нещо противно, издаваше безсмислени звуци и въпреки всичко продължаваше да стои пред изтръпналия му поглед. Последните капчици сила се изцеждаха от него и ръката му удряше все по-слабо, струваше му се, че са преминали векове и цели епохи, когато изведнъж смъртно долови как това противно нещо започва бавно да се снишава все по-ниско към грубата дъсчена настилка на моста. В следващия миг се изправи над него, краката му се подгъваха, той се олюляваше и търсеше опора във въздуха, докато казваше с глас, който му бе непознат.

— Още ли искаш? Кажи, още ли искаш?

Повтаряше тези думи без да спре, заплашваше, умоляваше, питаше другия дали иска още. По едно време усети, че приятелите му го прегръщат, потупват го по гърба и се опитват да му облекат палтото и в този миг пропадна в мрака на забравата.

Простият будилник на масата продължаваше да чука, но Мартин Идън бе заровил лице в ръцете си и не го чуваше. Той не чуваше нищо и не мислеше за нищо. Миналото го бе обхванало така властно, че бе припаднал както тогава на моста на Осма улица. Остана цяла минута в пълен мрак. След това скочи, сякаш бе възкръснал. Очите му пламтяха, челото му бе обляно в пот и той извика:

— Смачках те, Тъпак! Трябваше да минат единайсет години, но аз те смачках!

Коленете му трепереха. Почувствува се безкрайно слаб, политна към леглото и приседна на края. Миналото го държеше във властта си. Объркан и уплашен огледа стаята, без да знае къде се намира, най-сетне погледът му падна върху купчината ръкописи в ъгъла. Механизмът на паметта му се завъртя отново, прелетяха четирите години оттогава и той бе пак в настоящето. Видя прочетените книги и вселената, която му бяха открили със своите страници, видя мечтите и желанията си, а така също и любовта си към един бледен дух, едно чувствително, нежно и сякаш неземно момиче, което би умряло от

ужас, ако само за миг зърнеше нещо от току-що обърнатата страница от живота му — само миг от цялата мръсотия на живота, през който бе преминал.

Изправи се и застана пред огледалото.

— И така, Мартин Идън, ти се издигна от калта — каза тържествено той. — Окъпа очите си в блестяща светлина, а раменете ти достигнаха звездите, направи онова, което е направил животът — остави „тигърът“ и „маймуната“ у теб да загинат и изтръгна най-големите дарове от висшите сили.

Вгледа се внимателно в себе си и се разсмя:

— Нещо се разчувствува и нервите ти не издържаха, а? Е, няма значение. Ти смачка Тъпака и ще напердашиш и редакторите, дори ако това ти струва два пъти по единайсет години. Не можеш да спреш сега. Трябва да продължиш. Боят е докрай, нали знаеш.

ШЕСТНАДЕСЕТА ГЛАВА

Будилникът изгърмя и изтръгна Мартин от съня така рязко, че ако на мястото му бе човек с по-слаб организъм, сигурно щеше да получи главоболие. Той спеше като котка, съвсем леко, но сънят му бе здрав, събуждаше се с желание и радост, че петте часа безсъзнателен живот са преминали. Ненавиждаше забравата на съня. Толкова много неща трябваше да направи и да изживее. Ядосваше се за всяка минута, която сънят му ограбваше и още преди да замлъкне часовникът, потапяше главата си в легена и потръпваше от студените зъби на водата.

Този ден не вървеше по обикновената програма. Нямаше разказ за довършване, нито пък усещаше в главата си нов разказ, чиито връзки трябва да бъдат изградени. Опитва се да прочете една глава от Фиске^[1], но бе неспокоен и остави книгата. Този ден започваше нов етап от борбата, в който трябва да прекъсне литературната работа. Почувствува болка, сякаш се разделяше със семейство и дом. Погледна към ръкописите в ъгъла. Наистина е така. Изоставяше своите нещастни, обидени деца, които никой не искаше да приеме. Зарови се из тях, като четеше любими откъси. „Гърнето“ и „Приключение“ прочете на глас. Вчера бе завършил и „Радост“, чиято съдба бе определена от липсата на пари за марки, днес разказът му се стори действително много хубав.

— Не разбирам — промърмори той. — А може би и редакторите не могат да разберат. Разказът е добър. Всеки месец излизат по-слаби работи. Всичко, или почти всичко публикувано е по-лошо.

След като закуси, постави пишещата машина в калъфа и я отнесе в Оукланд.

— Не съм платил за един месец — каза той на служителя в заемното бюро. — Кажете на управителя, че тези дни почвам работа и след около месец ще уредя дълга си.

Премина с ферибота в Сан Франциско и се отправи към службата за настаняване на безработни.

— Търся каква да е работа. Без професия съм — обърна се той към чиновника, но онзи му отговори с безнадеждно поклащане на глава.

В този миг го прекъсна някакъв човек, който току-що бе влязъл. Бе облечен модно и дрехите му издаваха онези работници, в които е събуден усетът към по-голяма изисканост.

— Няма ли? — запита той. — Но на мен ми трябва още днес.

Обърна се и погледна към Мартин, който му отвърна с поглед. Той забеляза подпухналото и бледо, макар и красиво лице на слабоволен човек, който е прекарал пианска нощ.

— Работа ли търсите — запита новодошлият. — Какво умеете?

— Всякаква тежка работа, бил съм и моряк, мога да пиша на машина, но стенография не зная, яздя кон и съм готов за всичко и навсякъде. Другият кимна.

— Не е зле. Викат ми Доусън, Джо Доусън, и търсим някой за пералня.

— Не съм по тази част — отвърна му Мартин и за миг си представи веселата картина как глади дамско бельо. Но другият му се понрави и затова допълни: — Обикновени дрехи мога да пера. Свикнах с това по морето.

Джо Доусън явно размисляше и след минута каза:

— Слушайте, я да поговорим. Нали ви интересува! Мартин кимна.

— Пералнята е малка, но е далеч от града. Има там хотел — около Горещите извори в Шели, нали знаете? Нужни са двама души — шеф и помощник. Шефът съм аз. Вие ще работите за мен, но аз давам нарежданията. Е какво, ще опитате ли?

Мартин се замисли. Звучеше привлекателно. Ще поработи няколко месеца и след това ще има време да учи. А той умее и да работи, и да учи добре.

— Лапането е добро и има отделна стая — каза Джо. Това реши всичко — самостоятелната стая, където ще може да работи на спокойствие нощем.

— Но работата е адска — добави другият.

Мартин поглади многозначително изпъкналите си раменни мускули:

— Това е от работа.

— Хайде тогава да свършваме пазарлъка. — Джо попипа главата си. — Олеле, как чука! Едва гледам. Снощи се подредих — не ти е работа. Ето условията. Заплатата е сто долара за двамата, плюс храна и квартира. За мене са шейсет, а за помощника — четиридесет. Толкова зимаше предишният, но знаеше работата. А вие сте новак. Ако дойдете, аз трябва да работя и за вас. Затова почвате с тридесет — докато свикнете. Аз играя честно. Щом си поемете вашто, веднага получавате четиридесет.

— Съгласен — заяви Мартин и протегна ръката си. Другият я стисна. — А може ли аванс? Трябват ми за билет, а и мъничко предплата.

— Всичко изпуках — отговори Джо и пак се хвана за главата. — Имам само билет за връщане.

— Трябва да си платя храната и квартирата, а съм без пукната пара.

— Не плащайте.

— Не мога, дължа на сестра ми.

Джо свирна проточено, бе озадачен, заблъска си главата да измисли нещо, но без особен резултат.

— Имам за по едно, каза отчаяно той. — Айде да пийнем, па току-виж сме измислили нещо.

Мартин отказа.

— Да не сте по водата?

Мартин потвърди.

— Защо не съм и аз така! — каза жално Джо. — Но не става никак. След цяла седмица в оня ад, не мога да не се натряскам. Иначе ще си прережа гърлото, или ще подпаля всичко. Радвам се, че поне вие не пиете. Карайте така.

Мартин съзнаваше дълбоката пропаст между себе си и този човек, пропаст, отворена от книгите, но не му бе трудно да я прекрачи. Бе прекарал целия си живот сред хората на труда и другарството помежду им бе станало втора природа за него. Проблема с пътуването, който бе прекомерно труден за болната глава на Джо, той реши, като се сети, че може да изпрати багажа си до Шели с билета на своя нов приятел. Самият той щеше да отиде с колелото. Разстоянието бе седемдесет мили и можеше да пътува в неделя, за да бъде на работа в понеделник сутринта. Преди това трябваше само да прескочи в къщи и

да приготви багажа си. Нямахме с кого да се сбогува, тъй като Рут и цялото ѝ семейство бяха отишли да прекарат дългите летни месеци на езерото Тахо в Сиера.

Неделя вечерта пристигна в Шели прашен и изморен. Джо го посрещна възторжено. Бе работил през целия ден с мокра кърпа на главата.

— Натрупа се част от прането от миналата седмица, а пък трябваше да търся работник — обясни той. — Багажът ви пристигна в ред. Оставих го във вашата стая. Тежи дяволски. Какво има там? Да не са златни кюлчета?

Джо седна на кревата, а Мартин започна да изважда вещите си, които бе подредил в сандък от пакетирани храни, закупен от господин Хигинботъм за половин долар. Мартин бе заковал умело в краищата му две въжени дръжки и сандъкът стана подходящ за железопътен превоз. Джо гледаше с невярващи очи — в сандъка имаше две-три ризи и няколко чифта долни дрехи, всичко друго бе книги, книги и книги.

— Така ли е до дъното? — запита Джо.

Мартин кимна и започна да подрежда книгите върху кухненската маса, която служеше и за умивалник.

— Брей! — не се сдържа Джо, но трябваше да почака, докато в главата му се оформи някакво мнение. Най-сетне и това стана.

— Слушайте, вас май не ви интересуват много момичетата? — запита той.

— Не — бе отговорът. — Преди да се заломя за книгите, не ги оставях на мира. Сега нямам никакво време.

— Тук също така няма да имате време. Можете само да работите и да спите.

Мартин помисли за петте часа сън на нощ и се усмихна. Стаята се намираше над самата пералня и бе в една и съща сграда с двигателя, който подаваше вода и електрическа енергия и въртеше всички механични приспособления за изпиране на дрехите. Механикът, който живееше в съседната стая, се отби да поздрави новия помощник и помогна на Мартин да постави набързо една електрическа крушка, която да може да се движи между леглото и масата по въженце.

Сутринта събудиха Мартин в шест и петнайсет. Закуската бе след половин час. В пералнята имаше вана за работниците и Мартин се

изкъпа със студена вода, с което втрещи Джо.

— Бива си ви вас! — реши Джо, когато седнаха да закусват в един от ъглите на кухнята.

На масата бяха още механикът, градинарят, неговият помощник и двама-трима души от конюшната. Хранеха се бързо и мълчаливо, а откъслечните им думи убедиха Мартин колко много се е отдалечил от тях. Ниският им умствен багаж го потискаше и той бързаше да остане сам. Изгълта набързо рядката и блудкава храна и стана от масата, заедно с останалите, когато излезе от кухнята, въздъхна с облекчение.

Малката парна пералня бе снабдена със съвсем нови машини за всички операции, където това бе възможно. След две-три указания Мартин започна да разделя на купчинки голямата камара мръсни дрехи. В това време Джо пусна пералната машина и приготви разтвора от течен сапун, в който имаше някакви силни препарати и той трябваше да омотае очите, устата и носа си с толкова много кърпи, че накрая заприлича на мумия. След като разпредели всичко, Мартин започна да помага в изстискването на изпраните дрехи. За целта ги прехвърляше в друг съд, който правеше по няколко хиляди оборота в минута и центробежната сила отделяше водата от тях. След това Мартин заставаше последователно на сушилния апарат и на изстискащата машина, а в почивката „обръщаше“ чорапи. До обяд минаха всички чорапи през изстискачката, като единият ги подаваше, а другият ги редеше. В това време ютиите се затопляха. Гладиха долни дрехи до шест часа, когато Джо поклати глава неясно.

— Изоставаме — каза той. — Ще работим и след вечеря.

Продължиха под ослепителната светлина на електрическите лампи до десет часа, когато и последното парче долно бельо бе изгладено и сгънато в разпределителната камера. Беше гореща калифорнийска нощ и помещението с нажежената до червено печка за разгриване на ютиите приличаше на пещ, въпреки че прозорците бяха широко отворени. Съблечени до кръста, Мартин и Джо се задъхваха и обливаха в пот.

— Прилича ми на товарене на кораб в тропиците — каза Мартин, когато се качваха към стайите си.

— Ще се справите — отвърна Джо. — Още от началото започвате добре. Ако продължите така, няма да сте повече от месец на

тридесет долара. От втория ще си получавате вашите четиридесет. И не ми разправяйте, че никога не сте гладили. Разбирам от тези работи.

— Честна дума, до днес не съм докосвал ютия в живота си — възпротиви се Мартин.

Когато се прибра в стаята си, почувствува невероятна умора, а бе забравил, че работиха четиринайсет часа без да спрат. Нави будилника за шест часа сутринта и реши да чете до един. Свали обувките си, за да починат подутите му крака и седна до масата с книгите. Отвори Фиске на мястото, където бе прекъснал преди два дни и зачете. Първият пасаж му се стори труден и затова реши да го прочете още веднъж. Когато се събуди, усети болка в мускулите си и потръпна от планинския вятър, който нахлуваше през прозореца. Погледна часовника. Показваше два. Бе спал четири часа. Смъкна дрехите, си пропълзя в леглото и заспа още в мига, когато главата му докосваше възглавницата.

Вторникът бе изпълнен със същата тежка работа. Джо работеше толкова бързо, че спечели възхищението на Мартин. Сякаш в него имаше някакъв дявол. Той бе като безпогрешно настроен инструмент и нито за миг през деня не преставаше да догонва минутите. Показваше, на Мартин как нещо може да бъде свършено с две-три движения, вместо с пет. „Отстранявай излишните движения!“ — каза си той като наблюдаваше и повтаряше след Джо. Самият Мартин бе добър работник, бърз и ловък, и се гордееше с това, че никой не успяваше да свърши повече работа от него, нито пък бе оставял от собствената си работа за друг. Бе целенасочен и съсредоточен и жадно поглъщаше подсказванията и съветите на своя другар. Той така умело „изчеткваше“ колата от яките и маншетите, за да не се образуват мехури при гладенето, че получи заслужена похвала от Джо.

Не почиваха — винаги имаше нещо, което чакаше ред. Джо просто скачаше от една работа на друга. Веднъж колосаха двеста ризи, като за всяка правеха само по едно движение, трябваше да хванат с лявата ръка ризите така, че само маншетите, горната и долна част на яките и нагръдниците да бъдат потопени в колата с другата ръка. Разтворът бе толкова горещ, че за да изцедят колата, трябваше непрекъснато да потапят ръцете си в кофа със студена вода. Тази вечер трябваше да работят до десет и половина, защото имаше за колосване прозрачни и фини дамски дрехи.

— Аз съм за тропиците и да няма дрехи — със смях каза Мартин.

— Ами аз какво ще правя? — сериозно запита Джо. — Не мога нищо друго, освен да пера и да гладя.

— Но затова пък го знаете добре.

— Не може иначе. Бях на единайсет години, когато започнах да въртя пресата в „Контра Коста“ в Оукланд. Това беше преди осемнайсет години и оттогава нищо друго не съм пипвал. Но тук е най-адската работа, която съм виждал. Трябва да има поне още един човек. Утре пак ще работим до късно. В сряда винаги се въртят яки и ръкави.

Мартин нави будилника, седна до масата и отвори Фиске. Не можа да довърши и първия пасаж. Редовете се сливаха и главата му клюмна. Разхождаше се, удряше се жестоко с юмруци, но не успяваше да надвие вцепения сълъзлив сън. Изправи книгата пред себе си и хвана клепачите си с пръсти, но заспа с широко отворени очи. Тогава се предаде, смъкна полусъзнателно дрехите си и потъна в леглото. Спа седем часа с тежкия сън на съсипано добиче и когато будилникът го разбуди, чувствуваше, че още не се е наспал.

— Има ли много четене? — попита Джо. Мартин поклати глава отрицателно.

— Бъдете спокоен. Тази вечер ще въртим пресата, но утре свършваме в шест. Така ще имате възможност.

Този ден Мартин пра на ръка вълнени дрехи. Имаше една бъчва със силен сапунен разтвор, в която се движеше главина от колело. Тя бе прикрепена към бутален прът, закачен на друг метален прът с пружина над главите им.

— Мое изобретение — гордо заяви Джо. — По-добро е от ръцете и от дъската за пране. С него се пестят поне петнайсет минути на седмица, а те не са за изхвърляне в тоя ад.

Идеята да се изстискват с преса яките и маншетите бе пак на Джо. Той обясни още същата вечер, докато се потяха под светлината на лампите.

— Това го няма в никоя пералня. Аз трябваше да го измисля, за да мога да привършвам в събота в три след обяд. Това е да знаеш как да го направиш. Трябва точна температура и натиск и да ги минаваш по три пъти. Вижте — вдигна един маншет, — по-добре от това никой не може да го направи.

В четвъртък Джо побесня. Бяха донесли допълнителен куп фини дамски дрехи.

— Ще се махна — извика той. — Няма да търпя повече. Ще напусна. За какво да блъскам като роб цяла седмица, да гоня всяка минута, когато идват и ми тръсват допълнително дамски дрешки? Това е свободна страна и ще зема да отида да кажа на този холандец какво мисля за него. И няма да му казвам на френски, ами на обикновен американски език. Да ми изтърсва допълнителна работа!

— Ще трябва да се работи довечера — каза той само след миг, забравил за избухването си, покорен на съдбата.

Мартин не можа да чете и през тази нощ. Не бе прочел през седмицата нито един вестник, а нямаше и никакво желание. Новините не го интересуваха. Бе твърде уморен и съсипан, за да се интересува от каквото и да е, макар че искаше да отиде с колелото до Оукланд, стига да успеят да привършат в събота в три след обяд. Седемдесетте мили отиване и връщане щяха да му позволят единствено да почине малко за следващата седмица. С влака бе по-лесно, но билетът струваше два долара и половина, а той бе решил да пести парите си.

---

[1] Джон Фиске — американски историк и философ ↑

СЕДЕМНАДЕСЕТА ГЛАВА

Мартин научи много неща. През първата седмица той и Джо приготвяха по двеста ризи само за един следобед. Джо въртеше тилера. Това бе приспособление със стоманена пружина, която притискаше нагорещената ютия към дрехата. Така той изглаждаше маншетите, слагаше яката под прав ъгъл и нанасяше последния гланц на нагръдника. После прехвърляше ризата върху една стойка и Мартин я поемаше, за да я „довърши“. Неговата задача бе да оглади всички неколосани части.

Работата бе изтощителна, в течение на дълги часове се трудеха с върховно напрежение. По просторните тераси на хотела мъже и жени, облечени със съвсем леки бели дрехи, отпиваха ледени питиета и се разхождаха бавно. Но в пералнята въздухът пращеше. Огромната печка за нагриване бе побеляла от горещината, а ютиите изтегляха от навлажнените дрехи облаци пара. Техните ютии бяха много понагорещени от ютиите, които домакините проверяват с напљунчен пръст. За тях такава ютия бе студена, съдеха за топлината ѝ като я приближаваха до бузата си. Това бе някакъв тайнствен, процес, неразбираем за Мартин, но той му се възхищаваше. Ако ютията бе прекалено гореща, закачаха я на кука и я потапяха в студена вода. И последната операция изискваше тънка и точна преценка. Достатъчна бе дори и част от секундата в повече и водата отнемаше онази неуловима топлинка, която всъщност бе необходимата граница. Мартин се удивляваше на автоматичния и безпогрешен усет, който си създаде.

Разбира се, не му оставаше много време за удивление. Цялото му внимание бе съсредоточено в работата. Главата и ръцете му бяха непрестанно заети — бе се превърнал в разумна машина и всичко човешко у себе си ползваше за захранване на нейния разум. В ума му не бе останало дори кътче на вселената и великите ѝ тайни. Просторните и широки пътища за хода на мисълта му бяха затворени и запечатани херметически. Огромната зала на душата му се бе

превърнала в тясна стаичка. От нея, като от командна кула, се подаваха нареждания към ръцете и раменните мускули, към десетте подвижни пръсти и към бързо движещата се ютия, която оставяше ивица пара след себе си. Всички движения бяха точно определени по време и пространство и ютията светкавично прелиташе върху ръкави, предници и гърбове, след което Мартин ловко премятеше ризите върху стойката, без да ги омачка. Струваше му се, че и душата му се мята, когато се пресягаше да вземе следващата риза. Това продължаваше час подир час, а отвън светът замираще под палещото калифорнийско слънце. Но в нажежената стая нямаше минута покой — нали за спокойните гости по терасите трябваше чисто бельо.

Мартин се обливаше в пот. Той непрекъснато пиеше вода, но горещият ден и непосилната работа я изтегляха през всички пори на тялото му. Когато пътуваше с кораб, почти винаги работата му даваше достатъчно възможност да общува със себе си. Капитанът се разпореждаше само с времето на Мартин, а тук управителят на хотела бе господар и на мислите му. Не можеше да се съсредоточи върху нищо друго, освен върху съсипващия нервите и тялото му труд. За друго не можеше да мисли. Бе забравил, че обича Рут. Тя като че никога не бе съществувала, защото в изтощеното му съзнание не оставаше време за нея. Само вечер, когато едва се промъкваше в леглото, или сутрин на закуска, тя му се явяваше за миг.

— Същински ад, а? — отбеляза веднаж Джо.

Мартин кимна, но го жегна раздразнение. За очевидни неща забележките бяха ненужни. По време на работа не разговаряха. Приказките нарушаваха ритъма на труда, така стана и този път — Мартин пропусна един ход с ютията и трябваше да направи две излишни движения, за да влезе отново в такт.

В петък сутринта пуснаха пералната машина. Два пъти в седмицата трябваше да перат бельото от хотела — чаршафи, калъфи за възглавници, покривки за маси и легла, кърпи. След това се заловиха с колосани дамски дрехи. Тази работа отнемаше много време и изискваше толкова внимание и сръчност, че Мартин не я усвои бързо. Отначало не смееше дори да опита, защото всяка грешка бе непоправимо нещастие.

— Виждаш ли го? — попита Джо, като държеше прозрачен корсет, който можеше да се свие в една ръка. — Ако го съсипеш,

веднага ти литват дваисет долара от заплатата.

Мартин направи всичко възможно да не го изгори. Отпусна напрегнатите си мускули, макар че нервно бе напрегнат повече от друг път, като слушаше ругатните на другаря си. Той се измъчваше с хубавите неща, носени от жените, които не се занимават с пране и гладене на собственото си бельо. Финото колосано бельо бе истински кошмар и за Мартин, и за Джо. Точно то им ограбваше спечелените с тежък труд минути. Целият ден отиде за него. В седем вечерта пуснаха бельото от хотела през изстискащата машина. В десет часа, когато гостите в хотела заспиха, двамата перачи отново се замъчиха с финото бельо. Мина полунощ, стана два часа. Прекратиха работа в два и половина.

В събота сутринта продължиха с дамското бельо и разни дреболии. В три след обяд цялата работа за седмицата бе свършена.

— След всичко това да не земеш да въртиш педалите седемдесет мили до Оукланд? — запита Джо, когато седнаха на стълбите и запушиха като победители.

— Трябва — бе отговорът.

— При момиче ли отиваш?

— Не. Просто искам да взема нови книги от библиотеката, а билетът за отиване и връщане струва два долара и половина.

— Защо не ги пратиш по пощата. Това ще ти струва само половин долар.

Мартин се замисли.

— А утре си почивай — убеждаваше го другият. — Нужно ти е. Аз също няма да се помръдна. Като пребит съм.

Мартин го погледна. След като през цялата седмица бе неукротим, не почиваше, гонеше секундите и минутите, заобикаляше престоите и преодоляваше всички пречки, този източник на неизтощима енергия, този мощен човешки мотор, който работеше на дяволски високи обороти, бе в състояние на пълна изнемога. Той бе изтощен и измъчен, а хубавото му лице бе клюмнало от преумората. Поемаше машинално от цигарата, гласът му бе безизразно глух и монотонен. Бяха изчерпани цялата му енергия и устрем. Неговата победа бе тъжна.

— Другата седмица сичко почва отново — мрачно каза той. — И какъв е смисълът, а? Понякога ми се ще да съм скитник. Те не работят

и пак живеят. Е, да знаеш как ми се пие една бира, ама не мога да си събера акъла и да слезна до селото. Изпращай книгите по пощата и оставай тука, иначе си неспасяем глупак.

— Но какво ще правя утре цял ден? — попита Мартин.

— Почивай. Ти не знаеш колко много си уморен. В неделя не мога да прочета дори вестник. Веднъж бях болен от тифус. Останах в болницата два месеца и половина. Не съм барнал работа през цялото време. Беше страшно хубаво. Наистина страшно — добави той замечтано след минута.

Мартин се изкъпа и откри, че главният перач е изчезнал. „Сигурно е слязъл за чаша бира“ — реши Мартин, но половината миля до селото му се струваше много път. Свали обувките си и легна, помъчи се да събере мислите си. Книга не взе. Бе много уморен, за да заспи, остана в леглото в някакъв полуунес, и почти без да мисли, докато дойде време за вечеря. Джо не се появи и когато градинарят каза, че сигурно лъска дъските на бара, Мартин разбра всичко. След вечеря си легна веднага и сутринта реши, че си е отпочинал. Джо все още не идваше и той взе неделния вестник, с който легна на сянка под дърветата. Предиобедът мина неусетно. Никой не го безпокои, но той не заспа, не довърши и вестника. Взе го отново след обяд, но пак не го дочете и заспа над него.

Неделният ден отмина. В понеделник сутринта Мартин се чувствуваше в добра форма, Джо бе стегнал отново главата си с мокра кърпа и ругаеше безбожно, докато пускаше машината и приготвяше сапунения разтвор.

— Всичко това е по-силно от мене — обясняваше той. — Просто в събота вечер трябва да се напия.

Мина още една седмица. Голямата битка продължаваше всяка вечер под светлината на електрическите лампи и отново завърши в събота в три, когато Джо пое своята глътка измъчена победа и оттласна към селото, за да забрави. Този неделен ден за Мартин бе като предишния. Спа под сянката на дърветата, измъчи се напразно с вестника и прекара дълги часове по гръб, без да прави нещо, или да мисли за каквото и да е. Колкото и да бе замаян, обаче, не се чувствуваше доволен от себе си. Той се презираше, сякаш бе постъпил нечестно или подло. Всичко възвишено у него бе заличено. Не усещаше острия подтик на честолюбието, всъщност цялата му

жизненост бе изчерпана дотолкова, че не можеше и да го усети. Тялото му бе като мъртво, сякаш и душата му бе умряла. Сега той бе добиче, едно работно добиче. Не долавяше красотата на залеза, която се процеждаше през зелените листа, ведрият свод над него не му нашепваше за безкрая на вселената и за други тайни, които е готова да му открие всеки миг. Животът бе празен и нетърпимо мрачен — той чувствуваше в устата си горчивия му вкус. Някой бе хвърлил черна кърпа върху огледалото на неговото съзнание и въображението му изнемогваше в тъмната стаичка без лъч светлина. Той завиждаше на Джо, който буйствуваше някъде из селото, сега в мозъка му пълзяха само неясни желания и навярно бе невероятно и красиво пиян, сигурно се радваше до сълзи, без да мисли за влудяващия труд, който ги чакаше в понеделник сутринта.

Отмина и третата седмица. Мартин намрази и себе си, и живота. Измъчваше го чувството за пълен провал. Редакторите имаха право да не приемат писанията му. Сега добре разбираше това и се присмиваше на себе си и на своите мечти. Рут му върна по пощата „Морска лирика“. Той прочете нейното писмо съвсем равнодушно. Тя бе положила всички усилия да му обясни колко хубави са стиховете и колко много ги бе харесала. Но себе си тя не можа да излъже. Знаеше, че пак не е успял и нейното неодобрение се чувствуваше във всеки ред на хладното ѝ, лишено от въодушевление писмо. Тя бе права. Убеди се и Мартин, след като прочете отново стиховете. Красотата и възторга го бяха напуснали и не можеше да разбере какви мисли са ги породили. Дързостта на фразите го поразяваше, изразите бяха грозни и недодялани и всичко бе глупаво, изкуствено и невъзможно. Той щеше да хвърли „Морска лирика“ в огъня, но се чувствуваше съвсем изчерпан, котелното помещение бе долу и цялата работа не си струваше усилието да слиза до пещта. Всичките му сили бяха вложени в изпирането на чужди дрехи и за себе си нямаше време дори да помисли.

Реши, че в неделя ще си наложи да отговори на писмото на Рут. Но щом привършиха в събота след обяд и се изкъпа, обзе го непреодолимо желание да забрави за всичко. „Струва ми се, че ще слезна да видя как е Джо“ — помисли си, но не успя да се убеди, че казва истината. Всъщност нямаше никаква възможност да прецени, че това бе лъжа. Дори да му бяха останали толкова сили, той пак нямаше

да го стори, защото чувствуваше само желанието да забрави. Тръгна към селото бавно и сякаш случайно, но макар и против волята си ускоряваше своите стъпки към кръчмата.

— Аз пък те мислех, че не си по тая част — вместо поздрав каза Джо.

Мартин дори и не помисли да обяснява, а поръча уиски и наля чашата си догоре, преди да му подаде бутилката.

— Айде, не се мотай — каза той рязко.

Другият взе бутилката без желание и Мартин реши да не чака повече. Изсипа в устата си цялата чаша и отново я напълни.

— Сега мога да почакам — каза мрачно той и добави. — Но побързай.

Джо го послуша и пиха заедно.

— Оправи те и тебе работата, а? — запита Джо.

Мартин отказа да разисква случая.

— Знам, че е истински ад — продължи другият, — но страшно ми е неприятно да те видя, че си награбил чашата. Айде, по тоя случай!

Мартин продължаваше да пие мълчаливо, само от време на време пролайваше кратко към бармана — женствено селянче с воднисти очи и път по средата.

— Направо съсипват от работа нашего брата — забеляза Джо. — Ако не се натряскам, просто ще мръдна и ще подпаля всичко. Само моето къркане ги спасява, бъди сигурен.

Мартин не му отговори. След няколко чаши усети в мозъка си пипалата на отровата. Усети, че живее отново. Това бяха първите глътки живот от три седмици насам. Можеше пак да мечтае. Въображението му изскочи от тъмната стаичка и го заля с искрящия си пламък. Огледалото на душата му светна като чисто сребро и отрази пламтящите непознати думи, изписани от фантазията му. Вдъхновението и красотата го поведоха със себе си и той почувствува как предишната му сила се връща. Опита се да разкаже всичко това на Джо, но приятелят му бе потънал в своите безпогрешни планове, които щяха да го спасят от робството в перачницата и да го направят собственик на голяма парна пералня.

— Казвам ти, Март, че нито едно лапе няма да работи в моята пералня — за нищо на света. И никой няма да блъска след шест

вечерта. Чуваш ли? Ще има много машини и доста хора, та сичко да се свършва навреме и ти, Март, само да успея, ще бъдеш управител, главен управител. А знаеш ли как ще стане? Зарязвам чашата, за две години събирам парата и тогава...

Но Мартин се обърна и го остави да разправя по-нататък на бармана, чиято особа бе повикана да донесе питиета на двамата фермери, които още от вратата приеха поканата му. Мартин бе щедър като крал и черпеше всички — работници от фермите, някакъв коняр, помощника на градинаря от хотела, бармана и един плах скитник, който се вмъкна като сянка и също като сянка висеше в ъгъла на бара.

ОСЕМНАДЕСЕТА ГЛАВА

В понеделник сутринта Джо пъшкаташе над първия товар дрехи, с които заредиха пералната машина.

— Слушай — започна той.

— Да не си казал дума — озъби се Мартин.

— Прощавай, Джо — каза му той, когато спряха, за да обядват.

В очите на другаря му се появиха сълзи.

— Нищо, приятелю — каза той. — Ние сме в пъкъла, това си е. И знайш ли, аз много те обикнах. Затова ме заболеше. Привързах се към тебе от пръв поглед.

Мартин стисна ръката му.

— Айде да се махнем — предложи Джо. — Ще зарежем сичко и тръгваме да скитаме. Никогаж не съм пробал, но сигурно е дяволски просто. Да не правиш нищо. Само помисли — нищо. Веднаж, в болницата, бях болен от тиф, и страшно хубаво беше. Искам пак да се разболея.

Седмицата потече бавно. Хотелът бе пълен и ги затрупваха с допълнително фино бельо. Правеха истински чудеса. Битката продължаваше до късно под светлината на електрическите лампи. Излапваха набързо храната си и дори въведоха половин час работа преди закуска. Мартин изостави студените бани. Гонеха без почивка всяка минута. Джо бе добър пастир на стадата от мигове, пазеше ги внимателно, без да изпусне нито един, броеше ги чака, както скъперник брой своето злато, работеше неистово, като луд, приличаше на бумтяща машина, подпомагана умело от друга машина, на която й се струваше, че някога е била човек на име Мартин Идън.

Дори и тази мисъл идваше съвсем рядко при Мартин. Домът на мислите му бе запустял, прозорците — заковани, а самият той се бе превърнал в сянката на неговия пазач. Той бе една сянка. Джо имаше право. Те и двамата бяха сенки в бездънния ад на труда. Или може би всичко това беше сън? Понякога, размахал тежката ютия върху белите дрехи в працияния от жегата и пара въздух, му се струваше, че сънува.

Само след миг, или може би след хиляда години, ще се събуди в своята стаичка, пред масата, изцапана с мастило, и ще продължи да пише там, където е спрял предния ден. А може би и това е сън, от който ще се събуди, когато трябва да смени моряка на вахта, ще се изтърси от леглото си в залитация трюм на кораба и ще излезе на палубата под тропическите звезди, ще хване щурвала и ще почувствува как хладният пасат пронизва тялото му.

Дойде събота и безславната победа в три часа.

— Мисля, че ще слезна за някоя чаша бира — каза Джо с безизразния глас на болен човек, който е готов да рухне.

Мартин сякаш внезапно се събуди. Отвори чантичката с инструментите, смаза колелото, натри веригата с графит и регулира лагерните втулки. Джо бе преполовил пътя до кръчмата, когато Мартин го задмина. Стискаше здраво кормилото, краката му ритмично въртяха педалите, а по лицето му бе изписано решението да се пребори със седемдесетте мили прах и стръмнини до Оукланд. Той спа там през нощта, а в неделя навъртя същия път обратно. В понеделник сутринта започна работа уморен, но без да се е допrial до алкохола.

Минаха петата и шестата седмица, прекара ги като машина, но все пак в него блещукаше онова мъничко късче душа, което му нареждаше да натиска педалите цели сто и четиридесет мили, след като приключе в събота. Но това не бе почивка. Имаше нещо механично в цялата работа и именно то помогна да бъде удавена блестящата искрица душа, която бе единствено оцеляла от предишния му живот. В края на седмата седмица нямаше повече сила да се противи и оттласна с Джо към селото, за да удави мъката от живота и да намери нов живот до понеделник сутринта.

И отново в края на следващите седмици навърташе с мъка сто и четиридесетте мили, като заменяше вцепенението от една преумора с друго, още по-потискащо усилие. В края на третия месец отиде за трети път с Джо до селото. Отново забрави всичко и вкуси от живота. Изведнъж съвсем ясно съзря как се превръща в добиче — виновен бе не алкохолът, а изморителният труд. Пиянството бе следствие, а не причина. То идваше неотменно след тежкия труд, така, както нощта следва деня. Уискито му нашепна, че работното добиче не може да се издигне до висините и той кимна в знак на съгласие. Уискито бе мъдро и казваше истини.

Поиска хартия и молив, поръча на всички по едно питие и докато пиеха за негово здраве, той се облегна на бара и започна да пише.

— Телеграма, Джо — каза той. — Прочети я.

Джо зачете с пианска, недоумяваща усмивка, но изглежда, съдържанието на телеграмата го отрезви. Погледна другия с укор и сълзите тръгнаха по бузите му.

— Нима ще ме зарежеш, Март? — запита безнадеждно той.

Мартин кимна и повика един от безделниците, за да занесе телеграмата до пощата.

— Постой — измърмори пресипнало Джо. — Нека помислим.

Той се държеше здраво за бара, краката му се подгъваха, а Мартин го подкрепяше с едната си ръка.

— Пиши там двама перачи — внезапно каза Джо. — Дай да поправам.

— А ти защо напускаш? — запита Мартин.

— Също като тебе.

— Но аз ще се върна на корабите. Ти не можеш.

— Така е — бе отговорът, — но ставам скитник. Разбираш, нали?

Мартин го погледна изпитателно и извика:

— По дяволите, мисля, че си прав. По-добре скитник, отколкото работно добиче. Ще си поживееш, приятелю, а това е повече от всичко, което си правил досега.

— Не, веднаж бях в болница — поправи го Джо. — Беше хубаво. Тиф, не съм ли ти казвал?

Докато Мартин поправяше телеграмата на „двама перачи“, Джо продължи:

— В болницата никога не ми се пиеше. Интересно, а? Но щом блъскам като роб цяла седмица, трябва да се насвяткам. Нали знаеш — готвачите пият и за умрелите. Също и пекарите. Това е от работа. Просто трябва да го правят. Чакай, нека платя половината телеграма.

— Не, ще черпиш — предложи Мартин.

— Айде, всеки пие по едно от мене — извика Джо. В понеделник сутринта Джо бе самото нетърпение. Не обръщаше внимание на кънтящата си глава, а работата изобщо не го интересуваше. Много, много минути, бяха изпуснати, докато безгрижният пастир гледаше към слънчевата светлина и дърветата отвън.

— Само глей! — викаше Джо. — Всичко това е за мене. Съвсем без пари. Мога да си легна под онея дървета и да си спя хиляда години, ако искам. Кво да чакаме повече? Ето там страната, дето никой не работи, и аз имам само билет за отиване, ама не и за връщане, по дяволите.

След няколко минути, когато пълнеше коша на пералната машина с мръсни дрехи, Джо забеляза ризата на собственика на хотела. Знаеше поставения знак и с внезапно величаво чувство на свободен човек я хвърли на пода и стъпи върху нея.

— Да можеше ти да си в нея, проклета холандска свиня! — викаше той. — В нея и аз да мога да те докопам! На ти, на ти, на ти още, негоднико! Някой да ме спре, има ли? Да ме спре, казах!

Мартин със смях го върна към прането. Във вторник вечерта пристигнаха двамата заместници и останалата част от седмицата те ги посвещаваха в ежеднезната работа. Джо се въртеше около тях и обясняваше своята система, но не похващаше нищо повече.

— Без мене — обяви той. — Без мене. Могат да опитат и с лошо, ако искат, ама се махам веднага. Повече не попипвам, благодаря за всичко. За мене са товарните вагони и сянката на дърветата. А вие, роби, работете! Така трябва. Блъскайте и се потете! Блъскайте и се потете! А като пукнете, ще изгниете като мене, както и да сте живели. Е, тогава, кажете ми, защо е това блъскане?

Взеха парите си в, събота и стигнаха до разклона на пътя.

— Май няма смисъл да те питам дали ще тръгнеш с мене? — безнадеждно каза Джо.

Мартин поклати глава. Бе се изправил до колелото, готов да потегли. Стиснаха ръцете си. Джо задържа ръката му за миг и каза:

— Ше се видим пак, Март, преди аз и ти да умреме. Това е съвсем ясно. Чувствувам го у мене си. Довиждане, Март, и бъди щастлив. Знаеш, дяволски те обикнах.

Самотната му фигура остана на средата на пътя, гледаше след Мартин, докато той зави и се изгуби от погледа му.

— Бива си го това момче — избъбри той. — Бива си го. След това се помъкна надолу по пътя към водната кула, където десетина скитника, лежаха до насипа и чакаха да мине товарен влак.

ДЕВЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА

Когато Мартин се върна в Оукланд, Рут и семейството ѝ вече си бяха у дома и той я виждаше често. Тя бе получила своята диплома и прекрати учебните си занимания, а Мартин не пишеше нищо, тъй като и умът, и тялото му бяха изтощени до краен предел. Това им позволяваше да отделят един на друг много повече време, отколкото по-рано, и близостта им бързо се увеличаваше.

Отначало Мартин само почиваше. Спеше много и прекарваше дълги часове в размишления, без да се занимава с нищо. Приличаше на човек, който току-що е преминал през някакво ужасно трудно изпитание. Почувствува, че се пробужда, едва когато взе да проявява към вестниците нещо повече от обикновен интерес. Тогава започна да чете отново по-леки романи и стихове, а след още няколко дни се впусна в отдавна оставения Фиске. Великолепното му здраво тяло се наливаше с енергия, докато се върнаха отново неговата младежка сила и жизненост.

Рут не скри разочарованието си, когато научи, че след като си почине, отново ще отиде на корабите.

— Защо искате да го направите?

— Заради парите — бе отговорът. — Необходими са ми достатъчно пари, за да започна следващата схватка с редакторите. Парите са двигателят на войната, а в моя случай — парите и търпението.

— Но ако всичко се свежда само до пари, защо не останяхте в пералнята?

— Защото там се превръщах в животно. Подобна работа тласка към пиянство.

Тя го погледна с ужас.

— Нима искате да кажете... — затрепера гласът ѝ. Не бе трудно да се измъкне, но победиха естествената му неприязън към лъжата и твърдото решение да казва истината във всички случаи.

— Да — отвърна той. — Просто така се случваше. Няколко пъти.

Тя потрепера и се отдръпна от него.

— Никой мой познат никога не е правил това.

— Така е, защото никой от тях не е работил в пералнята в Шели — засмя се той горчиво. — Трудът е велико нещо. Необходим е за човешкото добруване, както казват всички проповедници, и небето ми е свидетел, че никога не съм бягал от него. Но има неща прекалени, независимо от това колко са добри, а онази пералня бе именно от тях. Ето защо реших да направя още едно пътуване. То ще бъде последното, струва ми се, защото щом се върна, ще атакувам отново списанията. Сигурен съм.

Рут мълчеше. Явно не бе доволна и нейната замисленост говореше, че тя в никакъв случай не може да проумее какво е преживял той.

— Някога ще пиша за това и заглавието ще бъде „Падението в труда“, „Психология на пианството у работническата класа“ или нещо подобно.

Никога, още от деня, когато се запознаха, те не бяха се чувствували толкова далече един от друг. Неговата изповед и искреността му, зад която се долавяше истинско отвращение, я отблъскваха. Не я плашеше толкова чувството на отчуждение, колкото причината, която го пораждаше, тъй като можа да разбере, колко много се е доближила до него и осъзна, че това е пътят към още по-голяма близост. Бе докоснато и нейното състрадание и се улавяше в неправдоподобни, макар и искрени мечти за превъзпитание. Тя трябва да спаси този суров млад мъж, който успя да постигне толкова много. Тя ще го спаси от проклятието на неговия предишен живот и от самия него, независимо от нежеланието му. Стори ѝ се, че тези мисли са висша степен на благородство, не можеше дори да допусне, че зад тях стоеше ревността и жаждата за любов.

Излизаха често с колелата си между хълмовете, есента бе великолепна, четяха един на друг истински, благородни стихове, които извисяват духа. Тя се стремеше да му внуши мисълта за себеотрицанието, готовността за жертва, търпението, усърдието, възвишеното усилие и всички други отвлечени понятия, чиито претенции бяха намерили място в съзнанието ѝ благодарение на нейния баща, на господин Бътлър и на Ендрю Карнеги, който бе

изминал дългия път от син на беден заселник до човека, чиято ръка дава книги на цял свят.

Мартин бе истински доволен и щастлив от тези разговори. Сега вече можеше да следи мисълта ѝ много по-добре, а нейната душа не беше онова тайнствено чудо, което бе в началото. Неговият интелект бе равностоен с мисловната сила на Рут. Разногласията не намаляваха любовта му, която бе по-пламенна от всякога, тъй като той я обичаше такава, каквато беше, дори нейната физическа слабост ѝ придаваше особено очарование в очите му. Той четеше за болната Елизабет Берът, която дълги години не можела да стъпи на земята до оня неповторим ден, когато избягала с Броунинг и тръгнала съвсем изправена под откритото небе, и вярваше, че ще може да направи за Рут чудото, сторено от Броунинг, но преди всичко трябва да го обича. Останалото ще бъде лесно. Той ще ѝ даде от своята сила и здраве. Долавяше блестящи мигове от идващите години, когато на фона на неговия труд, на удобствата и на общото благополучие, виждаше себе си и Рут, облегната на много възглавници, разхвърляни по земята, да му чете стихове и да разговарят за тях. Това ще бъде главното в техния живот. Едно нещо беше неотменно във всяка картина — понякога тя се облягаше към него, ръката му я обгръщаше, докато той ѝ четеше, а нейната глава почиваше на рамото му, друг път и двамата разговаряха за красотата, надвесени над страниците. Тя обичаше природата и неговото въображение променяше картината — понякога четяха в някоя затворена долина, заградена от отвесни скали, по планинските ливади, сред сивите пясъчни дюни, в чиито нозе се увиваше венец от вълни, или пък някъде далече сред вулканичните тропически острови, където водопадите се разбиват в искряща мъгла, стигаща до океана като прозрачно було, което трепти и се разлюлява от несдържания, блуждаещ повей на вятъра. Но винаги в центъра на всяка картина бяха той и Рут — истински принцове на красотата, те четяха и разговаряха за нея, а зад фона на природата смътно, но неизменно се долавяха трудът и успехът, и се чувствуваше, че двамата притежават достатъчно средства, за да живеят, без да мислят за света и за всичките му богатства.

— Бих препоръчала повече внимание на моето малко момиче — каза веднаж майка ѝ.

— Зная какво искаш да ми кажеш, но това е невъзможно. Той не е...

Рут се смути, тъй като нейната чиста моминска невинност се докосваше за първи път до свещените тайни на живота в разговор с майка ѝ, която също така бе свещена.

— Подходящ за теб, нали? — довърши нейната мисъл майка ѝ.

Рут потвърди.

— Не исках да го кажа, но наистина не е подходящ. Той е груб, недодялан и много, много силен. Той не е...

Отново се спря и не може да продължи. Досега не бе говорила за подобни неща с майка си. И отново майка ѝ довърши започнатото изречение:

— Искаше да кажеш, че не е имал добър и чист живот. Рут кимна отново и лицето ѝ пак поруменя.

— Така е — каза тя. — Вината не е негова, но той много дълго е бил...

— В калта?

— Да, в калта. Той ме плаши. Понякога ме обзема истински ужас, особено когато заговори така свободно и непринудено за всичко, което е вършил — сякаш то е без значение. А то има значение, нали?

Бяха се прегърнали и майка ѝ галеше нейната ръка в очакване да продължи.

— Но той страшно ме интересува — продължи тя. — В известен смисъл той е мое откритие. Освен това е и моят първи приятел — не, не точно приятел, а нещо средно между приятел и човек, за когото се грижа. Понякога, когато ме плаши, ми се струва, че е булдог, с който си играя като малко момиче, а той се дърпа, показва зъбите си и се кани да избяга.

Майка ѝ не каза нищо.

— Струва ми се, че той ме интересува също като булдог. Вярно е, че в него има много хубави неща, но има и други, които не мога да приема. Както виждаш, аз съм мислила върху това. Той ругае, пуши, пие, бил се е с юмруци — сам ми го е разказвал — и дори признава, че това му харесва. Той е такъв, какъвто не трябва да бъде мъжът, който... който бих избрала за свой съпруг. Освен това е ужасно силен. Моят принц трябва да бъде висок, строен и с тъмна коса — очарователен и

грациозен. Не, няма опасност да се влюбя в Мартин Идън. Това би бил най-лошият дар от съдбата.

— Не, аз мислех за друго — без да уточни, отговори майка ѝ. — Не си помислила за него. Той е неподходящ във всяко отношение, но представи си, че той се влюби в теб.

— Но той вече ме обича — извика Рут.

— Съвсем не ме изненадва — каза мило госпожа Морз. — Нима може да не бъде влюбен в теб всеки, който те е видял?

— Ето, Олни ме ненавижда — възкликна горещо Рут. — И аз не мога да го понасям. Чувствувам, че настръхвам, щом го зърна. Разбирам, и аз също съм му неприятна, но дори когато не усещам неприязън към него, съзнавам, че ми е противен. А с Мартин Идън съм щастлива. Никой мъж не ме е обичал така досега. А е приятно да те обичат, както го прави той. Нали разбираш какво искам да кажа, мила мамо. Прекрасно е да се чувствуваш истинска жена.

Тя зарови лице в скута на майка си и се разхълца:

— Зная, че ме смяташ за ужасна, но аз ти казвам истината, така както я чувствавам.

Госпожа Морз бе необяснимо тъжна и щастлива едновременно. Отишла си бе нейната малка дъщеря, макар и бакалавър на изкуствата, а на мястото и стоеше дъщерята жена. Опитът бе успешен. Онази празнота в природата на Рут бе запълнена и всичко премина без опасности и последствия. Този груб моряк и юначага изпълни предназначението си и макар, че Рут не го обичаше, бе успял да събуди жената в нея.

Рут продължи своята изповед, но от срам не вдигаше лицето си:

— Ръцете му треперят. Може да е невероятно и смешно, но ми е жал за него. И когато очите му запламтят, а ръцете му не могат да си намерят място, аз му чета наставления и му посочвам, как трябва да живее истински занапред. Аз зная, че ме боготвори. Ръцете и очите му не лъжат. Именно това ме кара да се чувствам по-голяма и да съзнавам, че имам нещо, което ми принадлежи по право, което ме прави като другите момичета и... и млади жени. Освен това зная, че преди бях по-друга и ти причинявах безпокойства. Ти мислеше, че аз не се досещам за тях, но съвсем не беше права — аз не само се досещах, но исках, по думите на Мартин Идън, „да се оправя“.

Докато разговаряха в здрача, майка и дъщеря преживяваха минути на велико тайнство, а в очите им имаше сълзи, Рут бе самата невинност и чистосърдечие, а майка ѝ, макар че обясняваше и сочеше пътя, бе разбираща и отзивчива.

— Той е четири години по-млад от теб — каза майката. — Няма нищо на този свят, да не говорим за някакво положение или доходи. Той е непрактичен. Разбира се, че след като те обича, ще трябва да предприеме нещо, за да може да се ожени за теб, без да губи времето си със своите глупави разкази и момчешки мечти. Опасявам се, че Мартин Идън няма да порасне никога. Той гледа да отбягва отговорността и не търси място в живота, което подобава на един истински мъж, какъвто е твоят баща и всичките ни приятели, между които господин Бътлър, например. Страх ме е, че Мартин Идън никога няма да се научи да печели пари. Светът, обаче, е така устроен, че парите са необходими за щастието, разбира се, аз не говоря за баснословни богатства, но за достатъчно пари, които могат да осигурят естествените удобства и подобаващото положение. Той нищо ли не ти е казвал?

— Нито дума, поне досега. Но ако се опита, аз няма да му позволя да говори, защото, нали разбираш, мамо, аз не го обичам.

— Това е добре. Не бих искала да видя как моята дъщеря, моята единствена дъщеря, която е толкова чиста и невинна, обича подобен човек. На света има благородни мъже, честни, верни и решителни. Чакай ги. Един ден ще срещнеш някой от тях, ще го обикнеш и ще бъдеш обичана и ще си щастлива с него така, както сме били щастливи двамата с твоя баща. И има още нещо, което трябва да помниш винаги.

— Слушам те, мамо.

— Мисълта ми е за децата — издума госпожа Морз с мек и тих глас.

— Да, аз... мислила съм и за тях — призна Рут, като си спомни за нескромните мисли, докоснали преди време съзнанието ѝ, лицето ѝ отново пламна от огъня на моминската непорочност, след като бе принудена да ги сподели.

— Най-вече заради децата е невъзможен изборът на господин Идън — продължи отривисто майка ѝ. — Тяхната наследственост трябва да бъде чиста, а неговият случай е по-друг, струва ми се. Баща ти ми е разказвал за живота на моряците, нали разбираш.

Рут стисна за потвърждение ръката на майка си, чувствуваше, че действително разбира тези неща, макар че истината бе съвсем, друга и те лежаха извън пределите на нейното въображение, далечни, неясни и страховити.

— Мамо, ти знаеш, че винаги ти казвам за моите планове — започна тя. — Само че понякога трябва ти да ме питаш, както стана сега. Аз исках да ти кажа, но не знаех как да го сторя. Убедена съм, че това е престорена скромност, но когато ти започнеш, ми е по-леко. Понякога, както и сега, просто трябва да ме попиташ, да ми дадеш някаква възможност. Нали и ти си жена, мамо! — извика възторжено Рут, която бе уловила ръцете на майка си и се бе изправила срещу нея в мрака, обзета от някакво непознато, но приятно чувство за равенство между тях. — Аз никога нямаше да те възприема така, ако не беше този разговор. Просто трябваше да разбере, че съм жена, за да узная тази истина и за теб.

— Да, и двете сме жени — каза майка ѝ, като я притегли до себе си и я целуна. — И двете сме жени — повтори тя, когато излизаха прегърнати от стаята и душите им бяха изпълнени с ново чувство на другарство.

— Нашето малко момиче е станало жена — каза гордо на съпруга си госпожа Морз след около един час.

Той погледна внимателно жена си и рече:

— С други думи, се е влюбила.

— Не, не, нея я обичат — бе отговорът. — Опитът е успешен. Тя най-сетне се събуди.

— Тогава ще трябва да се отървем от него — каза господин Морз със сухия и рязък тон на бизнесмен.

Жена му поклати глава с неодобрение:

— Няма да се наложи! Рут каза, че той ще отплава след няколко дни. А когато се върне, няма да я намери. Ще я пратим на гости у леля Клара. Впрочем, тя има нужда точно от това, което ще ѝ даде изтокът — промяна на климата, мислите, хората и изобщо на всичко.

ДВАДЕСЕТА ГЛАВА

Желанието да пише отново разтърсваше Мартин. В съзнанието му избликваша безредно идеи за стихотворения и разкази, които само нахвърляше, за да им даде израз по-късно. Засега не пишеше. Това бе неговата кратка почивка, бе решил да я прекара в спокойствие и да я посвети на своята любов и досега успяваше. Просто преливаше от жизненост и всеки път, когато го виждаше, Рут чувствуваше, как върху нея се свива познатата още от първата им среща вълна на здраве и сила.

— Внимавай — предупреди я веднъж майка ѝ. — Струва ми се, че се срещаш много често с Мартин Идън.

Рут безгрижно се разсмя. Бе сигурна в себе си, той тръгваше в морето след няколко дни, а когато се върне, тя ще бъде далече на изток. Не можеше да се откъсне, обаче, от тайнственото очарование, на неговата сила и жизненост. Мартин разбра за предстоящото ѝ пътуване и чувствуваше, че трябва да бърза, макар и да не знаеше как се ухажва момичета като Рут. Пречеше му още повече и големия опит, натрупан с момичета и жени, които бяха свършено различни от нея. Те бяха познали вече живота, флирта и любовта, докато тя не знаеше нищо за тези неща. Нейната изумителна непорочност го плашеше, пламналите думи замръзваха на устата му и го убеждаваха, пряко волята му, че е недостоеен за нея. Имаше и други пречки. Той никога досега не бе обичал. Харесваше жените в своето бурно минало, някои от тях го бяха очаровали, но любовта му бе непозната. Бе свирвал само, умело и безгрижно, и те идваха при него. Това бяха само дребни случки, развлечения, част от мъжката игра, и то — само мъничка част. А сега за първи път той бе плах, покорен, нежен и изпълнен със съмнения. Не познаваше езика и пътищата на любовта и се плашеше от чистата невинност на своята възлюбена.

Когато опознаваше многообразния свят и прелиташе през неговите непрекъснато променящи се картини, той бе научил едно важно правило, според което, щом започваш една непозната игра, си

длъжен да дадеш на партньора правото да играе първи. Това правило на поведение го бе заставяло да остава хиляди пъти на мястото си и го бе научило също така да наблюдава. Знаеше как трябва да гледа непознатите неща, да търси слабите и уязвими места сами да се откриват. То бе като началния свободен бой с търсене на незащитено място при бокса. Бе научил вече и как трябва да удря, щом открие това място.

Така наблюдаваше и чакаше Рут, обзет от желание да разкрие любовта си, без да се осмели да го направи. Страхуваше се, че може да я уплаши, а не бе уверен и в себе си. Всъщност бе избрал правилния път, но не го съзнаваше. Любовта е дошла на този свят преди членоразделната реч и е научила още в ранната си младост пътища и средства, които никога след това не е забравила. Именно по този прастар и първичен път Мартин настъпваше към Рут. Отначало не се досещаше, но постепенно го разбра. Допирът на ръката му имаше много по-голямо съдържание от всяка дума, а силата му я привличаше несравнимо по-мощно от написаните стихове и изпетите страсти на безчислени поколения от влюбени. Каквото и да кажеше, разумът щеше да се намеси в преценката, докато беглото допиране на ръката му достигаше веднага до нейния инстинкт. Нейният разум бе толкова млад, колкото и самата тя, докато инстинктите у нея бяха стари колкото расата и дори по-стари. Те са били млади тогава, когато е била млада и любовта и следователно бяха по-мъдри от мненията, условностите и всичко, що се е родило по-късно. И така разумът ѝ бездействуваше. Нищо не го търсеше и тя не можа да усети нарастващата сила, с която Мартин призоваваше любовта у нея. От друга страна бе съвсем очевидно, че той я обича и Рут съзнателно се наслаждаваше, когато забелязваше проявите на любовта му — нежните пламъци в блесналите му очи, несигурните ръце и безпогрешно преливащата тъмна червенина, която не можеше да прикрие дори и слънчевият загар. Тя отиваше и по-далече, като го разпалваше, но дотолкова несъзнателно и плахо, че Мартин не долавяше нищо, а и тя едва ли можеше да се усъмни в себе си. Но Рут виждаше доказателствата за женската си власт и като всяка дъщеря на Ева с удоволствие си играеше с него и го измъчваше.

Преливащ от желание и занемял от липса на опит, Мартин продължаваше да я ухажва съвсем простичко и несръчно, като я

търсеше, чрез докосване. А допирът на ръцете му бе не само приятен, а я изпълваше с някакво непознато удоволствие. Мартин не можеше да знае това, но разбираше, че докосванията не й бяха неприятни. Разбира се, ръцете им не се срещаха често, все пак и възможностите не бяха малко — когато вземаха велосипедите, когато привързваха към тях книгите със стихове, които носеха сред хълмовете, или когато прелистваха един до друг страниците на тези книги. Имаше случаи, когато косата ѝ докосваше бузите му, или раменете им се допираха, когато се навеждаха заедно над красотата, събрана в книгите. Тя се засмиваше на неясния подтик да разроши косата му, дошъл кой знае от къде, а когато се уморяваха от четене, Мартин имаше желание да сложи главата си на нейните колене и да мечтае за бъдещето, което ги очаква. В миналото, когато бе излизал на неделни излети из разни паркове, главата му бе почивала на много колене, обикновено бе заспивал без да мисли за другите, а в това време момичетата му пазеха сянка, гледаха лицето му и се чудеа от къде идва господарското му безгрижие към тяхната любов. Да постави главата си на коленете на някое момиче бе най-простото нещо в живота му досега, но да го направи с Рут за него бе недостижимо и изключено. Но именно тази сдържаност бе най-верният подход към нея. Той никога не я изплаши благодарение на своята търпеливост. Свенлива и изтънчена, Рут не можеше да се досети в каква посока се развиват отношенията им. Постепенно и неуловимо той я изпълваше и тя се доближаваше все по-близо до него. Той чувствуваше растящата близост, изгаряше от желание да бъде по-смел, но не се решаваше.

И все пак един ден се осмели. Намери я в затъмнената гостна с разтърсващо главоболие.

— Нищо не помага — отговори тя на въпросите му. — А доктор Хол ми е забранил да вземам прахове против главобол.

— Мисля, че мога да ви помогна и без лекарства — бе отговорът на Мартин. — Не съм съвсем сигурен, разбира се, но бих искал да опитам. Съвсем обикновен масаж. Научиха ме японците, нали знаете, че разбират от тези работи. По-късно жителите на хавайските острови ми показаха още много подробности. Те наричат това изкуство ломиломи. То почти замества лекарствата, а прави и някои чудеса, които те не могат.

Едва докосна главата ѝ и Рут въздъхна дълбоко:

— Колко е хубаво!

След половин час тя попита отново:

— Не се ли уморихте?

Въпросът бе съвсем ненужен, защото знаеше отговорът му. След това се отпусна в сънливото успокоение, което идеше от неговата сила. Струваше ѝ се, че от краищата на пръстите му изтича живителен балсам, който изтласква постепенно болката, докато накрая заспа. Мартин си тръгна тихо.

Вечерта тя се обади по телефона и му благодари.

— Спах до вечерта — каза Рут. — Вие ме излекувахте напълно, господин Идън, и просто не знаех как да ви благодаря.

Заля го топла вълна на щастие, бъркаше думите, докато ѝ отговаряше, и през цялото време в съзнанието му се въртеше мисълта за Броунинг и болната Елизабет Берът. Направеното веднъж може да бъде повторено и той, Мартин Идън, ще го стори за Рут Морз. Върна се в стаята си и продължи с отворения върху леглото том на „Социология“ на Спенсър. Но не можеше да чете. Любовта го разтърсваше и успя да се наложи над волята му, след малко, независимо от цялата му решителност, се озова пред малката маса с мастилените петна. Тази нощ написа първия от цикъла петдесет любовни сонета, който завърши за два месеца. През цялото време си мислеше за „Любовни сонети от португалски“ и написа своя цикъл във великолепно състояние на духа и в един голям момент от живота си, когато сам изгаряше в лудостта на собственото си любовно опиянение.

Дългите часове, когато не беше с Рут, посвещаваха на „Любовен цикъл“, или пък четеше у дома и в обществените читални, там навлизаше още по-дълбоко в модерните списания, в техния курс и съдържание. Времето, прекарано с Рут, го влудяваше със своите надежди и неопределеност. Една седмица след като бе излекувал главоболието и Норман предложи да излязат с яхта на нощна разходка по луна в езерото Мерит и Артър и Олни веднага се съгласиха. Само Мартин умееше да се справя с платната и бе натоварен с тази задача. Рут седна близо до него на кърмата, а другите трима се изтегнаха на дъното и потънаха в спор по някакви въпроси на студентската организация.

Нямаше още луна. Рут бе замлъкнала и се взираше в звездния свод, когато внезапно я застигна остро чувство на самотност. Погледна

към Мартин. Вятърът накланяше лодката и вълните започнаха да я заливат, затова той маневрираше с кормилото и въжето на долното платно и постепенно изправяше по вятъра, без да престане да се взира в близките очертания на северния бряг. Не усещаше нейния поглед, но тя го наблюдаваше съсредоточено и си мислеше за странната същност на душата му, която може да накара един млад човек със забележителни способности да пропилява времето си в писане на бездарни разкази и стихове, осъдени предварително на провал.

Очите ѝ проследиха силния врат, очертан неясно на светлината на звездите, спряха се върху здраво поставената глава и познатото желание да обгърне врата му я застигна отново. Силата му я изпълваше с отвращение и я привличаше. Почувствува се още по-самотна и уморена. Усети неудобството на наклонената лодка и си спомни за неговата изцелителна сила, която прогони главоболието ѝ. Той бе седнал до нея, съвсем наблизо, струваше ѝ се, че самата лодка я накланя към него. Тогава усети подтика да се прислони до него, да се облегне върху силното му тяло. Това бе неясно и почти несъзнателно желание, което я принуди още в същия миг да се опре до него. Не бе ли виновна накланящата се лодка? Тя не знаеше и никога не го разбра. Усети само, че се облегна към него и почувствува сладостта на облекчението. Може би наистина всичко се дължеше на лодката, но тя не направи усилие да се отдръпне. Бе се наклонила съвсем леко към рамото му и продължи това движение, докато той се премести, за да ѝ бъде по-удобно.

Това бе лудост, но тя не желаше да мисли за нея. Тя не беше повече Рут, а жената, която имаше нужда от опора, допирът бе съвсем лек, но тази нужда бе задоволена. Сега вече не чувствуваше умора. Мартин мълчеше. Ако заговореше, очарованието щеше да изчезне. Сдържаността на неговата любов към Рут го продължи. Той бе смаян и зашеметен. Не можеше да разбере какво се бе случило. Беше нещо прекрасно, като невероятен сън. Едва устоя на бясното желание да захвърли кормилото и платното и да я притисне в ръцете си. Но инстинктът му подсказа, че ще направи голяма грешка, бе доволен, че ръцете му са заети и успява да устои на изкушението. Все пак продължи да държи срещу вятъра, изгонвайки го умишлено от платното така, че отново насочи лодката към северния бряг. Доближеше ли до него, трябваше да завие и допирът щеше да изчезне.

Водеше лодката умело и я забавяше така, че студентите да не усетят нищо, благославяше мислено всички свои предишни трудности в морето, благодарение на които стана възможна тази вълшебна нощ, бе господар на вълните, лодката и вятъра и продължаваше да плава до нея и да чувства безценната ѝ тежест на рамото си.

Когато първият лъч на изгряващата луна докосна платното и заля лодката с бисерно сияние, Рут се отдръпна. В същия миг усети и неговото движение встрани. И двамата не искаха другите да забележат. Мълчаливо се бяха разбрали да запазят случилото се за себе си. Тя седеше настрана и бузите ѝ горяха, тъй като едва сега бе доловила смисъла му. Бе направила нещо, за което не трябваше да разберат нито братята ѝ, нито Олни. Всъщност как стана всичко? Никога в живота си не бе правила нищо подобно, макар че бе плавала и друг път на луна с младежи. Никога не бе изпитвала подобно желание. Бе дълбоко засрамена и я заливаше тайнството на нейната пробуждаща се женственост. Погледна крадешком към Мартин, който завиваше, за да промени курса на лодката и когото тя трябваше да мрази, защото я бе принудил да стори нещо нескромно и срамно. Единствено той от всички мъже! Изглежда майка ѝ бе права, че се виждат много често. Тя реши, че случилото се няма да се повтори никога и в бъдеще ще се срещат по-рядко. Хрумна ѝ невъзможната идея да се опита да го заблуди още първия път, когато се видят, като някак между другото спомене за своята моментна слабост малко преди да изгрее луната. Тогава си спомни как и двамата се отдръпнаха едновременно пред нейната светлина и разбра, че той няма да ѝ повярва.

Следващите няколко дни тя се превърна в някакво странно и неразбираемо същество, което се страхува от собствените си преценки и самовглъбяване и не желае да надникне в бъдещето и да се замисли за себе си и за отнасящото я нанякъде течение. Бе в треска от изгарящата я тайнственост, а в нейното объркване непрекъснато се сменяха страхът и възторгът. Чувствуваше единствено сигурност от твърдото решение да не позволи на Мартин да говори за любовта си. Знаеше, че до този момент няма никаква опасност. След няколко дни ще бъде вече в морето. Но дори и да проговори, всичко щеше да бъде в ред. Противното бе невъзможно, тъй като тя не го обичаше. Вярно е, че той щеше да изживее мъчително онзи половин час, но и на нея нямаше да ѝ бъде особено лесно, защото я очакваше първото ѝ предложение.

Потръпна от сладостта на тази мисъл. Тя беше наистина жена, след като един зрял мъж иска ръката ѝ, а подобно удоволствие е добре познато на нейния пол. Цялото ѝ същество се разтърсваше от трепетна възбуда. Мисълта се блъскаше в съзнанието ѝ като пеперуда около пламък. Стигна дотам, че си представи как Мартин ѝ прави предложение и тя сама избираше думите, които трябва да произнесе, след това повтаряше своя отказ, чиято нежност щеше да призове неговото благородство и мъжка доблест. Преди всичко трябва да спре да пуши. Щеше да се погрижи за това. Не, по-добре ще бъде да не допусне неговото обяснение. Тя можеше да го направи и бе дала дума на майка си. Пламналото въображение на Рут се разделяше със съжаление с измислената картина. Нейното първо предложение трябваше да бъде отложено за по-подходящ момент и по-именит кандидат.

ДВАДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

Беше великолепен есенен ден, изпълнен с топлина и безкрайно спокойствие, с трептящата тишина на циганското лято в Калифорния, с умореното слънце и едва доловимия полъх на вятъра, от който не помръдва дори и заспалият въздух. В пазвата на хълмовете се криеха прозрачни пурпурни изпарения, чиито тънки нишки бяха изтъкани от цветовете. Сан Франциско лежеше като петно от дим по височините. Сякаш разтопен метал, между тях мътно блестеше заливът, където се виждаха платна, неподвижни, или едва помръдващи от ленивото течение. През сребристата мъгла в далечината неясно се очертаваше Темълпе, а Златните врата бяха изтеглили бледата си златна ивица под тръгналото на запад слънце. Още по-далече мътният и безкраен Тих океан премяташе по кръгозора огромни облаци, които налитаха към сушата като първите свирепи предвестници на зимата.

Лятото се стягаше за път и все не искаше да си тръгне. Вехнеше и отпадале сред хълмовете и насищаше алените оттенъци на долините, размяташе мъгляво наметало от гаснещи сили и преситени възторзи и умираше, но със смиреното съзнание за добре преминал живот. А между хълмовете, седнали един до друг на своето любимо възвишение, Мартин и Рут бяха навели главите си над една и съща книга. Той четеше на глас от любовните сонети, написани от онази жена, която бе обичала Броунинг така, както на малцина мъже е дадено да бъдат обичани.

Но четенето не вървеше. Много силно бе очарованието на отминаващата красота около тях. Златният блясък на годината умираше така, както бе живял — като красив и неразкаян сладострастник, въздухът около тях бе плътно наситен с отминал възторг и удовлетворение. Неговият аромат проникваше у тях и със своята отпадналост отслабваше решителността им, а лика на благоразумието и нравствеността обвиваше в призрачна, пурпурна мъгла. Мартин чувствуваше как някаква размекваща нежност преминава с горещи вълни от време на време през него. Бе доближил

главата си до нея така, че случайните повеи на вятъра разбъркваха косата ѝ, която докосваше лицето му, и тогава страниците изчезваха от очите му.

— Не вярвам да сте запомнили и две думи от това, което четете — каза тя, когато мястото бе отново загубено.

Погледна я с пламнали очи, още миг и думите щяха да замръзнат отново в устата му, но отговорът дойде:

— Мисля, че и с вас е същото. За какво ставаше дума в последния сонет?

— Не зная — засмя се тя откровено. — Забравих вече. Хайде да не четем повече. Денят е толкова хубав.

— Това ще бъде нашият последен ден сред хълмовете за някое време — каза Мартин тъжно. — Буря се струпва на хоризонта.

Книгата се изплъзна от ръцете му. Останаха смълчани и отпуснати, очите им гледаха към заспалия залив, но не виждаха нищо. Рут погледна отстрани към врата му, но не се облегна към него. Почувствува се привлечена от някаква сила извън нейната воля, по-непреодолима от земното притегляне, мощна като съдбата. Между тях имаше само няколко сантиметра и тя ги преодоля против волята си. Рамото ѝ го докосна така, както пеперудата докосва цвета и той ѝ отвърна със също едва доловим допир. Тя усети рамото му и почувствува трепета в неговото тяло. Знаеше, че сега е време да се отдръпне, но се бе превърнала в автомат и действията ѝ не се подчиняваха на волята. Забрави за всичко във възхитителното безумие, което я обземаше. Ръката му бавно се протегна и я обгърна. С мъчителна наслада тя чувствуваше бавното повдигане на тази ръка. Чакаше, без да знае точно какво — задъхана, с жадни изгарящи устни, полудял пулс и трескава кръв. Ръката, която я бе обгърнала, се издигаше все по-високо и я притегляше с бавна милувка. Повече тя не можеше да чака. С въздишка на изтощение и несъзнателно, конвулсивно движение на цялото тяло сложи глава на гърдите му. Неговата глава бързо се наклони и нетърпеливите им устни се срещнаха.

Тя помисли, че това трябва да е любовта в мига, когато съзнанието ѝ се проясни. В противен случай беше нещо безкрайно срамно. Не, това наистина бе любовта. Тя обичаше човека, който я прегръщаше и чиито устни бяха притиснати към устните ѝ. Със силата

на цялото си тяло тя се сгуши до него. Само след миг почти се освободи от прегръдката му, повдигна се и ликуваща обви с ръцете си изгорелия от слънцето врат на Мартин Идън. Бе така нетърпимо изпълнена с любов и желание, че изстена тихо, отпусна се и почти припадна в ръцете му.

Не бяха разменили нито дума и мълчанието продължи дълго. Той я целуна два пъти и при всяко негово навеждане го срещаша свенливите ѝ устни, а тялото ѝ се притискаше в него с щастливо движение. Не можеше да се откъсне от него и той почти я държеше на ръцете си, а невиждащите му очи се бяха вторачили в размитите очертания на големия град отвъд залива. За първи път въображението му бе замряло. Виждаше само пулсиращи светлини и отблясъци, топли като деня и горещи като любовта му. Наведе се над нея. Тя говореше:

— Кога се влюбихте в мен?

— От първия път, от самия първи миг, когато очите ми ви срещнаха. Бях лудо влюбен във вас още тогава, и с всеки ден обезумявах все повече. А сега съм съвсем луд, мила. Чувствам се почти като в несвяст и съм обезумял от радост.

— Мартин, скъпи, радвам се, че съм жена — каза тя с дълбока въздишка.

Той почти я задуши с прегръдки и попита:

— А вие? Вие кога разбрахте?

— О, аз винаги съм го знаела, почти от самото начало.

— А пък аз бях съвсем сляп — извика той и в гласа му се почувствува огорчение. — Не можех дори да помисля за това допреди малко, когато... Когато ви целунах.

— Не, не ме разбрахте — тя леко се отдръпна и го погледна. — Искях да кажа, че зная за вашата любов почти от самото начало.

— Кажете за вас.

— При мен дойде изведнъж.

Тя заговори много бавно, в очите ѝ светеха нежност и възбуда, а бузите ѝ продължаваха да пламтят.

Никога не съм го знаела, Мартин. Разбрах го преди малко, когато ме прегърнахте. Защото аз никога не съм мислила да се омъжвам за вас. Как ме накарахте да ви обикна?

— Не зная — засмя се той. — Може би просто с това, че ви обичах с любов, която може да стопи каменно сърце, а не само сърцето

на жив човек, какъвто сте вие.

Внезапно тя каза:

— Всичко е толкова различно от моите представи за любовта.

— А вие как си я представяхте?

— Аз не мислех, че е точно такава. — Тя погледна за миг към него и сведе очите си, като добави: — Как да ви кажа, аз изобщо не знаех как изглежда.

Понечи да я привлече отново към себе си, но ръката му съвсем леко я докосна, тъй като се страхуваше да не я засегне. Усети, обаче, че тялото ѝ се поддава, взе я отново в прегръдките си и притисна устни към устните ѝ.

— Какво ще кажат моите родители? — запита тя с внезапна загриженост.

— Не зная. Но след като и двамата мислим едно и също, лесно ще намерим изход.

— Но ако мама не е съгласна? А и аз не съм сигурна дали ще мога да ѝ кажа.

— Оставете това на мен — смело предложи той. — Мисля, че майка ви не ме харесва, но аз ще успея да я склоня. Който е преодолял вас, може да преодолее всичко. Освен ако...

— Тогава?

— Пак ще бъдем заедно. Но вярвам, че ще склоня майка ви да се оженим. Тя ви обича твърде много.

— Не бих искала да разбивам сърцето ѝ — каза Рут замислено.

Поиска да я успокои, че сърцата на майките не се разбиват така лесно, но вместо това каза:

— Любовта е по-велика от всичко на света.

— Но, Мартин, знаете ли, че понякога ме плашите? Страхувам се винаги, когато помисля за вас и за това, което сте били. Вие трябва да бъдете много, много добър с мене. Помислете, та аз съм само едно дете. И никога не съм обичала досега.

— Аз също. И двамата сме деца, но сме много по-щастливи от други, защото се намерихме в нашата първа любов.

— Но това е невъзможно — извика тя, като се откъсна рязко от прегръдката му. — Поне за вас е невъзможно. Вие сте били моряк, а за тях съм чувала, че... че те...

Гласът ѝ трепна и замря.

— Чули сте да се говори, че имат по една жена във всяко пристанище — подсказа той. — Това ли искахте да кажете?

— Да — отвърна тихо Рут.

— Но онова не е любов — гласът му бе откровен. — Аз съм обиколил много пристанища, но не бях се докоснал до любовта, преди да ви видя в онази първа вечер. Знаете ли, след като се сбогувах и си тръгнах, за малко да ме арестуват.

— Да ви арестуват?

— Да. Полицията помисли, че съм пиян. И аз наистина бях пиян — от любовта си към вас.

— Но ние се отклонихме от въпроса. Вие казахте, че сме деца, а аз отговорих, че това не се отнася за вас.

— Аз пък ви казах, че не съм обичал друга жена преди вас — отвърна той. — Вие сте моята първа и истинска любов.

— Но вие все пак сте били моряк — възрази му.

— Това не пречи да обичам, защото сте първата ми любов.

— Но имало е жени... други жени... О! — и за свършена изненада на Мартин тя избухна в порой от сълзи. За да я успокои, бяха нужни много нежности и целувки, но през цялото време в главата му се въртеше един ред от Киплинг: „Но само външна бе разликата между госпожата на полковника и Джуди О’Грейди“. Бе съвсем вярно, макар че романите, които четеше, го убеждаваха в обратното. Според тях във висшето общество са приети само благопристойните предложения. Младите хора от простолюдието можеха да си позволят да се докосват, за да се съберат, но за високопоставените особи по върховете подобна любов бе немислима. И все пак романите не казваха истината. Доказателството бе пред него. Нежностите и докосванията, на които откликваха момичетата от работническата класа, имаха същото въздействие и върху момичетата над тях. Те бяха преди всичко създадени от една и съща плът и наистина само външна бе разликата помежду им. Затова можеше да се досети и сам, ако си бе спомнил за Спенсър. Държеше Рут в прегръдките си, приласкаваше я и сам намери успокоение в мисълта, че разликата между госпожата на полковника и Джуди О’Грейди е само външна. Тази мисъл приближи Рут към него, направи я по-достъпна. По плът тя не се различаваше нито от останалите хора, нито от него. Пречки за техния брак нямаше. Имаше едно различие, макар и неосъществено — техните класи. То

може да бъде премахнато. Бе чел, че един роб е достигнал до върховната римска власт. След като е така, и той може да се издигне до Рут. Извън нейната чистота, непорочност, култура и неземна духовна красота, природата ѝ бе толкова човешка, колкото на Лизи Коноли и на другите като нея. Всичко, което бе възможно за тях, бе възможно и за нея. Тя можеше да обича, да мрази и навярно изпадаше в истерика, сигурно бе и ревнива, както показваха заглъхващите в ръцете му хълцания.

— Освен това аз съм по-възрастна от Вас — каза тя изведнъж, като отвори очи и го погледна, — с три години.

— Ха, по опит аз съм четиридесет години по-стар от Вас, която сте истинско дете — бе отговорът.

Всъщност и двамата бяха деца, що се отнася до любовта — наивни и безпомощни да я изразят — точно толкова, колкото и децата, независимо от нейното университетско образование и неговата глава, пълна с философски учения и суровата истина на живота.

Те продължаваха да седят сред отминаващото великолепие на деня и подобно на всички влюбени недоумяваха пред чудото на любовта и на съдбата, която ги бе събрала, като вярваха непоколебимо, че никой не бе обичал никога като тях. Непрекъснато се връщаха към първите си взаимни впечатления и напразно се опитваха да определят съвсем точно какви са били техните чувства и колко голяма е била силата им.

Струпаните на запад облаци погълнаха потъващото слънце и целият кръгозор се обагри в розово. Високо в небето светеше същият цвят. Розовата светлина ги обвиваше и преливаше у тях в мига, когато Рут запя „Довиждане, прекрасен ден“. Тя пееше тихо, полегнала в люлката на ръката му. Той бе уловил нейните длани и всеки от двамата държеше в ръцете си сърцето на другия.

ДВАДЕСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

Когато Рут се завърна у дома, госпожа Морз нямаше нужда от усета на майка, за да разбере по лицето ѝ какво се беше случило. Червенината по бузите ѝ казваше самата истина, а още по-красноречиви бяха нейните широко отворени и блестящи очи, които непогрешимо отразяваха сиянието в душата ѝ.

— Какво има? — попита госпожа Морз, която търсеше благоприятния миг, след като Рут си легна.

— Разбра ли? — запита и Рут с разтреперени устни. Вместо да отговори, майка ѝ я прегърна и погали нежно косата ѝ.

— Той нищо не каза — рязко продума Рут. — Не исках това да се случи и никога не бих му позволила да говори, само че той не го направи.

— Но след като не е говорил, тогава нищо не е могло да се случи, нали?

— Напротив, случи се.

— За бога, какво говориш, дете? — запита обърканата госпожа Морз. — Никак не разбирам какво е станало. Какво се случи?

Рут погледна изненадано майка си.

— Аз мислех, че си разбрала вече. Аз и Мартин се сгодихме.

Госпожа Морз се засмя недоверчиво, но бе разтревожена.

— Не, не каза нищо — обясни Рут. — Просто ме спечели, това е всичко. И аз бях учудена като теб. Не каза нито дума. Само ме прегърна и... и все едно, че, на мое място бе някой друг. Той ме целуна и аз го целунах. Не можех иначе. Просто трябваше да го сторя. Тогава разбрах, че го обичам.

Тя замлъкна и нетърпеливо очакваше майка ѝ да я благослови с целувка, но госпожа Морз студено мълчеше.

— Знам, че се случи нещо ужасно — продължи глухо Рут. — И не зная дали някога ще ми простиш, но всичко бе някак по-силно от мен. До онзи миг не можех да си представя, че го обичам. Ще трябва да кажеш на татко.

— Не е ли по-добре да не казваме на баща ти? Нека да се срещна с Мартин Идън, да поговоря с него и да му обясня. Той ще разбере и ще те освободи.

— Не, не! — извика Рут и се изправи. — Аз не искам да се отказва от мене. Аз го обичам и любовта е така приятна. Аз ще се омъжа за него... ако, разбира се, вие сте съгласни.

— Мила Рут, аз и баща ти имаме други планове за тебе. О, не, не, съвсем не сме искали да ти избираме съпруг, или нещо подобно. Желаем само ти да се омъжиш за човек, който те заслужава, за истински, добър и почитан мъж, когото ти сама ще избереш, след като го обикнеш.

— Но аз вече обичам Мартин — умолително не се съгласяваше Рут.

— Не бихме повлияли в никой случай на твоя избор, но ти си наша дъщеря и не можем да приемем подобен брак. На твоята изисканост и възпитание той може да предложи само грубост и простация. Не ти подхожда с нищо. Не може да ти предложи материална сигурност. Ние не мислим за прекален разкош, но удобствата са нещо друго и нашата дъщеря трябва да се омъжи за човек, който може да ѝ осигури поне удобства, а не за скитник, без грош, който, освен че е бил моряк, каубой, контрабандист и бог знае какво още, в допълнение към всичко е лекомислен и безотговорен.

Рут млъкна, защото всяка дума ѝ се струваше вярна.

— Той прехосва времето си в писане, като се опитва да направи това, което малцина надарени хора с университетско образование постигат понякога. Човек, който мисли за брак, трябва да се готви за него. Но не и той. Както вече казах, а надявам се, че и ти си съгласна с мене, той е безотговорен. Всъщност, как може да не бъде? Такива са всички моряци. Къде е могъл да се научи на пестеливост и умереност? Годиците, прекарани в прехосничество, са го белязали. Разбира се, той не е виновен, но това не може да промени същността му. Помисляла ли си за годиците на разпуснатост, които е преживял. Запитвала ли си се за това, дъще? Ти знаеш какво е бракът.

Рут потръпна и се притисна към майка си.

— Мислила съм — Рут дълго млъкна, като чакаше да обхване попълно своята идея. — Това е нещо ужасно. Мълчително ми е да мисля за него. Казах ти, че моята любов е страшна грешка, но иначе не можах

да постъпя. Представи си ти да не обичаш татко. Същото е с мене. И в него, и в мен има нещо, което ме кара да го обичам, макар че до днес аз не знаех за съществуването му. Никога не съм помисляла, че мога да го обичам, но това е точно така — завърши тя и в гласа ѝ се долавяше тържество.

Говориха дълго, без да стигнат до някакво заключение и решиха засега да не предприемат нищо.

До същото заключение малко по-късно вечерта дойдоха госпожа Морз и нейният съпруг, след като тя откровено му призна, за провала на своите планове.

— Невъзможно бе да стане друго — бе мнението на господин Морз. — Този моряк е бил единственият мъж, с когото е поддържала някаква близост. Рано или късно трябваше да се събуди, и ето — в мига, когато това стана, само морякът бе около нея, няма нищо чудно, че се е влюбила в него, или поне така мисли, което всъщност е почти същото.

Госпожа Морз се задължи да влияе внимателно и не открито върху Рут, наместо да застава срещу нея. За целта имаше предостатъчно време, тъй като Мартин не можеше да се ожени веднага.

— Нека се среща колкото иска с него — бе съветът на господин Морз. — Обзалагам се, че колкото повече го опознава, толкова по-малко ще го обича. Дай ѝ пълна възможност да прави сравнения. Постарай се в къщи да идват млади хора, младежи и момичета, умни и образовани мъже, които вече са постигнали нещо или изграждат своята кариера, достойни млади мъже от нашата среда. Тя ще може да го съпостави с тях и да прецени същността му. А и той е само момче на двайсет и една година. Рут също така е дете. Цялата работа е едно хлапашко влюбване, което и двамата ще надживеят.

Въпросът не бе разрешен. В семейството приеха годежа на Рут и Мартин, но не му дадоха никаква гласност. Всъщност никой в техния дом не мислеше, че това някога ще стане. Прието бе мълчаливо съгласие за един продължителен годеж. От Мартин не поискаха нито да започне работа, нито да престане да пише. Нямаха намерение да го подтикват по пътя към по-доброто. Самият той им съдействуваше и подпомагаше техните враждебни планове, тъй като мисълта за някаква служба му бе безкрайно далечна.

Няколко дни по-късно той каза на Рут:

— Не знам, дали ще ви хареса това, което направих. Реших, че да живея у сестра ми е твърде скъпо и затова ще си обзаведа собствено домакинство. Наех мъничка стая в северен Оукланд, наоколо е спокойно, купих и примус, за да си готвя.

Рут бе извън себе си от радост. Примусът особено ѝ се понрави.

— Така е започнал и господин Бътлър — каза тя. Мартин се намръщи в себе си при споменаването на този достоен господин и продължи:

— Поставих марки на всички мои ръкописи и ги пуснах отново по редакциите. Днес се пренесох и от утре започвам работа.

— Къде? — извика тя изненадано и с радостна усмивка, като с цялото си тяло се притисна и сгуши до него. Защо мълчахте? Какво започвате.

Мартин поклати глава.

— Искях да кажа, че отново започвам да пиша. Лицето ѝ помръкна и Мартин продължи бързо:

— Не бързайте да ме осъждате. Този път не започвам играта с хвърчащи идеи. Това е хладна, суха и лишена от фантазия работа. Във всеки случай е по-добра от моряшката професия и благодарение на нея ще печеля повече пари от който и да е работник без специалност в Оукланд. Слушайте, почивката, която си разреших, ми отвори очите. През това време тялото ми си почиваше, аз не пишех, или поне няхах намерение да публикувам. Само мислех и ви обичах. Тук-там прочетох по нещо, но то бе част от мислите ми и четях предимно списания. Мислех за себе си, за света, за мястото ми в него и за изгледите да достигна нещо, което ви подхожда. Освен това прочетох „Философия на стила“ от Спенсър и открих много неща за себе си и по-точно за моето писане, така разбрах много повече и за материалите, които се публикуват в списанията всеки месец. А изводът от моите мисли, четене и от любовта ми е, че реших да стана литературен занаятчия. Ще оставя настрана истинските произведения, и ще се заломя със занаятчийска работа, с всичко останало, което изглежда се търси толкова много — разни шеги, статийки, хумористични и други стихчета. Ще включа представителствата за едновременно публикации и за кратки разкази, а също така и неделните приложения. Ще продължа така, ще им поднасям онова, което търсят, и пак ще изкарвам

една добра заплата. Има хора, които от подобна свободна практика печелят по четиристотин-петстотин долара в месеца. Не мисля да ставам като тях, но ще мога да изкарвам достатъчно пари и да имам много свободно време, което не може да ми осигури нито една служба. Така ще мога да се подготвям за истинска работа. Ще изучавам сериозните литературни произведения и ще се опитвам да пиша, за да мога един ден да създам такива творби. Ето, самият аз съм смаян от пътя, който изминах. Когато се опитах да пиша за първи път, аз не знаех нищо, освен няколко нищожни случки, които нито разбирах, нито можех да преценя. Но аз не можех да мисля, наистина не можех. Липсваха ми дори и думи за това. Пред себе си имах само редица безсмислени картини. Но едновременно с новите понятия и знанията, които получавах, аз започнах да виждам в моя дотогавашен опит не само обикновени картини. Тъй като те не бяха изчезнали, аз се научих да ги тълкувам. Именно тогава започнах да създавам хубави неща като „Приключение“, „Радост“, „Гърнето“, „Веселата улица“, „Любовен цикъл“ и „Морска лирика“. Аз ще напиша още много като тях и дори по-хубави, но засега ще се занимавам с това само в свободното си време. Вече стъпих здраво на земята. Отначало, занаятчийска работа и пари, а по-късно — и сериозни произведения. Вижте, снощи например написах пет-шест шеги за сатиричните седмичници, а малко преди да си легна, ми хрумна да опитам с хумористични триолети, и за по-малко от час имах вече четири. Всеки струва поне по долар, което означава четири долара за няколко мисли преди лягане. Разбира се, че това е скучна и нищожна работа, лишена от стойност, и все пак не е по-безсмислена и отегчителна от труда на счетоводителя, който получава шейсет долара, или на човека, изписващ до края на живота си безкрайни колони от цифри без смисъл. Освен това тази работа не прекъсва връзката ми с литературата и ми оставя време да опитвам със сериозни произведения. Рут запита:

— Но какъв е смисълът от тези сериозни произведения, след като не можете да ги продадете?

— Разбира се, че мога... — започна Мартин, но тя го прекъсна:

— Нали не сте продали нищо от заглавията, за които споменахте, че са добри. Не можете да се ожените с истински произведения, за които няма пазар.

— Тогава ще се оженим с триолети, които ще се продават — смело обяви той, като я прегърна и притегли към себе си, но срещна една съвсем неотзивчива Рут.

— Ето, слушайте — каза той с престорена веселост. — Това не е изкуство, но е един долар.

*У нас дойде един
да пита за пари,
но този господин
не проумя дори,
че в къщи аз си бях
и върна се у тях,
така и не откри,
че аз го изиграх.*

Веселият тон, с който започна невзрачните стихове, бе заменен накрая със съвсем унило изражение. Рут изобщо не се усмихна. Тя го гледаше сериозно и загрижено.

— Може и да струва долар — каза тя, — но това е доларът на шута, възнаграждението на клоуна. Мартин, нима не виждате, че подобна печалба е унизителна. Аз искам човекът, когото обичам и уважавам, да бъде нещо повече от съчинител на шеги и хумористични стихчета.

— Вие искате той да бъде като господин Бътлър, например — подсети я Мартин.

— Зная, че не обичате господин Бътлър — започна Рут, но той я прекъсна.

— Нищо подобно. Жалко само за неговото лошо храносмилане. Не виждам, обаче, защо да не пиша шеги и хумористични стихове, след като това може да ме спаси със същия успех, както преписването на пишеща машина или воденето на купища търговски книги — нали целта е една и съща. Според вас аз трябва да започна със счетоводните книги, за да стана известен адвокат или търговец. Аз пък мисля, че е по-добре да се заломя със занаятчийска работа и да стана добър писател.

— Има някаква разлика — настоя тя.

— Каква е?

— Ето, вашите добри произведения, или поне онези, които считате за добри, не се продават. Знаете, че въпреки опитите ви, редакторите не ги приемат.

— Дайте ми време, скъпа — умоляваше той. — Занаятчийската работа е само средство и аз не гледам сериозно на нея. Дайте ми две години. За това време аз ще успея да принудя редакторите да купуват с радост моите произведения. Вярвам в себе си и зная, какво говоря, познавам вече и себе си, и литературата, виждам и боклука, който творят множество незначителни хора, и зная, че след две години вече ще съм излязъл на пътя към успеха. Що се отнася до напредък в търговията, аз никога не бих успял — просто тя не е за мене. Отблъсква ме като нещо безинтересно и глупаво, изпълнено с корист и измама. Струва ми се, че причината е в мен. Никога не бих могъл да бъда нещо повече от обикновен служител, мислите ли, че можем да бъдем щастливи е нищожната заплата на един чиновник. Аз искам да ви дам всичко най-хубаво в света, и само още по-хубавото ще ме кара да чувствавам, че не съм ви дал всичко. И аз ще постигна всичките си желания. Господин Бътлър ще изглежда невзрачен, ако сравните доходите му с това, което печели един наложил се автор. Книга, която се търси на пазара, носи средно между петдесет и сто хиляди долара, някога повече, друг път по-малко, но по правило е в тези граници.

Рут не каза нищо, но разочарованието ѝ бе очевидно.

— Какво мислите? — запита той.

— Надявах се и имах други проекти. Мислех, и все още го мисля, че за вас би било най-добре да учите стенография. Тъй като можете да пишете на машина, ще постъпите в кантората на баща ми. Паметта ви е добра и съм уверена, че ще успеете като адвокат.

ДВАДЕСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

Рут почти не вярваше в литературните способности на Мартин, но това не намаляваше достойнствата ѝ в неговите очи. В доскорошния живителен отдых той посвети много време на самоанализ и опозна по-добре себе си. Разбра, че предпочита красотата пред славата, но я желае заради Рут и това негово желание бе силно. Ето защо искаше да се прочуе в света и да си „пробие път“, според неговия израз така, че жената, която обичаше, да може да повярва в достойнствата му и да се гордее с него.

Самият той бе лудо влюбен в красотата и тя му бе достатъчна награда да ѝ служи. От красотата обичаше повече само Рут. Той вярваше, че в света няма нищо по-велико от любовта. Нали тя стана причина за решителната промяна в него и го превърна от недодялан моряк в човек, който се стреми към знанието, в артист? Ето защо той поставяше любовта пред познанието и пред изкуството. Вече бе разбрал, че превъзхожда умствено не само Рут, но и нейните братя, и баща ѝ. Независимо от преимуществата на академичното образование и степента бакалавър на изкуствата, тя никога не можеше да достигне онази дълбочина на проникване в света, живота и същите тези изкуства, които му даваха интелектуалният превес и приблизително едната година, посветена на самообразование и усъвършенстване.

Разбра го, но то не повлия нито на неговата, нито на нейната любов. Тя бе високо и възвишено чувство и един благороден влюбен не можеше да я опетни с критика. Любовта бе нещо съвсем различно от възгледите на Рут за изкуството, за морала, за Френската революция или за равните изборителни права. Нали тези възгледи са продукт на мисловна дейност, докато любовта няма нищо общо с разума и е надсъзнателна. Той не можеше да подцени любовта. Прекланяше се пред божеството любов. То стоеше по върховете, далече от равнината на разума. Любовта бе висша проява на живота, неговият най-висок връх и идваше рядко. Любимите му философски учения му бяха разкрили биологичната същност на любовта, но именно висшата

степен на научното мислене му разкри тайната, че човешкият организъм изпълнява върховното си призвание посредством нея, че към любовта не се пристъпва с въпроси, а се приема като най-голямата награда от живота. Ето защо за него влюбеният бе благословено същество и той бе упоен от мисълта за „Безумния любовник“, който се е издигнал над земните неща, над богатството, разума, хорското мнение и успеха, над самия живот, и е „готов да умре за целувка божествена“.

Мартин бе вече мислил за тези неща, но някои от тях разбра по-късно. Сега той работеше без отдых и прекъсваше само, за да се види с Рут. Ежедневието му бе сурово. Плащаше на месец по два долара и половина за малката стая, която бе наел от португалката Мария Силва. Неговата хазайка бе вдовица и кавгаджийка с рязък характер, работеше без отдых, за да върже двата края и да отгледа многочисленото си потомство, от време на време удавяше мъката и умората си в няколко литра рядко кисело вино, което купуваше за петдесет цента от кръчмата-бакалница на ъгъла. Отначало Мартин не можеше да понася нито нея, нито противния ѝ език, но постепенно се изпълваше с уважение към упоритата ѝ борба с живота. Малката къща имаше четири стаи, от които Мартин нае едната. Другата бе всекидневна, за гости, и тя щеше да бъде весела с шарения си килим, ако в нея нямаше некролог и траурна снимка на едно от многото починали деца на домакинята. Пердетата на тази стая бяха винаги спуснати и босоногата команда на Силва нямаше право да влиза в святото място с изключение на тържествени случаи. Всички се хранеха в кухнята, където тя не само готвеше, но и переше, колосваше и гладеше всеки ден, освен в неделя, тъй като приходите ѝ идваха главно от грижите за дрехите на нейните по-заможни съседи. Спалнята бе толкова голяма, колкото и стаята на Мартин, и в нея се струпваха домакинята със седемте си малки деца. Той все не успяваше да проумее как спят тези хора, тънката преграда не му пречеше да чува всяка вечер подробностите по лягането, ревовете и кавгите, тихите разговори, а малко по-късно долавяше сънливо писукане, сякаш там заспиваха птичета. Друг източник на доходи за Мария бяха двете крави, които доеше сутрин и вечер. Тези крави живеяха незаконно от тревата по свободните парцели и от двете страни на улицата, затова ги придружаваха винаги един или

двама от дрипавите синове на домакинята, чиято задача бе да внимават за пазачите.

В своята малка стая Мартин живееше, спеше, учеше, пишеше и се грижеше за домакинството си. Пред единствения прозорец, който гледаше към неголемия преден навес, бе кухненската маса. На нея той пишеше, там бяха и книгите, и пишещата машина. Креватът до задната стена заемаше две трети от стаята. От едната страна на масата се намираше безвкусно изработен скрин, произведен по-скоро за печалба, отколкото да служи за нещо, чийто фурнир продължаваше да се отлепва. Скринът бе в единия ъгъл, а в другия се помещаваше кухнята, състояща се от сандък от сухи храни, върху който бе примусът. В сандъка имаше чинии и прибори за готвене. Продуктите бяха наредени върху лавица на стената, а кофата с вода бе на пода. Мартин трябваше да носи водата от кухнята, тъй като в стаята нямаше чешма, фурнирът на скрина се отлепваше особено сполучливо в дните, когато готвенето бе придружено с много изпарения. Велосипедът висеше над леглото, вдигнат с макара към тавана. Отначало го оставяше в мазето, но племето на Силва го разубеди, след като отпусна лагерните втулки и спуска гумите. После опита с малкия преден навес, но една нощ проливен дъжд от югоизток го накваси. Накрая приюти велосипеда до самия таван в стаята.

Дрехите му и онези книги, за които нямаше място на масата или под нея, бяха поставени в малък шкаф. Бе свикнал да прави записки, когато четеше. Скоро те станаха толкова много, че за да остане и за него място в претъпканото жилище, трябваше да ги прехвърля върху няколко въжета за пране, които опъна от единия до другия край. Въпреки това стаичката бе толкова отрупана, че движението стана много трудно. Трябваше да затвори шкафа, за да може да отвори вратата на стаята. Не можеше да направи нито една крачка по права линия. Макар че се придвижваше с отклонения, нито веднъж не успя да стигне от вратата до горния край на леглото, без да се сблъска с нещо в тъмното. След като успееше да премине покрай двете противостоящи врати, трябваше да се отклони рязко надясно, за да обиколи кухнята. След това със завъртане вляво избягваше долния край на леглото, все пак завъртането трябваше да бъде пресметнато, за да не се сблъска с ъгъла на масата. След като се завъртеше достатъчно, трябваше отново да се обърне рязко, за да попадне най-сетне в нещо

като канал, чиито брегове бяха леглото и масата. Но достатъчно бе да постави стола на обичайното му място пред масата, за да превърне канала в неплавателен. Когато столът не бе нужен, обикновено почиваше върху леглото, макар че понякога Мартин сядаше на него и четеше, докато се свари яденето или се стопли водата. Постепенно, дори свикна да нахвърля един-два пасажа, докато пържолата стане готова. Ъгълът, където бе разположена кухнята, беше толкова тесен, че макар и седнал, той успяваше да достигне всичко необходимо. Всъщност беше му по-удобно да готви седнал, когато бе изправен, пречеше сам на себе си.

Великолепният му стомах бе привикнал към всякаква храна, но той знаеше как да готви различни ястия, които бяха евтини и хранителни. Най-често ядеше грахова супа, картофи и едър, кафяв фасул, сготвен по мексикански. Поне веднаж на ден на трапезата му имаше ориз, приготвен така, както никога не би могла да го приготви и най-добрата американска домакиня. Сухите плодове бяха по-евтини от пресните и той винаги имаше в запас от тях, вареше ги така, че заместваха маслото върху хляба му. Рядко си позволяваше месо или супа от кокали. Два пъти на ден пиеше кафе без каймак, и мляко, а вечер — чай, и едното, и другото беше отлично приготвено.

Трябваше да харчи разумно парите си. По време на почивката изразходва почти цялата сума, спечелена в пералнята, а да се надява на първите постъпления от своята занаятчийска работа, бе още доста рано. Освен при Рут, отиваше от време на време и при сестра си Гертруда и това бе всичко. Живееше уединено, но всеки ден успяваше да свърши толкова работа, колкото другите хора не можеха да извършат и за три дни. Спеше по пет часа и само човек с неговото желязно здраве можеше да издържи всекидневните деветнайсет часа упорит труд. Не губеше нито миг. По огледалото бе закачил листчета с определения или произношение на трудни думи, които заучаваше, докато се обличаше, бръснеше или решеше. По стената над примуса имаше други листчета с думи, които учеше, докато приготвяше храната си или миеше чиниите. Непрекъснато заменяше старите листчета с нови. Всяка срещната за първи път или малко позната дума се отбелязваше и когато се събираха достатъчно, той ги преписваше на машината и ги закачаше на стената или по огледалото. Носеше

листчета и в джобовете, тях преглеждаше в трамвая или докато чакаше ред в месарницата и бакалницата.

Продължи по-нататък с този метод на работа. Когато четеше произведенията на писатели, които са успели, той отбелязваше постигнатите резултати и търсеше използваните средства — начин и особености на стила и изложението, гледища, сравнения и други. Тях също така записваше и по-късно заучаваше. Мартин не подражаваше. Той искаше да разбере основното. Правеше списъци на ярки и сполучливи изрази, подбрани от различни автори и събра толкова много, че успи да схване главното в техния маниер на работа. Това му помогна да изработи собствени свежи и оригинални изразни средства и да прецени техните качества.

По същия път направи и списъци със силни изрази, взети от ежедневието, чийто живец разяжда като киселина и гори като пламък, или блестят, наситени с чувства, сочни посред сухата пустиня на всекидневния език. Той винаги търсеше да намери основния принцип. Искаше да разбере структурата на нещата, за да може сам да ги прави. Не се задоволяваше само с външната проява на красотата. Той я изследваше в своята малка лаборатория, която му служеше и за спалня, миризмата от яденето се заместваше с врявата на племето на Силва, но Мартин изучаваше строежа на красотата и се приближаваше към времето, когато сам щеше да твори прекрасното.

Бе устроен така, че можеше да работи само с разбиране. Непозната му бе работата в мрака, без да знае какво създава, като разчита само на случая и на своя талант и вяра, че ще успее. Случайните резултати не го интересуваха. Той искаше да знае как и защо. Към творчеството се отнасяше с пълно съзнание, преди да започне разказ или стихотворение, той го извикваше в мисълта си, обмисляше неговото начало и край, а така също и изразните средства, които щеше да използва. В противен случай резултатът бе изключен. От друга страна оценяваше случайните ефекти, създавани от думите и изразите, които идваха неусетно и леко и не само издържаха всички изпитания, но оказваха неочаквано въздействие. Той се удивляваше и прекланяше пред тях, тъй като знаеше, че те идват извън съзнателния творчески процес у човека. Но колкото и дълбоко да проникваше в същността на красотата, долавяйки нейните основни закони, той винаги знаеше, че дълбоко в нея има една непознаваема тайна, до

която не се е докоснал не само той, но и никой човек преди него. Той бе разбрал много добре от Спенсър, че човек никога не може да, достигне крайната същност на нещата, че тайната на прекрасното е велика като тайната на живота — дори повече, защото нишките на красотата и на живота се преплитат и самият той е нищожна частица от същата непостижима материя, изплетена от слънчев блясък, звезден прах и някакво чудо.

Изпълнен с тези мисли, Мартин написа есе със заглавие „Звезден прах“, с което се надсмиваше на известните критици, а не на принципите на критицизма. Това бе блестящо и дълбоко философско произведение, украсено с великолепен хумор. Разбира се, списанията, на които го изпрати, го върнаха веднага. Мартин, освободил съзнанието си от него, продължи спокойно по своя път. Бе си създал метод на работа, благодарение на който предварително обмисляше от всички страни и развиваше даден сюжет, след което го изливаше върху пишещата машина. Не го тревожеше, фактът, че не отпечатваха произведенията му. Самото писане бе заключителният акт на един мисловен процес, в който се събираха разпръснатите нишки на мисълта и всички данни, струпани в мозъка му. Да напише едно произведение за него означаваше да освободи със съзнателно усилие мисълта си за нови въпроси и впечатления. Нещо подобно на навика на някои хора, които от време на време нарушават с многословие своето дълго мълчание, освобождавайки се до последната си дума от истински или въображаеми страдания.

ДВАДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Седмиците минаваха. Парите на Мартин се свършиха, а чековете от издателите, както и досега, не идваха. Всички по-големи ръкописи се върнаха обратно и той ги изпрати отново. И занаятчийските произведения не му донесоха успех. В малката му кухня вече нямаше разнообразна храна. Остана само преполовена торбичка ориз и един-два килограма кайсии, така че в продължение на пет дни редовното му меню се състоеше от по три порции ориз и кайсии. После премина на кредит, докато един ден бакалинът-португалец, комуто досега плащаше в брой, го извика, след като дългът му достигна огромната сума три долара и осемдесет и пет цента, и му каза, че прекратява кредита.

— Защото — обясни той, — вие няма работа, мене губи пара.

Мартин не можеше да каже нищо, а и не бе в състояние да обясни, защото даването на кредит на един млад и здрав човек от работническата класа, който е толкова мързелив, че не иска да работи, бе в противоречие с основните принципи в търговията.

— Вие хванал работа, аз дава яде — увери го бакалинът. — Няма работа, няма яде. Такъв работата.

И за да докаже, че няма предубеждения, а всичко е въпрос на търговска прозорливост, бакалинът добави:

— Идва пие къщи. Пак добри приятел.

С познатото добродушие Мартин пи за здравето на къщата и си легна, без да вечеря.

Собственикът на магазина за плодове и зеленчуци, откъдето Мартин купуваше, бе американец и неговите търговски принципи не бяха толкова строги, така че продължи кредита му до пет долара. Хлебарят спря на два долара, а месарят — на четири. Мартин събра всичките си дългове и се оказа, че светът му е отпуснал общ кредит четиринайсет долара и осемдесет и пет цента. Бе изтекъл и срокът на заплатения наем за пишещата машина, но поне за нея можеше да

разчита на двумесечен кредит, което правеше осем долара. С това всички възможни кредити щяха да бъдат изчерпани.

Последната му покупка от магазина за плодове и зеленчуци бе едно чувалче картофи и в продължение на една седмица ядеше само картофи по три пъти на ден. Откъслечните вечери у Рут му помагаша да запази силата на тялото си, макар че се измъчваше неимоверно, когато трябваше да отказва допълнително сервиране — апетитът му винаги беше прекомерно възбуден от многото ястия, разстлани пред него. Въпреки че му бе неудобно, от време на време отиваше у сестра си, когато знаеше, че сядат да се хранят, и ядеше повече, отколкото можеше да си позволи на масата у семейство Морз.

Мартин работеше със същата упоритост, с която раздавачът му връщаше неприетите ръкописи. Нямаше повече пари за марки и купът от ръкописи под масата растеше. Дойде денят, когато не бе ял от четиридесет часа. Не можеше да се надява на вечеря у Рут, тъй като тя бе заминала на гости в Сан Рафаел за две седмици, а се срамуваше да отиде у сестра си. На всичко отгоре след обяд раздавачът му донесе пет неприети ръкописа. Тогава Мартин занесе палтото си в Оукланд и се върна без него, но джоба му дрънкаха пет долара. Плати по един долар на четиримата търговци и изпържи в кухнята си месо с лук, направи кафе и свари компот. След като се нахрани, той седна на масата и преди полунощ завърши есе, което озаглави „Величието на лихварството“. Преписа го на машината и го запрати под масата, защото от петте долара пари за марки не бяха останали.

След някое време заложи часовника си, а малко подир това същото се случи с велосипеда. Част от парите за храна употреби за марки и изпрати всички ръкописи. Със занаятчийската работа претърпя пълен провал. Никой не купуваше произведенията му. Той ги сравняваше с нещата във вестниците, в седмичните издания и евтините списания и преценяваше, че неговите са по-хубави, много по-хубави. И все пак никой не ги купуваше. Тогава разбра, че повечето от вестниците използват до голяма степен онова, което е познато като „готов“ материал. Намери адреса на дружеството, което осигурява подобни неща и прати там някои свои работи, но ги получи обратно. Придружителната бланка го уведоми, че дружеството разполага с достатъчно сътрудници.

В едно голямо периодично списание за младежта откри цели колони със забавни случки и хумор. Това бе възможност. Нещата, които изпрати, бяха върнати, опита още много пъти, но без никакъв успех. По-късно, когато подобни неща изобщо не го интересуваха, разбра, че заместниците и помощниците на редакторите публикуват свои работи, за да увеличат заплатите си. Сатиричните седмичници връщаха неговите шеги и хумористични стихове, същото бе и с полеките поетични произведения, които изпращаше на големите списания. Опитва с малки разкази във вестниците. Знаеше, че може да напише по-добри от тези, които се публикуваха. Когато откри адресите на две представителства за едновременно публикуване във вестниците, той ги затрупа с малки разкази. Написа двайсетина и след като не успя да намери място за нито един от тях, се отказа. От време на време се зачиташе в ежедневните и седмични издания, които гъмжаха от малки разкази, и беше убеден, че нито един не можеше да се сравни с неговите. В отчаянието си дойде до заключението, че не може изобщо да преценява, че е омагьосан от собствените си произведения и се заблуждава в своите възможности.

Бездушната редакторска машина продължаваше равния си ход. Той прилагаше марки към ръкописа, пускаше го в пощенската кутия и след три седмици или месец раздавачът изкачваше стъпалата и му го предаваше обратно. Очевидно от другата страна нямаше живи и отзивчиви редактори, а някакъв остроумен механизъм от зъбни колела, шайби и места за смазване, който се управлява от автомати. Отчаянието му стигна дотам, че започна да се съмнява, дали редакторите изобщо съществуват. Никога не бе долавял и най-малкия признак, че са истински хора, тъй като отхвърляните непрекъснато ръкописи го караха да вярва във възможността те да са приказни същества, измислени от стоящите зад тях куриери, словослагатели и печатари.

Мартин беше щастлив само в часовете прекарани с Рут. Но дори и през тези редки часове непрекъснато го разяждаше мъчително безпокойство, чиято сила надхвърляше тревогата от дните, когато не знаеше, че тя го обича. И днес възможността да бъде завинаги с него бе толкова отдалечена, колкото и тогава. Бе поискал две години, времето минаваше, а той не можеше да постигне нищо. Не го напускаше мисълта, че тя не одобрява неговите занимания. Наистина

тя не изразяваше пряко недоволството си, но той го чувствуваше така, сякаш вече го бе сторила. Не се сърдеше, а само не одобряваше, макар че на нейно място много жени не биха се задоволили само с разочарование. Причината за нейното недоволство, бе, че този човек не се оставяше да бъде оформен така, както тя желаше. В началото ѝ се стори достатъчно податлив, но упоритостта му да бъде превърнат в подобие на нейния баща или на господин Бътлър растеше непрекъснато.

Тя не успяваше да долови и дори тълкуваше неправилно силните и неповторими черти в характера му. Този младеж, който така лесно можеше да се приспособява към многообразието в човешкия живот, показваше според нея твърдоглавие и упоритост, само защото тя не успяваше да го пригоди към единствено познатата ѝ среда. Полетът на мисълта му бе непостижим за нея и тя го смяташе за изпълнен със заблуди, когато тази мисъл минаваше отвъд границата на нейните възможности. Това бе непознато за нея. Тя можеше винаги да разбере баща си, майка си, своите братя и Олни и вярваше, че само Мартин е виновен, че не успява да достигне мислите му. Повтаряше се старата трагедия на ограничения човек, който се стреми да направлява необятното.

Един ден разговаряха за Прапс и Вандеруотър. Той каза:

— Вие се прекланяте пред олтара на вече доказаното. Съгласен съм, че що се отнася до известни личности, чиито мисли се цитират, те са двамата най-често споменавани литературни критици в Съединените щати. За всеки учител от страната Вандеруотър е върхът на американската критика. Аз прочетох произведенията му и те ми се сториха най-добрия образец на подбрана безсъдържателност. Приспиваща скука. И Прапс е същият. Неговите „Мъхове“ например са добре написани. Не липсва нито една запетайка, но тонът му е ужасно високомерен. Той е най-високо платеният критик в Съединените щати, макар че — да ми прости бог — не е никакъв критик. В Англия разбират повече от критика. Важното е, че двамата добре напипват общоприетия тон и, макар и самодоволни, мислите им са нравствени и красиви. Техните прегледи ми напомнят английски неделен ден с оратори. Те са само популярни изразители на общоприетото. Поддържат вашите професори по английски език, а те не им остават длъжници. В главите им не се е породила нито една оригинална мисъл.

Знаят само установеното и фактически са нещо отдавна известно. Утвърдилите се вече идеи се отпечатват в ленивите им мозъци така, както биреният етикет прилепва към бутилката. Изглежда, че работата им се заключава в това да избиват от главата на университетската младеж и най-слабия проблясък на самостоятелно мислене и да полагат там печата на отдавна доказаното.

— Мисля, че като се съгласявам с вече установеното, аз съм по-близо до истината, отколкото вие, който напомняте иконоборец от тихоокеанските острови — каза Рут.

— В действителност мисионерите разрушават идолите — засмя се той. — За съжаление всички мисионери са между езичниците и тук не е останал нито един, който може да преобърне тези стари идоли — господин Вандеруотър и господин Прапс.

— А така също и университетските професори, нали? — добави тя.

Мартин решително поклати глава:

— Не. Професорите по точните науки са необходими. Но ще бъде хубаво, ако някой изпочупи главите на девет десети от професорите по английски език и литература, на тези малки папагалчета с микроскопични мозъци.

Думите му бяха жестока присъда над професорите, но Рут ги прие като богохулство. Тя не можеше да не направи сравнение между професорите — изтънчени, образовани, облечени с елегантни дрехи, чиито добре овладени гласове говорят за култура и подходящо възпитание — и този почти неописуем млад човек, когото обичаше по неизвестно какъв път, с неговите сякаш взети на заем дрехи, с огромните мускули, говорещи за влудяващ труд, който не можеше да приказва спокойно, а си служеше с ругатни и не познаваше хладното самообладание. Те получаваха добри заплати, а той нямаше нито грош и въпреки нежеланието си трябваше да признае, че онези хора бяха джентълмени, а Мартин не приличаше на тях.

Тя не претегляше неговите думи и не вникваше в доводите му. Сравнявайки външните белези, макар и всъщност несъзнателно, бе стигнала до заключението, че неговата теза е погрешна. Професорите имаха право в своите преценки — доказателство бе техният успех. А Мартин не успяваше да продаде произведенията си и следователно възгледите му за литературата бяха погрешни. Съгласно собствените

му думи те „се бяха подредили“, а той не можеше. Впрочем как можеше да се съгласи с него, който до неотдавна стоеше зачервен и несръчен в същата тази стая и кимаше на хората, на които бе представен, оглеждаше се уплашено да не закачи някоя дреболия с размаханите си ръце, питаше отдавна ли е починал Суинбърн, а накрая се похвали, че е чел „Екселсиор“ и „Псалом на живота“.

Без да съзнава, Рут потвърждаваше, че се прекланя пред установеното. Мартин разбираше нейния начин на мислене, но не подалече от това. Той не я обичаше заради мнението ѝ за Прапс, Вандеруотър и професорите по английска литература, не обръщаше никакво внимание на своята непрестанно растяща убеденост, че у него има области и сфери на знанието, където тя не само не би могла да проникне, но за чието съществуване дори не подозираше.

Възгледите му за музиката ѝ се струваха безсмислени, а по отношение на операта не само безсмислени, а умишлено изопачени.

— Хареса ли ви? — попита тя една вечер, когато се прибираха от операта.

За да могат да отидат на това представление, Мартин трябваше да ограничава строго разходите си за храна в течение на един месец. Запита го едва след като напразно бе чакала той да заговори за постановката, която я развълнува силно с музиката и изпълненията на артистите.

— Хареса ми увертюрата — бе отговорът. — Великолепна е.

— Да, но самата опера?

— Операта също бе чудесна. Искам да кажа оркестърът, който щеше да ми се понрави още повече, ако онези палячовци бяха по-спокойни или слезеха от сцената.

Рут бе изумена.

— Нали не мислите за Тетралани или Барило? — запита тя.

— За всички... Цялата пасмина.

— Но те са големи артисти — негодуваше Рут.

— Само развалят музиката с техните кривения и преструвки.

— Нима не ви хареса гласа на Барило? — запита Рут. — Казват, че е пръв след Карузо.

— Разбира се, хареса ми. А гласът на Тетралани е прекрасен, поне аз мисля така.

— Но, тогава... — запъна се Рут. — Нищо не разбирам. Харесвате гласовете, а казвате, че разваляли музиката.

— Точно така. Бих дал много да ги чуя на концерт, а още повече — да не ги слушам, когато свири оркестърът. Сигурно съм безнадежден реалист, но големите певци не са добри актьори. Да слушам как Барило изпълнява с ангелски глас любовна ария, съпроводена от пламъка и багрите на великолепно музика, и му отговаря неземният глас на Тетралани — това е наистина блаженство. Не само го признавам, но го твърдя. Щом ги погледна, обаче, всичко изчезва. Ето ги — почти двуметровата Тетралани с нейните мощни крака и близо сто килограма, и мазният Барило, височък едва метър и половина, тантуресто джудже с гръден кош на ковач, и двамата позират, притискат гърди и размахват ръце също като онези в лудницата. А аз трябва да приема всичко това като правдиво изображение на любовна сцена между красива и нежна принцеса и хубав и романтичен млад принц. Представете ли си? За мен това е невъзможно. То е глупаво, смешно и неестествено. Точно така. Няма нищо вярно в него. Не се опитвайте да ме убеждавате, че е възможно нормални хора да изразяват любовта си по подобен начин. Нали ако аз ви се обясня така, ще ме загреете по врата.

— Но вие не разбирате — възрази Рут. — Всяка форма на изкуството има определени възможности за изява. Тя бързаше да си припомни една университетска лекция за условността в изкуството. В живописата платното има две измерения, но умението на художника ви дава илюзия за триизмерност. Писателят също трябва да бъде всевластен. Нали приемате за напълно естествено, че авторът ви разказва за скритите мисли на своята героиня, макар тя да не е дала никому възможност да ги разбере. Същото е и на сцената, и в скулптурата, и в операта, и във всяка друга форма на изкуството. Определени противоречия трябва да се приемат.

— Да, разбирам това. Всички видове изкуства имат свои условности — отговори Мартин. Рут бе изненадана, че той използва същото понятие. Сякаш бе учил в университета, а не бе прочитал тук-там и без всякакъв ред по нещо из библиотеките.

Той продължи:

— Но дори и условностите трябва да бъдат правдоподобни. Ние приемаме за гора дърветата, нарисувани върху обикновен картон. Това

е достатъчно правдива условност. Но мислите ли, че някой ще приеме за гора изображението на море. Невъзможно е. Това би било насилие върху възможностите ни за възприятие. И вие не можете, или по-скоро не трябва да възприемате като убедително изображение на любовта мъчителното кривене и фалшивите страдания на ония двамата побъркани на сцената.

— Но нима вие се поставяте по-високо и от музикалните критици? — протестира Рут.

— В никакъв случай — отговори той. — Само поддържам правото си на лично мнение. Току-що обясних какво мисля, за да разберете мнението ми, че тромавите подскоци на госпожа Тетралани развалят удоволствието от оркестъра. Музикалните критици от цял свят може би са прави, но аз не мога да подчиня собственото си мнение на общия вкус. Не ми ли харесва нещо, то действително не ми харесва, и толкоз. И никаква сила не е в състояние да ме накара да подражавам на другите и да се преструвам, че нещо ми харесва, само защото те го одобряват или оставят подобно впечатление. Не мога да се съобразявам с общоприетата мода във вкусовете.

— Но за да се разбере музиката, е необходима предварителна подготовка — настояваше Рут. — Вие сам знаете, че това се отнася още повече до операта. Може би...

— Аз нямам тази подготовка? — прекъсна я той.

Рут кимна.

— Съвсем вярно — съгласи се Мартин. — И съм щастлив, че операта не е успяла да ме завладее, когато бях млад. В противен случай сигурно щях да проливам сълзи на съчувствие над кривенето на онази незаменима двойка, което сигурно щеше да допълва и за мен красотата на техните гласове и акомпанимента на оркестъра. Имате право. Изглежда е въпрос на подготовка, а аз вече не съм толкова млад. Интересува ме само реалното. Илюзията, която не убеждава, е очевидна лъжа. Такава лъжа е и голямата опера, в която мъничикият полужив Барило сграбчва в обятията си мощната, почти припаднала Тетралани и ѝ казва колко страстно я обича.

Рут отново прецени възгледите му, като ги сравни с външната проява на нещата, съвсем в тон с нейната увереност в твърдо установеното. Как си позволяваше този човек да смята, че той е прав, а всички културни хора в света грешат? Думите и мислите му не ѝ

правеха никакво впечатление. Тя бе твърдо убедена в установените неща и не проявяваше никаква търпимост към нови идеи. Бе свикнала твърде много с музиката и обичаше операта още от дете, подобно на всички хора от нейната среда. С какво право тогава Мартин Идън, който съвсем наскоро бе оставил рагтайма и песните на собствената си класа, се осмелява да дава присъди върху световната музика. Тя му се сърдеше и докато вървеше до него, имаше неясно чувство, че е оскърбена. Най-доброто, което великодушно можеше да помисли за неговите възгледи, е, че те бяха прищявка или никаква своенравна и неуместна шега. Но когато стигнаха до техния дом и той нежно я прегърна и я целуна като ѝ пожелаваше лека нощ, Рут забрави за всичко в стремителния поток на своята любов към него. След това дълго не можеше да заспи и недоумяваше за кой ли път как бе станало възможно да обикне толкова странен човек и да го обича въпреки несъгласието на своите близки?

На следния ден Мартин Идън остави настрана своята занаятчийска работа и при пълна концентрация на силите завърши есе, което озаглави „Философия на илюзията“. Постави му марка и го изпрати на път, но през последвалите месеци ръкописът се връща и заминава още много пъти.

ДВАДЕСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

Мария Силва беше бедна и познаваше всички лица на бедността. За Рут, обаче, тази дума означаваше само липса на удобство. Тя изчерпваше представите ѝ за бедността. Знаеше, че Мартин е също беден и когато мислеше за него си представяше юношеските години на Абрахам Линкълн, на господин Бътлър и на други хора, стигнали до успеха. Макар и да се досещаше, че бедността съвсем не е приятна, Рут поддържаше успокоителната мисъл, типична за хората от средната класа, че тя има и благотворно действие, тъй като подтиква по пътя към успеха всички хора, които не са се обезличили напълно или не са безнадеждно съсипани от непосилен труд. В този смисъл тя не се обезпокои като научи, че Мартин е заложил часовника и палтото си. Дори погледна на факта откъм добрата му страна като вярваше, че рано или късно Мартин ще се види принуден да изостави писателската работа.

Рут никога не съзря глад в очите на Мартин, въпреки че лицето му отслабна и бузите му леко хлътнаха. Бе дори доволна от промяната. Струваше и се, че тя го облагородява, тъй като с отслабването на тялото изчезваше и част от онази почти животинска сила, която я плашеше и привличаше едновременно. Понякога забелязваше в очите му непознат блясък, възхищаваше му се, защото така приличаше на поет и учен. Но Мария Силва четеше нещо друго в светналите му очи и хлътналите бузи, тъй като имаше възможност да следи промяната в тях всеки ден, а и тази промяна отговаряше на приливите и отливите на неговите средства. Видя го как излиза от къщи с палто и се връща без него, макар че денят бе влажен и студен, скоро забеляза как бузите му се опънаха и гладът напусна очите му. Така изчезнаха колелото и часовникът му и тя забелязваше как силите му разцъфтяват след всяко отиване до заложената къща.

Съдеше за напрегнатата му работа, по газта, която гореше до полунощ. Знаеше, че той работи повече, макар че трудът му беше различен от нейния. С учудване забеляза, че колкото по-малко се

храни, толкова по-упорито работи той. Понякога, сякаш случайно, му даваше самун пресен хляб с тромавата шега, че той не може да го опече толкова хубаво. Друг път изпращаше някой от своите завързаци с голям съд топла супа, без да е много сигурна, дали е права като отнема същата храна от устата на собствените си деца. Мартин беше безкрайно благодарен, тъй като познаваше живота на бедните и оценяваше нейното великодушие.

Един ден, след като даде на своите малчугани цялата храна, останала в къщи, Мария купи с последните петнайсет цента няколко литра евтино вино. Мартин влезе в кухнята да вземе вода и тя го покани. Той пи за нейно здраве, а тя за негово. След това му пожела успех в работата, а Мартин пи за скорошното идване на Джеймс Грант, който трябваше да плати за прането си. Джеймс Грант бе дърводелец, работеше на надница и тъй като не плащаше редовно сметките си, дължеше на Мария три долара.

Пиха кисело младо вино на гладен стомах и то бързо ги удари в главите. Те бяха свършено различни един от друг, но бяха еднакво бедни и макар че не споменаваха за бедността, именно тя ги свързваше. Мария с удивление научи, че е ходил на Азорските острови, където тя бе живяла до единадесетата си година. С още по-голямо учудване разбра за неговите пътувания до Хавайските острови, където се бе преселила със своите близки. Но Мария се смая окончателно, когато той й каза, че е ходил и до Мауи, островчето, където бяха минали моминските й години и където се бе омъжила. Беше срещнала мъжа си на Кахулуи, а Мартин бе ходил там два пъти. Тя се сети за параходите, които возеха захар. Значи, той е работил на тях — да, светът е малък. А Уайлуку? Да, ходил е и там. Познава ли старшия надзирател на плантацията? Да, дори няколко пъти е пил с него.

Разказваха спомени и давеха глада си в лошото кисело вино. Бъдещето престана да плаши Мартин. Успехът беше съвсем близо. Още малко и ще го достигне. След това забеляза набразденото лице на Мария и усети топъл прилив на благодарност и желание да й се отблагодари за добрината.

— Мария — възкликна той. — Какво бихте искали да имате?

Тя го погледна смаяно.

— Кажете ми, какво желаете да имате на часа?

— Обувка за всичко дете — седем чифт обувка.

— Ще ги имате — обяви той и Мария кимна сериозно — Но аз питам за нещо голямо, нещо значително, което искате да имате.

Очите ѝ добродушно светнаха. Той бе решил да се пошегува с нея, а напоследък малцина го правеха.

— Помислете хубаво — предупреди я той, тъкмо когато тя се канеше да заговори.

— Добре — отговори му. — Аз мисли хубав. Аз иска къща — цял на мене, не плаща наем, седем долар на месец.

— Лесна работа — съгласи се той. — Това ще стане в скоро време. А сега намислете си най-голямото нещо. Все едно, че съм бог и ви обещавам всичко, което пожелаете. Помислете си, аз чакам.

Мария се замисли сериозно за миг.

— Вие не страх? — опита се да го предупреди.

— Никак — засмя се той. — Не ме страх. Хайде казвайте.

— Най по-голяма нещо — пак предупреди тя. — Добре. Думайте.

— Е, тогав... — пое си дълбоко дъх като дете и едва след това се осмели да каже на глас най-голямото желание, което бе имала в живота си. — Искан малка чифлик — добра чифлик за мляко. Много крава, много земя, много трева. Искан бъде близо Сан Лиан, там живее мой сестра. Продавам мляко в Оукланд. Много пара прави. Джо и Ник не паси крава, а ходи учи. Мож стане добър инженер, работи железницата. Да, иска мляко чифлик.

Тя спря и погледна Мартин със светнали очи. — Ще го имате — каза бързо Мартин. Мария кимна и внимателно допря устни до чашата за здравето на своя благодетел, макар да бе убедена, че няма да получи обещания дар. Сърцето му бе добро, тя оцени неговото намерение и му благодари така, сякаш вече го бе изпълнил.

— Разбира се, Мария — продължи той. — Ник и Джо няма да разкарват мляко, всички хлапета ще ходят на училище и ще носят обувка през цялата година. А чифликът ще бъде първокласен и обзаведен с всичко необходимо. Ще има къща и обори за конете и кравите. Ще имат кокошки, прасета, зеленчуци, плодове и всичко останало. Кравите ще ви носят достатъчно пари, за да наемете един или двама души. А вие ще се занимавате с децата. Ако намерите някой

добър човек, можете да се омъжите за него и той да гледа чифлика, а вие да си почивате.

След като раздаде богатите подаръци от своето бъдещо състояние, Мартин занесе в заложната къща единствения си приличен костюм. Положението му бе наистина окаяно, за да стори това, защото го лишаваше от възможността да се среща с Рут. Нямаше друг костюм и макар че сега можеше да иде при месаря и хлебаря, а при случай — дори и у сестра си, бе съвсем немислимо да се появи у семейство Морз в подобен плачевен вид.

Продължаваше да работи, но бе изпаднал в почти пълно отчаяние. Започна да мисли, че е изгубил и втората битка и ще трябва да постъпи някъде на работа. Това щеше да задоволи всички — и бакалина, и сестра му, и Рут, и дори Мария, на която не бе плащал за последния месец. Дължеше двумесечен наем и за пишещата машина и от представителството настояваха да плати, или да я върне. Отчаян и почти склонен да се предаде и да се примири със съдбата, поне докато събере сили за нова атака, той се яви на изпитите за постъпване в железопътната пощенска служба. Бе изненадан, когато получи най-висок успех. Работата бе сигурна, но не се знаеше кога ще се освободи място.

В този момент на пълно отчаяние равномерно въртящата се редакторска машина изведнъж се развали. Сигурно някое зъбно колело бе заяло или маслото бе изтекло отнякъде, та раздавачът му донесе една сутрин малък тънък плик. В левия горен ъгъл бяха отбелязани наименованието и адресът на „Трансконтинентален месечник“. Сърцето му подскочи, усети, че премалява, а в коленете си почувствува непознато треперене. Едва премина през стаята и се добра до леглото, пликът все още не бе отворен и му се стори, че разбира защо хора умират, когато узнаят някоя особено хубава новина.

А новината бе неочаквано хубава. В тънкото пликче нямаше ръкопис, следователно бяха приели материала му. Спомни си, че в „Трансконтинентален месечник“ бе изпратил „Звън на камбани“ — един от разказите за страшни случки, който съдържаеше пет хиляди думи. Първокласните списания плащаха винаги при приемане на ръкописа, следователно в плика имаше чек. По два цента на дума, или двадесет долара за хиляда думи, чекът трябваше да бъде за сто долара. Сто долара! Докато отваряше плика, в ума му се струпяха всички

дългове. Ето — три долара и осемдесет и пет цента на бакалина, четири долара на месаря, два на хлебаря, пет в магазина за плодове и зеленчуци. Всичко това правеше четиринадесет долара и осемдесет и пет цента. За стаята дължеше два долара и половина и щеше да предплати за един месец. За пишещата машина ще трябва да даде осем долара за два месеца и още четири за следващия месец. Дотук бяха трийсет и един долара и осемдесет и пет цента. Накрая прибави и заложените вещи — пет долара и петдесет цента за часовника, също толкова за палтото, седем и седемдесет и пет за колелото и пет долара и половина за костюма. Шейсетпроцентовата лихва сега не го обезпокои. Общата сума беше петдесет и шест долара и десет цента. Нейните цифри се изправиха като осветени пред погледа му, а заедно с тях видя и остатъка от четиридесет и три долара и деветдесет цента. След като уреждаше всичките си дългове и вземаше обратно заложените вещи, в джоба му щяха да подрънкват четиридесет и три долара и деветдесет цента, което беше истинско богатство. Освен тях ще има цял месец предплата за стаята и за машината.

Бе вече извадил от плика лист, написан на машина, и го разгъна. Чек нямаше. Погледна отново плика, вдигна го срещу светлината и с разтреперани ръце го разкъса. Не намери чек. Прочете писмото, като скачаше от ред на ред, отмина хвалебствените думи на редактора и търсеше да разбере само защо чекът не бе изпратен. Не намери обяснение, но прочете нещо, което го срази. Писмото падна от ръцете му, погледът му угасна и той легна, като се покри с одеялото до брадата.

Пет долара за „Звън на камбани“, пет долара за пет хиляди думи. Вместо по два цента на дума, плащаха му по един цент за десет думи. Редакторът хвалеше разказа, но чекът щеше да дойде едва след публикуването му. Значи всички приказки за най-ниско заплащане от два цента за дума и то веднага след приемане на ръкописа, бяха сапунен мехур. Явна лъжа, но той бе се хванал. Ако знаеше, не би се заловил да пише. По-добре да бе започнал работа, така както искаше Рут. Върна се към първите дни, когато започна да пише, и се ужаси от мисълта за загубеното време. И за всичко му даваха по един цент за десет думи. Сигурно и останалите приказки за многото пари, които получават известните писатели са също такава лъжа. Пред него

лежеше доказателство, че представите му за авторския труд са били погрешни.

„Трансконтинентален месечник“ струваше двайсет и пет цента и според художествено оформената му корица беше в групата на първокласните списания. Сериозно и уважавано издание, бе започнало да излиза много време преди раждането на Мартин. Нима на корицата всеки месец не се четяха думите на някой от големите писатели за високото призвание на списанието, на чиито страници се беше появявал първият блясък на не едно литературно величие. А благородният и високо призван „Трансконтинентален месечник“ плаща пет долара за пет хиляди думи. Мартин си спомни, че един от тези големи писатели бе починал наскоро в страхотна мизерия в чужбина. Впрочем, нямаше нищо чудно, след като се вземе предвид колко много получаваха те.

Е добре, той бе налапал въдицата — повярва на лъжите за писателите и за парите, които те печелят. Бе загубил цели две години, но повече никой няма да го излъже. От днес нататък няма да напише нито дума. Ще направи това, което искаше Рут и всички останали — ще се хване на работа. Мисълта за работа го подсети за Джо, който сега скиташе някъде и не пипваше нищо. Въздъхна дълбоко от завист. Ежедневните деветнайсет часа изморителен труд си казваха думата. Но цялата работа бе там, че Джо не е влюбен, не носи никаква отговорност и може да скита колкото си иска. А той, Мартин, има за кого да се труди и ще го направи. Още утре сутринта тръгва да търси работа. А на Рут ще каже, че е променил мнението си и ще постъпи в кантората на баща й.

Пет долара за пет хиляди думи — по един цент на десет думи — такава бе пазарната цена на изкуството. Не можеше да се примири с безчестната лъжа, която силно го разочарова. Бе затворил очи и пред него се бяха изправили горящите цифри три долара и осемдесет и пет цента. Толкова бе дългът му към бакалина. Трепереше и усети болка в костите. Най-много го болеше кръстът. В главата му чукаше — и в тила, и в темето, и в самия мозък, който сякаш се подуваше. Болката около веждите бе нетърпима. А под клепките безжалостно горяха трите долара и осемдесетте и пет цента. Отвори очите си, за да се отърве от тях, но светлината в стаята просто го заслепи. Затвори ги отново и познатите цифри пак се появиха.

Едновременно с тях в мозъка му непрекъснато беше една и съща мисъл: „Пет долара за пет хиляди думи, по десет думи за цент“. Под клепките му настъпи някаква промяна и светна цифрата „два долара“. Да, да, това бе дългът му към хлебаря. След това се появиха два долара и петдесет цента. Цифрите го озадачиха и се замисли върху тях с такава упоритост, сякаш бе въпрос на живот и смърт. Дължеше някому тези пари — бе съвсем сигурен — но кому? Той трябваше да намери отговор на загадката, поставена му от един зъл и надменен свят. Скитаеше по безкрайните коридори на съзнанието си, надничаше във всички кътчета и ъгли, претоварени с всевъзможни спомени и познания и напразно се мъчеше да открие отговора. Сякаш бяха изминали няколко века, когато без всякакво усилие си спомни, че дължи парите на Мария. Облекчението бе кратко, защото пред него се изправи друг светещ знак. На мястото на „два и петдесет“ застана цифрата „осем“. На кого ги дължи? Трябваше да тръгне отново в същата невесела обиколка по пътищата на съзнанието си, докато открие отговора.

Не знаеше колко дълго продължи това, но му се стори, че е изминало много време, докато едно почукване на вратата го върна към действителността. Беше Мария, която питаше дали не е болен. Отговори ѝ с глух и непознаваем глас, че е задрямал. Изненада го тъмнината в стаята. Бе получил писмото към два часа след обяд, а сега бе вечер, разбра, че се е разболял.

Под клепачите му отново запламтяха осемте долара и той се върна към мъчителното търсене. Сега ще постъпи по-хитро, отколкото преди, и няма да броди по пътищата на съзнанието си. Дръпна някаква ръчка и завъртя колелото на паметта си — една гигантска въртележка, една невероятна рулетка, в която се въртеше кълбото на мисълта. Все по-бързо се въртеше колелото, докато накрая вихрушката увлече и него и го хвърли в тъмната пропаст на хаоса.

Бе съвсем естествено, че се намери пред пералната машина, в която слагаше маншети за колосване. Забеляза, че по тях са напечатани някакви цифри. Помисли, че са въвели нов начин за маркировка на бельото, но когато се взря, видя на един от маншетите познатото „три долара и осемдесет и пет цента“. Сети се за своя дълг към бакалина и разбра, че в барабана на машината се въртят неговите сметки. Осени го лукава идея. Просто ще извади всичките си дългове на пода и няма да

ги плаща. Само след миг злобно мачкаше сметките по необичайно мръсния под. Купчината непрекъснато растеше, тъй като всяка сметка се повтаряше хиляди пъти. Само дългът му към Мария оставаше същият. Това означаваше, че само тя няма да настоява за своите два долара и половина и великодушно реши да плати само тях. Започна отчаяно да рови в нахвърляния куп, за да открие сметката и това продължи цели векове. Все още продължаваше да търси, когато влезе собственикът на хотела, дебелият холандец. Лицето му бе изкривено от гняв и гръмливият му глас отекуваше по цялата вселена: „Аз ще удържа стойността на тези маншети от заплата ти!“ Купчината се извиси като планина и Мартин разбра, че ще трябва да работи хиляди години, за да ги плати. Не оставаше нищо друго, освен да убие холандеца и да подпали пералнята. Но огромният собственик го изпревари, хвана го за врата така силно, че Мартин усети как полита над масите за гладене, над печката и пералните машини, над пресата за изцеждане на дрехите и другите приспособления и машини. Това продължи толкова дълго, че главата му се завъртя и зъбите му затракаха. Изуми го дяволската сила на холандеца.

След това се намери отново пред машината за изцеждане. От другата страна бе застанал редакторът на някакво списание и подаваше маншетите. Всеки маншет беше чек и Мартин трескаво ги преглеждаше, но не намери нито един с означена сума. Стоеше и прехвърляше празните чекове. Това сякаш продължи милиони години, но не срещна попълнен чек. Най-сетне намери един. Поднесе го с треперещи пръсти към светлината. Чекът беше за пет долара. „Ха-ха-ха!“ — смееше се редакторът от другата страна на машината. „Е, тогава ще те убия!“ — каза Мартин и отиде да вземе брадвата от умивалнята. Там намери Джо, който колосваше ръкописи. Каза му да престане, но другият сякаш не го чу. Тогава запокити брадвата срещу него. Видя как острието замръзна във въздуха и отново се озова в помещението за гладене, където лудееше снежна буря. Не, това не беше сняг, а чекове за големи суми, не по-малко от хиляда долара всеки. Започна да ги реди в пакети по сто броя, като връзваше здраво всяка пачка с канап.

По едно време се изправи и видя как Джо подхвърля и лови умело ютии, колосани ризи и ръкописи. Той се протягаше и някой пакет ръкописи потъваше в летящия хаос, който минаваше през

покрива и изчезваше по гигантска траектория. Мартин отново хвърли брадвата срещу него, но другият я улови и я запрати в летящия кръг. След това се пресегна, дръпна Мартин и го запокити нагоре. Той прелетя през покрива, като непрекъснато ловеше летящите ръкописи и когато отново се озова на земята, имаше в ръцете си цял куп. Едва-що бе се спрял и полетя отново нагоре. Това продължи безброй пъти. Някъде отдалече детско гласче пееше: „Завърти ме, Уили, пак, и пак, и, пак.“

Мартин намери брадвата посред млечния път от чекове, колосани ризи и ръкописи и се приготви да убие Джо веднага щом слезе долу. Но това не стана, тъй като в два часа след полунощ Мария чу през тънката преграда стоновете му, влезе в стаичката и започна да налага тялото му със затоплени ютии, а трескавите му очи покри с влажни кърпи.

ДВАДЕСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

Мартин Идън не можа да потърси работа на сутринта. Дойде на себе си едва късно след обяд и се взря с невиждащи очи в стаята. Мери, осемгодишната дъщеря на Силва, дежуреше, и щом го видя, че идва в съзнание, нададе вик. Мария се втурна от кухнята. Постави мазолестата си ръка на челото и му опипа пулса.

— Искате яде? — запита тя.

Мартин поклати глава. Това бе последното нещо, което можеше да поиска и се питаше дали някога изобщо е бил гладен.

— Болен съм, Мария — рече отпаднало той. — Какво ми е? Знаете ли?

— Грип — отговори тя. — Две или три ден и вие в ред. По-добре сега не яде. Утре може сигурно яде.

Мартин не бе навикнал да боледува и се опита да стане и да се облече веднага след като излязоха Мария и нейната дъщеричка. С върховно усилие на волята можа да се изправи. Виеше му се свят, а очите го боляха толкова силно, че не можеше да ги държи отворени. Повали се безчувствен на масата. Едва след половин час съзнанието му се върна и успя да стигне до леглото, където остана да лежи със затворени очи и да мисли за своята слабост и за многобройните болки. Мария на няколко пъти сменя студения кърпи на челото му. През другото време го оставяше сам и не му дотягаше с излишни приказки. Той бе много доволен от нейната деликатност и си повтаряше наум: „Мария, вие има чифлик за мляко, на всяка цена, на всяка цена“.

След това си спомни вчерашния ден. Стори му се, че е изминало безкрайно много време откак получи писмото от „Трансконтинентален месечник“, сякаш бе преминал един човешки живот и бе отворена нова страница. Бе приключил решително с нещо и бе се повалил в пълна изнемога. Сигурно нямаше да заболее от грип, ако гладът не бе го изтощил до крайност. Бил е толкова съсипан, че тялото му не е имало сили да се противопостави на болестта. Ето какво бе постигнал.

— Какъв е смисълът човек да напише цяла библиотека, щом трябва да заплати за това с живота си? — запита се високо той. — Това явно не е работа за мене. Стига с тази литература. Ще се заловя с кантората и счетоводните книги, ще имам всеки месец заплата и малък дом с Рут.

След два дни изяде едно яйце, две филии препечен хляб и изпи чаша чай. Поиска да му донесат пощата, но очите го боляха и не можеше да чете.

— Четете вместо мен, Мария — помоли той. — Дългите писма хвърляйте под масата. Четете ми само кратките.

— Не може — бе отговорът. — Тереза ходиш училище, тя чете.

Деветгодишната Тереза Силва разпечатваше писмата и му ги четеше. Слушаше разсеяно настойчиво напомняне за сумата за пишещата машина, а мисълта му бе заета с възможностите за работа. Внезапно се стресна.

— Предлагаме ви четиридесет долара за правото да печатаме вашия разказ — Тереза четеше разчленено думите, — при условие, че се съгласите да направим някои изменения.

— Кое е това списание? — изкрещя Мартин. — Дай ми писмото!

Сега можеше да чете и не усещаше никаква болка. Списанието „Бяла мишка“ му предлагаше четиридесетте долара за „Водовъртеж“ — един от неговите първи разкази за страшни случки. Прочете няколко пъти писмото. Редакторът му пишеше, че има какво да се дооправи в разказа, но те купуват идеята, която намират оригинална. При условие, че той се съгласи да съкратят разказа с една трета, ще му изпратят четиридесетте долара веднага след като получат отговора му.

Поиска писалка и мастило и написа на редактора да съкрати и три трети от разказа ако иска, но да му изпрати незабавно четиридесетте долара.

Тереза отиде да пусне писмото, а Мартин легна отново и се замисли. Все пак беше вярно. „Бяла мишка“ плащаше при приемане на ръкописа. „Водовъртеж“ съдържаше три хиляди думи. След като го орежат, ще останат две хиляди. А му предлагаха четиридесет долара, или по два цента на дума. Плащаха при приемане на ръкописа и по два цента на дума — вестниците не лъжеха. А той мислеше, че „Бяла мишка“ е третокласно списание. Очевидно не ги познаваше добре. Вярваше, че „Трансконтинентален месечник“ е първокласно списание,

а то му бе заплатило по един цент за десет думи. Считаше, че „Бяла мишка“ е изцяло извън играта, а оттам му плащаха двайсет пъти повече и то непосредствено след приемане на ръкописа.

Сега вече бе сигурен, че щом оздравее няма да търси къде да постъпи на работа. В главата си имаше идеи за още много подобни разкази. Щом плащат по четиридесет долара, ще може да печели много повече отколкото на коя да е друга работа или служба. Бе успял, когато мислеше, че е загубил битката. Бе доказал, че е способен. Пътят беше свободен. „Бяла мишка“ е само начало. Сега ще започне да прибавя списание след списание към групата на своите работодатели. Щеше да изостави занаятчийската работа. В същност с нея само си губеше времето, защото не бе му донесла нито един долар. Ще се посвети само на смислена работа и ще се постарее да изрази най-доброто, което чувствуваше у себе си. Много искаше Рут да е сега край него и да сподели радостта му, върна се към писмата и видя, че бе му писала. Мило му се сърдеше, че не се е обаждал от толкова време. Препрочете с преклонение писмото, вглеждаше се внимателно в почерка ѝ, любуваше се на всеки знак и драсване и накрая целуна подписа ѝ.

Без да се замисли, отговори, че не е могъл да я види, тъй като костюмът му е в заложната къща. Писа за своята болест и оздравяване и че най-много след десет дни или две седмици ще може да си вземе дрехите и да я види. Толкова време бе необходимо, за да се получи от Ню Йорк отговор на писмото му.

Рут не искаше да чака десет дни или две седмици. Нейният любим беше болен. Пристигна, придружена от Артър, със собствения файтон на семейство Морз. Племето на Силва и останалите хлапета от улицата преживяха истински празник, но Мария бе в ужас. Натупа своите палавници, които се въртяха около гостите и на необикновено развален английски език се извини за външния си вид. Бе запретнала ръкави, а парчето от чувал, препасано през кръста, и сапунената пяна по ръцете ѝ говореха ясно с какво се е заловила. Двамата млади хора, които търсеха нейния наемател, я смутиха дотолкова, че забрави да ги покани в стаичката за гости. За да стигнат до стаята на Мартин, те трябваше да преминат през топлата и влажна кухня, изпълнена с пара, където бе започнало голямо пране. От вълнение Мария не успя да се оправи с вратите на шкафа и на стаята, така че цели пет минути през полузатворената врата в стаята на болния нахлуваха кълба пара и

миризма на сапун и нечисти дрехи. Рут преодоля завоите и обръщанията наляво и надясно, успя да премине през тесния канал между масата и леглото на Мартин и стигна до него. Но Артър направи прекалено широк завой и се спря сред тропот и звън на чинии и тенджери в ъгъла, където Мартин готвеше. Братът не остана дълго при тях. Бе изпълнил задачата си и тъй като Рут заемаше единствения стол в стаята, той излезе до вратата, където веднага стана център на вниманието на седемте изумени потомци на Силва, за които бе като онези необикновени чудеса по панаирите. Около файтона се бяха струпали дечурлигата от съседните десетина улици и чакаха някаква ужасно трагична развръзка. Бяха свикнали да виждат файтони само по сватби и погребения. Тук нямаше нито едното, нито другото, следователно си заслужаваше да чакат и да видят нещо, което надхвърляше техния опит.

Мартин изгаряше от нетърпение да види Рут. Той имаше изключително отзивчива душа и повече от всеки друг искрено жадуваше за внимание. Чувствуваше болезнено тази жажда, още повече, че я схващаше като нужда от духовна близост. Все още не бе доловил, че привързаността на Рут е преди всичко резултат от нейната вродена нежност и умереност на характера, а не произтича от вникване в неговата същност. Ето защо, когато Мартин я хвана за ръката и заговори радостно, тя усети прилив на нежност и стисна ръката му в отговор, очите ѝ блестяха и в тях имаше влага от безпомощността, в която го намери, и от недвусмислените белези на страдание по лицето му.

Но Рут съвсем не беше толкова отзивчива, когато след известно време научи за двата приети ръкописа, за разочарованието на Мартин от „Трансконтинентален месечник“ и за радостта, която му бе донесло съобщението от „Бяла мишка“. Тя слушаше думите му, разбра тяхното значение, но не споделяше нито отчаянието, нито радостта му. Не можеше да изневери на собствената си личност. Публикуването на разкази в списанията не я вълнуваше. Единствено важен тя виждаше само брака. Не долавяше, че желанието ѝ Мартин да се залови с някоя постоянна работа е продиктувано от несъзнателния импулс на жената, която се готви да бъде майка. Ако някой ѝ кажеше всичко това с прости и ясни думи, тя щеше да се смути и с възмущение да започне да убеждава, че се интересува само от човека, когото обича и неговия

успех. Затова докато Мартин разтваряше пред нея душата си, въодушевен от първия успех в избора от него път, тя се задоволяваше само да слуша думите му и от време на време се оглеждаше наоколо, поразена от обстановката.

За първи път Рут заставаще лице срещу лице с ужасяващата нищета. Бедните влюбени я привличаха със своята романтика, но не знаеше как живеят те. Не можеше дори да си представи това, което видя. Погледът ѝ непрекъснато скачаше от лицето му към стаята и обратно. Спарената миризма на нечисти дрехи, влязла заедно с нея от кухнята, бе отвратителна. Рут стигна до заключението, че Мартин се е просмукал с тази миризма, ако онази жена с ужасния вид пере често. Това бе заразната прилепчивост на бедността. Когато го поглеждаше, струваше ѝ се, че вижда белега, оставен върху него от окръжаващата го обстановка. Не бе го виждала никога необръснат и тридневната брада по лицето му я отблъскваше. Тя не само бе в съзвучие с мрачното впечатление от външния вид и обстановката в къщата на Силва, но сякаш подчертаваше онази животинска сила, която тя ненавиждаше у него. И той седеше в подобна среда и потвърждаваше лудостта си, защото с гордост ѝ съобщи, че са приели два негови разказа. Още съвсем малко и той щеше да се предаде и да постъпи на работа. Сега щеше да остане в тази ужасна къща и да продължи да пише и да гладува още няколко месеца.

— Каква е тази миризма? — изведнъж попита тя.

— Сигурно е от прането на Мария — бе отговорът. — Аз вече привикнах с нея.

— Не, не това. Нещо друго е — застояла миризма, от която ми се повдига.

Мартин подуши въздуха преди да отговори.

— Не усещам нищо друго, освен застоял тютюнев дим.

— Наистина. Мирише ужасно. Мартин, а защо пушите толкова много?

— Не зная. Забелязал съм само, че пуша повече, когато съм самотен. При това отдавна съм свикнал. Започнах да пуша още като дете.

— Знаете, че е лош навик — укори го тя. — Миризмата е отвратителна.

— Причината е в тютюна. Мога да си купувам само от най-евтиния. Но почакайте да получа чека за четиридесетте долара. Ще си купя такъв тютюн, че ще го харесат дори ангелите. Все пак, съгласете се, че не е толкова зле, след като за три дни приека два мои разказа. С тези четиридесет и пет долара ще заплатят почти всичките си дългове.

— За двегодишен труд, нали? — запита Рут.

— Не, за по-малко от една седмица работа. Моля ви, подайте ми онази счетоводна книга със сивите корици от другия край на масата. — Отвори я и бързо запрелиства страниците. — Да, съвсем вярно. Четири дни за „Звън на камбани“ и два за „Водовъртеж“. Или с други думи съм изкарал четиридесет и пет долара за една седмица. Това прави сто и осемдесет месечно, а никое друго място не може да ми осигури толкова. Не забравяйте, че едва сега започвам. За да купя за вас онова, което искам да имате, ще ми трябват около хиляда долара месечно, дори петстотин ще бъдат малко. Четиридесет и петте долара са само началото. Почакайте да тръгна на пълен ход. Тогава ще видите каква пушилка ще се вдигне.

Рут не схвана правилно мисълта му и се върна към цигарите.

— Вие и сега пушите твърде много и въпросът не е в качеството на тютюна. Самото пушене е неприятна привычка, безразлично какъв е тютюнът. Мили Мартин, вие сте истински комин, жив вулкан, подвижен димоход и знаете, че това е отблъскващо.

Тя се наклони към него с молба в погледа и когато той видя отблизо познатото нежно лице и чистите, ясни очи, отново го порази мисълта за собственото му несъвършенство.

— Бих искала да не пушите повече — прошепна тя. — Моля ви, заради мене.

— Добре, няма да пуша — извика той. — Ще направя всичко, което искате, мила. Всичко, бъдете уверена.

Усети, че я обхваща голямо изкушение. Макар да проявяваше настойчивост, тя бе успяла да долови голямата лекота, с която можеше да му се въздействува, и бе уверена, че ако го помоли да изостави писането, той щеше да се съгласи. За миг думите дори трептяха на устните ѝ. Но не ги произнесе. Не бе достатъчно храбра и не можеше да рискува. Само се притисна към него и прошепна в прегръдката му:

— Мартин, знаете, че това е заради самия вас. Убедена съм, че пушенето ви вреди. И още нещо — човек не трябва да робува на нищо,

още по-малко на една трева.

— Винаги ще бъда ваш роб — засмя се той.

— В такъв случай започвам да давам нареждания.

Погледна го дяволито, макар че дълбоко в себе си съжаляваше, че не е казала най-голямото си желание.

— Живея само за да ви служа, ваше височество.

— Добре, тогава. Ето първата ми заповед — бръснете се всеки ден. Вижте как ми одраскахте бузата.

Всичко свърши с нежности и любовен смях. Все пак бе успяла да постигне нещо, и то немалко за първи опит. Женската ѝ гордост бе задоволена с изтръгнатото от него обещание да остави тютюна. Нали бе казал, че е готов да направи всичко заради нея, следователно при друг случай ще го убеди да постъпи на работа.

След това стана да разгледа стаята. Видя въжетата с окачените бележки, запозна се с тайната на приспособлението за повдигане на колелото към тавана и се натъжи, след като откри купчината ръкописи под масата. Толкова много загубено време! Примусът я очарова, но лавиците за провизии бяха празни.

— Бедният! Вие нямате свършено нищо за ядене — възкликна тя с нежно състрадание. — Изглежда гладувате.

— Не, продуктите ми са в килера на Мария, за да не се развалят — излъга той. — Няма опасност да умра от глад. Погледнете.

Тя се върна при него и го видя да свива ръката си в лакътя така, че мускулите запълзяха под ръкава на ризата и се стегнаха в твърд и тежък възел. Гледката я отблъсна, защото обиждаше чувствата ѝ. Но пулсът на нейната кръв и всяка клетка на тялото ѝ се стремяха към него и тя се притисна към тялото му със старото, познато движение. Когато той я обгърна с ръце, съзнанието ѝ, което познаваше само външните прояви на живота, се противопоставяше, в същото време сърцето ѝ и цялата ѝ женска същност ликуваха тържествено. Именно в тези мигове тя долавяше силата на своята любов към Мартин, мощта на неговата страст, която чувствуваше в ръцете му, притиснали я здраво към себе си, я довеждаше до състояние на блажена изнемога. Тогава намираще оправдание за измяната, която вършеше към своите принципи и високи идеали, и още повече за мълчаливото непослушание към нейните родители. Те не искаха дъщеря им да се омъжва за този човек, а любовта ѝ към него ги изумяваше. Понякога и

тя се учудваше от силата на своите чувства, но това се случваше само когато бе далече от него, хладна и разсъдлива. Щом бяха заедно, тя не можеше да не го обича и макар че понякога той обиждаше и нараняваше чувствата ѝ, любовта оставаше по-силна от нея.

— Този грип е дреболия — казваше той. — Неприятен е и главата ме боли, но не може да се сравни с жълтата треска.

— Нима сте боледували от жълта треска? — запита тя разсеяно, все още във властта на висшето удоволствие, което намираше в прегръдките му.

И така, със съвсем откъслечни въпроси, тя водеше разговора, докато изведнъж думите му я сепнаха.

Бе изкарал тази треска в тайна колония на тридесет прокажени на един от Хавайските острови.

— Но как се озовахте там? — попита Рут. Тя не можеше да проумее подобно царствено безразличие към собственото тяло.

— Аз просто не знаех — отговори той. — Не бях дори помислял за прокажени. Когато напуснах кораба и слязох на брега, се отправих навътре в острова, като търсех къде да се скрия. Три дни преживях с гуави, банани и други плодове, които растат в джунглата. На четвъртия ден намерих пътека, проправена от човешки стъпки. Изкачваше се нагоре, към вътрешността на острова. Моят път също водеше натам, освен това и някой бе минавал наскоро. На едно място пътеката вървеше по хребета на някаква планина, изтеглен нагоре като острие на нож. Тук широчината ѝ не надвишаваше метър, а пропастите от двете страни бяха дълбоки по няколко десетина метра. Един добре въоръжен човек можеше да държи мястото срещу хиляди. Това бе единственият път към тайната колония. Три часа след като открих пътеката, стигнах до малка планинска долина, същинска чаша сред вулканични скали. Цялото място бе терасирано и засято с таро. Имаше плодни дървета и десетина колиби, покрити с трева. Щом видях обитателите, разбрах къде съм попаднал. Достатъчен бе само един поглед.

— И какво направихте? — попита примрялата Рут, уплашена и очарована като Дездемона.

— Нищо не можех да направя. Техен водач бе някакво старче, неузнаваемо от болестта, но управляваше като крал. Той бе открил долината и основал колонията, която бе изцяло извън закона. Но имаха

оръжие, много боеприпаси, а канаките са толкова изкусни ловци на глигани и диви говеда, че никога не пропускат изстрел. Не можех в никакъв случай да се измъкна и останах там три месеца.

— И все пак как успяхте да избягате?

— Все още щях да бъда там, ако не беше едно младо момиче, наполовина китайка, а останалото — хавайка и бяла. Бе красавица, горката, и имаше добро образование. Майка ѝ в Хонолулу имала цял милион състояние. Накрая това момиче ми помогна да избягам. Майка ѝ давала пари на колонията, така че момичето не рискуваше да бъде наказано. Все пак ме накара да се закълна и никога да не издавам мястото, съдържах думата си. Дори сега за първи път го споменавам. Проказата едва бе белязала момичето. Пръстите на дясната ѝ ръка бяха леко изкривени, а по-нагоре на ръката имаше малко петно. Това бе всичко. Струва ми се, че вече е мъртва.

— Но не се ли страхувахте? Какво щастие е, че не сте се заразили.

— Да, страхувах се — призна той. — В началото бе доста страшно, но постепенно привикнах. Мъчно ми беше за онова нещастно момиче и съумявах да не се страхувам. Тя беше толкова красива, имаше чудесна душа и бе съвсем леко докосната от болестта, а беше вече осъдена да живее като някоя дивачка и постепенно да изгнива. Проказата е много по-страшна, отколкото можете да си представите.

— Горката! — тихо каза Рут. — Истинско чудо е, че ви е оставила да избягате.

— Какво искате да кажете? — без да се замисли запита Мартин.

— Тя сигурно ви е обичала — все още тихо продължи Рут. — Кажете честно, нали беше така?

Работата в пералнята бе позаличила слънчевия загар от лицето на Мартин, а от живота на закрито и от последното заболяване чертите му бяха дори бледи, така че нищо не можеше да прикрие червенината, която бавно ги заля. Понечи да отговори нещо, но Рут го спря със смях.

— Не трябва, излишно е да отговаряте.

Стори му се, че в гласа ѝ имаше метални нотки, а очите ѝ блеснаха хладно. В същия миг си спомни за една буря, която бе преживял в северната част на Тихия океан. Видя отново пред себе си цялата картина на нощната буря с надигащите се вълни под чистото

небе и безмилостната светлина на пълната луна. Веднага след това му се мярна момичето от колонията на прокажените, което му помогна да избяга само защото го обичаше.

— Тя беше благороден човек — просто каза той. — Подари ми живота.

Приключи с тези думи, но видя как Рут едва сподави кратко хълцане и обърна лицето си към прозореца. Бе се успокоила, когато го погледна отново, и в очите ѝ не се виждаха следи от бурята.

— Аз съм такава глупачка — каза умолително, — но не мога да направя нищо. Мартин, аз наистина много, много ви обичам. С течение на времето ще стана по-непредубедена, но сега не мога да не ви ревнувам от сенките във вашето минало, а там е пълно със сенки.

Той се опита да възрази, но Рут го спря:

— Иначе не е могло да бъде, това е всичко. Ето, че горкият Артър ми прави знаци да тръгваме. Умори се да ме чака. Довиждане, мили. Чувала съм, че в аптеките продават лекарство, което помага на мъжете да оставят тютюна. Ще ви изпратя от него.

Вратата се затвори и се отвори отново.

— Обичам ви, обичам ви — прошепна тя и този път си замина.

В очите на Мария имаше не само почитание, когато помагаше на Рут да се добере до файтона. Там се четеше и жив интерес към нейния тоалет и към кройката на дрехите, която ѝ се стори необикновено хубава. Тълпата разочаровани хлапета дълго гледа подир файтона и след това пренесе удивлението си върху Мария, която изведнъж се превърна в най-важната личност на улицата. Някой от нейното потомство разби този ореол, като съобщи, че важните гости са идвали при техния наемател. Мария потъна отново в предишното безличие, а Мартин изведнъж забеляза уважението на дребосъците от околността. Той порасна и в очите на Мария с цели сто процента, а ако бакалинът бе успял да зърне следобедното посещение на файтона, сигурно щеше да му отпусне допълнителен кредит от три долара и осемдесет и пет цента.

ДВАДЕСЕТ И СЕДМА ГЛАВА

За Мартин изгря звездата на успеха. Един ден след посещението на Рут той получи чек за три долара от забавно седмично списание в Ню Йорк, изпратен за три негови триолета. След два дни един чикагски вестник прие ръкописа на „Търсачи на приключения“, като му обеща десет долара до публикуването. Цената бе малка, но му плащаха за първата му крачка и опит да изрази мисълта си в писмена форма. Серията успехи бе увенчана с новината, дошла от младежкото месечно списание „Младост и мъдрост“, което до края на седмицата съобщи, че приема втория му опит — серийната повест за юноши. Наистина, предлагаха му шестнайсет долара за двадесет и една хиляди думи, или осемдесет и пет цента за хиляда думи, но това бе само втората му проверка и Мартин ясно виждаше нейната тромавост и слабости.

Все пак и първоначалните му опити не носеха белега на посредствеността. Типичен за тях бе тромавият устрем на прекомерната сила, подобно на новака, който бие зайци с топ. Затова Мартин бе доволен, че успя да продаде най-ранните си творби, макар и на нищожни цени. Не му бе необходимо много време, за да се убеди в недостатъчните им достойнства. Възлагаше всичките си надежди на своите по-късни работи. Бе се старал да постигне нещо повече от обикновените разкази и повести, публикувани в списанията. Търсеше средствата на художественото творчество, които не намаляват, а увеличават силата на литературното произведение, без да се стига до крайности. Не бе забравил и своята привързаност към правдивото изображение. В реалността виждаше своята цел и полагаше усилия да насити с истина прелестните хрумвания на въображението. Търсеше пламенния реализъм, пропит с вяра и вдъхновение. Искаше да предаде живота такъв, какъвто е, с всичките му несъвършенства и с богатствата на човешкия дух.

По време на своите занимания бе открил, че в белетристиката съществуват две направления. Едното представяше човека като бог,

пренебрегвайки земния му произход, а другото го сравняваше с пръстта, на която са неприсъщи божествената устременост и възможности. Според Мартин и двете направления се заблуждаваха в своята едностранчива праволинейност. Имаше трети междинен път, по-близък до истината, който отхвърляше едновременно и божественото начало, и примитивната ограниченост. Мартин вярваше, че е постигнал своя идеал за правдивост в разказа „Приключение“, а в есето „Бог и пръстта“ излагаше възгледите си върху целия предмет.

Работата бе там, че и „Приключение“, и всички останали свои произведения, които ценеше, все още просека вниманието на редакторите. Началните си опити разглеждаше само като средство за печелене на пари, почти същото бе отношението му и към разказите за страшни случки. Те бяха измислени и съвсем неправдоподобни и единственото им достойнство се заключаваше във външния блясък на някаква реалност. Да се прикрие невъзможното и невярното с булото на истината във всеки случай за него бе уловка, макар и хитроумна. Истинската литература бе извън подобни фокуси. Тези разкази притежаваха значителна художествена стойност, но според Мартин тя можеше да бъде пълноценна само когато човекът в нея не е забравен. Всичко се заключаваше в умело надянатата маска на човешко присъствие и бе го постигнал в своите пет-шест разказа за страшни случки, които написа преди да се издигне до високите места, заети от произведения като „Приключение“, „Радост“, „Гърнето“ и „Виното на живота“.

Трите долара от триолетите той използва, за да скърпи някак несигурното си съществуване, докато пристигнат парите от „Бяла мишка“. Размени чека у недоверчивия португалец-бакалин, плати един долар по своята сметка, а останалите два раздели между хлебаря и зарзаватчията. Мартин не можеше да си позволи да купува месо и остана на ограничени дажби, докато пристигна чекът от „Бяла мишка“. Той се чудеше как да го осребри. Никога през живота си не бе пристъпвал прага на банка, случайно или по работа, и сега бе обхванат от детинското желание да иде в някоя от големите банки в Оукланд и да подаде небрежно своя потвърден чек за четиридесет долара. От друга страна здравият разум го убеждаваше, че трябва да размени чека у бакалина и да направи там впечатление, което по-късно щеше да се изрази в повишаване на кредита. Мартин отстъпи неохотно в полза на

бакалина, заплати се напълно е него и получи в замяна цял джоб звънящи монети. Плати дълговете си при другите търговци, откупи си костюма и велосипеда, остави за един месец наем за пишещата машина и даде на Мария закъснелия наем за стаята, като предплати за един месец. В джоба му останаха приблизително три долара за непредвидени разходи.

Тази малка сума му се виждаше цяло богатство. След като освободи дрехите си, той отиде у Рут, през целия път подрънкваше в джоба си сребърните монети. Толкова дълго не бе се докосвал до пари, че подобно на човек, спасен от гладна смърт, който не позволява да отнесат останалата му храна, Мартин не можеше да откъсне ръката си от среброто. Той не бе нито алчен, нито скъперник, но парите за него имаха по-голяма стойност от няколко долара и цента. Те означаваха успех и орлите, изобразени по монетите, носеха много победи на крилата си.

Без да разбере как, стигна до заключението, че светът е много хубав. Поне за него това бе съвсем сигурно. От дълго време насам този свят бе мрачен и навъсен, сега, когато почти всичките му дългове бяха уредени, в джоба му дрънкаха три долара и умът му бе пълен с планове за бъдещи успехи, струваше му се, че слънцето свети ясно и топло, а внезапният дъжд, който окъпа пешеходците, бе истинско весело събитие. Докато гладуваше, мисълта за хилядите гладни по света бе чест гост на съзнанието му, днес, когато бе сит, подобна мисъл не го тревожеше повече. Бе забравил за гладните и си спомняше само за влюбените по света, тъй като самият той бе влюбен. В ума му се зараждаха съвсем несъзнателно теми за любовни стихове. Творчеството го бе увлякло и се отдалечи с два квартала от спирката, където трябваше да слезе, но съвсем не се ядоса.

В къщата на семейство Морз завари множество хора. Две братовчедки на Рут от Сан Рафаел бяха дошли да я видят и под предлог да намери забавление за тях, госпожа Морз приведе в изпълнение своя план да обгради дъщеря си с млади хора. Операцията, започнала още по време на принудителното отсъствие на Мартин, вече бе набрала пълен ход. Госпожа Морз бе решила да покани у дома си хора на делото. Освен с братовчедките Дороти и Флорънс Мартин се среща с двама професори от университета, единият по латински език, другият по английски език и литература, с млад офицер, който току-що бе се

върнал от Филипинските острови и беше някогашен съученик на Рут, с млад човек на име Мелвил, личен секретар на Джоузеф Пъркинс, ръководителят на кредитното дружество в Сан Франциско, а така също и с жив банков касиер, Чарлз Хепгуд, младолик тридесет и пет годишен мъж, възпитаник на Стенфърдския университет, член на Нилския клуб и на клуба „Единство“ и оратор на Републиканската партия по време на изборните кампании — накратко млад човек с бъдеще. Между жените имаше една художничка на портрети, една професионална музикантка и още една личност, която бе доктор по социология и бе местна знаменитост с труда си върху организацията на приюти за бедни в Сан Франциско. Жените не бяха съществен елемент, а само необходимо допълнение в планове на госпожа Морз. Преуспяващите мъже трябваше да бъдат привлечени по някакъв начин в техния дом.

— Не се горещете по време на разговор — предупреди Рут Мартин, преди да започнат изпитанията със запознаването.

Отначало се държеше малко неловко, измъчван от чувството за собствената си несръчност, особено се страхуваше от раменете си, които постарому заплашваха да разбият мебелите, или да строшат някое украшение. Стесняваше се и от обществото. Никога досега не бе общувал с така издигнати личности, събрани при това на едно място. Банковият касиер Мелвил го очарова и той реши да поговори с него при първа възможност. Под неувереността на Мартин се спотайваше чувството за самоутвърждаване и той искаше час по-скоро да сравни себе си с тези мъже и жени и да разбере какво повече са научили те от книгите и живота.

От време на време Рут го сподиряше с поглед, за да разбере как се чувства, бе радостно учудена от лекотата, с която той разговаряше с нейните братовчедки. Истината бе, че той не се страхуваше от раменете си, когато е седнал. Рут знаеше, че братовчедките й са разумни и интелигентни момичета и почти не разбра защо те толкова много хвалеха Мартин преди да си легнат. Всъщност той се славеше със своето остроумие и бе известен шегаджия и веселяк в предишната си среда, добродушният спор и способността да разсмява не бяха го затруднили и тук. Тази вечер успехът беше с него, потупваше го по рамото и му даваше увереност и затова той не се смущаваше, разсмяваше другите и сам се смееше.

По-късно опасенията на Рут се оправдаха. Мартин и професор Колдуел се усамотиха в един ъгъл и макар че не размахваше ръце, критичният поглед на Рут забеляза как очите му често проблясват, как говори бързо и се горещи, а кръвта нахлува в лицето му. Не му достигаше самообладание и контрол, разликата между него и младия професор по английски език и литература, с когото разговаряше, бе повече от очевидна.

Но Мартин не се съобразяваше с външното приличие. Веднага забеляза услужливата памет и богатството от познания у своя събеседник. Оказа се, че професор Колдуел не отговаря на представите на Мартин за обикновен професор по английски език и литература. Освен това професорът се противопостави отначало на желанието на своя събеседник да говори за специалността си, но постепенно бе убеден. Мартин не разбираше защо не е прието човек да говори за професията си. Преди известно време бе споделил с Рут:

— Тези възражения срещу професионалните разговори са глупави и несправедливи. Защо да се раждат хората, ако не споделят най-хубавото у себе си? Това са нещата, които ги интересуват, с които изкарват прехраната си, над които прекарват дни и нощи, които виждат дори насън. Представете си как господин Бътлър се придържа към изискванията на светското поведение и започне да излага схващанията си за Пол Верлен, немската драма или романите на д'Анунцио. Ще загинем от скука. Ако, например, ми се наложи да го слушам, предпочитам да разказва за своите правни науки. Това е най-хубавото, което има у себе си, а животът е толкова кратък, че аз искам да получа най-доброто от всеки срещнат мъж или жена.

— Но нали има и въпроси от общ интерес — възрази Рут.

— Правите грешка — прекъсна я той. — Всички хора и групи в обществото, или по-точно почти всички, подражават на своите най-добри представители. Кои са те? Безделниците, богатите безделници. По правило те не знаят нищо по въпросите, познати на хората, които правят нещо на този свят. Те се отегчават от подобни разговори, считат ги за професионални и решават, че не трябва да бъдат водени. По същия начин дават предписание кои неща не са предмет на професионални разговори и за тях може да се разговаря. Това са най-новите опери, последните романи, картини, билиард, коктейли, автомобили, конни надбягвания, лов на пъстърва и на риба тон,

стрелба по дивеч, ветроходство и други подобни, които, забележете, безделниците познават много добре. Всъщност това са темите за професионалните разговори на хора, които не правят нищо. Най-невероятното е, че повечето от умните хора и всички, които искат да бъдат приети като умни, позволяват на безделниците да наложат своите норми. Лично аз предпочитам да получа най-доброто, което човек има у себе си, независимо дали някой нарича това професионален разговор или както му е угодно.

Рут не съумя да разбере. Неговият удар върху твърдо установеното тя прие като прекомерна и преднамерена упоритост.

И така Мартин зарази професор Колдуел със своята искреност и го накара да сподели възгледите си. Рут се спря то тях и чу как Мартин казваше:

— Сигурно не поднасяте подобна ерес в Калифорнийския Университет?

Професор Колдуел сви рамене и отговори:

— Вие познавате политиците и честния данъкоплатец. Ние дължим поклон на онези, които благославят нашето назначение, на Управителния Съвет, на партийната преса, дори на печатните органи на двете партии.

— Това е разбираемо — избърза Мартин. — Но вие сигурно се чувствувате като риба на сухо.

— Струва ми се, че малцина от нашите мислят като мен. Понякога наистина се усещам като риба на сухо и мисля, че мястото ми е някъде в Париж, между лондонските отшелници или сред някоя мрачна и необузdana компания от бохеми, които пият червен кларет, вечерят из евтините ресторанти в Латинския квартал и крещят с пълно гърло най-смелите решения на проблемите на човечеството. Наистина, често пъти се чувствавам почти уверен, че съм роден да бъда радикал. Но има много въпроси, по които не съм убеден в своята правота. Слабостта на моя характер ме изпълва с боязън и аз дори не мога да обхвана всички страни на даден проблем с общочовешко значение. Нали ме разбирате?

Докато той говореше, в съзнанието на Мартин долетя „Песен за пасата“:

*„По пладне мощта ми прелива,
но ето — изгрява луната
и гоня със сила платната.“*

Още съвсем малко и щеше да започне да произнася думите на глас: изведнъж му стана ясно, че събеседникът му напомня за североизточния пасат, упорит, хладен и силен. Той бе също така равномерен и на него можеше да се разчита, макар че оставяше впечатлението за някаква непълнота. Мартин имаше усещане, че той никога не се изказва докрай и е също като пасатите, които сякаш духат с пълна сила, но винаги задържат по малко в запас. Въображението на Мартин бе на крак както винаги. Мозъкът му приличаше на добре подреден склад на истински и измислени събития, чието съдържание е непрекъснато на негово разположение. Каквото и да се случеше наоколо, в съзнанието му незабавно се появяваха контрасти или подобия, които приемаха определени образи. Всичко това протичаше без негово участие, а въображението му бе непогрешим спътник на ежедневието. Така лицето на Рут извика забравения спомен за нощната буря под светлината на луната, а професор Колдуел му напомни за североизточния пасат, който гони побелелите грамади на виолетовото море. Всеки миг, без да внасят безредие, а като заемаха определено място и придобиваха смисъл, пред него се появяха нови картини, които преминаваха под спуснатите му клепачи или трепкаха върху екрана на съзнанието му. Тези картини се пораждаха от минали случки и усещания, от книгите, от вчерашни постъпки или от събития от изтеклата седмица — едно безчислено множество от привидения, които се струпваха в мозъка му, независимо дали той спеше, или бе буден.

И така, докато слушаше отмерената реч на професор Колдуел и думите на този умен и възпитан човек, пред него се изправи цялото му минало. Ето го — същински хулиган, с неопикуема шапка, със свободно двуредно палто, с някаква предизвикателна чупка в раменете и с цялото му старание да не надвишава грубостта, допустима от полицията. Той не се опитваше да прикрие нещо или да го омаловажи. В един период от живота си е бил обикновен нехранимайко и водач на банда, създаваща безпокойство на полицията и ужас за честните

работнически семейства. Днес неговите идеали бяха други. Огледа се наоколо и видя добре облечени и възпитани мъже и жени, с които дишаше един и същ въздух на култура и изтънченост, в същото време видя как призракът на неговата ранна младост преминава наперено през стаята, груб, с неописуеми дрехи и шапка и предизвикателно свити рамене. Забеляза как фигурата на онзи уличен нехранимайко се сля с него, докато той седеше и разговаряше с един истински университетски професор.

Всъщност Мартин никога не бе се установявал, на едно постоянно място. Той се приспособяваше навсякъде и винаги бе любимец, защото умееше да свърши работата си, познаваше правилата на играта и всякога бе готов да защити правата си и да внуши уважение. Но никога не се заседяваше за по-дълго време. Можеше да задоволи приятелите си, но той винаги оставаше незадоволен. Непрекъснато го измъчваше чувството на безпокойство, чуваше непрестанния зов на нещо далечно и скиташе по света, за да го открие, докато най-сетне намери книгите, изкуството и любовта. И той бе тук, сред тези неща, единствен от всички свои другари от предишния живот, комуто е бил разрешен достъп до дома на семейство Морз.

Тези мисли и картини не го отвличаха и той следеше отблизо думите на професор Колдуел. Вникваше в казаното и го обмисляше критично, удивително обширни бяха познанията на неговия събеседник. От време на време разговорът му откриваше непознати места, празнини и дори цели области, до които не бе се докосвал. При все това можа да се убеди, че благодарение на Спенсър бе достигнал до граничните очертания на познанието. Бе въпрос само на време, да може да запълни празнотите в тези очертания. Тогава ще застане срещу света и ще премери силите си с него. Струваше му се, че е седнал в нозете на професора, потънал в преклонение, и поглъща всяка дума. Но постепенно започна да долавя слабост в неговите преценки, която всъщност бе толкова незабележима, че и той щеше да я пропусне, ако тя не се чувствуваше постоянно. След като се убеди напълно, усети се равен с него.

Рут се приближи за втори път до тях в момента, когато Мартин започна да говори.

— Ще ви кажа каква е грешката или по-скоро слабостта на вашите възгледи — каза той. — Вие пренебрегвате биологията. Тя

отсъствува от вашия ред на нещата. Разбирате ли, аз говоря за биологията в нейната цялост — от основите, от лабораторията, от епруветките и оживяващата неорганична материя до най-широките естетически и социологически обобщения.

Рут бе поразена. Тя бе слушала два цикъла лекции при професор Колдуел и го считаше за жива енциклопедия на всички знания.

— Не ви разбирам напълно — отвърна професорът нерешително. Мартин бе сигурен, че събеседникът му го бе разбрал.

— Ще се опитам да ви обясня — каза той. — Спомням си, в историята на Египет прочетох, че не може да се проникне в египетското изкуство, ако не се проучи предварително характерният облик на тази страна.

— Съвсем правилно — съгласи се професорът.

— И струва ми се — продължи Мартин, — че за да се проникне в характера на страната, а така също и във всички области, свързани с поставения въпрос, е необходимо преди това да се познава материалът и пътищата, по които е изграден животът. Можем ли да разберем законите, държавните институции, религиите и обичаите, ако не познаваме не само хората, които са ги изградили, но и материята, от която са били създадени самите хора? Нима в литературата има повече човешко участие, отколкото да речем в египетската скулптура и архитектура? Нали във вселената не съществува нищо, което да не се подчинява на закона на еволюцията? Да, аз зная, че различните изкуства са изминали сложен път на развитие, но неговото обяснение е твърде механично. Отсъствува елементът човек. Добре знаем как са се усъвършенствували оръдията на труда, арфата, музиката, песента и танцът, но как е протекъл този процес у самия човек, по какъв път са се развивали у него онези основни органи, които е притежавал преди да изработи първото оръдие на труда или неясно да изръмжи първата, си песен? Ето кое аз наричам биология и именно него вие изпускате от внимание. Биологията в най-широкия смисъл на понятието. Зная, че се изразявам не особено последователно, но се опитах да посоча идеята. Тя ми хрумна, докато вие говорехте, и не успях да подредя добре мислите си. Вие сам изтъкнахте човешкото несъвършенство, което пречи да бъдат обхванати всички страни на даден въпрос. Поне аз мисля, че вие изпускате биологичния фактор, втъкан в основата на всяко изкуство, на всяка човешка дейност и успех.

За учудване на Рут професорът не срази веднага Мартин, а отговора му тя възприе само като снизхождение към младостта на неговия събеседник. Професорът мълча цяла минута, като опипваше с пръсти верижката на часовника си. Най-сетне каза:

— Знаете ли, досега по същия начин ме е критикувал само Жозеф льо Конт — големият човек и учен, привърженик на еволюционната теория. Той умря и аз мислех, че вече никой няма да открие моята слабост. Но се явихте вие и отново ме изобличавате. Напълно сериозно признавам, че във вашето твърдение има нещо много вярно. Твърде много ме е завладяла класиката и не съм в крак със съвременните постижения на експерименталните науки. Мога да се оправдая донякъде само с празнотите в моето образование и една вродена леност, която ми пречи да ги запълня. Не зная дали ще повярвате, но аз никога не съм влизал в лаборатория по физика или химия. Това е самата истина. Льо Конт бе прав, а също и вие, господин Идън, макар да не зная доколко.

Рут намери предлог да повика Мартин настрана и му пошепна:

— Не трябва да отнемате само за вас професор Колдуел. Може би някой друг иска да говори с него.

— Наистина сгреших — с неудобство се съгласи Мартин. — Но аз съумях да го разпаля и той се оказа толкова интересен, че дори не помислих затова. Знаете ли, той е най-умният и интелигентен човек, с когото съм разговарял. Искам да ви кажа още нещо. Някога вярвах, че всички хора, които са учили в университет, или заемат значително място в обществото, са като него.

— Той е изключение — бе отговорът.

— Струва ми се, че е вярно. С кого искате да поговоря сега? Впрочем, запознайте ме с банковия касиер.

Мартин разговаря с него петнадесет минути и Рут не можеше да пожелае по-добро държане от страна на нейния любим. Не се зачервях нито веднаж, погледът му бе спокоен и тя бе изненадана от сигурността и равния му тон. Но племето на банковите касиери слезе с няколко степени по-долу в съзнанието на Мартин и мисълта, че те са синоним на любителите на плоски разговори не го напусна до края на вечерта. Офицерът бе добродушен и простоват млад здравеняк, доволен от мястото, което заемаше в живота благодарение на своя късмет и произхода си. Мартин научи, че е посещавал университет в

продължение на две години, но не можеше да проумее къде са отишли знанията, които е получил там. Във всеки случай той допадна на Мартин повече от глупавия касиер.

— Всъщност не възразявам срещу плоските му забележки — каза той на Рут по-късно. — Дразни ме надутият тон и високомерно прикритата самоувереност, с които ги поднася, а така също и загубеното време. Виждате ли, аз ще успея да разкажа на този човек цялата история на Реформацията, докато той ми обясни, че работническата партия се е сляла с демократите. Той жонглира с думите така както професионалният играч на покер с картите. Някой ден ще ви покажа как става това.

— Съжалявам, че не ви е допаднал — отговори Рут — Той е любимец на господин Бътлър. Според него е честен и надежден човек — нарича го Питър Скалата — и казва, че може да послужи за опора на всяко банково учреждение.

— Не се съмнявам. Самият той ме убеди с малкото, което ми показва, и още по-малкото, чуто от него. Но моето мнение за банките е по-различно от онова, което имах по-рано. Мила Рут, нали не ми се сърдите, че се изразявам така открито.

— Не, не. Много интересно е.

Мартин продължи разпалено:

— Наистина, аз приличам на дивак, който за първи път влиза в цивилизования свят. Убеден съм, че впечатленията му са изненадващи и забавни за хората от този свят.

— А какво е мнението ви за моите братовчедки — запита Рут.

— Харесаха ми повече от останалите жени. Те са много весели и почти не се преструват.

— Значи, вие харесвате другите жени?

Мартин поклати глава:

— Социоложката всъщност е папагал-социолог. Готов съм да се закълна, че ако отсеете от нея онова, което са казали светилата на нейната наука, няма да остане нито една оригинална мисъл. Художничката е отегчителна до смърт. Би била напълно подходяща съпруга на касиера. А музикантката! Не ме вълнуват нито гъвките й пръсти, нито превъзходната й техника, нито изразителността, която притежава. В основата си нещата не се променят, тъй като тя не разбира нищо от музика.

— Но тя свири много хубаво — възпротиви се Рут.

— Да, тя несъмнено владее до съвършенство външните изразни форми, но дъхът и същината на музиката са непонятни за нея. Попитах я какво намира в музиката, защото този въпрос винаги ме е вълнувал. Тя успя да ми отговори, че не знае точно, но обожавала музиката, която била най-великото изкуство, по-важно от самия живот за нея.

— Но вие сте ги принуждавали да говорят на професионални теми — обвини го Рут.

— Признавам. Но след като те не успяха да ми кажат нищо като специалисти, представете си какво трябваше да понеса, ако бяха заговорили по други въпроси. Вижте, някога аз мислех, че тук, където всеки може да се наслаждава на плодовете на културата... — Мартин се спря за миг и се вгледа във влязлата сянка от своята най-ранна младост, с неописуемите дрехи, която прекосяваше стаята. — Както казах, мислех, че във вашия свят всички, и мъже и жени, са ярки и блестящи личности. Но дори и малцината, които видях досега, ме поразяват със своето нищожество и почти всички са същински досадници. Единствено професор Колдуел е съвършено различен. Той е истински човек, с всяка частица от тялото си и всеки атом от сивото вещество на своя мозък.

Лицето на Рут светна.

— Кажете ми, какво мислите за него — настоя тя. — Не ми говорете за бляскавите му качества, които са съвсем очевидни, а за онова, което, считате, че му липсва. Страшно съм любопитна.

— Този път сигурно ще загазя — замисли се насмешливо Мартин за миг. — Не е ли по-добре вие първа да ми кажете? Или според вас той е съвършен?

— Познавам го от две години и слушах два цикъла негови лекции. Ето защо искам да чуя какво е вашето първо впечатление.

— Искате да кажете лошо впечатление, нали? Така вече е ясно. Мисля, че той наистина заслужава вашето превъзходно мнение. Той е най-добрият образец на интелигентен човек, който съм срещал досега. Но в него има някакъв затаен срам. Не, не! — побърза да извика той. — Нямам предвид низост или простащина. Той ме удивлява като човек, който е проникнал в самата същност на нещата, но се е уплашил от гледката и не смее да си спомни за нея. Може би не се изразявам съвсем ясно? Добре, той ми напомня човек, който е открил пътека към

таен храм, но не е тръгнал по нея, или пък е зърнал храма, но след това полага усилия да се убеди, че е било само мираж сред гъсталака. А може и така: един човек, който би могъл да постигне много, но не отдава значение на това и все пак дълбоко в себе си съжалява, че не го е направил, който тайно се надсмива над очакващата го награда, но още по-тайно жадува за нея и за радостта от сътворяването.

— Никога не съм го разглеждала от вашите позиции и може би затова не мога да разбера какво искате да кажете — каза Рут.

— Всичко това е само мое предположение — забави отговора си Мартин. — Нямам никакво основание да настоявам. Просто така го чувствам и най-вероятно е да не съм прав. Вие наистина трябва да го познавате по-добре от мен.

Мартин си тръгна от дома на Рут с противоречиви чувства и странно объркан. Постигнатата цел го разочарова, след като видя хората, към които бе се стремил. От друга страна успехът го изпълваше със смелост. Бе се изкачил дотук по-лесно, отколкото очакваше. Мартин не искаше поради лъжлива скромност да скрие от себе си, че е доловил своето превъзходство над всички, с които бе се катерил с изключение на професор Колдуел, разбира се. Той знаеше повече от тях и за живота, и за прочетените книги, удивляваше се, какви са били онези кътчета и пролуки, в които те са изтървали получените знания. Не можеше да разбере, че умствените му способности са необичайни, още по-малко можеше да се досети, че личностите, които притежават дарбата да намират същността на нещата и да достигат до крайните изводи, не се срещат сред гостите на семейство Морз и техния свят, не бе дори помислил, че тези личности са като самотните орли, които плават из небесната синева високо от земята, гдето се тълпи масата дребосъчета, забравена от живота.

ДВАДЕСЕТ И ОСМА ГЛАВА

Пратениците на успеха отново забравиха пътя към вратата, зад която живееше Мартин. В продължение на двайсет и пет дни, забравил за почивка и празници, Мартин работи усилено над едно дълго есе от около тридесет хиляди думи, което озаглави „Позорът на слънцето“. Това бе добре обмислен удар върху мистицизма на школата на Метерлинк, удар, нанесен от крепостта на положителните науки върху мечтателите, които вярваха в чудеса, в него все пак не бе забравена мярката за красотата и чудото, която не противоречи на установените факти. Не след дълго атаката продължи, този път с две по-къси есета под заглавия „Приказни сънища“ и „Мярката за собственото аз“. Започнаха странствуванията на трите есета от списание в списание.

Докато пишеше „Позорът на слънцето“, Мартин получи шест долара и петдесет цента от занаятчийски произведения. Някакъв анекдот му донесе петдесет цента, а друг, продаден на известен хумористичен седмичник, бе оценен за един долар. За две хумористични стихотворения получи два и след това още три долара. Макар че бакалинът бе допуснал кредит от пет долара, дойде момент, когато всички търговци станаха отново непреклонни, колелото и костюмът му се върнаха в заложената къща. От представителството за пишещи машини под наем настоятелно му напомняха, че според условието дължи предварително заплащане.

Няколко дребни успеха подсказваха на Мартин мисълта да се върне към занаятчийската работа. Независимо от всичко може би с нея щеше да преживява. Под масата лежаха двайсетте кратки разказа, върнати от службата за едновременно публикуване във вестниците. Той ги прочете отново, за да разбере как не трябва да бъдат писани разкази за вестниците, тъй като бе решил да намери необходимата формула. Разбра, че тези разкази не трябва да бъдат тъжни, а да имат щастлив край, не се искаше никакво езиково богатство, проникателност на мисълта или истинска изтънченост на чувствата. Чувства бяха необходими — по възможност повече чисти и благородни

пориви от онези, които си спомняше, че извикваха възторга му в галерията на театъра — все от мярката на „За вярата, за отечеството и за царя“ и „Беден съм, но честен“.

След като овладя необходимите предпазни мерки, Мартин свери необходимия тон с изданието „Херцогинята“ и пристъпи към работа в съответствие с формулата. Тя се състоеше от три части: 1. Двама влюбени се разделят, 2. Нечия постъпка или събитие ги събира отново, 3. Сватбени камбани. Третата част бе постоянна величина, докато първата и втората подлежах на безчислен брой изменения. Двамата влюбени можеха да бъдат разделени поради недоразумение прищевки на съдбата, ревност на съперници, разгневени родители, коварни настойници, интриги на роднините и т.н. и т.н. Можеха да ги съберат отново някой подвиг на влюбения или благородна постъпка на влюбената, промяна в решенията на един от двамата, принудително признание на коварния опекун, на недостойните роднини или ревнивия съперник, доброволно признание на същите, разкриване на някоя неочаквана тайна, нова буря в сърцето на момичето предизвикана от влюбения, дълга и благородна саможертва и така до безкрайност. Привлекателна бе възможността момичето да предложи помирение и Мартин постепенно откри и други интересни и хитроумни уловки. Единствено неотменими бяха сватбените камбани, невъзможно бе те да не ударят, въпреки че изведнъж можеше да се прекъсне спиралата, по която се въртяха небесата и звездите. Съгласно формулата обемът бе в границите на дванайсет до петнайсет хиляди думи.

Преди да усвои напълно изкуството да пише подобни разказчета, Мартин си изработи пет-шест калъпа, с чиято помощ работеше винаги. Тези калъпи приличаха на остроумните таблици на математиците, изградени от множество редове цифри. Независимо дали се използват от горе на долу и отляво надясно, или обратно, тези таблици позволяват без всякаква трудност да се стигне до хиляди различни решения, всяко от които неизменно е точно и вярно. С помощта на своите таблици Мартин можеше за около половин час да подготви рамките на десетина разказа и да ги запълни в удобно време. След като е работил истински през целия ден само за час преди лягане завършваше напълно по един от тези разкази. Мина известно време и той призна на Рут, че би могъл да върши подобна работа и на сън.

Само изграждането на сюжета изискваше някакво творчество, останалата част се завършваше механично.

Той не се съмняваше ни най-малко в качеството на своите калъпи и бе убеден, че още първите два разказа, които изпрати, ще му донесат чекове, тъй като вкусът на редакторите, му бе вече познат. Два чека по четири долара пристигнаха преди края на втората седмица.

Междувременно списанията му поднесоха нещо ново и обезпокоително. „Звън на камбани“ бе публикуван в „Трансконтинентален месечник“, но парите не идваха. Мартин бе затруднен и писа до редакцията, но чекът не дойде. Получи само уклончив отговор с молба да изпрати други свои произведения. Два дни чака без да може да се нахрани и тогава отнесе обратно колелото в заложната къща. Всяка седмица пишеше по два пъти до „Трансконтинентален месечник“ за своите пет долара и недоумяваше защо досега е получил само някакъв несъстоятелен отговор. Той не знаеше, че списанието едва се крепи и не е дори третостепенно, а някъде почти извън класацията, без всякаква тежест, с нередовен тираж, който се крепеше единствено на дребнаво натрапване, патриотични призови и рекламни обявления, давани почти по милост. Разбира се, до него не можеше да достигне вестта, че „Трансконтинентален месечник“ едва осигурява препитанието на редактора и издателя, които с мъка свързват двата края, като не плащат наем и с всички сили се стремят да избягат и от най-дребното задължение. Още по-малко можеше да предположи, че неговите пет долара е задържал издателят, за да боядиса къщата си в Аламеда. Издателят трябваше сам да свърши тази работа в свободните следобедни часове, понеже тарифата на професионалните сдружения бе много висока, а първият негодяй, който се съгласи, падна, от стълбата и бе изпратен в болницата със счупена ключица.

Не идваха и десетте долара, които Мартин трябваше да получи от чикагския вестник за „Търсачи на съкровища“. Статията бе напечатана, както се убеди той след проверка в картотеката на централната читалня, но редакторът не даваше признаци на живот. Никой не обърна внимание на писмата му. Изпрати няколко от тях с препоръчана поща, само за да се убеди, че са получени. Стигна до заключението, че са го ограбили съвсем хладнокръвно, той гладуваше,

а му отнемаха единственото, което притежава, неговите произведения, които трябваше да продаде, за да се нахрани.

„Младост и мъдрост“ бе седмичното списание, което започна да публикува серийната му повест от двайсет и една хиляди думи, но фалира след като отпечата само две трети от нея. Стопиха се и надеждите на Мартин да получи обещаните шестнайсет долара.

Последният удар дойде с „Гърнето“. Това бе една от любимите му творби, но я загуби съвсем глупаво. Търсейки отчаяно възможност за публикация в различните списания, той изпрати произведението си във „Вълна“, седмично светско издание, което излизаше в Сан Франциско. Съблазни го мисълта, че ще получи бърз отговор, тъй като Оукланд и Сан Франциско бяха от двете страни на залива. След две седмици с голяма радост видя своя разказ, отпечатан изцяло с илюстрации на почетно място в последния брой на списанието. Сърцето му се разтуптя и на път за дома се питаше колко ли ще му заплатят за едно от най-хубавите му произведения. Приятна бе и мисълта за бързината, с която го бяха отпечатали. Изненадата бе още по-пълна, тъй като редакторът не го уведоми, че приемат творбата му. Мина седмица втора, започна трета и едва тогава отчаяният Мартин надви своята свенливост и се обърна към редактора на „Вълна“, като изказа предположение, че поради небрежност на търговската служба неговият незначителен хонорар е забравен.

Мартин си казваше, че дори да не получи повече от пет долара, ще може да купи достатъчно фасул и грах, благодарение на които ще има време да напише още пет-шест подобни разказа, а може би и по-добри.

В отговор получи писмо, чийто тон бе повече от сдържан и хладен:

„Благодарим ви за вашия превъзходен разказ. Всички в редакцията го харесахме извънредно много и той бе публикуван незабавно на първо място. Искрено се надяваме, че сте доволен от илюстрациите.

Прочетохме няколко пъти писмото ви и ни се стори, че сте в заблуждение, като предполагате, че плащаме за ръкописи, които не сме поръчали предварително. Ние нямаме подобна практика. След като получихме вашия разказ предположихме, че сте запознат с тази подробност. Съжаляваме дълбоко за неприятното недоразумение и

искаме да ви убедим в неизменното ни уважение. Като ви благодарим още веднаж за любезното сътрудничество и се надяваме да получим в бъдеще нови разкази от вас, оставаме с най... и т.н.“

Имаше и послепис, от който Мартин разбра, че през следващата година ще получава безплатен абонамент, макар и в противоречие с вече установената практика на списанието.

След получения урок Мартин започна да отбелязва в горния край на всеки ръкопис следното: „Хонорар по обичайната ви тарифа!“

„Един ден — утешаваше се той — те ще ми плащат по моя тарифа.“

По същото време усети у себе си силно желание да се усъвършенствува, което го застави да изчисти и преработи „Веселата улица“, „Виното на живота“, „Радост“, „Морска лирика“ и някои други от по-ранните си произведения. Деветнайсетте часа работа през деня не му достигаха както и по-рано. Пишеше и четеше невероятно много и само това му помагаше да сподавя острите спазми на желанието да запуши. Скри в най-далечния ъгъл на чекмеджето лекарството, изпратено от Рут, въпреки неговата бляскава и многообещаваща опаковка. Жаждата за тютюн бе особено мъчителна в дните, когато гладуваше. Макар че успяваше да я потиска, тази жажда продължаваше да бъде все така остра. Волята да я победи му се струваше неговото най-голямо постижение. Рут бе на мнение, че той само постъпва правилно. Тя купи лекарството от своите джобни пари и няколко дни по-късно бе вече забравила за случая.

Мартин ненавиждаше и се надсмиваше на своето механично производство, но малките разкази имаха успех. Благодарение на тях успя да освободи заложените вещи, да плати по-голямата част от дълговете си и да купи чифт нови гуми за велосипеда. Разказите му осигуряваха поне храна и време за истинска работа, все пак единственото, което поддържаше смелостта му, бяха четиридесетте долара, получени от „Бяла мишка“. Бе убеден и вярваше, че истинските първокласни списания плащат полагаемия се хонорар и на неизвестни автори. Работата бе как да проникне в тях. Неговите най-добри произведения се скитаха като просяци сред първокласните списания, без да могат да попаднат между кориците им, където той всеки месец откриваше купища сухи, сиви и скучни неща, лишени от художествени достойнства.

„Защо нито един редактор — мислеше си той — не слезе от висотата на своето положение и не ми написа нито ред? Нищо че моето творчество е необичайно и непригодно за страниците на техните списания, сигурно някъде все пак има няколко малки искрици, които да ги накарат да се замислят върху него.“

Изваждаше някой от своите ръкописи, подобен на „Приключение“, препрочиташе го и напразно се стараше да разбере причината за подобно мълчание от страна на редакторите.

Великолепната калифорнийска пролет не му донесе радост. Представителството за едновременно публикуване на малки разкази във вестниците замлъкна подозрително. Едва след няколко седмици пощата му върна десет от неговите безпогрешни механични произведения. Едно кратко писмо го уведоми, че в службата са постъпили достатъчно ръкописи и ще имат нужда от нови разкази едва след няколко месеца. Като разчиташе на тези десет разказа, Мартин си бе разрешил известно разточителство напоследък, още повече, че му плащаха по пет долара на парче и приемаха всичко, което изпращаше. Мислеше, че те са вече продадени и живееше така, сякаш петдесетте долара бяха в банката. Изведнъж остана без доходи, продължаваше да праща ранните си произведения на списания, които не плащаха, а по-новите пътуваха до редакции, които не ги приемаха. Поднови и посещенията в заложената къща в Оукланд. Няколко анекдота и дребни хумористични куплети, купени от нюйоркски забавни седмичници, му позволиха да свърже как да е двата края. По същото време изпрати запитвания до различни големи месечни и тримесечни списания и разбра, че те почти не приемат статии, които не са били предварително поръчани, и най-често се обръщат към известни специалисти и утвърдени имена в различните области.

ДВАДЕСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

Лятото бе трудно за Мартин. Повечето хора от редакциите бяха в отпуск и отговорите, които обикновено идваха за три седмици, сега се забавяха по три месеца и повече. Утешаваше го единствено мисълта, че благодарение на застоя ще спести пари от пощенските разходи. Активност продължаваха да проявяват само списанията, които предпочитаха да не плащат, благодарение на тях Мартин изгуби някои от раните си произведения, между които „Лов на бисери“, „Професията на моряка“, „Лов на костенурки“ и „Североизточните пасати“. За тях не получи нито грош. Впрочем след шестмесечна кореспонденция успя да постигне някакъв резултат — получи самообръсначка за „Лов на костенурки“. Колкото до „Акропол“, откъдето му обещаха пет долара и петгодишен абонамент на списанието за „Североизточните пасати“, изпълниха само втората част от обещанието.

За сонета, посветен на Стивънсън, успя да измъкне два долара от един бостънски редактор с празна кесия. Някакъв редактор на списание, издържано от голямо железопътно предприятие в Сан Франциско, бе спечелен от „Феята и бисерът“, тънка сатирична поема от двеста стиха, която Мартин току-що бе завършил. Редакторът го запита, дали е съгласен вместо хонорар да получи билет за безплатно пътуване. След като разбра, че билетът не може да бъде продаден, Мартин си прибра ръкописа за съжаление на редактора. Изпрати го отново в Сан Франциско на „Стършел“, едно превзето месечно списание, основано от блестящ журналист, който го бе направил звезда от първа величина. Но блясъкът на тази звезда бе започнал да потъмнява дълго време преди раждането на Мартин. Редакторът му обеща петнайсет долара, но забрави за думите си с публикуване на поемата. След няколкократно напомняне Мартин изпрати гневно писмо, на което получи отговор. Писмото бе изпратил нов редактор, съобщаваше му с официален тон, че не се чувства отговорен за

грешките на своя предшественик, а и собственото му мнение за „Феята и бисерът“ съвсем не е високо.

Но най-тежкото оскърбление Мартин получи от чикагското списание „Глобус“. Не бе предлагал досега „Морска лирика“, но гладът го принуди да го стори и след десетина отказа ръкописът попадна там. Цикълът се състоеше от тридесет стихотворения, за всяко от които трябваше да получи по долар. Още през първия месец четири бяха публикувани. Пристигна и чекът, но когато Мартин отвори списанието, изпадна в ужас. Стихотворенията му бяха безнадеждно осакатени. Заглавията на някои от тях бяха сменени: „Край“ бе станало „Завършекът“, а „Песента на външния риф“ бе вече „Песента на кораловия риф“. В друг случай бе използвано съвсем погрешно заглавие и „Светлини на медузи“ бе станало „Обратната следа“. Но най-много бяха пострадали самите стихове. Мартин скърцаше със зъби, потеше се и скубеше косата си. Отделни изрази и цели стихове и строфи бяха разменени, изопачени до неузнаваемост и дори заместени с чужди добавки. Той не можеше да повярва, че някой здравомислещ редактор е отговорен за подобно престъпление, според него стихотворенията бяха попаднали в ръцете на куриера или стенографа. Писа незабавно, като увещаваше редактора да прекъсне по-нататъшното публикуване и да му върне стиховете. Никой не му обърна внимание, независимо че той умоляваше, увещаваше и заплашваше. Месец след месец получаваше чек за поредната публикация и така излязоха и тридесетте осакатени стихотворения.

Независимо от различните несполуки, той не забравяше четиридесет доларовия чек от „Бяла мишка“, но малко по малко се върна към занаятчийската работа. Откри източник на прехрана в списанията, посветени на селското стопанство и търговията, също така разбра, че религиозните седмичници могат да го уморят от глад. Когато бе съвсем отчаян и черният му костюм замина за заложената къща, направи удар, или поне така му се стори, с участие в конкурс на областния комитет на републиканската партия. Всъщност конкурсът имаше три раздела, представи се и в трите, без да престане да се присмива горчиво на себе си и на живота, който го принуждаваше да използва подобни възможности. Стихотворението му донесе първа награда от десет долара, песента за изборната кампания бе отличена с втора награда и пет долара, а есето му за принципите на

републиканската партия получи първо място с премия от двайсет и пет долара. Всичко бе прекрасно до момента, когато се опита да събере наградите. Нещо се обърка в областния комитет и макар че между членовете му имаше богат banker и сенатор на щата, парите не идваха. Цялата история се проточи и той бе принуден да докаже, че разбира и принципите на демократическата партия, спечелвайки първата награда за есе в подобен конкурс. Този път получи и парите, двайсет и пет долара. Все пак четиридесетте долара от наградите в първия конкурс никога не стигнаха до него.

Налагаха се някои хитрини, за да може да вижда Рут, след като прецени, че разстоянието от северната част на Оукланд до нейния дом и обратно отнема твърде много време, реши да остави официалния си костюм в заложената къща и да освободи велосипеда. Той му помагаше да прави физически упражнения, с него пестеше по няколко часа за работа и му позволяваше да бъде с Рут. Един чифт къси панталони и старият пуловер бяха приличен костюм за колело и така можеше да излиза на следобедни разходки с нея. Впрочем и възможностите за посещения в нейния дом бяха доста ограничени, тъй като госпожа Морз изпълняваше добросъвестно своята специална програма. Високопоставените личности, към които доскоро гледаше със страхопочитание, го измъчваха с ограничеността си при всяка среща. Те бяха паднали от първоначалната висота. Разговорите с тези хора го влудяваха, бе станал нервен и раздразнителен поради тежкия живот, разочарованията и усилената работа. Мартин не страдеше от прекалено високо самомнение, достатъчно бе да сравни техните ограничени способности с умовете на мислителите от книгите, които четеше. В дома на Рут не бе видял нито един човек с широта и дълбочина на възгледите. Професор Колдуел бе единственото изключение и при това го бе срещал само веднаж. Останалите бяха глупави и ограничени хора, повърхностни догматици и невежи. Именно тяхното невежество го поразяваше. Защо бяха такива? Нали бяха получили образование? Нали са имали достъп до същите книги като него? Защо не са успели да извлекат нищо от тях?

Той знаеше, че по света има велики умове, хора с дълбоко и рационално мислене. Доказваха го книгите, от които бе научил несравнимо повече от нормите, уважавани в семейство Морз. Знаеше, че някъде има хора, чийто интелект стои по-високо от нивото на

тяхната среда. Четеше романи за живота в английското общество и научаваше за мъже и жени, които разговарят върху политиката и философията.

Четеше за салони в големите градове, дори в Съединените щати, където си даваха среща интелектът и изкуството. В миналото бе достатъчно глупав да вярва, че добре облечените хора, които живеят при по-добри условия от работниците, притежават висок интелект и чувство за красота. Мислеше, че културата и колосаните яки вървят ръка за ръка и погрешно смесваше знанията с университетското образование.

Е, добре! Той ще продължи да се бори по своя път нагоре и напред и ще вземе Рут със себе си. Той я обичаше истински и бе убеден в нейния успех навсякъде. Даваше си сметка, че предишната му среда е била за него същата пречка, каквато е и нейното обкръжение. Тя не бе имала възможност да се разгърне. Книгите по лавиците, картините по стените, нотите върху пианото и всичко друго бе само външен блясък. Семейство Морз и хората от тяхната среда бяха слепи и глухи за истинската литература, истинската живопис и истинската музика. А над всичко това стои животът, само че към него те бяха свършено безнадеждни невежи. Въпреки своята привидна склонност към обобщения и маската на либерално свободомислие, те бяха изостанали с две поколения от съвременните насоки в науката. Разсъждаваха като средновековни хора, а начинът, по който мислеха за вселената и живота, го поразяваше. Това бе свършен метафизичен мироглед, млад колкото най-младата раса и стар колкото пещерния човек, а може би и по-стар. Този начин на мислене е карал да тръпнат от мрака първите човекоподобни същества от ерата на плеистоцена, той е накарал припреният и невеж юдеин да вярва, че Ева е сътворена от реброто на Адам, той е накарал Декарт да изгради идеалистична система на вселената, изхождайки от собственото си хилаво „аз“, и той е накарал известният английски духовник да отрече еволюцията с такава гръмогласна сатира, че станал предмет на незабавен възторг и оставил името си като общоизвестна драсканица по страниците на историята.

Така разсъждаваше Мартин, докато най-сетне го споходи мисълта, че разликата между тези адвокати, офицери, търговци и банкови касиери, които бе срещнал, и членовете на работническата

класа, които познаваше по-рано, всъщност се отнася само до храната, дрехите и средата, където живеят. И наистина, във всеки от тях липсваше нещо по-голямо, което бе чувствувал в себе си и откриваше в книгите. Семейство Морз му показва най-доброто, което осигурява общественото положение и то не му направи никакво впечатление. Самият той бе бедняк и роб на лихваря, но съзнаваше, че стои по-високо от хората, които срещаше у тях и затова, щом успя да вземе единствения си приличен костюм от заложената къща, се чувствуваше помежду им като господар на живота, като благородник, който потръпва от чувството на оскърбление, че е осъден да живее с козари. — Вие мразите социалистите и се страхувате от тях — каза той на господин Морз по време на една вечеря. — Но защо? Вие не ги познавате и не разбирате учението им.

Госпожа Морз поведе разговора в тази насока, като хвалеше незаслужено касиера Хепгуд, Мартин не можеше да го понася и ставаше груб щом се споменеше името на любителя на плоски разговори.

— Да — бе отбелязал той, — Чарли Хепгуд е наистина това, което наричат млад човек с блестящо бъдеще. Някой вече ми разказа достатъчно за него. Един ден той ще седи на стола на губернатора, а нищо чудно да стигне и до Сената на Съединените щати.

— Защо мислите така? — запита госпожа Морз.

— Чух негова реч по време на изборите. Тя бе толкова благоразумно глупава и лишена от оригиналност, че политическите дейци с пълно право го считат за сигурен и надежден човек, от друга страна плоските му забележки съвпадат напълно с ограничеността на средния избирател, за когото е толкова приятно да му поднесат наготово собствените му мисли.

— Мисля, че вие наистина завиждате на господин Хепгуд — намеси се Рут.

— Опазил ме бог!

Изумлението по лицето на Мартин настрои войнствено госпожа Морз.

— Но вие сигурно не искате да кажете, че господин Хепгуд е глупак? — запита тя с леден тон.

— Не е по-глупав от обикновения републиканец или демократ — бе отговорът. — Малцина от тях са умни, единствените умни

републиканци са милионерите и хората, които съзнателно им служат. Те поне знаят къде е тлъстият кокал и защо е именно там.

— Аз съм републиканец — намеси се шеговито господин Морз.
— Кажете ми, моля, къде е моето място?

— Вие сте несъзнателен оръженосец.

— Оръженосец?

— Разбира се. Вие работите за капиталистическите сдружения като адвокат. Не се занимавате нито с работници, нито с престъпници. Вашият доход не зависи от джебчий и от съпрузи, които бият жените си. Вие получавате средства от хората, крито насочват развитието на обществото, а който храни човека, той е и негов господар. Да, вие сте оръженосец. Вие сте свързан с интересите на капитала, комуто служите.

Лицето на господин Морз почервения.

— Трябва да ви кажа, господине, че вие говорите като онези негодници — социалистите.

Именно на това място Мартин забеляза:

— Вие мразите социалистите и се страхувате от тях. Но защо? Вие не ги познавате и не разбирате учението им.

— Вашите възгледи поне са много близко до социализма — отговори господин Морз.

Рут тревожно поглеждаше ту единия, ту другия, а госпожа Морз засия от удоволствието, което ѝ доставяше възможността да бъде изострена необходимата враждебност на нейния съпруг.

Мартин каза с усмивка:

— Не мога да бъда социалист само затова, че намирам републиканците глупави, и считам, че призивът за свобода, равенство и братство е пукнат сапунен мехур. Това, че се съмнявам в Джефърсън и в невежите французи, от които се е учил, не ме прави социалист. Повярвайте ми, господин Морз, вие сте много по-близо до социализма от мен, който съм негов заклет враг.

— Сега пък се шегувате — бе единственото, което можа да каже неговият събеседник.

— Ни най-малко. Говоря съвсем сериозно. Вие все още вярвате в равенството, а служите на капиталистическите сдружения. Именно те с всеки ден все по-ревностно разрушават равенството. Вие ме считате за социалист, понеже отричам равенството и утвърждавам законите,

съгласно които вие живеете. Републиканците са врагове на равенството, макар че за повечето от тях тази дума е боен призив. Те разрушават равенството в името на самото равенство. Ето защо казвам, че са глупави. А аз съм индивидуалист. Вярвам, че надбягването печелят по-бързите, а победата в боя принадлежи на по-силните. На това ме научи биологията, или поне вярвам, че съм го усвоил. Вече казах, че съм индивидуалист, а индивидуализмът е наследствен и вечен враг на социализма.

— Но посещавате техните сбирки — оспори господин Морз.

— Разбира се. Нали разузнавачите проникват във вражеските лагери? Има ли друг път за опознаване на противника? Впрочем техните събирания ми доставят голямо удоволствие. Тези хора умеят да се борят добре и независимо дали са прави или не, те четат. Всеки от тях знае за социологията и всички други „логии“ много повече от обикновения индустриалец. Да, бивал съм на техни сбирки поне пет-шест пъти, но от това съм станал толкова социалист, колкото може да ме направи републиканец някоя реч на Чарли Хепгуд.

— Не зная — отвърна разколебаният господин Морз, — но не мога да се противопоставя на убеждението си, че вие сте социалист.

„Милостиви боже! — помисли Мартин. — Този човек не разбира за какво говоря. Нито думица не е стигнала до него. За какво ли е получил образование?“

Така по пътя на своето развитие Мартин се озова лице срещу лице с икономическия, или по-скоро с класовия морал, който скоро се превърна за него в страховито чудовище. Лично у него моралът се диктуваше от мисълта, и моралът на околните, който представляваше някаква неопишуема смес от икономика, метафизика, чувства и подражателство, го дразнеше повече от превзетото и глупаво самодоволство.

Оказа се, че и сред неговите роднини има образец от тази любопитна неразбория. Сестра му Мариана поддържаше връзка с един механик, млад и работлив немец, който откри собствена работилница за поправка на велосипеди, след като бе изучил основно този занаят. Едновременно с това бе станал и представител на фирма за производство на един модел ниски велосипеди и печелеше добре. Мариана дойде при Мартин непосредствено преди да обяви годеща си и съвсем на шега му гледа на ръка и му предсказа бъдещето.

Следващият път доведе и Херман фон Шмид. Мартин ги поздрави весело и непринудено, но изисканият му език направи неприятно впечатление на селяшката душа на годеника. Мартин засили още повече това впечатление, след като прочете стиховете, написани по повод на предишното посещение на сестра му. В тях се чувствуваше лекотата и изяществото на салонната поезия, бяха озаглавени „Гледачката“. Когато свърши, забеляза с изумление, че лицето на сестра му е съвсем безизразно. Погледът ѝ, бе закован с тревожно очакване в годеника и след като го проследи, Мартин видя, че неправилните черти на лицето на тази важна особа изразяват мрачна присъда. Скоро те си тръгнаха и Мартин забрави за случката, макар че за миг се зачуди, как е възможно една жена, макар и от работническа среда, да не се почувствува поласкана и доволна от стиховете, написани в нейна чест.

Мариана дойде сама след няколко дни. Тя веднага изплю камъчето, като укори с болка брат си за онова, което бе сторил.

— Мариана — извика той, — но ти говориш, сякаш се срамуваш от своите роднини или поне от брат си.

— Да, срамувам се — изтърва тя.

Мартин се изуми от сълзите, с които огорчението изпълни очите ѝ. Независимо от всичко чувството бе искрено.

— Но как е възможно твоят Херман да те ревнува от стиховете, написани от собствения ти брат.

— Той не ревнува — изхълца Мариана. — Той ги намира неприлични и... противни.

Мартин подсвирна тихо и с недоверие и зачете едно копие от „Гледачката“, за да открие причината.

— Не виждам нищо подобно — каза той в края, като ѝ подаваше ръкописа. — Прочети го и ми покажи неприличните места, нали така каза?

— Той каза това и не може да не знае — отговори сестра му и отстрани ръкописа с неприязън. — Искане да го скъсаш. Казва, че не желае да вземе жена, за която са писани такива неща, всеки може да ги прочете. За него това е позор и не ще го търпи.

— Слушай, Мариана, това е глупаво... — започна Мартин, но рязко прекъсна думите си.

Видя пред себе си едно нещастно момиче, разбра колко безполезни ще бъдат опитите да убеди нея или годеника ѝ и макар че всичко бе глупаво и нелепо, реши да отстъпи.

— Добре — каза той, като разкъса ръкописа и го хвърли в кошчето.

Утешаваше го мисълта, че оригиналният ръкопис е изпратен в редакцията на едно списание в Ню Йорк. Мариана и годеникът ѝ нямаше никога да разберат това, бе убеден, че не е злина, ако хубавото и невинно стихотворение бъде отпечатано.

Мариана понечи да рови из кошчето, но се спря.

— Може ли? — запита умолително тя.

Мартин кимна и гледаше замислено как тя събира късчетата от ръкописа и ги тъпче в джоба си като очевидно доказателство за изпълнената задача. Тя му напомняше Лизи Коноли, макар че у нея нямаше онзи огън и бликаща жизненост на момичето от работническата класа, което бе срещнал два пъти. Но те си приличаха твърде много и по облекло, и по поведение, усмихна се, като си представи, как някоя от тях се показва в гостната стая на семейство Морз. Веселостта му постепенно изчезна и го обгърна чувството на безкрайна самота. Сестра му и гостната на семейство Морз бяха километрични знаци по пътя, останал зад него. Загледа с нежност малкото книги, които бе запазил. Те бяха единствените му другари.

— Я, това пък какво е? — сепна се той, като не вярваше на ушите си.

Мариана повтори въпроса си.

— Защо не започвам работа? — засмя се той съвсем вяло. — Сигурно твоят Херман ти е наговорил нещо.

Тя поклати глава отрицателно.

— Не ме лъжи — отсечено каза Мартин и тя наведе глава, за да потвърди обвинението.

— Тогава ще кажеш на твоя Херман да си гледа своята работа. Това, че пиша стихове за неговото момиче, го засяга, но в нищо друго няма право да се намесва. Ясно ли е? Значи и ти не вярваш в моя бъдещ успех като писател? Мислиш, че за нищо не ме бива, че съм пропаднал и позоря семейството, нали?

— Мисля, че е по-добре да започнеш работа — рече твърдо тя и Мартин видя, че говори искрено. — Херман казва...

— По дяволите Херман! — добродушно я прекъсна той. — Единствено ме интересува кога ще се ожените. Освен това разбери от твоя Херман дали ще благоволи да ти разреши да приемеш от мен сватбен подарък.

Сестра му си тръгна и той се замисли за случката, като се усмихваше горчиво. Мариана и нейният годеник, хората от собствената му класа, членовете на обществото около Рут, всички прекарваха своя невзрачен живот, като се съобразяваха с някакви нищожни формулки. Те бяха като стадо, където всеки се съгласява с мнението на околните, не изразява своята индивидуалност и не може да съзρε истинския живот, тъй като е жертва на собствените си детински представи и правилна на поведение. Призова ги пред себе си като върволица от привидения — Бърнард Хигинботъм ръка за ръка с господин Бътлър. Херман фон Шмид рамо до рамо с Чарли Хепгуд, и така, поотделно или на двойки, Мартин ги извикваше и ги отпъждаше от себе си, след като прецени техния морал и интелект в съответствие с образците, научени от книгите. Напразно се питаше къде са мъжете и жените с неповторими души. Не можа да ги открие сред лекомислените, самодоволни и глупави същества, които въображението му бе извикало в тясната стая. Почувствува към тях отвращението, с което Цирцея е гледала своите свине.

След като си отиде и последният и Мартин помисли, че е останал сам, появи се още един закъснял, когото той не бе чакал или призовавал. Погледна го, видя неописуемата шапка, двуредната дреха и предизвикателната чупка в раменете и позна себе си в образа на някогашния млад хулиган.

— И ти беше като всички други, приятелче — изтегли устата си в усмивка Мартин. — Твоят морал и знанията ти не се отличаваха с нищо от техните. Ти не мислеше и не действуваше като личност. Преценките ти бяха предварително приготвени, както и твоите дрехи, а постъпките ти се определяха от мнението на околните. Ти беше водач на банда, защото други те провъзгласиха за най-добър. Ти се биеше и подчиняваше останалите от бандата не защото ти беше приятно — знаеш, че презираше всичко това — а защото другите те потупваха по рамото. Ти смаза Тъпака, защото не искаше да отстъпиш, а не можеше да го сториш по две причини. Преди всичко самият ти беше безчувствен звяр, а освен това бе убеден и всички около теб вярваха, че

най-добрата мярка за мъжкото достойнство е кръвожадната жестокост и възможността да нараниш и осакатиш себеподобните си. Ей, негоднико! Ти дори отнемаше момичетата на своите приятели, но не защото ги желаше, а защото в съзнанието на околните, от които зависеше моралното ти развитие, бе заложен инстинктът на дивия жребец и на бика. Е, годините отминаха, какво мислиш сега за всичко?

Вместо отговор, в картината пред него настъпи промяна. Изчезнаха неописуемата шапка и палтото и на тяхно място се появиха по-прилични дрехи, стопи се грубостта на лицето, скри се острият поглед и вместо тях върху изтънчените черти засия пламъка на вътрешния живот, роден от връзката на красотата и познанието. Този образ напомняше много на днешния Мартин и докато го разглеждаше, той забеляза настолната лампа, осветила него и книгата, върху която бе се навел. Погледна за заглавието и прочете „Учение за естетиката“. В следващия миг той се сля със своя образ, придърпа настолната лампа и зачете същата книга.

ТРИДЕСЕТА ГЛАВА

Бе великолепен есенен ден, подобен на деня от минало годишното циганско лято, когато и двамата признаха любовта си, Мартин четеше на Рут стиховете от своя „Любовен цикъл“. Сякаш бе същият следобед и те се намираха на своето любимо възвишение сред хълмовете. Няколко пъти тя го прекъсна, възкликвайки с удоволствие, след като свърши да чете, той остави последния лист от ръкописа и зачака нейната присъда. Рут се колебаеше и най-сетне заговори несигурно, като се стараеше да смекчи рязката си оценка.

— Мисля, че са хубави, много хубави — каза тя, — и все пак не можете да ги продадете, нали? Разбирате за какво говоря — добави тя почти умолително. — Вашите произведения не намират място. Има някаква причина, може би пазарните условия не са подходящи, но вие не успявате да изкарвате прехраната си с тях. Мили, умолявам ви да не ме разбирате неправилно. Аз се гордея и съм поласкана като всяка истинска жена, че сте посветили тези стихове на мен. Мартин, но с тях не можем да се оженим, нима не виждате това? Не мислете, че говоря от користни подбуди. Тревожи ме любовта и нашето бъдеще. Изтече цяла година, от деня, когато разбрахме, че се обичаме, но сватбата ни е все така далеко. Не ме считайте за нескромна, като ви говоря така за нашата женитба, тъй като и сърцето ми, и всичко у мен е заложено на карта. Защо не се опитате да започнете работа в някой вестник, след като не можете да се разделите с писателската професия? Защо не станете репортер, поне за известно време?

— Защото ще разваля стила си — отговори той с нисък и безчувствен глас. — Не можете да си представите, колко труд съм вложил в този стил.

— А вашите разказчета? — възрази Рут. — Вие сам ги наричате занаятчийска работа, а написахте много от тях. Нима те не развалят стила ви?

— Не. Случаите са различни. Аз замислям тези разкази и ги завършвам, след като през целия ден упорито съм работил върху стила

си. А работата на репортера е изцяло занаятчийска и е единственото, с което той се занимава от сутрин до вечер. Тя е като вятъра. Репортерът живее с минутата, няма нито предишни, нито бъдещи страници, не може да мисли за друг стил, освен за вестникарския. Подобна работа е всичко друго, но не и литература. Да стана репортер точно сега, когато стилът ми се оформя и избистря, е равносилно на литературно самоубийство. Съвсем правилно, всяка дума от онези разкази е насилие върху мен, върху моето самоуважение, върху чувството ми за красота. Това е наистина противно, повярвайте ми. Срамувах се от себе си. И тайно се зарадвах, когато отказаха да ги приемат, макар че дрехите ми отидоха отново в заложената къща. Но може ли нещо да се сравни с удоволствието от „Любовен цикъл“ и с радостта на твореца в нейната най-възвишена форма? Те изкупват всичко.

Мартин не знаеше, че Рут не е в състояние да схване мисълта за удовлетворението на твореца. Вярно е, че тя употребяваше тези думи и той бе ги чул най-напред от нея. Беше ги срещала и изучавала в университета и когато се подготвяше да стане бакалавър на изкуствата, но тя не беше творческа личност, нямаше оригинални идеи и културата у нея се проявяваше само като отзвук на чужди гласове.

— Може би редакторът е имал някакво право, когато е поправял вашата „Морска лирика“? — запита Рут. — Съгласете се, че редакторите имат предварителна подготовка, защото иначе не е възможно да станат редактори.

— Всичко това е в съзвучие с вярата в установеното — рязко се възпротиви Мартин, като кръвта му кипна само при споменаване на противното редакторско племе. — С други думи, онова, което съществува, е не само правилно, но е и възможно най-доброто. Самият факт, че нещо съществува, е вече достатъчно доказателство за неговата годност. И забележете, по този път обикновеният човек вярва не само в настоящите условности, но и във всички условности изобщо. Именно невежеството на хората ги кара да вярват в тези глупости, всичко това напомня горе-долу неправдоподобния мисловен процес, описан от Вайнингер. Някои безмозъчни същества си въобразяват, че могат да мислят, и стават съдници на малцината, които действително притежават подобна способност.

Спря за миг, тъй като му се стори, че думите му не достигат до Рут.

— Аз наистина не зная кой е този Вайнигер — вметна тя. — А вие така ужасно обобщавате, че не мога да следя мисълта ви. Аз ви говорех за подготовката на редакторите...

— Пък аз ще ви кажа, че подготовката на деветдесет и девет процента от редакторите ги е довела до провал. Те просто не са могли да станат писатели. Да не би да мислите, че доброволно са приели робския труд над редакторската маса и зависимостта от абонатите и издателя вместо радостта от творчеството. Опитали са се да станат писатели и са се провалили. И ето, че заставаме пред някакво невероятно безсмислие. Всички врати към литературния успех се пазят от онези кучета, от литературните неудачници. Почти всички редактори, техните помощници и заместници, издателите и хората, които преглеждат ръкописи за списанията, са искали да пишат, но не са имали успех. Именно те, които от всички хора по света най-добре са показали, че не могат да пишат, се разпореждат със съдбата на ръкописите, именно те, които са доказали, че им липсва оригиналност и божествената искра на творчеството, са поставени да съдят оригиналната мисъл и таланта. А след тях идват критиците, същите неудачници. Не ме уверявайте, че те не са сънували вълшебния сън и не са опитвали да пишат проза или поезия, опитвали са и са се провалили. Обикновената критика е по-отвратителна от рибеното масло. Но това е мнението ми за набедените рецензенти и критици. Има и големи критици, ала те са редки, като кометите. Ако не успея да стана писател, и аз ще опитам с редакторската работа. Там поне е сигурен не само хлябът, но и маслото, и сиренето.

Бързата мисъл на Рут схвана противоречието в думите на нейния любим, което още повече засили несъгласието ѝ с неговите възгледи.

— Мартин, но ако вратите са затворени здраво, както казвате, как са съумели да преминат през тях големите писатели?

— Преминали са, като са постигнали невъзможното. Написали са ярки и блестящи произведения, с които са превърнали на пепел своите противници. Преминали са по чудо, макар че вероятността да успеят е била едно срещу хиляда. Достигнали са своята цел като покритите с рани от битките исполини на Карлайл, които не могат да бъдат победени. Същото трябва да направя и аз — да постигна невъзможното.

— Но ако не успеете? Трябва да помислите и за мен, Мартин!

— Да не успея? — Той я погледна за миг, сякаш бе изрекла нещо немислимо, но разумът просветна в погледа му. — Ако се проваля, ще стана редактор и вие ще бъдете жена на редактор.

Шегата му я накара да се намръщи, но го направи толкова мило, че той я прегърна и отпъди лошото ѝ настроение с целувка.

— Хайде, стига — настоятелно каза тя и се изтръгна с усилие на волята от очарованието на неговата сила. — Говорих с майка си и баща си. Никога досега не съм заставала срещу тях. Поисках да ме изслушат. Показах се много непокорна. Знаете, че те са против вас, но аз дълго и убедително им говорих за моята любов и привързаност и успях да склоня татко да ви вземе на служба в кантората си. Това може да стане веднага, ако искате. Той сам предложи да ви плаща достатъчно, за да можем да се оженим и да наемем някоя малка вила. Мисля, че той постъпи чудесно, нали?

Тъпа болка на отчаяние сви сърцето на Мартин, промърмори нещо неясно и потърси в джоба си тютюн и цигарени книжки, забравил, че вече не пуши, Рут продължи:

— Не се обиждайте, но ще ви кажа съвсем открито, за да знаете истинското му отношение към вас — той не харесва крайните ви убеждения и ви смята за мързеливец. Аз, разбира се, зная, че това не е вярно, защото вие работите упорито.

Мартин помисли, че тя дори не подозира, колко е права.

— Е, добре — каза той, — какво мислите вие за моите възгледи? Наистина ли са толкова крайни?

Гледаше я в очите и чакаше отговора.

— Струва ми се, че те са... как да ви кажа... те са прекалено объркани — отвърна Рут.

Нейният отговор го изпълни с такова отчаяние, че той изгуби интерес към живота и дори забрави за съблазнителното предложение на баща ѝ. Рут бе направила достатъчно смела крачка и реши да чака отговора му преди да поднови атаката.

Не се наложи да чака дълго. Самият Мартин бе решил да се увери в силата на вярата ѝ в неговите възможности и след една седмица всеки получи очаквания отговор. Мартин сам ускори развитието на нещата, като ѝ прочете „Позорът на слънцето“.

— Защо не станете репортер? — запита го тя, след като той свърши. — Обичате да пишете и съм, убедена, че ще успеете. Можете

да направите кариера в журналистиката и да се прочуете. Има немалко на брой известни специални кореспонденти. Получават високи заплати и непрекъснато пътуват из цял свят. Изпращат ги навсякъде — в дълбините на Африка, като Стенли, за разговори с папата, или да изследват загадъчния Тибет.

— Следователно моето есе не ви харесва — отвърна той. — Според вас аз имам бъдеще като журналист, но не и като писател, така ли?

— Не, не, харесвам го. Написано е добре. Но се опасявам, че е извън възможностите на нашите читатели. Поне за мене това е сигурно. Звучи красиво, но не го разбирам. Не мога да проумея неговия език. Вие знаете, мили, че сте привърженик на крайностите, и приемоте, че онова, в което сте проникнали, остана неясно за другите.

— Навярно ви затруднява философският език — бе единственото, което можа да каже Мартин.

Той бе развълнуван от току-що прочетеното, събрало най-добрите плодове на мисълта му, нейното мнение го слиса, затова настоя:

— Нима не виждате нищо у него — говоря за вложената мисъл — независимо, че е изразена неподходящо?

Тя поклати глава отрицателно:

— Не. То е толкова различно от всичко, което съм чела. Запознах се с Метерлинк и го разбирам...

— Разбирате неговия мистицизъм — извика Мартин.

— Да. А вашето есе, което по всяка вероятност се противопоставя на възгледите му, не разбирам. Ако става дума за оригиналност...

Прекъсна я с нетърпеливо движение, но не каза нищо. Изведнъж долови, че тя продължава да говори.

— Не можете да отречете, че сте се забавлявали като пишете, но тази игра продължи достатъчно дълго. Мартин, време е да погледнете сериозно към живота. Говоря за нашия живот, тъй като досега вие живеете само за себе си.

— Искате да постъпя на работа, нали? — запита той.

— Да. Татко предложи...

— Разбирам — прекъсна я, — но искам да зная, дали вие все още имате вяра в мене, или не?

Погледът ѝ избледня и тя мълчаливо стисна ръката, му.

— В писателската ви работа не вярвам, мили — призна тя полушепнешком.

— Но вие сте чели много мои неща — продължи рязко Мартин.
— Какво мислите за тях? Нима всичко е съвсем безнадеждно? Могат ли да бъдат сравнени с произведенията на други писатели?

— Но други продават творбите си, а вие не успявате.

— Не отговорихте на моя въпрос. Смятате ли, че литературата изобщо не е мое призвание?

— Ще ви кажа. — Тя реши да бъде твърда. — Мисля, че не сте създаден, за да бъдете писател. Принуждавате ме да го кажа, още повече, че познанията ми по литература са по-големи от вашите.

— А, да. Вие сте бакалавър на изкуствата — отговори той замислено и трябва да знаете.

— Има още нещо — продължи той след като и двамата замълчаха неловко. — Аз зная по-добре от всеки друг какво има в мене. Вярвам в своя успех. Няма да се оставя да бъда победен. Изгарят ме нещата, които имам да кажа в стихове, посредством есеистиката или художествената проза. И все пак, аз не искам да бъдете убедена в това, нито да вярвате, че един ден ще успея като писател. Попитах ви само дали ме обичате и дали вярвате в любовта. Изтече половината от двегодишния срок, който ви поисках. Остава още една година. И аз наистина вярвам и се кълна в душата си и в моята чест, че ще успея преди да дойде края на тази година. Спомнете си как преди много време ме убеждавахте в необходимостта да чиракувам, преди да започна да пиша истински. Това време мина. Погълнах всичко необходимо и го събрах на едно място. Вие ме чакахте на края на този мой път и аз не се отклоних нито за миг. Знаете ли, аз съм забравил нормалния сън. Преди милиони години познавах удоволствието да се събудиш, след като си се наспал до насита. Сега будилникът определя колко дълго да спя. Навивам го да звъни в зависимост от часа, когато си лягам. Моите последни съзнателни действия са да навия будилника и да угася лампата. Щом ме налети дрямка, заменям трудната книга с по-лека. Ако усетя, че пак заспивам, удрям се по главата с юмруци, за да прогоня съня. Някъде четох за човек, който се страхувал да заспи. Да, Киплинг е писал за него. Този човек поставил едно острие така, че голото му тяло се натъквало на него веднага, щом го връхлитала

забравата на съня. С мен е същото. Определям си, че острието ще продължава да ме държи буден до полунощ, до един, два или три часа. То не престава да се забива в съзнанието ми до уречения час. Това острие дълго време бе мой верен другар. Стигнах дотам, че пет часа и половина сън ми се струваха прекалено разточителство. Сега спя по четири часа. Просто умирам от жажда за сън. Има случаи, когато единствената мисъл в главата ми, разпъната от тази жажда, е за смъртта, която ме изкушава с вечния си сън. Тогава си спомням за Лонгфелоу:

*Дълбоко, тихо в морето,
заляло всичко в сън — и ето:
последна стъпка, плясък в мрака,
мехури... Нищо по-нататък.*

Разбира се, това е чиста глупост. Тя идва от нервите и преуморения мозък. Въпросът е защо съм сторил всичко досега. Заради вас. За да съкратя времето за моята подготовка. За да ускоря успеха. И ето, вече не съм чирак. Зная достатъчно. Кълна се, че за един месец аз научавам повече, отколкото обикновения студент може да овладее за цяла година. Убеден съм в това, вярвайте ми. И никога нямаше да ви го кажа, ако не ме разпъваше желанието да ме разберете. Аз не се хваля. Проверявам резултатите от прочетените книги. Сега вашите братя са невежи диваци в сравнение с мен и с познанията, които извлякох от книгите, докато те са спали. Преди много време желях да се прочуя. Днес славата почти не ме интересува. Аз искам само вас, желанието ми да ви имам е много по-силно от глада, студа и жаждата да стана известен. Мечтая само да сложа глава на гърдите ви и да спя цяла вечност, зная, че този сън ще се сбъдне преди да е изтекла една година.

Силата му я заливаше вълна подир вълна и колкото повече се стремеше да ѝ се противопостави, толкова по-непреодолимо я притегляше той към себе си. Тази позната сила сега бликаше от разчувствувания глас, от блесналите очи и от оная мощ на живота и разума, която бушуваше у него. Точно сега, макар и само за миг, тя долови пукнатина в непоколебимата си увереност. Там зърна

истинския Мартин Идън — прекрасен в своята непреклонност — и подобно на всички звероукротители изживя момент на съмнение, дали ще ѝ достигнат сили да опитоми дивата мощ на духа му.

— Още нещо — не спираше той. — Вие ме обичате. Но защо? Именно онова, което ме кара да пиша, призовава вашата любов. Обичате ме, защото съм по-различен от мъжете, които сте срещали досега, без да ги залюбите. Аз не съм създаден за канцелария и кантора, за дребни търговски игрици и правни спорове. Принудете ме да го правя, накарайте ме да стана като всички други хора, да работя като тях, да дишам същия въздух, да споделям техните възгледи и вие ще ме унищожите, ще разрушите разликата между мен и тях и ще убиеете това, което ви кара да ме обичате. Желанието ми да пиша е най-съкровено нещо у мен. Ако бях някой обикновен глупак, нито щях да имам желание да пиша, нито вие щяхте да поискате да бъда ваш съпруг.

Тя го прекъсна, тъй като бързата ѝ мисъл съумя да направи една повърхностна аналогия:

— Но вие забравяте, че е имало налудничави изобретатели, чиито семейства са умирали от глад, докато те са преследвали своите неосъществими мечти, като вечния двигател например. Истина е, че жените им са ги обичали, страдали са с тях и заради тях, но в никой случай не са го правели заради слепите им увлечения по източници на вечното движение.

— Вярно е и в същото време е имало и изобретатели, които съвсем не са били налудничави и които, въпреки страданията, както е известно, са стигнали до успеха. Разбира се, не говоря за невъзможни неща...

— Вие нарекохте това „да постигна невъзможното“ — вметна Рут.

— Изразих се образно. Аз се опитвам да направя онова, което и други хора преди мене са постигнали — да пиша и да мога да се издържам като писател.

Мълчанието ѝ го подтикна да продължи:

— Тогава, доколкото разбирам, вие се отнасяте към моето желание да пиша като към вечен двигател?

Разбра отговора ѝ от нейната ръка, която леко го притисна както състрадателна майка докосва нараненото си дете. За нея в този миг той

бе болно хлапе или заслепен човек, който се стреми да обгърне необятното.

Към края на разговора тя му напомни отново за враждебността на своята майка и на баща си.

— Но нали вие ме обичате?

— Обичам ви! Обичам ви! Гласът му прозвуча тържествено:

— И аз обичам вас, а не тях, и те с нищо не могат да ме наранят. Аз вярвам във вашата любов и не се страхувам от тяхната неприязън. Всичко на този свят може да се заблуди, но не и любовта. Тя не греши, освен ако е някое недоносче, което губи сили и се препъва из пътя.

ТРИДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

На Бродуей Мартин случайно попадна на сестра си Гертруда и тази среща бе колкото щастлива, толкова и неприятна за него. Тя чакаше трамвая на ъгъла, видя го първа и забеляза изострените му черти, глада и отчаянието в погледа му. Той бе наистина умислен и отчаян. Връщаше се от един безполезен пазарлък със служителя в заложената къща, опитвайки се напразно да го убеди да му отпусне допълнителен заем срещу велосипеда. Дъждовната есен бе дошла и Мартин реши да заложи колелото и да задържи черния си костюм.

— Нали имате черен костюм — бе казал служителят, който познаваше цялото му имущество. — Да не сте го заложили при онзи евреин Липке, защото, ако сте направили това...

Той го погледна заплашително и Мартин побърза да извика:

— Не, не, у дома е, но ми трябва за една делова среща.

— А, добре — бе отговорил успокоеният лихвар. — Но поради същите делови принципи и аз трябва да получа черния ви костюм, преди да ви отпусна нов заем. Да не мислите, че ще стоя тука за този, дето духа?

— Но нали ви оставих велосипеда, който струва четиридесет долара и е добре запазен — бе настоял Мартин. — А вие ми дадохте само седем долара. Не, не седем, а шест долара и двайсет и пет цента, тъй като удържахте лихвата предварително.

— Ако ви трябват още пари, донесете черния костюм — бе отговорът.

Мартин излезе безкрайно отчаян от претъпканата дупка. Униение бе изписано на помръкналото му лице и сърцето на сестра му се сви от жалост.

Тъкмо се бяха видели, когато пристигна трамваят от Телеграф Авеню и спря да вземе пътниците, тръгнали по следобедни покупки. Мартин ѝ помогна да се качи и от движението на ръката му тя разбра, че няма да дойде с нея. Обърна се на стъпалото и го погледна. Сърцето ѝ отново трепна, като видя измъченото му лице.

— Не идваш ли? — попита тя и в следващия миг слезе от стъпалото.

— Ще повървя пеша, за раздвижване — обясни той.

— И аз ще мръдна няколко пресечки — обяви сестра му. — Може да ми помогне. Не ме бива нещо напоследък.

Мартин я погледна и се убеди в думите ѝ, като забеляза нейната немарлива външност, нездравата ѝ пълнота, отпуснатите рамене, повехналото лице с безизразни черти и тежката, лишена от гъвкавост крачка, която бе жалко подобие на свободния и лек ход на здравото тяло.

— По-добре е да спрем тук — каза той, макар че сестра му бе спряла още на първата пресечка. — Качи се на следващия трамвай.

— Олеле, аз май наистина капнах! — отвърна тя запъхтяна. — Изморена съм, иначе щях да ходя с тебе. А и подметките ти са толкова тънки, че ще се пръснат, преди да избъхташ до северен Оукланд.

— В къщи имам по-здрави — отговори той.

— Ела утре за обед — покани го тя без всякаква връзка с разговора. — Господин Хигинботъм няма да бъде у дома. Ще ходи в Сан Леандро по търговия.

Мартин поклати глава отрицателно, но не можа да скрие вълчий блясък, който освети гладните му очи, щом се спомена за обяд.

— Март, ти си без петак, а ми се докарваш, че правиш упражнения, като ходиш пеша — опита се да изсумти презрително тя, но само подсмръкна. — Я да вида! Ето, не съм ти дала нищо за последния рожден ден — измънка неубедително сестра му, като затършува из чантата си и притисна към дланта му една петдоларова монета.

Ръката на Мартин инстинктивно стисна златното късче. В същия миг помисли, че не трябва да взима монетата и нерешителността го задави. Тя щеше да му осигури живот, храна, спокойствие за тялото и мисълта и енергия да пише. Кой можеше да каже дали малкото късче злато нямаше да му помогне да напише нещо, което да му донесе много други подобни късчета? Пред него светнаха ръкописите на две есета, които току-що бе завършил. Видя ги под масата върху купчината върнати ръкописи, за които нямаше пари за марки. Видя дори и заглавията им така, както ги бе написал: „Великите жреци на тайната“ и „Люлката на красотата“. Не бе ги предложил никъде. И те бяха

толкова сполучливи, колкото всичко, което бе написал в тази област. Защо нямаше марки за тях? Усети внезапен прилив на увереност в крайната победа и не само гладът го накара да пусне с рязко движение монетата в джоба си.

— Гертруда, ще ти я върна сто пъти — промърмори той със свито гърло, а в очите му проблесна влага. — Запомни думите ми — извика рязко и твърдо. — Още преди да изтече една година в ръцете си ще имаш най-малко сто жълти братчета на това късче. Не те карам да ми вярваш. Само почакай и ще видиш.

Разбира се, тя не повярва и се почувствува неловко. Съумя само да каже.

— Знам, че си гладен, Март. Гладът е на лицето ти. Идвай да ядеш по всяко време. Аз само ще прашам някое от децата да ти казва кога господин Хигинботъм го няма. Март, а...

Той зачака, макар че със сигурност знаеше какво ще му каже, мисълта и бе съвсем прозрачна.

— Не мислиш ли да хванеш някоя работа вече?

— Значи ти не вярваш, че ще успея? — запита той. Сестра му поклати глава.

— Гертруда, никой не ми вярва, освен аз самият — каза той със страстна упоритост в гласа си. — Вече написах много и хубави неща, зная, че рано или късно ще успея да ги продам.

— Откъде знаеш, че са хубави?

— Зная, защото... — той спря. Поколеба се да продължи в момента, когато безкрайното море на литературата и на историята на литературата забумтя в съзнанието му, убеждавайки го колко безполезни са опитите да обясни на сестра си силата на своята вяра. — Защото моите неща са по-добри от почти всичко, което се публикува в списанията.

— Как искам да се вразумиш — каза тя тихо, но без да се усъмни нито за миг, че е напълно права за причината, която го бе довела до сегашния болезнен вид. — Много искам, а утре чакам в къщи.

След като помогна на сестра си да се качи в трамвая, той забърза към пощенската станция, където остави три от петте долара срещу марки. Късно след обяд, когато отиваше у семейство Морз, предаде на пощата голям куп дълги, тежки пликове, на които бе налепил всички марки освен трите последни от два цента.

Този ден бе твърде важен за Мартин, защото след вечерята се запозна с Ръс Брисъндън. Не можа да разбере кой го бе поканил, на кого бе приятел или познат. Не бе и толкова любопитен, за да разпитва Рут за него. Накратко Брисъндън го порази със своя болезнен вид и лекомислието си. След още един час реши, че е също така и простак, след като го видя как обикаля из стаите, взира се в картините и пъха нос в книгите и списанията, които вземаше от масата, или снемаше от лавиците. Макар и непознат на семейството, Брисъндън се отдели от останалите далече преди края на вечерта, сви се в едно широко кресло тип Морис и зачете една тъничка книжка, която измъкна от джоба си. Докато четеше, той с разсеян жест пригласяше косата си. Мартин не му обърна повече внимание, но по едно време забеляза, как очевидно с успех разговаря с няколко млади жени.

Когато си тръгна, Мартин съвсем случайно го настигна по средата на алеята към улицата.

— Хей, вие ли сте? — попита той.

Другият измърмори нелюбезно, но тръгна редом с него. Мартин не каза нищо повече и минаха няколко пресечки в пълно мълчание.

— Старо и надутото магаре!

Неочакваната острота на забележката сепна Мартин. Стана му забавно и в същото време усети растяща неприязън към него.

— Какво търсите на такова място? — рязко го запитва спътникът му, след като бяха мълчали отново между две пресечки.

— А вие? — върна му въпроса Мартин.

— Да пукна, ако зная. Досега не съм правил подобни грешки. Денонощието има двацет и четири часа и все някак трябва да ги изкарам. Елате да пийнем.

— Добре — съгласи се Мартин.

В следващия миг му стана неприятно от лекотата, с която се съгласи. В къщи го чакаше няколко часа занаятчийска работа, след което трябваше да чете Вайсман, макар и в леглото, без да слага в сметката биографията на Хърбърт Спенсър. Тя му се струваше по-увлекателна и от най-интересния роман. Помисли си, че не трябва да си губи времето с този човек, който не му бе приятен. Всъщност не мислеше нито за него, нито за пиенето, а го привличаше атмосферата, свързана с алкохола — силната светлина, огледалата, блестящите подредени чаши, разгорещените и възбудени лица и непрестанния

тътен на мъжки гласове. Това бяха гласове на хора уверени в бъдещето и в успеха, които могат да харчат парите си за пиене като истински мъже. Причината да се съгласи бе неговата самота, ето защо прие без колебание поканата така, както рибата тон се хвърля към бялото парцалче, закачено на въдицата. След като се разделиха с Джо в курорта Шели, Мартин не бе пристъпвал в заведение, за да пие нещо, ако не се смяташе виното, с което го почерпи бакалинът-португалец. Умствената умора не го тласкаше към алкохола така, както убийствената физическа работа и той не чувствуваше никаква необходимост да пие. Но сега усети жажда за алкохол, или по-скоро за атмосферата, в която го разливат и поглъщат. Такова място бе „Пещерата“. Дватама с Брисъндън се разположиха в удобни кожени кресла и си поръчаха уиски и сода.

Разговаряха дълго и за много неща. От време на време, единият от двамата по ред поръчваше от същото питие. Мартин издържаше много на пиене, но и Брисъндън не само че не се напиваше, но го порази със силата на ума си. Не след дълго време успя да схване, че събеседникът му знае положително всичко и реши, че той е вторият наистина мислещ човек, с когото се среща. Забеляза едновременно и това, че Брисъндън притежава онези качества, които липсваха на професор Колдуел. В този човек имаше огън, светкавична проникателност и схватливост и пламтяща устременост на гений. От него изтичаше реката на живия език. Думите, откъснати от тънките му устни, попадаха в живо месо, но тези устни умееха да изричат и красиви фрази с мек отблясък, спътници на красотата, в които се долавят тайнствените загадки на живота. И пак от същите тънки устни като от рог, в който отеква шумът и тътенът на космически схватки, се изливаха сребърно чисти мисли, блестящи като звездните пространства, събрали не само цялата мъдрост на науката, но също така и света на поезията, на онази неуловима и изплъзваща се истина, която не се изрича с думи, и все пак намира израз във финото и недосегаемо съдържание на обикновените думи. Чудният дар позволяваше на Брисъндън да прониква отвъд границите на практическия опит, където отсъства ежедневният език, но вълшебството на неговото слово насищаше познатите думи с нов смисъл и той съумяваше да внуши на чувствителното съзнание на Мартин мисли, които са недостижими за посредствените хора.

Мартин забрави за първоначалната си неприязън. Най-хубавите неща от книгите оживяваха пред него, виждаше самата истина от плът и кръв и се изпълваше с преклонение. „Аз съм някъде в прахта пред краката му“ — непрестанно си повтаряше той.

— Вие сте изучавали биология, нали? — го попита, повлиян от чутото.

Изненада се, когато Брисъндън поклати глава отрицателно.

— Но аз чух от вас истини, които са конкретизирани единствено с помощта на биологията — настояваше той и другият го погледна с недоумение. — Вашите изводи съвпадат с мисли от някои книги, които без съмнение сте прочели.

— Приятно ми е да го чуя — отговори Брисъндън. — Изпълва ме с увереност факта, че моите недостатъчни познания са ми позволили да намеря най-краткия път към истината. Лично аз никога не се вълнувам дали съм прав, или не. Това е съвсем безсмислено. Човек никога не ще достигне до абсолютната истина.

— Но вие сте последовател на Спенсър — въодушевено извика Мартин.

— Чел съм го, когато бях съвсем млад и единственото, което познавам, е неговото „Възпитание“.

— Бих искал и аз да трупам знания така безгрижно — изтърва Мартин след половин час. — Вие сте съвършен догматик и това е най-чудното. Догматично сте убедени в онези факти, до които науката е съумяла да достигне по пътя на последващи съждения. Вие просто прескачате към правилните заключения. Наистина умеете да скъсявате разстоянията и благодарение на някакъв свръхрационален процес налуквате пътя към истината със светлинна скорост.

— Да, точно това безпокоеше отец Жозеф и брат Дютон — отговори Брисъндън. — Но заслугата не е моя. Просто щастливата случайност ме изпрати да се уча в католически колеж. А вие къде сте учили?

Мартин му разказа и в същото време го разглеждаше внимателно. Спря поглед на продълговатото, изпито и аристократично лице, на приведените рамене и на палтото, метнато върху съседния стол, чиито джобове бяха провиснали от тежестта на множество книги. Забеляза, че лицето и дългите тънки ръце на Брисъндън са почернели от слънцето. Този загар го объркваше. Бе съвсем сигурно, че

Брисъндън не живее сред природата и все пак слънцето бе успяло да го ожари. Стори му се, че слънчевият загар е свързан с нещо важно и не съвсем обикновено. Вгледа се отново в деликатните черти на лицето му, в изхвъркналите скули и дълбоките хлътнатини на бузите, в изящния орлов нос. Мартин никога не бе срещал толкова фин нос. Очите му бяха съвсем обикновени — средни по големина и с неопределен кафяв цвят, но в тях тлееше огън, или по-точно се прокрадваше някакъв двойствен и странно противоречив израз. Те извикваха състрадание, макар че бяха непоколебимо предизвикателни и дори жестоки. Мартин го съжали, без да знае защо и без да подозира, че му предстои да разбере.

— Аз съм туберкулозен — каза направо Брисъндън, след като преди малко бе съобщил, че идва от Аризона. — Живях там няколко години заради климата.

— Не се ли страхувате сега от тукашното време?

— Да се страхувам ли?

Той не наблегна, когато повтори думите на Мартин, а аскетичното му лице показваше недвусмислено, че не съществува нищо, от което да се страхува. Очите му се присвиха и Мартин почти притаи дъх от приликата му с орел, като гледаше как ноздрите му се разширяват, дръзки, енергични и войнствени. „Великолепно!“ — мислено каза Мартин, а кръвта му кипна от тази гледка. Издекламира следните стихове:

*Главата ми е в кръв,
но непреклонна под
ударите на Съдбата.*

— Вие обичате Хенли — забеляза Брисъндън, а лицето му в миг стана приветливо и отзивчиво. — Впрочем какво друго може да се очаква от вас? Да, Хенли е смела душа. Изпъква сред днешните стихоплетци в техните списания така, както гладиаторът прави впечатление сред група евнуси.

— Изглежда сте против списанията — внимателно рече Мартин.

— А вие? — изръмжа неговият събеседник така гневно, че Мартин изтръпна.

— Аз... аз пиша или по-вярно се опитвам да пиша за списанията — промърмори Мартин.

— Това е по-друго — бе смекченият отговор. — Вие се опитвате да пишете, но без успех. Разбирам и се радвам на вашия неуспех. Зная какво пишете. Схващам го дори и с половин дума, в произведенията ви има нещо, заради което пътят им към списанията е затворен. Те са силни творби, а списанията търсят друга стока. Интересуват се от празни глупости и бог ми е свидетел, че събират достатъчно боклук, но не и от вас.

— Аз съм на нивото на занаятчийската работа — призна Мартин.

— Напротив — започна Брисъндън и се спря, като оглеждаше непочтително бедняшката външност на своя събеседник, износената връзка, разръфаната яка, лъснатите ръкави на палтото, протритите маншети и хлътналите бузи. — Напротив, тази работа стои толкова високо над вас, че не можете да я достигнете. Слушайте, човече, ако ви предложи да хапнете, дали ще се обидите?

Мартин почувствува, как кръвта се качва неволно в главата му, а Брисъндън се разсмя тържествуващо.

— Един сит човек никога няма да се обиди от подобно предложение — отбеляза той.

— Вие сте дявол — с яд в гласа каза Мартин.

— Все пак аз не ви предложих.

— Не се осмелявайте.

— Ами, напротив. Сега ви каня.

Както говореше, Брисъндън се понадигна от стола, сякаш тръгваше към ресторанта непосредствено до тях.

Юмруците на Мартин се свиха, а кръвта му забумтя в слепоочията.

— Насам! Яде ги живи, живи! — Брисъндън извика, като подражаваше виковете на една местна знаменитост, която гълташе змии.

— Наистина бих ви изял жив — каза Мартин и на свой ред впи неприличен поглед в изтощеното от болестта лице на другия.

— Само че аз не заслужавам подобно внимание.

— Напротив, жалкото е, че поводът е незначителен — Мартин се разсмя искрено и от чисто сърце. — Брисъндън, вие ме принудихте да покажа глупостта си. Няма нищо срамно в това, че съм гладен и вие го

разбрахте. Смешно е моето възмущение от дребните правилца в живота на тълпата, след като вие се вестявате насам, казвате една рязка, но вярна дума и аз незабавно ставам роб на същите дребни правилца.

— Вие се обидихте — потвърди Брисъндън.

— Наистина се разсърдих преди малко. Схващате, че това е предразсъдък от детските ми години. Тогава научих подобни неща, но всичко се промени. Сега те са затворени у мен като остарели привидения.

— И вратата е залостена, нали?

— Разбира се.

— Наистина ли?

— Наистина.

— Тогава да отидеме да хапнем нещо.

— Съгласен — отговори Мартин и се опита да плати поредната поръчка уиски и сода с остатъка от двата долара, но видя как Брисъндън принуди келнера да остави неговите пари на масата.

Мартин ги прибра и се намръщи, но усети за миг върху рамото си дружеската ръка на Брисъндън.

ТРИДЕСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

Още на следващия ден след обяд Мария бе развълнувана от нов гост на Мартин. Този път тя не изгуби присъствие на духа и настани Брисъндън сред внушителния разкош на гостната стая.

— Надявам се, че не ви притеснявам — започна Брисъндън.

— Не, ни най-малко — отвърна Мартин. Ръкува се със своя гост и го покани да седне на единствения стол, а той се разположи на леглото. — Но как научихте къде живея?

— Позвъних у нашите общи познати. Госпожа Морз беше на телефона. И ето ме тук. — Измъкна от джоба на палтото си тъничка книжка и я хвърли на масата. — Искам да прочетете този поет и да задържите книжката.

Мартин се опита да протестира, но Брисъндън го прекъсна:

— Книгите не ми трябват. Тази сутрин имах нов кръвоизлив. Имате ли уиски? Разбира се, не. Почакайте малко.

Той излезе от стаята. Мартин гледаше как източената му фигура слиза по външните стълби и излиза през пътната врата. Широките някога рамене на Брисъндън се бяха смъкнали над хлътналите разядени гърди. Мартин извади две големи чаши и зачете последната сбирка стихове на Хенри Вогън Марлоу.

— Няма шотландско уиски — обяви Брисъндън, след като се върна. — Сиромашът продава само американско. Но един литър ще свърши работа.

— Ще изпратя някое от хлапетата за лимони и ще направим пунш — предложи Мартин и продължи:

— Чудя се, колко ли пари е взел Марлоу за тази книжка?

— Сигурно петдесет долара — бе отговорът. — И пак е имал късмет да вземе дори толкова, след като е успял да прилъже някой издател да я пусне.

— Доколкото разбирам, човек не може да живее само от поезия? — запита Мартин, а гласът и лицето му бяха самото отчаяние.

— Разбира се, че не. Само някой глупак може да се надява. Макар че със стихоплетство е напълно възможно. Погледнете Брюс, Вирджиния Спринг и Седжуик. Те наистина умеят. Но от голяма поезия? Знаете ли как изкарва хляба си Вогън Марлоу? Преподава в подготвителен пансион за юноши някъде из Пенсилвания. Най-лошата дупка от всички частни учебни заведения. Не искам да бъда на неговото място, дори да го очакват още петдесет години живот. Но произведенията му го издигат над масата от съвременни стихоплетци така, както персийският рубин блести между моркови. А какво пишат за него? Да вървят по дяволите, всички тези проклети нищожества!

— Наистина, за големите писатели се говори толкова много от хора, които не са творци — съгласи се Мартин. — Бях изумен от купищата глупости, съчинени по адрес на Стивънсън и неговите произведения.

— Вампири и харпии! — отсече Брисъндън със стиснати зъби. — Да, познавам това племе, което се нахвърли върху него за „Писмо на отец Дамиан“. Всички обсъждаха, преценяваха...

— Мереха го със собствения си мизерен аршин — намеси се Мартин.

— Наистина, сравнението е точно. Те впиват зъбите си и предъвкват доброто, истината, красотата... А накрая те потупват по рамото и казват: „Браво, Фидо! Умен пес си ти.“ Пфу! Малко преди да умре, Ричард Рийлф ги нарече бърброви чавки в човешки образ.

— Които се силят да кълват звезден прах, разсипан от бляскащия метеор на гения — поде разгорещено Мартин. — Веднъж написах нещо против критиците или по-скоро срещу рецензентите.

— Дайте да го видя — откликна веднага Брисъндън. Мартин изрови копие от „Звезден прах“. Докато го четеше, Брисъндън се подсмиваше, потриваше ръце от задоволство и дори забрави за пунша.

— Имам силното чувство, че вие също сте звезден прах, разсипан в някакъв свят на джуджета, чиито качулки им пречат да виждат. И, разбира се, още първото списание го отхвърли, нали? — запита той, след като свърши ръкописа.

— Не едно, а цели двацет и седем — уточни Мартин като погледна бележника си.

Другият се опита да се разсмее от сърце, но го разтърси пристъп на кашлица.

— Слушайте, Мартин, убеден съм, че сте писали и поезия — с пресечен глас каза той. — Дайте ми да видя нещо.

— Не ги четете сега — помоли го Мартин. — Искam да разговаряме. Ще ви дам някои от тях за в къщи.

Брисъндън взе „Любовен цикъл“ и „Феята и бисерът“. На другия ден дойде отново и поиска още. Убеди го, че го смята за истински поет. Мартин разбра, че и Брисъндън пише стихове. Пишеше великолепна и силна поезия, но за негово изумление новият му приятел никога не бе правил опити да публикува.

— Чумата да ги тръшне всички тези списания — отговори Брисъндън на предложението на Мартин да се заеме с тази работа вместо него. — Обичайте красотата заради самата нея и пратете списанията по дяволите. Мартин Идън моят единствен съвет е да се върнете към своето море и корабите. Какво търсите в тези болнави и смърдящи градове, които гъмжат от хора? Вие се убивате с всеки нов ден и се разпилявате, опитвайки се да принудите красотата да служи на списанията. Какво ми цитирахте онзи ден? О, да! „Човекът — последната едnodневка“. Какво общо имате вие, който сте също такава едnodневка, със славата? Ако стигнете до нея, тя ще ви ослепи. Вие сте съвсем естествен, разумен и първичен, за да се преборите с тази каша. Аз вярвам, че е така и се надявам да не предложите нито един ред повече на списанията. Трябва да се служи само на красотата. Служете ѝ и не обръщайте внимание на тълпата. Успехът! За какъв дявол ви е той? Във вашия сонет, посветен на Стивънсън, вие сте постигнали повече от Хенли в „Привидение“, без да споменавам „Любовен цикъл“ и морската ви лирика. Радостта идва не от мисълта, че си успял да постигнеш нещо, а от това, че се стремиш към него. Безсмислено е да ми противоречите. Аз зная, че е така. Вие също знаете. Красотата ви измъчва. Тя е като вечна болка от разкъсващия пламък на рана, която никога няма да заздравее. Какво общо имате вие със списанията? Нека вашата крайна цел бъде само красотата. Защо да се превръща красотата в злато? Впрочем никой не е успял да го направи и аз напразно се вълнувам. И хиляда години да четете списания, пак няма да намерите дори и ред, който може да се сравни със стиховете на Кийтс. Оставете славата и богатството, качете се още утре на някой кораб и се върнете в своето море.

— Аз не търся славата, а любовта. Изглежда, че за любовта няма място във вашия космос, но за мен красотата е прислужница на любовта.

Брисъндън го погледна с възхита и състрадание и каза: — Мартин, момчето ми, та вие сте толкова млад. Ще се издигнете високо, но крилата ви са от най-фината материя, обсипана с най-нежните багри. Не ги изгаряйте. Вие сте ги пообгорили, разбира се. Срамота е, че причината за „Любовен цикъл“ е някоя разкрасена фуста.

— Той е написан не само за красивата фуста, но и за любовта — засмя се Мартин.

— Философия на безумието — възрази другият. — И аз се убеждавах, че е така, когато бродех из сънищата като упоен с хашиш. Но пазете се. Тези градове на буржоазната глупост ще ви убият. Спомнете си онова гнездо на посредствеността, където ви срещнах, и за което не подхождат дори и думите свършено разложение. Човек не може да се запази в подобна среда. Тя е направо унижителна. Нито един от онези хора, мъж или жена, не е нещо повече от одушевен стомах, в който са вселени високите умствени и артистични способности на всеядните миди...

Той млъкна рязко и се взря в Мартин. Внезапно проумя всичко. Лицето му изразяваше удивление, примесено с ужас.

— Нима вие сте написали вълшебния „Любовен цикъл“ заради онова бледо и изпито подобие на жена?

В следващия миг дясната ръка на Мартин светкавично го улови със задушавача хватка за гърлото и го разтърси така, че зъбите му изтракаха. Мартин погледна в очите му, но там нямаше и сянка от страх, по-точно нямаше почти нищо, освен подигравателното любопитство на някакъв зъл гений. Опомни се, пусна гърлото му и го тласна върху кревата.

Брисъндън мъчително пое дъх и каза с грозна усмивка: — Щяхте да ме направите ваш вечен длъжник, още малко и жалкият ми пламък щеше да угасне.

— Нервите ми са опънати до крайност напоследък — извини се Мартин. — Дано не съм ви наранил. Чакайте, сега ще забъркам свежо питие.

— Ах вие, млад елин! — продължи Брисъндън — Не зная, дали проумявате какво струва тялото ви? Вие сте дяволски силен.

Приличате на млада пантера или лъв. Какво да се прави, някой ден ще трябва да платите за силата си.

— Не ви разбирам — отвърна с любопитство Мартин и му подаде чашата. — Ето, изпийте това и не ме сърдете.

Брисъндън опита пунша, кимна одобрително и се засмя.

— Причината са жените. Ако разбирам нещо от този живот, мога да ви кажа, че те ще ви измъчват докрай и вече са успели да започнат. Не ме душете повече, безсмислено е, тъй като няма да спра по средата. Това е първата ви любов, не ще и дума. Но в името на красотата, проявете повече вкус следващия път. Какво по дяволите търсите в това буржоазно момиче? Зарежете я. Потърсете някоя славна и буйна жена, която се шегува с живота и се надсмива над смъртта и знае да обича докрай. Има такива жени и те ще ви обичат всеотдайно и не по-зле от малодушните издънки на спокойния буржоазен живот.

— Защо малодушни? — възпротиви се Мартин.

— Именно малодушни създания, които не престават да повтарят внушените им правилца за поведение, без да се осмелят да се впуснат в живота. Те ще ви обичат, Мартин, но техният дребнав морал ще бъде над всичко. Вие се нуждаете от великата страст на живота, от недостижима душевна висота, от изгарящи погледа пеперуди, а не от техните сивички нощни посестрими. Ако имате нещастieto да продължи животът ви, ще се уморите и от тях, и от всяко подобие на жена. Но вие няма да живеете дълго. Няма да се върнете към морето и корабите, а ще останете в смърдящите дупки на градовете, докато изгният костите ви. Тогава ще умрете.

— Колкото и да се опитвате да ме поучавате, не можете да ме убедите — каза Мартин. — Вашата мъдрост се определя от нрава ви, от вашия темперамент. Същото е и при мен, така че не виждам, защо разбиранията ми да не са толкова верни, колкото са и вашите.

Двамата мислеха различно и за любовта, и за списанията, и за много други неща, но това не им попречи да се обикнат един друг, колкото до Мартин, той чувствуваше към Брисъндън дълбока привързаност. Те се виждаха всеки ден, макар че болният не можеше да остане повече от час в претъпканата стаичка на Мартин. Брисъндън идваше винаги с литър уиски, когато обядваха в града, той пиеше уиски със сода по време на яденето. Неизменно плащаше сметката и на

двамата, благодарение на него Мартин се запозна с изискани ястия, пи за първи път шампанско и откри рейнските вина.

Брисъндън все още бе истинска загадка за него. Въпреки своята слабост от непрекъснатата загуба на кръв и изпитото си лице на аскет, той бе се вкопчил здраво в живота. Не се страхуваше от смъртта, умираше изпълнен с цинизъм и горчива подигравка към всичко живо, но обичаше живота до последния атом. Бе обладан от безумната жажда да живее да усеща жизнените трепети. Сам каза веднаж, че иска да проникне в онова мъничко пространство в междузвездния прах, откъдето е дошъл. Бе взимал всевъзможни възбудителни лекарства и търсеше непрекъснато нови вълнения и остри усещания. Разказа на Мартин, че веднаж не пил вода в продължение на три дни, за да може да почувствува възвишеното удоволствие от утолената жажда. Кой беше Брисъндън, какъв беше — това Мартин не можа да разбере никога. Той бе човек без минало, съвсем наблизо го очакваше гробът, а настоящето му бе една мъчителна жажда за живот.

ТРИДЕСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

Мартин продължаваше да губи битката. Колкото и икономично да живееше, доходите от занаятчийската работа не можеха да покрият разходите му. Бе заложил черния си костюм и не можа да приеме поканата за вечеря у семейство Морз в Деня на благодарността^[1]. Рут бе недоволна, когато разбра защо няма да присъствува, и той съвсем се отчая. Преди всичко бе обещал да дойде на вечерята, тъй като се надяваше да си прибере петте долара от „Трансконтинентален месечник“ и да вземе обратно своя черен костюм.

На сутринта взе десет цента назаем от Мария. Предпочиташе да му услужи Брисъндън, но тази непостоянна личност бе изчезнала. Не бяха се виждали от две седмици и Мартин напразно си блъскаше главата да се досети, дали не го е обидил с нещо. Срещу десетте цента фериботът прехвърли Мартин в Сан Франциско. Вървеше по Пазарната улица и се чудеше какво ще прави, ако не успее да си прибере парите. Не би могъл да се върне в Оукланд, а в Сан Франциско не познаваше никого, за да вземе назаем десет цента за връщане.

Вратата на редакцията бе полуотворена и в момента, когато реши да влезе, Мартин се спря внезапно. Някакъв висок глас викаше отвътре:

— Не е там въпросът, господин Форд. (Мартин знаеше от писмата, че това е името на редактора.) Искам да разбера, дали сте готов да платите веднага и в брой? Не ме интересуват вашите планове за бъдещето на „Трансконтинентален месечник“ през следващата година. Аз искам да ми заплатите за извършената работа. В противен случай коледният брой на списанието няма да бъде отпечатан. Аз чакам да получа парите си на ръка. Довиждане. Щом намерите пари, обадете ми се.

Вратата отскочи и покрай Мартин профуча човек с гневно изражение на лицето, който продължи по коридора, като стискаше юмруци и мърмореше проклетия. Мартин реши да не влиза веднага и

остана четвърт час в предверието. След това бутна вратата и се озова за първи път в редакционно помещение. Очевидно не бяха нужни визитни картички, защото едно момче влезе във вътрешната стая да съобщи, че някакъв човек иска да види господин Форд. След като се върна, кимна на Мартин от средата на стаята и го въведе в самото редакторско светилище. Мартин забеляза най-напред безредието и хаоса. След това видя младолик човек с бакенбарди, който бе седнал на бюро шведски тип и го оглеждаше с любопитство. Мартин забеляза колко спокойно е лицето му. Очевидно разправията с издателя не бе му направила никакво впечатление.

— Аз... аз съм Мартин Идън — започна той. Искаше да добави, че е дошъл за петте долара, но не посмя.

За първи път разговаряше с редактор, спомни си неотдавнашната сцена и реши да бъде по-внимателен.

Остана много изненадан, когато господин Форд подскочи и само след миг възторжено стискаше ръката му с две ръце.

— Не може да бъде! — възкликна той. — Как да ви опиша, колко се радвам да ви видя, господин Идън! Много пъти съм се опитвал да си представя как изглеждате.

Държеше Мартин с протегнати ръце и оглеждаше със сияещ поглед втория му костюм, който бе за съжаление по-лошият — извехтял и одърпан, макар че панталоните бяха грижливо изгладени с ютиите на Мария.

— Да ви призная, очаквах, че сте много по-възрастен. В разказа ви има такъв размах и сила, толкова зрелост и дълбочина на мисълта. Майсторски написан разказ — почувствувах го още щом прочетох първите пет-шест реда. Позволете ми да ви разкажа как за първи път се запознах с него. Не, първо бих искал да ви представя членовете на нашата редакция.

Без да млъкне, господин Форд го заведе в съседното общо помещение, където го запозна със своя помощник, господин Уайт, слабо човече с болнав вид и невероятно студени ръце — сякаш го тресеше — и с редки и меки като свила бакенбарди.

— Господин Идън, а това е господин Ендс. Господин Ендс е нашият отговорник по търговските въпроси, нали разбирате.

Мартин стисна ръката на плешив човек с нездраво изражение, доста млад, доколкото може да разбере по лицето му, покрито почти

изцяло със снежнобяла, грижливо поддържана брада. С нея се занимаваше жена му, която всяка неделя я подстригваше и бръснеше врата му.

Тримата наобиколиха Мартин и едновременно му изказваха възхищението си. Говореха непрекъснато, сякаш бяха се обзаложили кой ще издържи най-дълго.

— Често се питахме защо не се обаждате — казваше господин Уайт.

— Нямах пари за път, а живея от другата страна на залива — каза направо Мартин, като искаше да им подсказе мисълта, че има неотложна нужда от своя хонорар.

Бе сигурен, че невзрачните му дрехи са достатъчно очевидно доказателство за неговото незавидно материално състояние. Във всеки подходящ случай наблягаше на целта на своето идване, но поклонниците на неговия талант бяха оглушали. Не преставаха да го хвалят, разказваха му какво са помислили за разказа още след първото прочитане и след това, какво е мнението на техните съпруги и семейства, но никой от тях не даде да се разбере, че се е досетил да му заплатят.

— Разказах ли ви, кога прочетох вашия разказ за първи път? — запита господин Форд. — Разбира се, че не съм. Връщах се от Ню Йорк. Влакът спря на Огден и вагонният придружител донесе при поредната си обиколка новия брой на „Трансконтинентален месечник“.

„Господи! — помисли си Мартин. — Пътува в пулманов вагон, докато аз изнемогвам за нещастните пет долара, които ми дължи.“ Стори му се, че „Трансконтинентален месечник“ му е причинил огромна злина и го заля вълна от гняв. Бе прекарал мрачни месеци на напразно очакване, на глад и лишения, същият глад го загриза и в момента, когато си припомни, че не бе се хранил от вчера, а и тогава хапна съвсем малко. За миг му притъмня пред очите. Тези създания тук не бяха дори разбойници, а крадци на дребно. Бяха му отнели разказа с измама и неизпълнени обещания. Трябва да им бъде даден урок. Веднага реши, че няма да мръдне от редакцията, докато не получи парите си. Спомни си, че в противен случай е невъзможно да се върне в Оукланд. Сдържа гнева си с усилие на волята, но свирепият израз на лицето му бе ги хвърлил вече в смущение и страх.

Те станаха още по-словоохотливи. Господин Форд започна да разказва отново как е прочел за пръв път „Звън на камбани“, а господин Ендс просто изгаряше от нетърпение да повтори мнението на своята племенница за разказа, племенницата му бе детска учителка в Аламеда.

— Трябва да ви кажа защо съм дошъл — изрече Мартин най-сетне. — Искам да ми платите за разказа, който ви харесва толкова много. Струва ми се, че ми обещахте пет долара, които трябваше да получа след като бъде отпечатан.

Непостоянните черти на лицето на господин Форд изразиха радостно съгласие, той започна да търси из джобовете си, но се обърна към господин Ендс и обяви, че е забравил парите си у дома. Бе очевидно, че господин Ендс се възмути от думите му и Мартин зърна как ръката му трепна внезапно, сякаш искаше да запази джоба на панталоните. Разбра, че има пари.

— Съжалявам — каза господин Ендс, — но преди по-малко от час платих на печатаря и му дадох всичко, което имах у мен. Грешката е моя, тъй като беше още рано да му плащам, но той съвсем неочаквано ми поиска аванс.

И двамата погледнаха към господин Уайт, но той се засмя и вдигна рамене. Неговата съвест поне е чиста. Той бе дошъл в „Трансконтинентален месечник“, за да се запознае с литературата за списания и нейната подготовка, а се наложи да изучава преди всичко финанси. Списанието му дължи заплатата за четири месеца, но той знае, че печатарят е по-важен от заместник-редактора.

— Наистина е глупаво, господин Идън, че ни сварихте съвсем неподготвени — започна безгрижно господин Форд. — Чиста случайност, повярвайте. Знаете ли какво ще направим? Утре сутринта първата ни работа ще бъде да ви изпратим чек. Господин Ендс, нали имате адреса на господин Идън?

Господин Ендс отговори, че го знае, и първата му работа утре сутринта ще бъде да изпрати чека. Мартин познаваше слабо банковите и чекови операции, но не можа да схване причината, заради която му обещаваха за утре, а не даваха чека още днес.

— Тогава, решено, господин Идън — чекът ще тръгне утре — каза господин Форд.

— Парите ми трябва днес — отвърна упорито Мартин.

— Просто неприятна случайност. Ако бяхте дошли във всеки друг ден... — започна любезно господин Форд, но господин Ендс рязко го прекъсна, а в очите му блесна раздражение:

— Господин Форд вече ви обясни как стоят нещата. Също и аз. Чекът ще бъде изпратен...

— Аз също ви обясних — прекъсна го Мартин, — че парите ми трябват още днес.

Почувствува, че пулсът му се ускорява от грубостта на отговорника по търговските въпроси, гледаше го с тревога, защото в джобовете му по всяка вероятност се намираха единствените пари, с които разполагаше „Трансконтинентален месечник“.

— Жалко е... — започна отново господин Форд и в същия миг господин Ендс направи нетърпеливо движение, сякаш се готвеше да изскочи от стаята. Почти веднага към него се спусна Мартин и го хвана с едната ръка за гърлото така, че снежнобялата брада на търговския ръководител, все още запазила безупречната си форма, се насочи към тавана под ъгъл от четиридесет и пет градуса. Господата Уайт и Форд с ужас видяха как изтърсват техния отговорник по търговските въпроси като персийски килим.

— Обръщайте джобовете си, уважаеми обезсърчителю на изгряващия млад талант — съветваше го Мартин. — Търсете, защото в противен случай ще трябва да ви тръскам, докато от вас изпаднат всички грошове. — След това се обърна към двамата наблюдатели: — Стойте настрана! Не се намесвайте, инак някой от вас ще си изпати.

Господин Ендс се задущаваше и Мартин трябваше да отпусне малко гърлото му, за да може той да посочи със знаци, че е готов да изпълни цялата програма по набиране на средствата. След като изтърси многократно джобовете си, събраха се четири долара и петнайсет цента.

— Вадете още! — нареди Мартин.

Паднаха още десет цента. Мартин отново провери резултата от операцията.

— Сега вие! — извика той към господин Форд. — Трябват ми още седемдесет и пет цента.

Господин Форд с готовност прерови джобовете си и откри шестдесет цента.

— Това ли е всичко? — заплашително попита Мартин, след като прибра парите. — Какво има в джобовете на жилетката ви?

За да докаже своята добросъвестност, господин Форд обърна и двата си джоба. От единия падна тясно картонче. Той го взе и понечи да го прибере, но Мартин извика:

— Какво е това? Билет за ферибота? Дайте го. Струва десет цента и го включвам в сметката. Дотук станаха четири долара и деветдесет и пет цента, включително билета. Дължите ми още пет цента.

Погледна застрашително към господин Уайт в момента, когато слабичкото човече му подаваше никеловата монета.

— Благодаря — обърна се Мартин към всички. — Желая ви всичко хубаво.

— Разбойник — изръмжа господин Ендс след него.

— Кокошкар — върна му Мартин и затръшна вратата след себе си.

Мартин ликуваше. Сети се, че „Стършел“ му дължи петнайсет долара за „Феята и бисерът“, и реши да отиде и да си ги прибере. Но в редакцията на „Стършел“ работеха отбор снажни и гладко обръснати безупречни мошеници, които ограбваха всичко и всички, без да си прощават и един на друг. След като част от мебелите пострадаха, редакторът, атлет в университетските години, подпомогнат умело от търговския ръководител, портиера и някакъв рекламен агент, успя да изтласка Мартин от редакционното помещение и да ускори с начален тласък слизането му до по-долната площадка на стълбите.

— Заповядайте пак, господин Идън! Винаги ще бъдете добре дошъл — захилиха се те от вратата.

Мартин стана и се засмя:

— Охо, онези в „Трансконтинентален месечник“ бяха мухльовци, но вие, момчета, сте истински професионалисти.

Поздравиха мнението му с нов залп от смях.

— Господин Идън, трябва да призная, че за поет доста добре се справяте — извика редакторът на „Стършел“. — Къде научихте този прав десен?

— Там, където и вие сте научили вашия полунелсън — отговори Мартин. — Но ще поносите синьо под окото.

— Надявам се, че и вратът ви не се е схванал напълно — със загриженост се осведоми редакторът. — Какво ще кажете, не можем ли да изпием нещо по този случай? Разбира се, става дума не за врата ви, а за нашия малък празник.

— Съгласен съм, след като губя — прие Мартин.

Грабителите и жертвата пиха заедно и приятелски се съгласиха, че печели по-силният и че петнайсетте долара за „Феята и бисерът“ принадлежат по право на редакторския състав на „Стършел“.

---

[1] Американски празник на 25 ноември. ↑

ТРИДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Артър остана при пътната врата, а Рут се изкачи по стълбите в дома на Мария. Тя чу бързото тракане на пишещата машина и когато Мартин я посрещна, видя, че довършва последната страница на някакъв ръкопис. Бе дошла да разбере, дали ще дойде на вечеря у тях в Деня на благодарността, но не успя да го запита, защото Мартин се втурна в нещата, които изпълваха всичките му мисли.

— Чакайте, нека ви прочета това — извика той, след като подреди страниците на ръкописа. — Последната ми работа е различна от всичко, което съм написал досега, различна дотолкова, че ме изпълва със страх. Струва ми се все пак, че идеята не е лоша. Разказът е за Хавайските острови. Нарекох го. „Уики-Уики“. Ето, слушайте и съдете.

Лицето му блестеше, огрято от радостта на творчеството, но Рут потръпваше в студената стая, бе поразена от ледените му ръце, когато я посрещна. Слушаше го внимателно. Накрая Мартин попита:

— Кажете откровено, харесва ли ви?

— Но... не зная — отвърна тя. — Мислите ли, че ще успеете да го продадете?

— Страх ме е, че няма да мога — призна Мартин. — Много е силно за списанията. Но, повярвайте ми, всяка дума в разказа е истина.

— Защо упорствувате и пишете неща, за които знаете, че няма да се продадат? — продължи Рут неумолимо. — Нали искате да печелите средства като писател?

— Да, така е. Но проклетата случка е непрекъснато в мен. Не мога да не я разкажа. Тя настоява да бъде описана.

— Но героят, този Уики-Уики, защо се изразява така грубо? Езикът му без съмнение няма да се понрави на читателите, следователно редакторите са прави, когато отхвърлят произведенията ви.

— Защо живият Уики-Уики не би могъл да се изразява по друг начин.

— Това показва лош вкус.

— Животът е такъв — не се сдържа Мартин. — Това е действителността и истината. И аз съм длъжен да описвам живота така, както го виждам.

Рут не каза нищо и двамата замълчаха неловко. Мартин я обичаше и затова не можеше да я разбере, а тя не успяваше да проникне в него, защото той се издигаше извън границите на кръгозора ѝ.

— Все пак успях да си взема парите от „Трансконтинентален месечник“ — каза той, като се стараеше да отклони разговора в по-благоприятна насока. Картината на тримата собственици на бради и бакенбарди, глобени с четири долара и деветдесет цента и един билет за ферибота, го развесели.

— Значи, ще дойдете — радостно извика тя. — Аз се обадох само за да разбера това.

— Да дойда? — разсеяно попита Мартин. — Къде?

— Как къде? У нас, разбира се. Утре, на вечеря. Сам казахте за костюма, който ще си вземете обратно, веднага щом приберете парите си оттам.

— Съвсем забравих — простичко каза той. — Виждате ли, тази сутрин пазачът хванал двете крави и телето на Мария, тя нямаше пари и аз трябваше да платя глобата вместо нея. Така че петте долара за „Звън на камбани“ от „Трансконтинентален месечник“ отидоха в джоба на пазача.

— Значи няма да дойдете? Той погледна дрехите си.

— Не мога.

В очите ѝ се появиха сълзи на разочарование и укор, но тя не каза нищо.

— На следващия Ден на благодарността ще вечеряте с мен в Делмонико — весело каза той. — А защо не в Париж, или Лондон, или навсякъде, където поискате? Убеден съм в това.

— Преди няколко дни прочетох във вестника, че в местния клон на железопътната поща са станали няколко назначения — заяви ненадейно Рут. — Вие бяхте първият кандидат, нали?

Бе принуден да признае, че е отклонил полученото предложение. Завърши с думите:

— Бях толкова сигурен, колкото съм и сега, че ще успея. След една година ще печеля повече от десет души в железопътната поща. Почакайте и ще видите.

— Така ли! — бе единственото, което му отговори. Стана и взе ръкавиците си. — Трябва да си отивам, Мартин. Артър ме чака.

Прегърна я и я целуна, но любимото момиче остана безучастно. Ръцете ѝ бяха неподвижни, тялото ѝ не се притисна към него, а устните му се докоснаха до устни, в които не се чувствуваше обичайната близост.

Когато се връщаше от пътната врата, помисли, че тя сигурно му е сърдита. Но защо? Нима не бе чиста случайност, че пазачът пипна кравите на Мария. Просто прищявка на съдбата, за която никой не бе виновен. Мартин дори и не помисли, че би могъл да постъпи другояче. Наистина, донякъде бе виновен, че не прие предложението на железопътната поща. А и „Уики-Уики“ не ѝ хареса.

Върна се от стълбите, за да срещне раздавача, който разнасяше обедната поща. Вечно повтарящата се треска отново заля Мартин, когато взе снопа дълги пликове. Един от тях бе тънък и мъничък, а върху него бе отбелязан адресът на „Нюйоркски преглед“. Не бързаше да отвори плика, защото нямаше какво да му съобщават от списание, в което не бе изпращал ръкопис. Сърцето му почти замря при невероятната идея, че може би искаха от него да напише някаква статия, но само след миг пропъди тази мисъл като напълно безнадеждна.

Редакторът бе подписал едно съвсем кратко, официално писмо, с което му съобщаваше, че в редакцията се е получила приложената анонимна дописка, но той може да бъде напълно уверен, че „Нюйоркски преглед“ не обръща никакво внимание на подобни писания.

Приложеното писмо бе написано на ръка с груби печатни букви и съдържаше неграмотни хули по негов адрес. Според автора „тъй нареченият Мартин Идън“ не бил никакъв писател, а човек, който събира разкази от стари списания, преписва ги и ги изпраща от свое име в желанието си да ги продаде. Пликът носеше печат от Сан Леандро. Мартин позна съвсем лесно неговия автор. Долавяха се ясно стилът, езикът и не особено сложният път на мисълта на господин

Хигинботъм. Във всеки ред се чувствуваше грубото присъствие на неговия зет-бакалин.

Напразно Мартин се измъчваше да проумее постъпката на Бърнард Хигинботъм. Не бе го обидил с нищо. Целият случай бе безсмислен и глупав и той не можеше да си го обясни по никой начин. В продължение на една седмица десетина различни списания препратиха на Мартин подобни писма. Той реши, че това е почтен жест от страна на редакторите. Те не го познаваха, а почувствува, че някои от тях дори бяха на негова страна. Очевидно бе презрението им към анонимните писма. Злонамереният опит да го очернят не бе успял. Всъщност цялата история можеше да се окаже полезна за него, тъй като някои редактори бяха обърнали внимание на името му. Може би щяха да си спомнят за анонимните писма, когато срещнеха името му под някой ръкопис. И кой можеше да каже, дали в подобен случай везните на тяхното благоразположение нямаше да се наклонят макар и незначително в негова полза?

По това време уважението на Мария към него рязко се понижи. Една сутрин я намери в кухнята да плаче и да стене от болка над огромен куп дрехи, които трябваше да изглади. Веднага разбра, че е болна от грип, даде ѝ да пие топло уиски, което бе останало от бутилките на Бриндсън, и я накара да си легне. Мария упорито отказваше. Каза му, че трябва да завърши с гладенето и да предаде дрехите до вечерта, защото утре за седемте малки и гладни членове на семейството няма да има никаква храна.

Мария не можа да забрави до края на живота си, как предсмаяния ѝ поглед Мартин грабна ютията от печката и хвърли една модерна дамска блузка върху дъската за гладене. Блузката бе на Кейт Фленъгън, на която Мария гладеше като на най-придирчивата и най-изискано облечената жена в целия свят. Освен това собственицата бе пратила специални указания на Мария да приготви блузката за вечерта. Всички знаеха, че тя излиза с Джон Колинс, ковача, но Мария бе уведомена под секрет, че утре двамата отиват в парка при Златните врата. Мария напразно се опитваше да спаси дрехата от ръцете на Мартин, който я заведе с бавни крачки до един стол и я остави да наблюдава с подпухнали и невярващи очи. Блузката бе огладена без всякакви поражения за четвърт от времето, необходимо на Мария,

самата тя го похвали, като му каза, че работи толкова добре, колкото и тя, Мартин се съгласи.

— Мога да гладя и по-бързо — обясни той, — но ютиите трябва да са по-горещи.

Мария не се осмеляваше никога да работи с толкова горещи ютии и не му повярва.

След това ѝ направи забележка за дрехите.

— Не ги навлажнявайте както трябва. Нека ви покажа. Необходим е натиск. Можете да гладите по-бързо и леко, ако предварително притиснете овлажнените дрехи.

Той намери в навеса някакъв сандък, измайстори му капак и насипа върху него железните отпадъци, които племето на Силва събираше за вехтошаря. Преди това бе поставил под капака прясно овлажнените дрехи. Устройството бе пуснато в действие.

— Сега гледайте, Мария — каза той, след като хвърли настрана ризата си и грабна ютията, най-сетне сгорещена „както трябва“.

Ето как Мария разказваше за случката по-нататък:

— Като свършва глади, пере вълнената дреха. Казва: „Ти, Мария, голяма глупак. Аз показва как пере“. И показва, да. Десет минути прави машин — един бъчва, главина колело, две пръти и всичко.

Мартин бе усвоил приспособлението от Джо в „Горещите извори“ в Шели. Главината от старо колело, прикрепена към отвесния прът, изпълняваше ролята на бухалка. Отвесният прът бе здраво закрепен към друг прът, който бе стегнат в гредите на тавана на кухнята и служеше за пружина. Цялото приспособление се задвижваше с една ръка и главината избухваше добре дрехите във варела.

Разказът на Мария неизменно завършваше така:

— Вече не Мария пере вълнена дрехи. Деца работи главина и бъчва. Него чудесна човек, господин Идън.

Но въпреки майсторското гладене и усъвършенствуваната пералня в кухнята, Мартин почувствува как отношението на Мария към него се промени. Романтичната светлина, с която тя го украсяваше в съзнанието си, помръкна, след като се оказа, че той е работил някога в пералня. Всичките му книги и важните приятели, които пристигаха с файтони или с безчислени бутилки уиски, вече бяха без значение за нея. Оказа се, че той е един обикновен работник, член на нейната

собствена класа и среда. Загадъчният му ореол бе изчезнал, макар че сега ѝ стана по-близък и разбираем.

Мартин продължи да се отчуждава от своето семейство. Току-що бе приключило с нищо непредизвиканото нападение от страна на господин Хигинботъм и ето, че и господин Херман фон Шмид си показва зъбите. Мартин бе успял да продаде няколко разказа във вестниците, две-три хумористични стихотворения и малко анекдоти. Настъпи период на временно благополучие. Плати част от дълговете си и си взе обратно черния костюм и колелото от заложената къща. Едно от ушите на колелата на педалите бе изкривено и в знак на приятелство към бъдещия си зет Мартин изпрати велосипеда за поправка в работилницата на фон Шмид.

Мартин се зарадва, като видя още същия ден едно малко хлапе, което връщаше колелото. Обикновено собственикът отиваше да прибере велосипеда си след поправка и той реши, че фон Шмид също така е решил да му засвидетелствува своето разположение с подобно необичайно внимание. Погледна колелото и откри, че нищо не е поправено. Малко по-късно се обади по телефона на годеника на сестра си, и научи, че важната личност не желае, да има нищо общо с него, „в никакъв случай, под никаква форма и при никакви обстоятелства“.

— Слушайте, Херман фон Шмид — каза развеселеният Мартин, — имам голямо желание да дойда и да ви смачкам немския нос.

— Ако дойдете в работилницата — бе отговорът — ще извикам полиция. Аз ще ви науча. Знам, че сте побойник, но тиа не ми минават. С такива като вас нищо общо нямам. Вие сте безделник, а аз не дрема. Не мож да живеете на мой гръб само защото съм сгоден за сестра ви. Я да кажете защо не работите и не печелите честно хляба, а?

И така мнението на Мартин за зет му се потвърди. Това разсея гнева му и той окачи слушалката, като подсвирна продължително, развеселен, но без все още да може да повярва. След малко моментното му веселие изчезна и той остро почувствува самотата. Никой не го разбираше и не бе потребен никому, освен на Брисъндън, но и той бе изчезнал бог знае къде.

Падаше здрач, когато Мартин излезе от магазина за плодове и зеленчуци и се отправи към къщи с покупки в ръце. Трамваят бе спрял на ъгъла и сърцето на Мартин подскочи, когато видя от него да слиза

една позната слаба фигура. Беше Брисъндън и в момента преди да отmine трамваят, Мартин забеляза, че единият джоб на палтото му е издут от книги, а другият — от еднолитрова бутилка уиски.

ТРИДЕСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

Брисъндън не каза нищо за продължителното си отсъствие, а и Мартин не прояви любопитство. Бе доволен да гледа мъртвешкото лице на приятеля си, което прозираше през изпаренията на голямата чаша с пунш.

— Аз също поработих — каза Брисъндън, след като Мартин му разказа за работата, която бе извършил.

Измъкна от вътрешния джоб на дрехата си един ръкопис и го подаде на Мартин. Той видя заглавието и погледна Брисъндън с любопитство.

— Да, така е — засмя се Брисъндън. — Не е лошо заглавието, нали? „Еднодневка“, наистина е най-подходящото. Идеята е ваша. Ставаше дума за човека, за онова непоколебимо същество, за онази мъртва материя, която е оживяла от топлината и е допълзляла до своето местенце върху огромната скала на термометъра. Вашата мисъл се вътълпи в главата ми и аз трябваше да завърша това, за да се отърва от нея. Кажете ми, какво мислите за него?

Отначало лицето на Мартин пламна, но постепенно започна да побледнява. Това, което четеше, бе съвършено произведение на изкуството. Формата тържествуваше над съдържанието, последната частица от което бе изразена така съвършено, че главата на Мартин пламна от въодушевление, в очите му се появиха възторжени сълзи и тръпки пропълзяха по тялото му. Това бе дълга поема от шестстотин до седемстотин стиха, едно изумително със своята неземна красота произведение. Тя бе нещо страховито и неправдоподобно, макар че бе надраскана с черно мастило върху листата. В нея се говореше за човека и за неговия дух, които се лутат в безкрая, проникват в бездънното пространство на вселената и търсят отблясъка на най-далечните слънца и многоцветни спектри. Това бе необуздало буйство на въображението, пируващо в мозъка на един умиращ човек, който прикрива с дъха си своите ридания и бърза неистово със заглъхващите удари на сърцето си. Величественият ритъм на поемата съвпаднаше със

студения отглас от битката на небесните светила и междузвездния сблъсък, с отблясъка на студени слънца и пламването на мъглявини в потъмнялото празно пространство. И сред всичко това, едва доловимо, но непрестанно, като тънък гласец на сребърно звънче, се разнасяше слабият и пронизителен човешки вик, който приличаше на жаловито цвъртене на фона на свистящите комети и грохота на връхлитащите една срещу друга звездни системи.

— Няма подобно нещо в литературата — каза Мартин, когато най-сетне успя да проговори. — Това е възхитително, превъзходно! Главата ми се върти. Аз съм като пиян от него. Този въпрос за великото и безкрайно малкото не излиза от мислите ми. В ушите ми непрестанно звъни този жалостив, вечен и умоляващ човешки вопъл. Той напомня за погребалния марш на някакво комарче сред тръбния призив на слонове и рева на лъвовете. Той е изпълнен с дребни желанийца. Сигурно ви изглеждам глупав, но това ме омагьоса. Вие сте... не, не мога да кажа точно... вие сте невероятен човек, това е всичко. Но как успявате да направите всичко това? Как го постигате?

Мартин прекъсна за миг своята възхвала и продължи с пресни сили:

— Аз никога вече няма да пиша. Аз съм само един драскач. Вие ми показате работата на истинския майстор. Тя е не само гениална. Стои над гения. Това е истината на безумието. Всеки ред от нея е истина. Човече, догматик такъв, как успяхте да го постигнете? И науката ще ви подкрепи. Това е истината на недоверието, изкована от черните железни грамади на космоса, преплетена с могъщия ритъм на звуковете, за да се превърне в нещо, изтъкано от великолепието и красотата. Повече няма да кажа нито дума. Аз съм изумен и смазан. Не, трябва да кажа още нещо. Позволете ми да я публикувам заради вас.

Брисъндън се усмихна язвително и каза:

— Знаете, че в целия християнски свят няма нито едно списание, което ще се осмели да я отпечата.

— Нищо подобно. Убеден съм, че всяко списание от християнския свят ще публикува поемата. Подобни неща не се пишат всеки ден. Тя ще бъде не само поема на годината. Такива произведения се появяват веднаж на цял век.

— Ще бъде любопитно да се заемете с вашето предложение.

— Оставете скептицизма настрана — подкани го Мартин. — Не всички редактори са съвсем плиткоумни. Зная това. Готов съм да се обзаложим на каквото искате, че „Еднодневка“ ще бъде приета почти веднага.

— Само едно ми пречи да се съглася с вас. — Брисъндън се спря за миг. — Тази поема действително е нещо голямо, най-хубавата ми работа. Сигурен съм. Тя е моята лебедова песен. Гордея се с нея, дори се прекланям пред нея. По-хубава е от всяко уиски. За нея като за възвишена цел съм мечтал още от младостта си, когато бях пълен с красиви илюзии и чисти идеали. Постигнах целта си с последно усилие едва сега и не искам да я докосват нечисти ръце. Не, няма да се съглася с вашия облог. Тази поема ми принадлежи изцяло. Аз я създадох и я споделих с вас.

— Но помислете за останалите хора — противеше се Мартин. — Призванието на красотата е да създава радост.

— Тази красота е само моя.

— Не бъдете егоист.

— Нищо подобно — Брисъндън се засмя с онази неприятна усмивка, която съпровождаше мислите, готови да бъдат отсечени от тънките му устни: — Аз съм изпълнен с безкористие подобно на изгладняла свиня.

Напразни бяха усилията на Мартин да го отклони от решението му. Посочи му, че неговата омраза към списанията е предизвикана от крайно заслепление и че постъпва хиляди пъти по-жестоко от онзи младеж, който изгорил храма на Диана в Ефес. Въпреки този град от обвинения Брисъндън благодушно отпиваше от пунша и потвърди, че присъдата на приятеля му е вярна с изключение на мнението му за редакторите на списанията. Омразата му беше безгранична и той превъзхождаше Мартин с яростните си нападки към тях.

— Бих желал да ми я препишете на машина — каза той. — Вие ще го направите хиляди пъти по-добре от всеки стенограф. А сега искам да ви дам един съвет. — Брисъндън измъкна обемист ръкопис от външния джоб на палтото си. — Думата ми е за „Позорът на слънцето“. Най-добрата похвала, която можете да чуете от мен е, че го прочетох неведнъж, а два и дори три пъти. След вашите думи, казани за „Еднодневка“, по-добре е да замълча. Ще кажа само, че „Позорът на слънцето“ ще има невероятен успех след като бъде публикувано. Ще

предизвика спорове, които ще се окажат за вас хиляди пъти по-ценни от всяка друга реклама. Мартин се разсмя:

— Остава само да ми кажете да го изпратя на някое списание.

— В никакъв случай, ако искате да го отпечатате, разбира се. Предложете го на първокласните издателства. Може да попадне у някой достатъчно луд или пиян рецензент, който да се отзове благосклонно за него. Вие сте чели книги. Тяхното богатство се е преварило в мозъчната реторта на Мартин Идън и се е изляло в „Позорът на слънцето“. Един ден името ви ще бъде известно и немалка част от славата си ще дължите на това произведение. Колкото по-скоро намерите издател, толкова по-добре.

Тази вечер Брисъндън си тръгна късно. Бе се покачил вече на първото стъпало на трамвая, когато внезапно се обърна към Мартин и пхна в ръката му малка, плътно сгъната хартийка.

— Вземете това — каза той. — Днес бях на конни състезания, а преди това ми подшушнаха някои неща.

Звънецът издрънка и трамваят потегли, а Мартин недоумяваше какво има в сгънатата омазнена хартийка, която стискаше в ръката си. Когато се прибра в стаичката си, разгъна я и видя, че е банкнота от сто долара.

Реши, че може спокойно да я приеме. Приятелят му разполагаше с много пари, а той бе дълбоко убеден, че ще успее и ще му ги върне. На сутринта плати всичките си дългове, даде на Мария предплата за три месеца за стаята и взе обратно всичките си вещи от заложената къща. След това купи сватбен подарък на Мариана и някои по-дребни неща за Коледа на Рут и Гертруда. С останалите пари заведе цялото потомство на Силва в Оукланд. Макар че бе изминала една зима, той удържа обещанието си, всички малчугани и Мария получиха по един чифт обуца. Ръцете на децата бяха претърпкани с най-различни играчки, кукли, свирки и всевъзможни лакомства.

Последван от Мария, той влезе начело на тази необичайна група в една сладкарница, за да потърси възможно най-голямата захарна пръчка. Видя срещу себе си Рут и майка ѝ. Госпожа Морз бе поразена. Дори Рут се почувствува засегната, тъй като държеше на външния вид, а гледката на нейния любим, застанал рамо до рамо с Мария начело на тази армия от дрипави португалчета, не бе от най-приятните. Засегна я още повече онова, което според нея бе липса на гордост и

самоуважение. Случката я порази преди всичко с това, че той не можеше да се освободи от своята връзка със света на работниците. Самият факт бе достатъчно голямо позорно петно, но той го изтъкваше едва ли не с гордост пред очите на всички, а най-вече пред собствената ѝ среда, с което надхвърляше границите на допустимото. Гodeжът ѝ с Мартин не бе обявен официално, но продължителната им близост стана причина за слухове, а сега в магазина имаше няколко нейни познати, които поглеждаха скрито към Мартин и неговото окръжение. За нея бе неразбираемо великодушието на Мартин, тя не можеше да се издигне над условностите на своята среда. Беше дълбоко засегната и чувствителната ѝ природа потръпваше от срам.

Стана така, че Мартин не можа да извади от вътрешния си джоб подаръка, който ѝ отнесе след обяд, защото реши да го поднесе при удобен случай. Рут напомняше неочаквано открита за него тайна — толкова искрени и пълни с гняв бяха сълзите ѝ. Мъчителна бе за него гледката на нейните страдания, която го убеди, че е истински грубиян, макар дълбоко в душата си да не виждаше каква е неговата вина. Никога не бе помислял да се срамува от своите познати и му се струваше, че разходката и коледните подаръци за семейството на Силва не показваха неуважение към Рут. Тя му обясни мнението си по въпроса и Мартин го прие като женска прищявка и слабост, на които са подвластни всички жени, дори най-добрите.

ТРИДЕСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

— Елате, ще ви покажа истинското бласто — му каза Брисъндън една вечер през януари.

Вечеряха заедно в Сан Франциско и тъкмо се канеха да вземат обратния ферибот за Оукланд, когато му хрумна да покаже на Мартин „истинското бласто“. Обърна се и тръгна така бързо през крайбрежния район, че Мартин едва догонваше мършавата му сянка с развято палто. От един винен склад Брисъндън купи две големи шишета отлежал портвайн по три литра, взе по едно в ръцете си и се качи на трамвая за улица Католическа, следван по петите от Мартин, когото бе натоварил с няколко еднолитрови бутилки уиски.

„Ако можеше да ме види сега Рут“ — помисли си Мартин, който недоумяваше какво представлява това „истинско бласто“.

— Възможно е там да няма никой — рече Брисъндън, когато слязоха от трамвая и се отправиха към самия център на мръсните работнически квартали на юг от Пазарната улица. — В такъв случай няма да видите онова, което отдавна търсите.

— Но какво е то, по дяволите? — запита Мартин.

— Хора, умни хора, а не като дърдорковците и нищожествата, с които общувате в онова гнездо на търговци. Вие сте прочели много книги и сте се почувствували самотен. Е, сега ще ви покажа и други хора, които са чели, и ще забравите за самотата. Не ме интересуват техните непрекъснати препирни — продължи той към края на един от кварталите. — Книжната философия не е моя слабост. Но вие ще намерите у тия хора истински интелект, а не буржоазна помия. Все пак внимавайте, те могат да ви вземат акъла по всички възможни въпроси на този свят.

— Надявам се, че Нортън е там — с мъка продума той след малко, но не позволи на Мартин да вземе големите шишета. — Нортън е идеалист. Завършил е Харвардския университет. Има невероятна памет. Идеализмът го довел до философията на анархизма и семейството му се отказало от него. Баща му ръководи едно

железопътно сдружение и има много милиони, но синът гладува в Сан Франциско и редактира вестник на анархистите за двацет и пет долара на месец.

Мартин не познаваше добре Сан Франциско, никога не бе стъпвал на юг от пазара и нямаше представа накъде го води приятелят му.

— Вървете пред мене — каза той — и ми разкажете нещо преди да видя тези хора. С какво изкарват прехраната си? Как са се озовали тук?

— Надявам се, че Хамилтън е там. — Брисъндън спря и остави шишетата, за да починат ръцете му. — Фамилното му име е Строон — Хамилтън не е напълно натурализиран, нали разбирате — и произхожда от старо южняшко семейство. Има душа на скитник и е най-ленивият, човек, когото познавам, макар че се опитва да работи като чиновник в един социалистически кооперативен магазин за шест долара на седмица. Но той е скитник по убеждение. Шляе се из града. Виждал съм го да седи по цял ден на една пейка без да хапне нищо, ако вечерта го покана да отидем в ресторанта, който е само през две улици, ми отговаря: „Много разпавии, старче. Я по-добре ми купи кутия цигари“. Беше като вас привърженик на Спенсър, но Крейс го спечели за материалистичния монизъм. Ако успея, ще го накарам да говори на тази тема. И Нортън е монист, само че признава единствено духовното начало. Но в никой случай не пада по-долу от Крейс и Хамилтън.

— Кой е този Крейс? — запита Мартин.

— Отиваме у тях. Бил е професор, но го изгонили от университета — съвсем позната история. Умът му е остър като бръснач. Изкарва прехраната си по всички възможни начини. Бил е дори и фокусник по улиците. Не страда от угризения. Може да задигне и покривало от мъртвец. Разликата между него и буржоазията е, че ограбва без илюзии. Може да ви говори за Ницше, за Шопенхауер, за Кант, впрочем за всичко на този свят, без да изключва и Мери, към която е наистина привързан, но държи единствено само на своя монизъм. Хекел е неговият малък позлатен бог. Обижда се само когато някой се нахвърли върху него.

— Ето бърлогата. — Преди да се изкачат по стълбите, Брисъндън остави шишетата във входа. Сградата беше съвсем обикновена, ъглова

и на два етажа, с бакалница и кръчма отдолу. — Цялата тайфа живее тук на горния етаж. Само Крейс има две отделни стаи. Но да вървим.

Горе в коридора нямаше никакво осветление, ала Брисъндън познаваше къщата като домашен дух и се промъкваше в непрогледната тъмнина. Спря се и заговори:

— Има още един, Стивънс, теософ. Настава голяма бъркотия, щом реши да се включи. Сега мие чинии в един ресторант. Любител на хубавите пури. Виждал съм го да се храни в третокласно заведение за десет цента, а след това да си купува пура за петдесет. Нося му няколко пури, ако се мерне насам. Има и един австралиец, Пъри, статистик и истинска спортна енциклопедия. Попитайте го само колко зърнени храни са добити в Парагвай през 1903 година, или какво количество обшивен материал е било внесено от Англия в Китай през 1890 година, или колко е тежал Джими Брит, когато е победил Бетлинг Нелсън, или кой е бил шампион на Съединените щати в полусредна категория през 1868 година и той ще ви отговори с бързината и точността на автомат. Тук е и Енди, зидар-каменоделец, който разбира от всичко и е добър шахматист. Има още един, хлебарят Хари. Той е отявлен социалист и крупна фигура в профсъюзите. Сигурно си спомняте стачката на келнерите и готвачите? Хамилтън, за когото ви споменах, организира тяхното професионално сдружение и ускори стачката. Всичко бе замислено предварително в стаите на Крейс. Той направи всичко за, собствено удоволствие, но се оказа много мързелив, за да остане да работи в профсъюза. Можеше да се издигне много, ако бе пожелал. Пред този човек нямаше да има никакви препятствия, стига да не беше така непреодолимо ленив.

Брисъндън продължи в мрака, докато една ивица светлина не им показва къде трябва да спрат. Почукаха и с отговора вратата се отвори. Мартин се озова пред Крейс — приятен тъмнокос човек с ослепително бели зъби, увиснали черни мустаци и големи, искрящи тъмни очи — с когото се ръкува. Мери, млада и представителна руса жена, миеше чинии в малката странична стаичка, която служеше за кухня и за трапезария. Голямата стая бе спалня и всекидневна. Седмичното пране бе провиснало на гроздове толкова ниско, че отначало Мартин не забеляза двамата мъже, които разговаряха в ъгъла. Те поздравиха с възторг Брисъндън и неговите шишета и след като се запозна с тях, Мартин разбра, че са Енди и Пъри. Той остана при тях и заслуша

внимателно развитието на боксовия мач, на който Пъри бе ходил предната вечер. Брисъндън бе в стихията си и след като приготви пунш, започна да разлива по чашите вино или уиски със сода. Разпореда се да пристигне цялата група и Енди мина по стайте да събере останалите наематели.

— За щастие повечето от тях са тук — прошепна Брисъндън на Мартин. — Ето Нортън и Хамилтън, елате да ги посрещнем. Разбрах, че Стивънс го няма, но ще се опитам да подкача тези двамата за монизма. Само да пийнат няколко глътки, за да се разпалят.

Отначало разговорът бе разпокъсан. Това не попречи на Мартин да долови проникателността в мислите на присъстващите. Тези хора имаха възгледи, много често противоположни, бяха остроумни и духовити, без да са повърхностни. Бързо откри, че те търсят връзка с науката и във всеки от тях е вкоренено едно обединяващо и всеобхватно възприемане на проблемите на обществото и космоса, независимо от въпросите, по които разговаряха. Те имаха собствен мироглед, всеки по свой път отричаше една или друга установена догма, а плоскоумните забележки им бяха чужди.

В семейство Морз никога не се обсъждаше подобно богато разнообразие от въпроси. Единствено времето можеше да ограничи темите на техните разговори. Простираха се от новата книга на госпожа Хъмфри Уорд до последната пиеса на Шоу и от бъдещето на драмата до мемоарите на Мансфийлд. Хвалеха или се подиграваха на уводните статии в сутрешните вестници, прескачаха от трудовото законодателство в Нова Зеландия към Хенри Джеймс и Брендър Матюс, прехвърляха се към политиката на Германия в Далечния изток и икономическата същност на въпроса за „жълтата опасност“, спореха върху изборите в Германия и последната реч на Бабел и стигнаха до местни политически проблеми, до най-новите очаквания и скандали в администрацията на сдружената работническа партия и до поводите, които доведоха до стачката на пристанищните работници. Мартин бе смаян от дълбочината, с която схващаха нещата. Знаеха онова, за което вестниците мълчаха — конците, пружините и скритите сили, които караха куклите да танцуват. Изненада го и Мери. Тя се включи в разговорите и показа сила на ума, каквато Мартин не бе срещал у нито една жена дотогава. Двамата заговориха за Суинбърн и Росети, скоро Мартин се озова в дълбоките за него води на френската литература.

Дойде ред и той да вземе връх, когато тя се опита да защити Метерлинк, достатъчно му бе само да пусне в ход добре обмислените основни положения от „Позорът на слънцето“.

Влязоха още няколко мъже, въздухът натежа от тютюневия дим и в този миг Брисъндън даде сигнал за боя:

— Крейс — каза той, — тук има нова жертва за вашия меч. Този свеж и пълен с огън юноша е горещ привърженик на Спенсър. Направете от него последовател на Хекел, ако можете.

Крейс сякаш се събуди, блесна и заискри с ярка сила, но Нортън погледна със съучастие към Мартин и меката му като на момиче усмивка обещаваще пълна подкрепа.

Крейс връхлетя върху Мартин, но се намеси Нортън и постепенно пое огъня върху себе си, така че двубоят продължи между тях. Мартин слушаше и едва се сдържаше да не потрие очите си с ръка — толкова невероятна му се стори цялата сцена, изправена пред него някъде из жалките работнически квартали на юг от пазара. Книгите оживяваха в устата на тези хора. Те говореха пламенно и с увлечение, а интелектуалният порив ги раздвижваше така, както гневът или алкохолът разгарят други хора. Изказаните мисли не бяха суховати думи, написани от полумитични богоподобия като Кант и Спенсър. Те бяха жива философия, наситена с червена, топла кръв, която намираще израз в пламтящите от вълнение лица на двамата мъже. От време на време се намесваше някой от останалите, но всички слушаха с внимателни, напрегнати лица, а цигарите угасваха между пръстите им.

Идеализмът никога не бе привличал Мартин, но Нортън го изложи в такава светлина, че бе истинско откритие за него. Стори му се, че убедителната личност на Нортън липсва в думите на Крейс и Хамилтън, макар че те го наричаха метафизик, от своя страна и Нортън им се присмиваше и ги обвиняваше в същата слабост. Непрекъснато обсъждаха въпросите за феномена и ноумена, за субективното съдържание, което съществува само в съзнанието, и непознаваемата същност на нещата. Двамата обвиняваха Нортън, че се стреми да обясни съзнанието със самото съзнание. Той осъждаше тяхната игра с думите и опитите им да извеждат теорията от понятия, а не от факти. Крейс и Хамилтън бяха втрещени, тъй като изходният принцип на техния метод на разсъждение се основаваше на фактите с последващото им определение.

Когато Нортън се залута из лабиринта на Кантовата философия, Крейс му напомни, че след смъртта си всички добри немски философийки се приютяват в Оксфорд. След малко Нортън се позова на Хамилтъновия закон за пестеливост на доводите и двамата незабавно потвърдиха, че изхождат именно от него при своите съждения. А Мартин бе обгърнал коленете си, изпълнен с върховна наслада. Нортън не беше последовател на Спенсър и докато спореше със своите противници, непрекъснато се обръщаше и към Мартин в желанието си да го направи привърженик на собствените си философски разбирания.

— Вие знаете, че никой не е отговорил на Бъркли — каза той, като гледаше право в Мартин. — Хърбърт Спенсър се е доближил повече от всички други, но и той не е успял напълно. Дори и най-способните негови последователи няма да постигнат нищо повече. Тези дни четох есе на Салиби, в което се казва, че Спенсър е съумял да отговори на Бъркли, но не напълно.

— Знаете ли какво е казал Юм? — попита Хамилтън. Нортън кимна, но Хамилтън цитира думите му за останалите присъстващи.

— Казал е, че доводите на Бъркли са неубедителни, но никой не може да ги опровергае.

— Разбира се, така мисли Юм — отговори му другият, — а той разсъждава подобно на вас с тази разлика, че е достатъчно умен и признава неопровержимостта на доводите на Бъркли.

Нортън бе чувствителен и се разпалваше, но никога не стигаше до крайности, докато Крейс и Хамилтън напомняха двама хладнокръвни диваци, които търсят уязвимо място, за да ударят и наранят. Бе вече доста късно, когато Нортън, който все по-трудно понасяше непрекъснатите обвинения на двамата за неговата склонност към метафизика, стисна с две ръце стола, за да не скочи на крака, и се втурна в решителна атака към своите противници със светнали сиви очи и вече грубо, но все така уверено лице.

— Е добре, върли хекелианци, нека разсъждавам като човек на медицината, но вие, моля ви, как разсъждавате? Вие, антинаучни догматици, нямате почва под краката си и непрекъснато изтъквате вашата положителна наука в области, където ѝ е забранено да се появява. Много време преди да се появи материалистичният монизъм, почвата на това място е била изрината, така че под него няма никаква

основа. Лок е човекът, който го е сторил, Джон Лок. Още преди повече от двеста години той доказва в своя „Опит върху човешкия разум“, че не съществуват вродени идеи. Аз съм доволен, тъй като вие твърдите именно това. През цялата вечер непрекъснато ми доказвате, че няма вродени идеи. А какво означава това? Това означава, че вие никога не можете да стигнете до абсолютната действителност. Човек се ражда без нищо в мозъка си. Явленията, или феномените, са единственото, което може да проникне в мозъка посредством петте сетива. Ноумена, или същността на нещата, който не се намира в мозъка при раждането на човека, не може да проникне...

— Отричам... — опита се да го прекъсне Крейс.

— Още не съм свършил — извика Нортън. — Единственото, което сте в състояние да разберете от самостоятелното действие и взаимодействието на силата и материята, е онова, което по един или друг път стига до вашите сетива. Разбирате ли, заради самия спор аз съм готов да допусна, че материята съществува, но само за да мога след това да ви сразя със собствените ви доводи. Не мога да постъпя другояче, тъй като и двамата по рождение сте лишени от способността да проумееете една философска абстракция. Е добре, какво знаете вие за материята, изхождайки от вашата положителна наука? Вие я познавате такава, каквато я представят явленията, феномена. Вие си давате сметка за нея само по настъпилите промени, или по-точно само по онези от тях, които предизвикват изменения във вашето съзнание. Положителната наука борави само с феномените, а вие като истински глупаци се стремите с помощта на онтологията да проникнете в ноумена, или в същността на нещата и явленията. А забравяте, че според самото определение на положителната наука, тя се занимава изключително с явленията. Както някой е казал, познанието за феномена не може да превъзхожда самия феномен. Вие не сте в състояние да опровергавате Бъркли дори ако сринете Кант, и все пак по необходимост трябва да приемете позициите на Бъркли за погрешни, когато твърдите, че според науката няма бог, или още по-точно, че съществува материята. Знаете, че допуснах идеята за реалността на материята само за да успеете да ме схванете по-добре. Бъдете привърженици на положителната наука, след като ви харесва, но оставете настрана онтологията, която няма какво да търси при вашата наука. Спенсър е прав в своя агностицизъм, но ако Спенсър...

Беше време да тръгват за последния ферибот към Оукланд и затова Мартин и Брисъндън се измъкнаха незабелязано. Нортън продължаваше да говори, а Крейс и Хамилтън го чакаха като хрътки, готови да се нахвърлят върху него веднага щом свърши.

— Благодарение на вас можах да надникна в един вълшебен свят — каза Мартин, след като се качиха на ферибота. — Струва си да живее човек само, за да се среща с такива хора. Главата ми е пламнала. Досега никога не бях отдавал дължимото на идеализма и пак не мога да го приема. Зная, че ще си остана реалист. Струва ми се, че просто така съм устроен. Но исках да възразя на Крейс и Хамилтън и да помогна с нещо на Нортън. А и Спенсър, мисля, съвсем не пострада. Развълнуван съм като дете, което е било за първи път на цирк. Разбирам, че трябва да чета още много. Ще се запозная със Салиби. Все още мисля, че Спенсър е неопровержим и следващия път ще се опитам да се представя по-достойно.

Но Брисъндън бе заспал, дишаше тежко, а брадата му, пъхната в шала, бе се отпуснала върху хлътналите гърди, тялото му, загърнато в дългото палто, се разтърсваше от вибрацията на корабните винтове.

ТРИДЕСЕТ И СЕДМА ГЛАВА

На сутринта първата работа на Мартин бе да направи тъкмо обратното на онова, което му заръча Брисъндън. Сложи в плик „Позорът на слънцето“ и го изпрати на „Акропол“, защото вярваше, че препоръката на списанията, които приемат произведенията му, ще му помогне пред издателствата. Опакова и изпрати на едно списание и „Еднодневка“. Въпреки откритата неприязън на Брисъндън към тях, която според Мартин бе прекалена, той бе убеден, че тази изключително силна творба ще бъде отпечатана. За всеки случай бе решил да не позволи тя да се публикува без съгласието на своя приятел. Щеше да използва одобрението на някое списание и с него да се постарее да убеди Брисъндън.

Същата сутрин Мартин започна и една повест, която бе изградил в общи линии доста отдавна и оттогава чувствуваше непрекъснат подтик да я завърши. Бе я замислил като великолепно приказка за морето, изпълнена с романтиката на приключенията от двадесетото столетие, в която се разказваше за живи хора, поставени при реалните условия на днешния свят. Но под бързо летящото описание на събитията той бе решил да вгради нещо, което повърхностният читател не би успял да долови, без обаче да се намали неговият интерес и удоволствието му от прочетеното. Именно това, а не самата случка подтикваше Мартин да пристъпи към работа, защото той винаги изграждаше своите сюжети върху великата тема за всеобхватното. Тръгнал от нея, той създаваше героите, определяше мястото им във времето и пространството и ги превръщаше в изразители на вечните истини. Бе се спрял на заглавието „Пропуснат срок“, а повестта не трябваше да надхвърля шейсет хиляди думи, което бе дреболия за невероятната му работоспособност. Още от първия ден започна работа като съзнателно се наслаждаваше на удоволствието от своето умение да използва думите. Бе изчезнал страхът от неопитното перо, което може да обезобрази неговата работа. Даваха своя плод дългите месеци на напрегнати занимания и обучение. Вече

притежаваше умението да обхваща със сигурна ръка събитията, които описваше, никога досега в дългите часове на работа не бе чувствувал подобна увереност в себе си и в своята способност да прониква в живота и във всичките му прояви. С „Пропуснат срок“ той искаше да разкаже за истински хора и събития, но освен това бе убеден, че повестта трябва да засегне онези велики истини, които са присъщи на всяко време, познати са по всички морета и пронизват целия живот. Всичко това му бе познато благодарение на Хърбърт Спенсър, помисли си Мартин, като се отдели за миг от масата и се облегна назад. Да, на Спенсър и на вълшебния ключ на еволюционното развитие, който той бе поставил в ръцете му.

Съзнаваше, че създава нещо голямо. „Ще бъде, ще бъде!“ — звънеше непрекъснато като припев в ушите му. Не бе възможно да не успее. Най-сетне създаваше нещо, върху което списанията щяха да се нахвърлят. Цялата повест проблясваше като мълния пред него. Откъсна се за малко от нея, само за да запише една мисъл в бележника си. Искаше да я постави в края на „Пропуснат срок“. Цялото произведение бе така завършено в съзнанието му, че можеше да напише последните думи още сега, макар че го очакваха седмици работа. Сравни едва започнатата повест с творбите на други морски разказвачи и долови нейното превъзходство.

„Само един човек би могъл да достигне «Пропуснат срок» — тихо каза той — и това е Конрад. Но дори и той ще стане, ще стисне ръката ми и ще каже: «Мартин, браво момчето ми!»“

Работи упорито през целия ден и за малко щеше да забрави, че е поканен на вечеря у семейство Морз. Благодарение на Брисъндън черният му костюм излезе от заложената къща и сега имаше отново прилично облекло за официални случаи. Забави се за малко в града, колкото да влезе в една книжарница и да потърси някоя книга от Салиби. Намери „Жизненият кръг“ и зачете в трамвая есето върху Спенсър, за което бе споменал Нортън. Почувствува, че го обхваща гняв. Лицето му пламна и със стиснати зъби несъзнателно стягаше и отпускаше ръката си, сякаш изцеждаше живота от някакво омразно същество. Слезе от трамвая и закрачи разгневен по тротоара, а щом стигна до къщата на семейство Морз, дръпна звънеца с такава сила, че в миг се опомни, засмя се с удивление на себе си и влезе добродушно усмихнат. Не след дълго, обаче, се почувствува безкрайно угнетен.

Изведнъж бе паднал от височината, на която през целия ден бе летял върху крилата на вдъхновението. Сякаш слушаше определенията на Брисъндън: „Буржоа“, „Гнездо на спекуланти“. И в същия момент с яд се питаше: „Е, и какво от това? Нали ще се женя за Рут, а не за нейното семейство“.

Стори му се, че никога не бе виждал Рут така прекрасна, така одухотворена и неземна. Здраве и бодрост обагряха бузите ѝ, а нейните очи, в които за първи път бе зърнал безсмъртието, го привличаха неудържимо. Напоследък бе забравил за вечността, тъй като книгите го отвличаха в друга посока, но сега отново съзря в очите на Рут доказателство за онова безсмъртие, пред което бледнееха словесните доводи. Безпредметни ставаха всякакви разисквания пред любовта, изпълнила очите ѝ. В неговия поглед бе същата любов, а тя е неопровержима. Това бе законът, в който той страстно вярваше.

Преди вечерята прекара с нея половин час и се почувствува невероятно щастлив и безкрайно доволен. Но на трапезата го връхлетя умората, неизбежна след тежкия ден. Усети слабост в очите си и го обхвана раздразнение. Спомни си, че на тази маса, където сега често се отегчаваше обзет от подигравателни мисли, бе седнал за първи път да се храни с културни хора, които тогава му се струваха изтънчени и интелигентни. Видя за миг и себе си — жалък дивак в полусъзнание, който преди толкова много време се изпотяваше с всяка клетка, изпълнен с опасения, изумен от най-малките объркващи подробности на приборите за ядене измъчван от настойчивия прислужник и от желанието да се озове с един скок в онова зашеметяващо светско общество, спомни си как накрая взе твърдо решение да се покаже такъв, какъвто беше, без фалшива благовъзпитаност и познания, които не притежаваше.

Погледна към Рут така, както пътникът, обхванат от ужас при мисълта за коработрушение, търси с поглед спасителните пояси. Бе намерил поне нея и любовта. Нищо друго не издържа, срутено от силата на книгите. Но Рут и любовта преминаха през изпитанията, а биологията му помогна да намери оправдание за това. Любовта беше най-възвишената проява на живота. Природата бе положила много грижи, за да го създаде годен да обича подобно на всички нормални хора. За да стигне до него като до свое най-добро творение, тя бе работила в продължение на хиляди и милиони векове. Бе му вдъхнала

любовта като негова висша способност и не бе пожалила въображение, за да я засили неимоверно, преди да го изпрати в оня кратък миг, когато едnodневката трепти с крилете си и свързва веригата на живота. Ръката му потърси под масата ръката на Рут и почувствува в отговор нейното нежно притискане. Тя го погледна за миг и очите ѝ бяха изпълнени с трепетно сияние. От неговите очи искреше същата светлина, но той не можеше да долови, че блясъкът, който видя, бе само отражение на погледа му.

Срещу него, от другата страна на масата, вдясно от господин Морз, бе седнал съдията Блаунт от Върховния съд на щата. Мартин често бе се срещал с него, но съдията не му харесваше. Той разискваше с бащата на Рут по политиката на работническите сдружения, местните новини и въпросите на социализма, а господин Морз му разказваше недоволно за увлеченията на Мартин. Най-сетне съдията Блаунт погледна към него с бащинска благосклонност. Мартин се засмя в себе си.

— Ще надживеете това, млади момко, — каза съдията утешително. — Времето лекува най-добре подобни младежки увлечения.

След това се обърна към господин Морз с думите:

— Мисля, че в подобни случаи разискванията са излишни. Те карат болния да проявява твърдоглавие.

— Наистина — потвърди тържествено господин Морз. — Все пак не е зле пациентът да бъде предупреден за своето заболяване.

Мартин се засмя весело, но с усилие. Дългият ден беше изпълнен с прекомерно напрежение и той — не можеше да се освободи от надвилата го отпадналост.

— Без съмнение и двамата сте превъзходни лекари — каза той, — но ако макар и малко ви интересува мнението на пациента, позволете му да ви каже, че сте лоши диагностици. Всъщност вие и двамата страдате от болестта, която мислите, че сте открили у мен. Самият аз съм напълно защитен от нея. Философията на социализма, която тече полусурова в жилите ви, не ме е докоснала.

— Достатъчно хитро — отбеляза бавно съдията. — Великолепен похват в спора, когато слагаш противника си на своето място.

— Аз повторих собствените ви думи — блеснаха очите на Мартин, но той запази спокойствие. — Виждате ли, господин съдия,

имах възможност да чуя ваша предизборна реч. С помощта на някакъв неразбираем процес вие успявате да убедите себе си, че вярвате в системата, според която победата принадлежи на по-силния, но в същото време поддържате изцяло всички мерки, целящи да отнемат неговите сили.

— Млади човече...

— Не забравяйте, че съм слушал предизборната ви реч — предупреди го Мартин. — Не само аз чух вашето мнение за търговията между щатите, за мерките спрямо железопътния тръст и „Стандарт ойл“, за запазването на горите и за още хиляди ограничения, които всъщност са истинска социалистическа платформа.

— Може би искате да ме убедите, че не е възможно да бъде оказано въздействие върху тези и други възмутителни прояви на някои управници?

— Не става дума за това. Просто желая да ви докажа, че сте слаб диагностик. Искам да ви убедя, че не страдам от заразата на социализма. И най-сетне да ви посоча, че именно вие сте поразени от нейните обезсилващи опустошения. Що се отнася до мен, аз съм заклет враг на социализма точно толкова, колкото съм неумолим противник на вашата нечистокръвна демокрация, защото всъщност тя е само псевдосоциализъм, пременен с няколко понятия, които на всичко отгоре са подбрани неправилно от речника. Аз съм реакционер, толкова убеден реакционер, че не можете да схванете моите разбирания, докато вие живеете покрити от завесата на някакви обществени институции, чиято измамност не успявате да доловите поради недостатъчната проникателност на погледа ви. Вие се преструвате, че вярвате в победата на силните и тяхното господство. А аз наистина вярвам. Ето къде е разликата. Само преди няколко месеца, когато бях по-млад, аз ви вярвах. Вашите идеи и идеите на съмишлениците ви ме вълнуваха. Но лихварите и търговците в най-добрия случай са малодушни управници, които по цял ден се ровят в коритото на печалбарството. И представете си, аз се върнах към аристократизма. Аз съм единственият индивидуалист между вас. Не чакам нищо от държавата. Аз вярвам само в силния човек в човека, които е яхнал събитията и може да спаси държавата от собствената ѝ гнилост и пустота. Ницше има право няма смисъл да губя време и да ви обяснявам кой е Ницше, но той е прав. Светът принадлежи на

силните, на онези, които мощта не е лишила от благородство и които не се тъпчат около коритото на търговията и борсовите игри. Светът принадлежи на истински благородните мъже на едрите русокоси зверове, които не познават помирението и винаги могат да кажат „да“. И те ще ви унищожат, вас, социалистите, които се страхувате от социализма и се представяте за индивидуалисти. Вашият робски морал на слабост и покорство не ще ви спаси. Зная, че все едно ви говоря на китайски и няма да ви отегчавам повече. Но запомнете само това, че в Оукланд има пет-шест индивидуалисти и Мартин Идън е един от тях.

Искаше да им покаже, че разговорът е приключил и се обърна към Рут.

— Днес съм съсипан — каза той полугласно. — Искam само да ви обичам, а не да разговарям.

Не обърна внимание на господин Морз, който каза:

— Не успяхте да ме убедите. Всички социалисти са езуити. Така трябва да ги наричат.

А съдията Блаунт добави:

— Все някога от вас ще направим добър републиканец.

— Но силният човек на кон ще дойде по-рано — добродушно възрази Мартин и се обърна към Рут.

Господин Морз бе недоволен. Не му харесваше леността на неговия бъдещ зет и нежеланието му да се залови за някоя сериозна и истинска работа, не разбираше Мартин и не уважаваше идеите му. Заговори за Хърбърт Спенсър и съдията Блаунт с удоволствие се отзова. Мартин наостри уши още щом се спомена името на философа и заслуша тържествената и самодоволна критика на съдията. От време на време господин Морз се обръщаше към Мартин, сякаш искаше да му каже: „Е, момчето ми, виждате ли?“

— Бъбриви чавки — се задоволи да отбележи тихо Мартин и продължи да разговаря с Рут и Артър.

Но изморителният ден и снощното „истинско благо“ не останаха без последствие, спомни си и за статията, която го ядоса в трамвая.

— Какво има? — запита внезапно Рут, която с тревога забеляза усилията му да се сдържи.

— Няма друг бог освен Непознаваемото и Хърбърт Спенсър е неговият пророк — казваше в същия момент съдията Блаунт.

— Евтина оценка — забеляза спокойно Мартин, като се обърна към него. — Чух я за първи път в градината пред Градския съвет, от устата на един работник, който не трябваше да се изказва така самодоволно. Оттогава често съм я чувал и всеки път ме поразява със своето безсмислие. Би трябвало да се засрамите. Като ви слушам да споменавате името на този велик и благороден човек, струва ми се, че виждам капка роса в помийна яма. Вие сте противни!

Сякаш в стаята падна гръм. Съдията Блаунт го гледаше с вид на полуприпаднал. Възцари се пълно мълчание. Господин Морз изпитваше скрито задоволство. Можда да види, че дъщеря му е възмутена, а именно това търсеше той — да ѝ посочи бруталността на човека, когото не харесваше.

Рут потърси с умолително движение ръката му под масата, но кръвта на Мартин бе кипнала. Възмути го интелектуалното лицемерие и липсата на искреност у тези хора с високо обществено положение. Съдия във Върховния съд! Само преди няколко години той не се осмеляваше да погледне към техните сияйни личности от калта, сред която живееше, мислейки ги за богове.

Съдията Блаунт се съвзе и се опита да продължи разговора, като се обърна към Мартин с преднамерена учтивост. Той почувствува, че съдията цели да спечели разположението на дамите и се ядоса още повече. Изглеждаше, че на този свят няма почтеност.

— Вие не можете да разговаряте с мене за Спенсър — извика той, — тъй като знаете за него не повече от земяците му. Съгласен съм, че вие не сте виновни. Това е само частица от достойното за презрение невежество на всички времена. Когато идвах насам, натъкнах се и на друга негова проява. Прегледах едно есе на Салиби за Спенсър Би трябвало да го прочетете. Достъпно е за всички. Купете си книгата от книжарницата или я вземете от обществената библиотека. Ще се засрамите от вашите оскъдни познания и от нападките ви към този благороден човек, които направо бледнеят пред сътвореното от Салиби. Всъщност позорното му деяние може да накара дори и вас да му завитите. Един академичен професор, който не е достоен да диша въздуха заедно със Спенсър, го нарича „философ на недоучилите“. Съмнявам се, че сте прочели дори десетина страници от Спенсър, но има критици, които претендират за по-голям интелект от вашия, макар да го познават точно толкова колкото и вие, а хвърлят публични

предизвикателства към последователите му, приканвайки ги да извлекат поне една идея от неговите съчинения, и представете си, става дума за Хърбърт Спенсър, човекът, който е разпръснал своята гениалност във всички области на научното изследване и съвременната мисъл, за бащата на психологията и обновителя на педагогиката, чиито принципи са единствената причина днес детето на френския селянин да бъде обучавано в съответствие с трите основни на образованието — четене, писане и аритметика. А дребните нищожества оскърбяват неговата памет, без да помислят, че всекидневната им храна е станала по-обилна благодарение на техническото приложение на неговите идеи. Нищожното богатство в техните мозъчета е било събрано до голяма степен с негова помощ. Сигурно е, че ако той не бе се родил, нямаше да имат и тези оскъдни папагалски познания. Знаете ли съдия Блаунт наскоро ректорът на Оксфорд, Феърбанкс, човек, който заема по-високо обществено положение от вас, е обявил, че идващите поколения ще ценят Спенсър като поет и мечтател, а не като мислител. Пасмина от самохвалци и дърдорковци. Един от тях заяви, че „Основните начала“ не са лишени от известни литературни достойнства. А според други той прилежно е събрал на едно място познания, без да бъде оригинален мислител. Самохвалци и кресливи дърдорковци!

Мартин спря рязко сред мъртва тишина. За всички в семейството на Рут съдия Блаунт бе преуспял човек с тежест и избликът на Мартин ги ужаси. Останалата част от вечерята приличаше на погребална трапеза, съдията и господин Морз разговаряха помежду си, други разговори почти нямаше. По-късно, когато останаха сами, Рут направи сцена.

— Вие сте непоносим — хлипаше тя.

Мартин все още не бе се успокоил и повтаряше:

— Зверове! Зверове!

Когато тя настоя, че е обидил съдията, той възрази:

— С това, че му казах истината ли?

— Все ми е едно дали е истина, или не — настояваше Рут. — Има известни граници на приличие и никой не ви е дал право да оскърбявате никого.

— А кой е дал на съдия Блаунт право да оскърбява истината? — попита Мартин. — Мисля, че да се обиди истината е по-сериозно

престъпление, отколкото да се оскърби нищожество като него. Той отиде още по-далече. Очерни името на един велик и благороден човек, който не е жив. О, зверове! Зверове!

Гневът му пламна отново и Рут се уплаши от него. Никога не бе го виждала толкова озлобен, но не го разбираше и се объркваше. И все пак, въпреки ужаса, тя чувствуваше нишките на онова очарование, което бе я привързало към него и още не я напускаше. То я накара да се облегне към него в този крайно напрегнат момент и да обгърне врата му. Тя бе възмутена и обидена от случая, но остана тръпнеща в прегръдките му, докато той продължаваше гневно да повтаря: „Зверове! Зверове!“

Рут все още лежеше на гърдите му, когато той каза:

— Повече няма да идвам у вас на вечеря, мила. Те не ме обичат и не бива да им натрапвам нежелателното си присъствие. Впрочем и те са също толкова неприятни за мене. Пфу! Те са противни. А само като си помисля за моята наивност и вяра в достойнствата на тези, които са се издигнали в обществото, живеят в хубави къщи, получили са образование и имат банкови сметки!

ТРИДЕСЕТ И ОСМА ГЛАВА

— Елате, ще отидем на събрание на социалистите каза Брисъндън, който едва се държеше на краката си от слабост. Не бе минал и час от повторния кръвоизлив през последните три дни. Държеше с трепереща ръка неизменната чаша с уиски и я пресуши на един дъх.

— Какво ще правя при социалистите? — попита Мартин. — На външни лица се разрешава да говорят по пет минути. Ще станете и ще им кажете защо сте против социализма. Нека разберат какво мислите за тях и за морала на тълпата. Подхвърлете им Ницше и току-виж сте отмъкнали пердаха. Нека стане шумотевица, защото те имат нужда от нея. И вие обичате разискванията не по-малко от тях. Искам да ви видя социалист, преди да си замина. Социализмът ще осмисли вашия живот и само той може да ви спаси от разочарованието, което ви очаква.

— В никакъв случай не мога да проумея как именно вие сте стигнали до социализма? — разсъждаваше Мартин на глас. — Вие сте изпълнен с презрение към тълпата и съм убеден, че цялата тази сган не е в състояние да предложи нищо на чувството за красота в душата ви. Изглежда социализмът не може да ви спаси — завърши той, като сочеше с укор чашата, която приятелят му напълни отново.

— Аз съм много болен — бе отговорът. — При вас е съвсем друго. Вие сте здрав, имате много дни пред себе си и трябва да ги изживеете по някакъв начин. Учудвате се защо съм социалист. Ще ви кажа. Защото социализмът е неизбежен, защото сегашната прогнила и изпълнена с безсмислие обществена система не може да съществува повече: защото е отминало времето на вашия силен човек, яхнал коня. Робите няма да бъдат с него. Те нямат брой и волю-неволю ще смъкнат самолюбивия ездач още преди да се е покачил на седлото. Не ще успеете да се отървете от тях и ще трябва да преглътнете морала на робите. Съгласен съм, че вкусът не е приятен. Но този залък се подготвя отдавна и ще трябва да се примирите с него. Нашите ницшеански идеи са допотопни. Миналото не се връща и онзи, който

твърди, че историята се повтаря, е лъжец. Не обичам тълпата, вярно е, но какво мога да направя? Няма го силният човек и всичко друго е за предпочитане пред малодушните свине, които сега управляват. Хайде да тръгваме. Вече се наблъсках до козирката и ако остана още, съвсем ще се напия. А знаете какво казват лекарите, дявол да ги вземе! Все ще успея да ги изиграя.

Беше неделя вечер и малката зала се оказа претъпкана със социалисти от Оукланд, предимно хора от работническата, среда. Събранието ръководеше един умен евреин, който спечели възхищението на Мартин и в същото време разпали неговата враждебност. Приведените тесни рамене на този човек и свитите му гърди издаваха типичния представител на мизерните работнически поселища и Мартин долови ясно отпечатъка на многовековната борба на слабите и окаяни роби срещу шепата господари, които винаги бяха управлявали тези хора и щяха да ги газят до края на света. Това напомнящо на снопче изсъхнала трева същество Мартин прие като истински символ. Зад неговата фигура се тълпеше масата от слабовати нещастници, които законът на биологията бе осъдил да тлеят в занемарените покрайнини на живота. Те бяха неспособни да се приспособят към него. Природата ги отхвърляше заради силния човек, независимо от тяхната хитроумна философия и нравешка наклонност към сътрудничество. Ръката ѝ хвърляше богатите семена на живота, но тя избираше само най-доброто между тях. По същия начин и човек подражава на природата, като отглежда породисти коне и отделя краставици за семе. Ако вселената имаше създател, той би могъл без съмнение да открие по-съвършен метод, но съществата, населяващи този свят, трябваше да се примирят със съществуващия закон. Разбира се, тези същества имаха право да се гърчат в своя протест така, както с все сила недоволствуваше ораторът на трибуната, подкрепян от задъханата тълпа в тяхното общо усилие да открият онзи път, който ще им помогне да смекчат ударите на живота и да надхитрят природата.

С тези мисли започна да говори Мартин, след като Брисъндън го склони да им даде да разберат. Качи се на трибуната и съгласно обичая се обърна най-напред към председателя на събранието. Заговори тихо, като се спираше, за да подреди разхвърляните идеи, извикани от думите на евреина. На подобни събрания всеки оратор имаше право да говори пет минути и Мартин току-що бе развихрил своята атака срещу

учението на социалистите, когато времето му изтече. Но присъстващите го приеха с такъв интерес, че единодушно поискаха от председателя да продължи времето за неговото изказване с одобрителни възгласи. Разбраха, че имат пред себе си достоен противник и слушаха всяка негова дума с неотслабващо внимание. Той говореше разпалено и убедително, без да смекчава присъдата си над робите, над техния морал и средства за борба и открито загатваше, че я насочва към своите слушатели. Цитираше Спенсър и Малтус и изложи биологичния закон за развитието. Завърши накратко с думите:

— Не може да устои държава, изградена от роби. Старият закон за развитието е още в сила. Силният и неговото потомство оцеляват в борбата за съществуване, докато слабият и наследниците му претърпяват поражение и загиват. Тъй като целта на борбата е ясна, силата на тези, които оцеляват, нараства с всяко ново поколение. Такъв е законът на развитието. Но вие, роби — признавам, че не е леко да си роб, — вие мечтаете за общество, в което този закон не съществува, където не загива нито едно слабо и неспособно създание, където всеки некадърник ще може да задоволява глада си по няколко пъти на ден и ще има възможност да създава потомство при равни условия със Силния. А какъв ще бъде резултатът? Силите и жизнеспособността на всяко следващо поколение ще престанат да растат. Напротив, ще намаляват. Такова е отмъщението за вашата робска философия. Робското общество, изградено от вас, за себеподобните ви, ще отслабва и неминуемо ще се разпадне така, както ще изчезват силите на всяко отделно същество, за да загине накрая и самият живот. Не забравяйте, че аз излагам същността на биологията, а не проповядвам съзливни правила за поведение. Нито едно общество от роби не може да...

— А какво ще кажете за Съединените щати? — извика някой от присъстващите.

— Какво ли? — отвърна с въпрос Мартин. — Тринайсетте колонии пометоха своите управници и създадоха така наречената Република. Робите станаха господари на себе си. Нямаше го вече владетелят и неговият меч. Но робът не може без господар, независимо какъв е той, и се появили новите владетели. Не, това не бяха силни, мъжествени и благородни хора, а ловки и лукави търговци и лихвари. Те ви заробиха отново, но не открито и доблестно със силата на своето

оръжие, а сториха това потайно с ловки ходове, ласкателства, измами и лъжи. Те подкупиха вашите недостойни съдии, поквариха хората, които творят закона, и осъдиха на още по-жестоко робство децата ви. Днес два милиона ваши синове и дъщери се блъскат във властта на търговците. В Съединените щати сега живеят десет милиона роби като вас, които нямат подслон и се хранят оскъдно. Но нека се върнем към главното. Посочих ви, че общество, състоящо се от роби, не може да оцелее, тъй като в него престава да действа законът за развитието. Такава е неговата същност и то започва да се изражда още от момента на своето създаване. Лесно е да се говори, че законът за развитието щял да изгуби силата си, но къде е новият закон, съгласно който можете да продължите напред. Създайте го. Или може би вече е създаден? Тогава изложете го.

Мартин седна на мястото си сред буря от гласове. Десетина души скочиха и поискаха думата от председателя. Поддържани от гръмогласни одобрителни възгласи един след друг те говореха разпалено и с жестове и думи отблъскваха нападките на Мартин. Вечерта премина в бурно сражение на мисли и идеи. Някои се отклоняваха от въпроса, но повечето насочваха думите си право към Мартин. Поразяваха го с нови за него схващания и отправяха мисълта му към възможни нови приложения на старите закони, макар че никой не подсказва възможности за друго начало в развитието на живота. Бяха твърде откровени, за да спазват винаги предписанията на учтивостта, и председателят многократно чукаше по масата и призоваваше към ред.

Случаят пожела в залата да присъствува и един съвсем млад репортер, новак в професията, за когото денят бе преминал без интересни събития, но жаждата за сензации го бе довела и тук. Не беше талантлив журналист. Бе повърхностен и перото му се движеше свободно, но беше и достатъчно тъп, за да вникне в разискванията. Всъщност изпитваше удоволствие от мисълта, че стои несравнимо по-високо от тези бърбиви манияци от работническата класа. В същото време бе изпълнен с преклонение към онези, които бяха по върховете, даваха тон на вестниците и определяха политиката на народите. Освен това негов идеал бе репортерът, чието умение му дава възможност не само да направи нещо от нищото, но то да бъде значително.

Той не успя да разбере за какво се говори. Всъщност това не го интересуваше. Достатъчно указание му бяха думи като „революция“.

Както палеонтологът може да възстанови цял скелет само от една изровена кост, така и той бе в състояние да възпроизведе цяла реч от единствената дума „революция“. И тъй като Мартин предизвика най-голямото раздвижване, на него се падна честта да стане главният подстрекател и изразител на всички мисли, неговият реакционен индивидуализъм се превърна в най-страшната по своята крайност социалистическа заплаха. Зеленият още репортер предаде местния колорит с майсторска четка и разказа за дългокосите типове с пламтящи очи, за неуравновесените и белязани от израждане присъстващи на събранието, за яростните викове и високо вдигнатите стиснати юмруци, описвайки всичко това на фона на ругатни, резове, крясъци и гърлен тътен на разгневени мъже.

ТРИДЕСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

На сутринта Мартин прочете новия вестник докато пиеше кафето си в малката стаичка. За първи път виждаше името си в заглавията на първа страница и за своя изненада научи, че е най-видният ръководител на социалистите в Оукланд. Прегледа потресаващата реч, вложена в устата му от репортера и макар че отначало фалшификацията го разгневи, постепенно го напуши смях и захвърли вестника.

Брисъндън дойде след обяд и се отпусна вяло върху единствения стол в стаята, а Мартин, седнал на кревата, му каза:

— Този човек е бил пиан, или пък е умишлено злонамерен.

— Какво ви засяга? — попита Брисъндън. — Убеден съм, че не жадувате за доброто мнение на буржоазната сган, която чете вестника?

Мартин се замисли за миг и отговори:

— Не, никак не ме вълнува това мнение, но по всяка вероятност отношенията ми със семейството на Рут ще станат малко трудни. Нейният баща винаги е смятал, че съм социалист, а тази помия ще затвърди окончателно увереността му. Всъщност какво значение има всичко, след като и неговото мнение не ме засяга. Искам да ви прочета какво съм написал днес. Не се съмнявайте, че е от „Пропуснат срок“, току-що стигнах до средата на повестта.

Той зачете на глас, но внезапно вратата се отвори и Мария въведе млад човек, облечен в спретнат костюм. Той се огледа наоколо и преди да погледне към Мартин, забеляза примуса и местенцето в ъгъла, използвано за кухня.

— Седнете — каза му Брисъндън.

Мартин се помести, направи място за младия човек на леглото и зачака.

— Господин Идън — започна той, — снощи чух вашето изказване и дойдох за интервю.

Брисъндън избухна във весел смях.

— Сигурно е ваш другар, социалист? — запита репортерът, като хвърли бърз поглед и забеляза мъртвешката бледност на Брисъндън.

— Как е могъл да напише такава статия? — бавно каза Мартин. — Та той е още момче.

— Защо не го опухате? — попита Брисъндън. — Бих дал хиляда долара, за да се върнат дробовете ми само за пет минути.

Този разговор и направеното предложение не се харесаха на младия репортер, но след като похвалиха блестящия му материал за събранието на социалистите, от вестника го бяха натоварили да вземе лично интервю от Мартин Идън, водача на организираната заплаха на обществото.

— Нали мога да направя снимка, господин Идън? — запита той. — Фотографът на редакцията е отвън. Той каза, че ще бъде най-добре да ви снима веднага, докато слънцето е още високо. След това ще поговорим.

— Значи и фотограф има — замисли се Брисъндън. — Мартин, хвърлете му боя!

— Изглежда съм остарял — бе отговорът. — Зная, че трябва да го направя, но нямам никакво желание. Не виждам и смисъл.

— Опердашете го от уважение към майка му — настояваше приятелят му.

— Така може би е по-добре — отвърна Мартин, — но дори и сега не чувствавам особен прилив на енергия. Нали знаете, че човек трябва да се потруди, за да напердаши някого? Освен това не виждам никакъв смисъл.

— Правилно, това е най-правилното в подобни случаи — безгрижно заяви младежът, макар че погледът му започна тревожно да търси вратата.

— Все пак нито дума от онова, което е написал, не е вярно — продължи Мартин, като се обърна само към Брисъндън.

— Нали разбирате, че писах само общи приказки? — дръзна младокът. — Всъщност те са хубава реклама, не го забравяйте. Имате полза от нея.

— Мартин, момчето ми, каква добра реклама — със сериозен тон повтори Брисъндън.

— И помислете, че имам полза от нея — додаде Мартин.

— Нека да започнем. И така, къде сте родени, господин Идън? — запита репортерът с нужното за случая внимание.

— И не записва — каза Брисъндън. — Помни всичко.

— Не е необходимо — младежът се опитваше да изглежда спокоен. — Един истински репортер не си води бележки.

— Не е било необходимо само за снощи — промени рязко поведението си Брисъндън, който не беше привърженик на съзерцателния мистицизъм. — Мартин, ако не го обхтате, аз ще го сторя, макар че малко след това може да падна мъртъв.

— Да взема да го натупам, а? — запита Мартин. Брисъндън се замисли безпристрастно и кимна.

В следващия миг Мартин седеше на края на леглото, а лицето на младежа лежеше върху коленете му.

— Не се опитвайте да хапете — предупреди го той, — защото ще ви светна по лицето. Ще ми бъде жал за него, повярвайте.

Вдигнатата му ръка се спусна и след това продължи същото движение с бърз и постоянен ритъм. Репортерът се дърпаше, скимтеше и ругаеше, но не се осмели да хапе. Брисъндън гледаше мрачно, но по едно време се разпали, грабна бутилката с уиски и умолително каза:

— Чакайте, нека и аз да го шляпна поне веднъж.

— Жалко, че ръката ми не е във форма — измърмори Мартин, когато най-сетне спря. — Съвсем изтръпна. Вдигна младока и го настани на леглото.

— За това ще ви арестуват — озъби се той, а по пламналите му момчешки бузи се стичаха сълзи на негодувание. — Ще ви накарам да съжалявате, ще видите.

— Гледай го ти! — забеляза Мартин. — Не си дава сметка, че е тръгнал по лош път. Да злословиш за ближния си не е нито честно, нито благородно, а той не си го е помислил дори.

— Нали дойде при нас, за да му го кажем — вмъкна в паузата Брисъндън.

— Да, дойде при мен, когато е засегнал и злепоставил. Сега бакалинът без съмнение ще ми откаже кредит. Обаче най-лошото от всичко е, че горкото момче ще продължи по същия път, докато стане първокласен репортер и съвършен негодник.

— Все още не е късно — рече Брисъндън. — Може би точно вашият прост метод ще го спаси. А защо не ме оставихте да го перна

поне веднаж? Така ми се искаше и аз да участвувам.

— Ще накарам да ви арестуват и двамата, мръсни говеда — хлипаше грешната душа.

— Не, устата му е толкова красива, че не може да бъде човек с характер — поклати мрачно глава Мартин. — Страх ме е, че ръката ми пострада напразно. Младежът няма да се поправи. Убеден съм в неговия голям успех като журналист. Той няма съвест. И с това ще се издигне.

Младокът напусна стаята след последните думи на Мартин, без да се успокои напълно, че Брисъндън няма да запрати в гърба му бутилката, която все още не бе оставил.

От сутрешния вестник на другия ден Мартин научи за себе си още много неща, които не знаеше. „Ние сме заклет враг на обществото“ — видя той думите, си, които бил казал при интервюто. — „Не, не сме анархисти, а социалисти“ — бил отговорил, а когато репортерът отбелязал, че според него разликата между двете учения били незначителна, той свил рамене в знак на мълчаливо съгласие. Освен неправилните черти на лицето му бяха описани и други явни белези на непълноценност. Особено впечатление правели ръцете му на истински главорез и пламтящият блясък в неговите налети с кръв очи.

Научи също така, че нощно време говори на работниците в парка пред Градския съвет и неговите речи са пропити с такъв революционен устрем, че събира най-много слушатели в сравнение с останалите анархисти и агитатори, които размътват мозъците на хората. Без да пести боите, младият репортер бе нарисувал картината на бедната му стаичка с примуса и единствения стол, а така също и неговия другар с мъртвешкото лице, който с вида си можел да накара човек да помисли, че току-що е излежал двайсетгодишна присъда в някоя уединена тъмница.

Младокът бе поработил усърдно. Набързо бе успял да си напъха носа в семейството на Мартин, и да открие снимката на неговия зет, на която Бърнард Хигинботъм бе застанал пред входа на своята бакалница. Същият почтен господин бе представен като умен и достоен търговец, който не може да понася нито своя шурей, нито социалистическите му идеи. Според него Мартин бил мързелив никаквец, не приемал предложената му работа и нямало да се размине със затвора. Беше интервюирал и Херман фон Шмид, съпругът на

Мариана. За него Мартин бе черната овца в семейството и бе се отрекъл от него, а на репортера бе заявил: „Опита се да живее на моя гръб, но му дадох да се разбере. Сега знае, че е по-добре да не се навърта наоколо. Който не иска да работи, не е свестен човек, запомнете това от мене.“

Сега вече Мартин се разгневи не на шега. Брисъндън прие всичко откъм комичната му страна, но той не можа да успокои Мартин, който знаеше колко трудно ще обясни всичко на Рут. Бе уверен, че нейният баща ще бъде прекалено доволен от случката и ще направи всичко възможно да развали годежа. Скоро разбра колко близо е до истината. Със следобедната поща дойде писмо от Рут. Той го отвори и го зачете още на вратата, почти от ръцете на раздавача, изпълнен с предчувствие за беда. Още докато четеше, ръката му машинално се протегна към джоба, където някога държеше тютюн и кафяви цигарени книжки. Бе забравил, че джобът му е празен и дори не си даде сметка за привичното движение.

Писмото бе спокойно, без най-малкия признак на гняв, но обидата и разочарованието се чувствуваха, изпълнили цялото му съдържание от първия до последния ред. Тя беше очаквала нещо повече от него. Бе помислила, че той е надживял младежката необузданост и нейната любов е достатъчен залог да заживее като сериозен и почтен човек. Този път родителите ѝ били непреклонни и настоявали годежът да бъде развален. Не ѝ оставало нищо друго, освен да се съгласи, че имат пълно право. Тяхната връзка не може да бъде щастлива. Нещастieto е с тях от самото начало. Това, за което съжаляваше в цялото си писмо, причини най-голяма болка на Мартин. Тя пишеше: „Ако вие само започнете някъде работа и се опитайте да си създадете положение! Но не го направихте. Предишният ви живот е бил бурен и безреден. Мога да разбера, че вие не сте виновен. Вие постъпвате съобразно вашия нрав и досегашен опит. И затова не ви укорявам, Мартин. Моля ви, запомнете добре това. Всичко беше само една грешка. Баща ми и майка ми твърдяха, че не сме създадени да бъдем заедно и трябва да сме доволни, тъй като още не е станало много късно... Не се опитвайте да ме търсите — завършваше тя писмото си. — Това би причинило болка не само на нас, но и на майка ми. Чувствувам, че досега ѝ донесох много безпокойства и огорчения. Ще трябва да живея дълго време, за да изкупя вината си.“

Той прочете внимателно писмото до края, върна се още веднаж към началото и след това ѝ отговори. Повтори съвсем точно онова, което бе казал на събранието на социалистите, като наблегна върху съвършено обратния смисъл, вложен от вестника в думите му. Към края на писмото си бе отново безумен любовник, който молеше за божествена обич. Написа ѝ: „Моля ви, отговорете. От вас искам да разбера само дали ме обичате. Всичко е в този отговор на моя единствен въпрос.“

Писмо от Рут не дойде нито на следващия ден, нито по-късно. Върху масата лежеше забравеният недовършен ръкопис на „Пропуснатият срок“, а камарата върнати пликове под нея продължаваше да расте. За първи път изчезна великолепият сън на Мартин и той се мятеше в дългите, мъчителни нощи. Три пъти ходи до дома на семейство Морз, но прислужникът го връщаше. Брисъндън лежеше болен в хотела и бе отслабнал дотолкова, че не можеше да излиза, и Мартин, който често оставаше при него, не искаше да го тревожи със своите неприятности.

А те не бяха малко. Последиците от подвига на репортера се оказаха по-големи, отколкото бе предполагал. Бакалинът-португалец му отказа по-нататъшен кредит. Собственикът на магазина за плодове и зеленчуци, който беше американец и се гордееше с това, го нарече предател на своята страна и не искаше да го види повече, а патриотизмът му се разпали дотам, че унищожи неговата сметка и му забрани да се опитва да върне дълга си. Съседите не останаха по-назад и към Мартин се надигна вълна от негодувание. Никой не искаше да има нищо общо с един социалист и предател. Горката Мария бе изплашена и не знаеше как трябва да постъпи, но му остана вярна. Децата на съседите забравиха за блясъка на големия файтон, с който бе посетен някога, и сега му подвикваха „скитник“ и „безделник“ от безопасно разстояние. Но групата на Силва твърдо го защитаваха, тя участва в множество тежки битки, а сините петна под очите и разкъравените носове станаха нещо обичайно и създаваха нови затруднения и грижи на Мария.

Веднаж Мартин среща Гертруда в Оукланд и разбра нещо, което никак не го изненада. Бърнард Хигинботъм бил толкова разгневен от публичния позор, нанесен на семейството, че му забранява да се мярка в дома му.

— Защо не заминеш, Мартин? — умоляваше го Гертруда. — Откъсни се оттук, започни някъде работа, успокой се. По-късно, когато всичко мине, може да се върнеш пак.

Мартин поклати глава за отказ, но не каза нищо. Какво ли би могъл да ѝ обясни? Ужасяваше го невероятната пропаст в начина на мислене, застанала между него и близките му. Той не би съумял никога да прекрачи през нея и да им обясни своето отношение към социализма като последовател на Ницше. Те нямаше да разберат позицията му и неговото поведение не само на английски, но и на кой да е друг език. Според тях единственото, което трябваше да направи като израз на добро желание в неговия случай, беше да си намери работа. С тези думи започваха и завършваха всички разговори. Цялото им богатство от идеи се заключаваше в необходимостта да започне някъде някаква работа!

„Бедни, глупави роби!“ — мислеше си Мартин, докато слушаше Гертруда. Нямаше нищо чудно в това, че светът принадлежи на силните. Робите бяха омагьосани от собствените си окови. За тях работата бе златен кумир, пред който се прекланяха, изпълнени с благоговение.

Не прие пари от сестра си, макар че още същия ден трябваше да отиде до заложената къща.

— Сега стой по-далече от Бърнард — увещаваше го тя. — След няколко месеца ще му помине и тогава може да ти даде да караш фургона. Щом ти потрябвам, прати да ме викат и идвам. Не забравяй.

Тя си тръгна разплакана и Мартин се натъжи, като гледаше нейното грубо тяло и тромавата ѝ походка. В същия миг му се стори, че тронът, на който седи Ницше, се разтърсва и залита. Всичко беше наред с идеята за робската паплач, но само когато се говореше неопределено. Щом нещата опираха до собствения дом и семейство, от нея не оставаше нищо. И ако някога роб е бил тъпкан от силния човек, то този роб бе сестра му Гертруда. Усмихна се безжалостно на цялата несъстоятелност на случая. Оказа се, че е много непоследователен ницшеанец, след като първото вълнение или призив на чувствата разтърсват моралните му устои, всъщност не вълнение, а робско съчувствие, защото именно това бе неговото състрадание към сестра му. Истинският силен човек трябва да се издигне над съчувствието и състраданието. Те се бяха зародили в дълбоките подземия на робите от

мъките и непосилния труд на струпаните там слаби и нещастни създания.

ЧЕТИРИДЕСЕТА ГЛАВА

„Пропуснат срок“ лежеше забравена върху масата, а под нея бяха натрупани всички останали ръкописи. Той продължаваше да изпраща само написаната от Брисъндън „Еднодневка“. Велосипедът и черният костюм отидоха отново в заложената къща, а от представителството за пишещи машини под наем с безпокойство напомняха за сумата, която не бе изплатил. Но тези неща вече не го смущаваха. Той търсеше някакъв нов път и животът просто трябваше да спре.

Най-сетне се случи онова, което чакаше от много време насам. Той среща Рут на улицата, придружена от брат ѝ Норман. Наистина те се опитаха да го отминат, а Норман дори му направи знак да се отстрани от пътя им.

— Ако безпокоите сестра ми, ще извикам полицай — заплаши той. — Тя не желае да разговаря с вас и вашето поведение я оскърбява.

— Ако вие продължавате да упорствувате, тогава наистина ще трябва да извикате полицай и ще видите името си във вестниците — мрачно отговори Мартин. — А сега се махнете от тук и потърсете полицай, ако искате. Аз трябва да говоря с Рут.

— Искам вие сама да ми кажете — обърна се той към нея.

Рут бе побледняла и трепереше, но се овладя и го погледна въпросително.

— Онова, за което ви запитях в моето писмо — подсказа ѝ той.

Норман направи нетърпеливо движение, но Мартин го задържа с рязък поглед. Тя поклати глава.

— По собствено убеждение ли постъпвате? — запита Мартин.

— Да. Никой не ме е принудил — отговори тя с нисък, но твърд глас, като премисляше всяка дума. — Вие сторихте нещо, заради което се срамувам да срещна приятелите си. Зная, че сега всички говорят за мене. Повече нищо не мога да ви кажа. Вие ми причинихте голяма болка и не искам да ви видя повече.

— Приятели! Ключи! Вестникарски измислици! Нима всичко това е по-силно от любовта? Остава ми само да вярвам, че никога не

сте ме обичали.

Червенина опали побледнялото ѝ лице.

— След всичко, което е било! — едва изрече тя. — Мартин, вие не знаете какво говорите. Аз не съм коя да е.

— Нали виждате, че тя не иска да има нищо общо с вас? — намеси се Норман и тръгна с нея.

Мартин се отдръпна от пътя им, като ровеше несъзнателно в джоба си за тютюн и цигарени книжки, но не намери нищо.

Пътят до северен Оукланд беше дълъг, но той разбра, че го е изминал едва след като изкачи стълбите и влезе в стаята си. По едно време осъзна, че е седнал на края на леглото и се оглежда наоколо като лунатик, който се е събудил. Видя на масата „Пропуснат срок“, приближи стола и взе писалката. Логичният подтик към завършеност бе непреодолим у него. А тук лежеше нещо, чийто край бе отложил само докато приключи с друг въпрос. Това бе вече станало и сега нищо не можеше да го отклони, преди да завърши своята работа. Не знаеше какво ще прави по-нататък, но долавяше, че в живота му е настъпил важен прелом. Бе отминал един период и той доизглаждаше последните подробности така, както работникът довежда докрай своята работа. Бъдещето не го интересуваше. Скоро щеше да разбере какво е определено за него. Беше му напълно безразлично. Всичко бе изгубило смисъл.

В продължение на пет дни работи упорито над „Пропуснат срок“. Не излизаше никъде, не се срещаше с никого и се хранеше съвсем оскъдно. На шестия ден сутринта раздавачът му донесе тънък плик от редакцията на „Партенон“. Един поглед върху писмото бе достатъчен, за да разбере, че „Еднодневка“ е приета. Редакторът пишеше, че поемата е била дадена за мнение на господин Картрайт Брюс и неговият изключително благоприятен отзив ги е убедил да я отпечатат. По-нататък продължаваше: „Бихме желали да ви уведомим за голямото ни желание да публикуваме поемата и това ще бъде направено в броя за месец август, тъй като юлският брой е вече подготвен. Молим ви с удоволствие да предадете нашата благодарност на господин Брисъндън. Изпратете с вашия отговор снимка и биографични сведения за автора. Ако прецените, че хонорарът е недостатъчен, изпратете веднага телеграма с вашето предложение.“

От списанието предлагаха триста и петдесет долара и според Мартин хонорарът бе напълно приличен. Оставаше да получи съгласието на Брисъндън. И все пак Мартин се оказа прав. Намери се редактор на списание, който можа да оцени истинската поезия от пръв поглед. Цената, която предлагаха, бе великолепна дори за поема на столетието. Освен това Мартин знаеше, че Брисъндън цени мнението на критика Картрайт Брюс.

Мартин взе трамвая за града и докато гледаше отминаващите сгради и кръстовища, почувствува съжаление, че успехът на приятеля му и неговата немалка победа почти не го радват. Единственият добър критик в Съединените щати бе се отзовал ласкаво за поемата: оказа се вярно и собственото му мнение, че истински добрите неща могат да намерят място в списанията. Въодушевлението му бе изчезнало някъде и почувствува, че мисълта за Брисъндън го вълнува повече от хубавите новини, с които отиваше при него. Съобщението от „Партенон“ го подсети, че през всичките пет дни, прекарани в работа върху „Пропуснат срок“, дори не бе помислил за Брисъндън. За първи път Мартин си даде сметка, че не е бил на себе си, бе забравил своя приятел и се почувствува виновен, но не усети острото парване на срама. Бе безразличен към всичко с изключение на мисълта за „Пропуснат срок“ и се чувствуваше като художник, който не е завършил работата си. Нищо друго не съществуваше за него. Бе в някакъв унес и това усещане не го напускаше дори сега. Животът наоколо, през който продължаваше да се носи трамваят, му се струваше далечен и недействителен. Навярно не би проявил почти никакъв интерес дори да се срутеше пред очите му в прах камбанарията на съседната църква.

В хотела се изкачи бързо до стаята на Брисъндън и слезе веднага, защото там нямаше никой. Багажът също бе изчезнал.

— Господин Брисъндън остави ли някакъв адрес? — запита той служителя, който го изгледа учудено.

— Нима не сте чули? — запита на свой ред служителят. Мартин поклати глава отрицателно.

— Но вестниците гърмяха. Намерили го мъртъв в леглото. Самоубийство. Стрелял в главата си.

— Погребяха ли го вече? — попита Мартин с глас, който му се стори чужд, стигнал до него някъде отдалече.

— Не тук. Следствието свърши и изпратиха тялото му на изток. Роднините му се погрижиха за всичко.

— Струва ми се, че са бързали — каза Мартин.

— О, не. Това стана преди пет дни.

— Преди пет дни ли?

— Да, толкова.

— О! — рече Мартин, обърна се и излезе.

На ъгъла влезе в телеграфната служба и изпрати съобщение до „Партенон“ със съгласие поемата да бъде отпечатана. В джоба си имаше само пет цента за обратния път до дома и изпрати телеграма с наложен платеж.

Върна се у дома и продължи да пише. Дните и нощите отминаваха, а той не ставаше от масата и не спираше своята работа. Не ходеше никъде, освен до заложената къща: не излизаше от стаята си, за да се раздвижи, хранеше се машинално, когато имаше какво да сготви, и също така без вълнение оставаше гладен, щом свършеха продуктите. Отделните глави на повестта бяха вече изградени, но видя, че тя ще спечели от ново начало, така че добави още двайсет хиляди думи. Произведените можеше да остане и без тази допълнителна работа, но законите на красотата, на които сам бе подчинил своето творчество, му наложиха да го стори. Продължи да работи в някакъв странен и далечен от всичко около него свят, сякаш бе призрак, който се разхожда сред познати неща, останали от предишния му живот, когато е писал. Спомни си нечийи думи, че призракът е дух на умрял човек, който не може да почувствува това, и се запита, дали всъщност и той не е мъртъв, а не може да го усети.

Дойде денят, когато той завърши повестта „Пропуснат срок“. Бе дошъл представител на службата за пишещи машини под наем и чакаше, седнал на леглото, докато Мартин бързаше със страниците от последната глава. „Край“ — написа той с главни букви и почувствува, че всичко наистина свършва дотук. С облекчение видя, как човекът си отива с пишещата машина и легна на кревата. Бе премаялял от глад. От трийсет и шест часа не бе хапнал свършено нищо, но не се сещаше за това. Лежеше по гръб със затворени очи, без да мисли за нищо, докато вцепенението го обхвана напълно и заля съзнанието му. Сякаш бълнуваше, когато започна да произнася с висок глас любимите стихове на Брисъндън от някаква поема. Мария се разтревожи и с

безпокойство слушаше зад вратата равномерно течащите слова. Те не й говореха нищо, но самият факт, че той не престава да говори, бе многозначителен за нея. „Аз свърших“ — беше основната мисъл на тези стихове.

*Ето, свърших —
лютнята отзвънна.
Песента ми като сянка
прелетя и си замина
с алената детелина.
Ето, свърших —
лютнята отзвънна.
Леех с песните наслади
като дроздовете, млади,
а сега немея сънна.
Аз приличам на свиреца
умърлушен в късна есен,
в мене вече няма песен.
Свърших, свърших —
лютнята отзвънна.*

Мария не издържа повече, притича до печката и сипа в една паница малко супа, като загреба с черпака от дъното на тенджерата по-голямата част от нарязаното месо и зеленчуците. Мартин се изправи, седна и започна да яде, убеждавайки с пълна уста Мария, че не е приказвал насън и няма треска.

След като тя си отиде, Мартин се отпусна мрачно на края на леглото с приведени рамене, гледаше около себе си с помръкнал и невиждащ поглед, докато най-сетне забеляза разкъсаната обвивка на някакво списание, което бе пристигнало със следобедната поща и лежеше неотворено. Изведнъж блясък освети помътнялото му съзнание, защото списанието беше августовският брой на „Партенон“, в който трябваше да излезе „Еднодневка“. А Брисъндън го нямаше, за да я види!

Обърна страниците на списанието и спря рязко. Еднодневка беше поместена на видно място, с великолепно заглавие и оградена с

украшения в стила на Бърдсли От едната страна на заглавието бе поставена снимката на Брисъндън, а от другата — портретът на сър Джон Велю британският посланик. В уводната редакторска бележка бяха цитирани думите на сър Джон Велю, че в Америка изобщо няма поети. Отпечатването на „Еднодневка“ бе отговорът на „Партенон“, които казваше: „А вижте това, сър Джон Велю!“ Списанието представяше и Картрайт Брюс като най-забележителния американски критик, според който „Еднодневка“ е най-значителната поема, създадена в Съединените щати. Уводната бележка на редактора завършваше с думите: „Все още не сме оценили напълно достойнствата на тази поема и може би никога не ще успеем да го сторим, макар че често я препрочитаме, удивляваме се на думите и на начина, по който са подредени, без да се досещаме отде ги е намерил господин Брисъндън и как е могъл да ги свърже помежду им.“ Следваше поемата.

Мартин изтърва списанието на пода и промълви:

— Брис, стари приятелю, добре, че умряхте.

Всичко беше безкрайно посредствено, пошло, но Мартин не почувствува вълнение и погнуса от стореното. Струваше му се, че би трябвало да се разгневи, но нямаше достатъчно енергия дори да се опита да го направи. Бе съвсем отпаднал. Сякаш кръвта му бе сгъстена дотолкова, че не можеше да я раздвижи и огромното възмущение, което го заливаше. Всъщност не беше ли все едно? И тази случка бе в тон с всичко, което Брисъндън ненавиждаше в буржоазното общество.

— Горкият Брис — каза Мартин, — той никога не би ми го простил.

Стана с усилие и извади една кутия, в която някога държеше хартия за пишещата машина. Прегледа нейното съдържание и отдели единайсет стихотворения, написани от приятеля му. Накъса ги на четири и ги хвърли в кошчето за отпадъци. Направи го машинално, седна на края на леглото и се загледа с празен поглед пред себе си.

Не знаеше колко време бе престоял така, докато внезапно пред безжизнения му поглед изпъкна дълга, хоризонтална бяла ивица. Обзе го любопитство. Постепенно картината се проясни и той видя пред себе си коралов риф от подводни скали, който сякаш димеше сред побелелите грамади на Тихия океан. След миг забеляза и малко кану със странични поплавъци, застанало извън линията на големите

крайбрежни вълни. Откъм кърмата проблясваше весло, размахано от млад бог с бронзово тяло, чийто кръст бе стегнат с парче яркочервен плат. Позна го. Беше Моти, най-малкият син на вожда Тати, островът бе Таити, а отвъд неговия димящ риф се простираше приказната земя на Папара, където в устието на реката беше сламената къща на вожда. Денят преваляше и Моти се връщаше от риболов. Той чакаше някоя от големите вълни, за да може да прескочи скалите покрай брега. Изведнъж Мартин видя и себе си на носа на лодката, някога той често седеше на това място с весло в ръце и чакаше командата на Моти, за да го забие с всички сили в огромната изумрудена стена, която се надигаше зад тях. В следния миг той престава да бъде зрител, застава до Моти в кануто и под неговите викове двамата гребат като луди с веслата, сякаш се надбягват със стръмния склон на летящата синкава планина. Водата свисти като пара под носа на лодката, а въздухът е изпълнен с разкъсани капчици, внезапният тласък ги увлича сред грохота, който постепенно се отдалечава с глух тътен и след миг кануто бавно плава в полегналата вода на лагуната. Моти се смее, отърсва солени пръски от очите си и двамата гребат към закътания коралов бряг, където залязващото слънце покрива със злато къщата на Тати, полузакрита от кокосовите палми.

Картината постепенно изчезна и пред погледа на Мартин се изпречи хаосът на мизерната стая. Напразно се мъчеше да се върне отново в Таити. Знаеше, че сега там някой пее между дърветата, а младите момичета танцуват под луната. Не виждаше нищо. Пред него бяха само разхвърляната маса, празното място на пишещата машина и мръсните стъкла на прозорците. Затвори очите си със стон и заспа.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

От тежкия сън го събуди раздавачът със сутрешната поща. Мартин се чувствуваше уморен и безучастно прехвърляше донесените писма. В тънък плик едно от списанията, които се стремяха с всички сили да не плащат, му изпращаше чек за дваисет и пет долара. Година и половина бе настоявал да го получи и погледна равнодушно означената сума. Беше изчезнало познатото старо вълнение, с което отгръщаше чековете, изпратени от списанията. За разлика от преди тези пари не му носеха големи обещания. Това бяха само дваисет и пет долара, с които можеше да си купи храна. Нищо повече.

Намери чек и от един нюйоркски хумористичен седмичник за стихове, приети преди няколко месеца. Пращаха му десет долара. Дойде му идея, която трябваше внимателно да обмисли. Нямахше спешна работа или планове за нови произведения. А трябваше да помисли за ежедневието и за многобройните си дългове. Защо да не вложи част от парите си в пощенски марки, с които да изпрати отново огромната купчина ръкописи, натрупана под масата? Един или два от тях може да бъдат приети. Така ще задоволи всекидневните си нужди. Реши да осъществи идеята си и след като осребри чековете в оукландската банка, купи пощенски марки за десет долара. Мисълта, че трябва да приготви нещо за ядене в претъпканата стаичка му се стори непоносима. За първи път умишлено забрави за дълговете си. Знаеше, че у дома може да се нахрани солидно за петнайсет-двайсет цента. Но не го направи. Влезе в кафене Форум и си поръча закуска за два долара. Даде четвърт долар на келнера и си купи пакет египетски цигари за петдесет цента. Това беше първата глътка тютюн, след като Рут поиска от него да спре да пуши. Вече нямаше смисъл да се съобразява с никого и чувствуваше силното желание да запали. А какво значение имаха парите. За пет цента можеше да си купи пакет тютюн и книжки за четиридесет цигари, но какво от това? Парите нямаха свършено никакъв смисъл за него с изключение на онова, което можеше да купи веднага с тях. Носеше се без карта и компас по

течението, не търсеше пристанище, трябваше само да живее някак, а самият живот го караше да страда.

Дните се изнизваха и той спеше редовно по осем часа всяка нощ. Чакаше да пристигнат още чекове, но макар и по за десет цента, той се хранеше в японски ресторант: изтощеното му тяло постепенно се наля със сила, а хлътнатините на бузите му изчезнаха. Вече не се претоварваше с работа и учение и не се измъчваше с няколко часа сън. Не пишеше нищо и бе затворил всички книги. Разхождаше се дълго между хълмовете и по цели часове скиташе из тихите паркове. Нямаше приятели и познати и не търсеше връзки с никого. Всичко му бе опротивяло. Чакаше да дойде отнякъде подтик, който да раздвижи отново живота у него. Засега този живот бе замрял, изпълнен с безделие и пустота.

Веднаж отиде до Сан Франциско, за да види някой от „истинското бласто“. Сепна се в мига, когато влезе във входа, обърна се и тръгна бързо обратно из гъмжащите от народ улици на работническите квартали. Бе изпълнен с ужас от мисълта, че ще трябва да слуша отново разговори на философски теми и се промъкваше крадешком, за да не го срещне и познае някой от онези хора.

Понякога поглеждаше бегло вестниците и списанията, защото искаше да види докъде бяха стигнали в злината, която сториха на „Еднодневка“. Тя вдигна голям шум. Но за какво? Всички бяха чели поемата и спореха дали е истинска поезия, или не. Местните вестници я обсъждаха и всеки ден в тях се срещаха цели колони наукоподобна критика, шеговити редакторски статии и сериозни писма на читателите. Елън Делла Делмар, провъзгласена с гръмотевичен шум и олелия за най-добрата поетеса на Съединените щати, не допускаше до себе си Брисъндън върху гърба на Пегас и се обръщаше към публиката с обширни писма, от които всички трябваше да разберат, че той не е никакъв поет.

В своя следващ брой списание „Партенон“ хвалеше собствения, си принос за раздвижването, което бе предизвикало, надсмиваше се над сър Джон Велю и безжалостно използваше смъртта на Брисъндън с търговска безочливост. Един вестник с половинмилионен тираж отпечата оригинална, но без тежест, поема на Елън Делла Делмар, в която тя подигравателно издевателствуваше над Брисъндън. Не се посвени да му се присмее с още едно подражателно стихотворение.

Мартин дори се радваше, че приятелят му не е жив. Той презираше дълбоко тълпата, която сега подмяташе неговите най-чисти и свети чувства. Ден след ден продължаваха да разрязват живота тяло на красотата. Най-последните нищожества в страната използваха свободния печат и смело се втурваха с жалката си същност срещу необхватното величие на Брисъндън. Един вестник каза: „Получихме писмо от почтен човек, който още преди време е написал подобна поема, само че по-хубава.“ Друг вестник съвършено сериозно укоряваше Елън Делла Делмар за нейното подражателно стихотворение с думите: „Без съмнение госпожица Делмар го е написала в изблик на закачливост, като не е проявила онова уважение, което големият поет дължи на друг, и може би на най-значителния между поетите. Независимо дали госпожица Делмар завижда на автора на «Еднодневка», тя, както и хиляди други, не може да не е почувствувала очарованието на това произведение, остава ни да чакаме деня, когато тя ще се опита да напише подобни стихове.“

Свещениците започнаха да държат проповеди срещу „Еднодневка“, а един от тях, който се застъпи за по-голямата част от нейното съдържание, бе отлъчен от църквата като еретик. Големата поема поддържаше веселието на тълпата. Съчинителите на шеговити стихчета и карикатуристите се нахвърлиха върху нея, цвъртейки от удоволствие, а в светската хроника на седмичните издания се появиха шеги от сорта на поверителното признание на Чарли Френшъм, който казал на Арчи Дженингс, че пет стиха от „Еднодневка“ могат да накарат някого да бие сакат човек, а ако прочете десет, ще се хвърли по всяка вероятност в реката.

Мартин нито се засмя, нито стисна зъби от гняв. Почувствува само дълбока тъга. Бе се срутил целият негов свят и любовта, която стоеше над всичко: така че бурята вдигната от списанията и любезната публика бе съвсем незначителна. Брисъндън бе имал пълно право да ги осъжда и Мартин изживя мъчителни години, докато сам стигне до същото заключение. Списанията действително бяха такива каквито ги виждаше неговият приятел, и дори по-лоши. Мартин се утешаваше с мисълта, че за него всичко бе свършено. Бе тръгнал да търси звезда, а стигна до зловонно блато. Все по-често се връщаше към чистия и сияен Таити. Там бяха ниските островчета Паумоту и техните високи Маркизки събратя, на разсъмване той ги напускаше на борда на малко

катерче или голям търговски кораб и след като преминеше подводния риф при Папее, се отправяше на дълъг път през бисерните атоли Нукахива към залива Тайохе, знаеше, че Тамари ще убие прасе в чест на неговото пристигане, а окичените с цветя дъщери на Тамари ще го хванат за ръце и със смях и песни ще поставят ухаеща корона на главата му. Южните морета го викаха и той знаеше, че рано или късно ще тръгне към тях.

Засега почиваше, носен от спокойни води след дългия поход в царството на знанията. Дойде чекът за триста и петдесет долара, изпратен от „Партенон“, и той го предаде на местния адвокат, нает от семейството на Брисъндън. Получи срещу него документ и в същото време остави разписка за стоте долара, които Брисъндън бе му дал някога.

Не се наложи Мартин да посещава дълго време японските ресторанти. Приливът започна в мига, когато той напусна бойното поле. Но започна много късно. Съвсем безучастно той отвори тънкия плик от „Милениум“ и видя, че му изпращат чек за триста долара. Следователно приемаха разказа „Приключение“. На този свят той дължеше по-малко от сто долара, включително високия лихвен процент срещу парите, получени от заложената къща. Разплати се с всички, прибра разписката от адвоката на семейство Брисъндън и въпреки всичко в джоба му останаха повече от сто долара. Поръча си нов костюм при шивача и се хранеше в най-добрите кафенета из града. Все още спеше в малката стая, наета от Мария, но новият костюм стана причина да млъкнат хлапетата, скрити зад оградите или по покривите на навесите за дърва, които досега му подвикваха „безделник“ и „скитник“.

Месечното списание. „Уорън“ купи късия разказ „Уики-Уики“ за двеста и петдесет долара, „Северен обзор“ взе есето „Люлката на красотата“, а „Списанието на «Макинтош»“ прие „Гледачката“, онова стихотворение, което Мартин написа, за Мариана. Редактори и рецензенти се върнаха от летните отпуски и ръкописите не се задържаха дълго. Все пак Мартин не можеше да проумее каква необяснима прищявка ги караше да приемат всичко, което изпращаше, след като в продължение на две години упорито бяха отхвърляли същите произведения. Нито едно от тях не бе публикувано още. Познаваха го само в Оукланд и бе известен на шепа хора, а тяхната

преценка за него се състоеше от двете думи „социалист“ и „бунтар“. Така че неочакваният интерес към неговите творби бе необяснима игра на съдбата.

„Позорът на слънцето“ бе отхвърлен от много списания и най-сетне Мартин реши да се вслуша в пренебрегнатия досега съвет на Брисъндън и го предложи на издателствата. След няколко отказа фирмата „Сингълтри, Дърнли и сие“ прие ръкописа и обеща да го публикува изцяло. Когато Мартин поиска аванс срещу хонорара, от издателството му отговориха, че нямат такава практика, защото подобни произведения се оказвали губещи, и освен това не е сигурно, дали ще успеят да продадат еднохилядния тираж. Мартин пресметна своето възнаграждение и видя, че при продажна цена един долар на екземпляр полагаемият му се хонорар от петнайсет процента ще му донесе сто и петдесет долара. Реши, че ако трябва да започне да пише отново, ще се ограничи само в художествената проза. От „Милениум“ му платиха два пъти повече за „Приключение“, макар че по обем разказът беше четирикратно по-малък от „Позорът на слънцето“. Забележката, която бе прочел толкова отдавна във вестника, се оказа вярна. Първокласните списания наистина плащаха при приемане на материала и цената беше добра. „Милениум“ му заплати по четири, а не по два цента на дума. Освен това те вземаха само хубави произведения, а неговите бяха също приети. Мартин се засмя при тази мисъл.

Предложи на „Сингълтри, Дърнли и сие“ да откупят срещу сто долара правата му върху „Позорът на слънцето“ но му отказаха, защото рискът им се видя много голям. Нямаше належащата нужда от пари, тъй като някои от по-късните му разкази бяха приети и получи хонорар за тях. Откри на свое име сметка в банката и вече разполагаше с няколкостотин долара, без да дължи никому нито цент. След няколко отказа от различни списания фирмата „Мерedit Лоуъл“ прие „Пропуснат срок“. Мартин си спомни за петте долара на Гертруда и за своето обещание да ѝ ги върне сто пъти повече. Поискa петстотин долара аванс срещу хонорара и бе много изненадан, когато получи веднага чек за същата сума, придружен от отговор. Взе срещу чека купчина петдоларови златни монети и се обади на Гертруда по телефона, че иска да я види.

Сестра му пристигна почти без дъх, тъй като бе бързала насам. Предчувствуваше, че я вика, защото бе изпаднал в беда, и бе мушнала няколко свои долара в чантичката си. Тази нейна увереност я накара да се разплаче още щом влезе в стаята, пристъпи тромаво към него и го прегърна със сподавено хълцане, като му подаде без дума чантичката си.

— И аз можех да дойда — каза той, — но не исках да се срещам с господин Хигинботъм, защото разправията нямаше да се размине.

— След време ще му мине — увери го сестра му, която не можеше все още да разбере, в каква беда се намира Мартин. — Ама ти по-добре фани някоя работа и мирясай. Бърнард обича най-много човек да работи честно. Оная работа във вестниците му дойде много. Не съм го видяла така бесен досега.

— Не, не мисля да започвам работа — усмихна се Мартин. — Можеш да му предадеш това от мене. Нямам нужда от никаква работа и това е доказателство.

Изсипа в полата ѝ бляскавия, звънтящ поток златни монети.

— Помниш ли петте долара, които ми даде в деня, когато няха пари за трамвай? Ето тук още деветдесет и девет, братчета на онова златно момче, които са на различна възраст, но тежат колкото него.

Гертруда дойде уплашена, но сега се смрази от ужас. Страхът ѝ се превърна в увереност. Тя не се съмняваше. Бе убедена. Погледна брат си с неописуем поглед и отдръпна огромните си ръце от златната купчинка, сякаш бе се опарила.

— Те са твои! — засмя се Мартин.

— Горкото ми момче! — с мъка каза Гертруда, разплака се и повтори — Горкото ми момче!

За миг той се смути, но схвана причината за нейното вълнение и веднага ѝ подаде писмото от „Мередит-Лоуъл“, с което му бяха изпратили чека. Тя се запъваше, спираше, за да изтрие очите си и накрая му каза:

— Значи, ти май честно си ги спечелил?

— По-честно, отколкото ако бях ги спечелил на лотария. Получих ги срещу труда си.

Постепенно тя се успокои и внимателно препрочете писмото. Трябваше му много време за да ѝ обясни сделката, която бе направил:

още по-трудно можа да я убеди, че тези пари ѝ принадлежат, а той няма нужда от тях.

— Ще ги внесе в банката на твое име — каза му тя накрая.

— В никакъв случай. Това са твои пари и можеш да правиш с тях каквото поискаш. Ако не ги вземеш, ще ги дам на Мария. Тя ще им намери място. Но мисля, че ще бъде по-добре, ако наемеш помощничка в къщи и хубаво си починеш.

— Ще кажа на Бърнард всичко — каза тя, като си тръгваше.

Мартин се намръщи, но след миг се смееше:

— Да, разбира се. Може би сега пак ще ме покани на обяд.

— Ще те покани, сигурна работа! — възторжено извика тя, като го прегърна и целуна.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

Един ден Мартин почувствува, че е самотен. Бе здрав и силен, а животът му бе празен. Бе спрял да пише и да учи, а смъртта на Брисъндън и отдръпването на Рут пречупиха много неща у него. Природата му отказваше да се задоволи с приятните кафенета, и дима на египетските цигари. Наистина, викаха го южните морета, но му се струваше, че тук играта още не е приключила за него. Две негови книги излизаха от печат, а имаше още много неща, които можеха да бъдат публикувани. От тях бе спечелил много пари, които щеше да сложи в торба и да ги вземе със себе си в южните морета. На Маркизките острови знаеше един залив с долина, които можеше да купи за хиляда чилийски долара. Долината започваше от затворения като подкова залив и се издигаше до окичени с мъгли и облаци върхове, не беше по-малка от десет хиляди акра. Горите бяха пълни с тропически плодове: въдеха се диви кокошки и свине, понякога минаваха диви говеда, а високо по върховете скитаха кози, преследвани от глутници диви кучета. Цялата местност бе съвсем девствена и необитаема. И той можеше да я купи със залива за хиляда чилийски долара.

Доколкото си спомняше, великолепият залив беше достатъчно дълбок, за да може да приеме и най-големите кораби, а „Пътеводителят за южните морета“ го сочеше като най-удобното място за ремонт на плавателни съдове в район от стотици мили наоколо. Бе решил да си купи един от онези кораби с медна броня, които приличат на яhti и се носят с бързината на вятъра, да търгува с копра и да лови бисери покрай островите. Главната му квартира ще бъдат заливът и долината. Също като вожда Тати ще си построи голяма сламена къща и ще напълни долината, дома си и кораба с тъмнокожи помощници. Там ще приема губернатора на Тайохе, капитаните на минаващите търговски кораби и най-добрите негоднии от южния дял на Тихия океан. Ще държи къщата си винаги отворена и ще се забавлява като принц. Ще

забрави и за книгите, които някога бе отгръщал, и за света, който бе се оказал една измама.

Но за да има всичко това, ще трябва да остане в Калифорния и да напълни торбата с пари. Те започнаха да се стичат вече. Достатъчно беше да има успех с една от своите книги, тогава би могъл да продаде цялата купчина ръкописи. Щеше да събере разказите и стихотворенията в други книги и да си осигури долината, залива и кораба. Но бе решил твърдо да не пише повече. Докато чакаше да отпечата книгите му, обаче, той трябваше да върши нещо и да излезе от затъпяващото бездействие и безгрижната отпуснатост, сред които бе го захвърлил животът.

Едно неделно утро разбра, че празникът на зидарите ще се състои в парка Шел Маунд и реши да отиде. По-рано бе ходил често на работнически празници, познаваше добре всичко и щом стъпи в парка, усети как в него избухват с все сила старите спомени. Всъщност и той беше от тестото на тези работници. Бе се родил и живял между тях и макар че за известно време пътищата им бяха разделени, бе му приятно да се почувствува отново помежду им.

— Това е само Март! — чу по едно време той и усети дружеска ръка на рамото си. — Къде се губиш? По моретата? Ела да пийнем.

Намери се сред позната стара тълпа, в която тук-там някой липсваше, но се мяркаха и нови лица. Не всички бяха зидари, но както едно време приятелите му посещаваха всички празници, където танцуваха, веселяха се и се посбиваха. Мартин пийна с тях и отново почувствува, че живее като истински човек. Трябва да съм бил голям глупак за да ги напусна — помисли си той, тъй като бе уверен, че сега щеше да е по-щастлив, ако бе останал с тях и не бе потърсил книгите, без да става дума за хората, седнали по върховете. И все пак бирата не му се струваше така приятна, както едно време. Вкусът ѝ беше друг. Помисли си, че Брисъндън го е разглезил със скъпа бира и недоумяваше дали книгите все пак не му бяха отнели нещо, което може да му попречи да се забавлява със своите приятели от младостта. Реши, че не се е променил чак толкова и тръгна към павилиона, където танцуваха. Там срещна водопроводчика Джим и с високо русо момиче, което веднага го изостави и дойде да танцува с Мартин.

— Това си е, всичко се повтаря — обясняваше Джими на приятелите си, които му се смееха, докато Мартин и русокосата

отлетяха във валса. — Ич не ме е грижа. Дяволски се радвам да го видя. Глей как танцува, а! Като птица е. Как да се сърдиш на момичетата?

Но Мартин върна русото момиче на Джими и тримата заедно с неколцина приятели гледаха двойките, които се въртяха, смееха се и си подхвърляха шеги. Всички бяха доволни, че Мартин се е върнал. Книгите му още не бяха публикувани и те го приемаха напълно естествено. Обичаха го заради самия него. Той се чувствуваше като принц, които се е върнал от заточение и самотното му сърце бе готово да се разтвори в живителната топлина. Денят беше истински празник и Мартин се показва в най-добрата си форма. А сега имаше достатъчно пари и ги пръскаше с оная лекота, която другите помнеха от славното старо време, когато Мартин слизаше на брега със заплатата в джоба.

По едно време забеляза между танцуващите Лизи Коноли, беше с някакъв млад работник. По-късно тръгна из павилиона и се сблъска с Лизи, която седеше на маса до бюфета. След първоначалното учудване и поздрави излязоха навън, където можеха да говорят, без да надвикват шума от музиката. Той знаеше, че я е спечелил още в мига, когато заговори с нея. Показваше го с покорния израз в гордите си очи, с меките движения на великолепно си, изправено с достойнство тяло и с вниманието, с което слушаше думите му. Тя не беше вече онова младо момиче, което познаваше някога. Сега беше жена и Мартин гледаше нейната ярка, предизвикателна красота, която не бе загубила нищо от своята сила, но вече гореше с по-спокоен пламък. „Красавица, истинска красавица“ — възхищаваше се мислено Мартин и знаеше, че бе достатъчно само да ѝ каже „Ела“ и тя ще го последва до края на света.

Тази мисъл едва бе прелетяла в съзнанието му, когато силен удар отхвърли главата му и за малко не го повали. Човекът, който го удари, бе така разгневен, че не можа да се прицели достатъчно добре в челюстта и юмрукът му попадна настрана. Докато залиташе, Мартин се обърна и видя, че същият юмрук се насочва с див замах към него. Наведе се бързо, ударът не го докосна, но беше толкова силен, че завъртя човека, който го бе нанесъл. Мартин го удари отсечено е лявата ръка, като пресрещна с тежестта на цялото си тяло политналия нападател. Той падна настрани, но веднага скочи и се втурна като обезумял. Мартин видя изкривеното му от гняв лице и недоумяваше

каква е причината за неговата злоба. Мисълта не му попречи да му стовари един ляв прав удар, като отново застана с цялото си тяло зад замаха. Този път човекът се преметна назад и се строполи по гръб. Джими и останалите тичаха към тях.

Мартин трепереше с цялото си тяло. Това бяха наистина старите дни с танците, с побоищата за уреждане на сметки и с цялата останала веселба. Докато внимателно следеше противника си, той погледна към Лизи. Обикновено момичетата почваха да пицят, щом приятелите им захващаха да се бият, но тя не издаде звук. Леко приведена напред, тя гледаше с притаен дъх и непресторено внимание, бузите ѝ пламтяха, притиснала бе ръка към гърдите си, а очите ѝ изразяваха почуда и възхищение.

Човекът най-сетне бе се изправил и се мъчеше да отблъсне ръцете, които го задържаха.

— Тя ме чакаше мене да се върна — обяви той на всеослушание. — Чакаше ме и тогава тоя младок се набута. Оставете ме чувате ли? Аз ще го оправа.

— Какви ги плещиш? — питаше Джими, който помагаше да го задържат. — Това е Март Идън. Слушай, той не си поплюва и ще те размаже, ако му додяваш още.

— Как може така да ми взима момичето? — продължаваше да упорствува човекът.

— Той преби Летящия холандец, а ти го знаеш, нали? — не спираше да го увещава Джими. — Цели пет рунда. А ти не мож изтрая и минута срещу него. Ясно ли ти е?

Изглежда това сведение оказа успокоително въздействие върху раздразнения млад човек, който премери Мартин с поглед. Ич не прилича на толкова силен — усмихна се той, но и усмивката му нямаше въодушевление.

— Точно така мислеше и Летящия холандец — увери го Джими. — Айде да изчезваме оттука. Има толкова други момичета. Тръгвай.

Младият човек се съгласи да го отведат към павилиона ѝ.

— Кой е този? — Мартин попита Лизи. — И за какво беше цялата работа?

Вълнението от битката, което някога не го напускаше дълго време, бе вече отминало: откри в себе си склонност да разсъждава върху постъпките си и разбра, че времето на силните изживявания,

когато се хвърляше с леко сърце в живота, бе вече отминало. Лизи тръсна глава.

— О, само познат — отвърна тя. — Така, за компания, защото съм много самотна. Но никога не забравям. — Гласът ѝ трепна и тя погледна право пред себе си. — Зарязвам го веднага заради вас.

Мартин погледна отвърнатото ѝ лице и знаеше, че е достатъчно само да протегне ръка и тя ще дойде с него, съвсем неволно се замисли защо ли е толкова необходимо човек да говори правилно и без граматически грешки и пропусна да отговори на момичето. — Добре го наредихте — каза тя нерешително и се засмя.

— Яко момче е все пак — великодушно отвърна Мартин. — Ако не бяха го отвели, щеше да ми отвори работа.

— Коя беше оная приятелка, дето ви видях вечерта? — попита изведнъж Лизи.

— А, една позната — бе отговорът му.

— Беше много отдавна — прошепна тя замислено. — Като че ли преди хиляда години.

Мартин не продължи да обсъжда въпроса и поведе разговора в друга посока. Обядваха в ресторанта, където той поръча вино и скъпи, отбрани ястия. После танцуваха и Мартин не покани друго момиче освен Лизи, докато най-сетне тя се умори. Той беше добър танцьор и Лизи, сложила глава на рамото му, се въртеше с него в някакво неземно блаженство, което не трябваше да има край. Късно след обяд се разхождаха из парка, както в славното старо време тя седна, а Мартин, легнал по гръб, сложи главата си на коленете ѝ. Отпуснат в дрямка, той дълго остана така, а Лизи галеше косата му и гледаше затворените му очи, потънала изцяло в любовта си към него. Той я погледна внезапно и видя нежния призив, осветил лицето ѝ. Тя сведе очи и само след миг го погледна открито.

— Бях ви вярна през цялото време — каза тя с полушепот.

Мартин почувствува със сърцето си истината в нейните думи, колкото и чудно да изглеждаше това. Облъкна го силата на голямото изкушение. В негови ръце беше всичко, което можеше да я направи щастлива. Той не търсеше щастието, но защо да не го даде на нея? Можеше да се ожени за това момиче и да го отведе в сламения замък на Маркизките острови. Желанието бе много силно, но още по-властна бе неговата същност, която му забраняваше да го направи. Макар че

вървеше срещу себе си, той оставаше верен на любовта. Някогашните дни на свободен и лек живот бяха отминали завинаги. Той не можеше нито да ги върне, нито да поеме обратно към тях. Бе се променил толкова много и едва сега го почувствува напълно.

— Лизи, не съм от мъжете, които се женят — с престорена игривост рече той.

Ръката, която галеше косата му, се спря доловимо, макар и за миг, за да продължи отново нежната си ласка. Той видя как лицето ѝ се стегна, но само в погледа ѝ имаше твърда решителност, нейните бузи бяха все така меко обагрени и блестяха миловидно.

— Искрах да кажа... — започна тя и се запъна. — Не, все едно. За мене е без значение. Гордея се, че съм ваша приятелка и съм готова на всичко за вас. Просто не мога другояче, това е.

Мартин седна. Улови ръката ѝ с топло, приятелско движение. Тя не усети вълнение в него и потръпна.

— Айде, да спрем дотука — каза Лизи.

— Вие сте изключителна и благородна жена — отвърна той — Аз трябва да се гордея, че ви познавам. И наистина съм горд, повярвайте. За мене вие сте светъл лъч в един безкрайно мрачен свят и аз трябва да бъда към вас така откровен, както сте вие.

— Не ме вълнува дали сте откровен, или не. Направете с мене к'вото желаете. Хвърлете ме в прахта и ме стъпчете, ако искате. Само вие сте мъжът на този свят, който може да го направи — каза тя и добави с решителен блясък в погледа: — Сигурно не за нищо съм пазила себе си още от дете.

— Именно заради това няма да го направя — внимателно каза Мартин. — Вие сте необикновен и великодушен човек, а с това призовавате моето благородство. Сега вече не мога да се ожения или да бъда с някого без да го обичам, макар че в миналото съм постъпвал точно така. Съжалявам, че дойдох днес и ви срещнах. Но нищо не може да се промени, а не съм предполагал, че това ще се случи. Разберете ме Лизи. Просто не мога да изразя чувствата си към вас, защото не само ви харесвам. Аз ви уважавам и се възхищавам от вас? И все пак има нещо, което бих искал да направя за вас. Живяла сте много трудно, позволете ми сега да ви помогна. Съвсем наскоро ще получа пари, много пари.

Угасна радостната светлина, пламнала за миг в очите ѝ, а Мартин бе забравил за долината, залива, двореца със сламените стени и белия кораб. И наистина, какъв смисъл имаше всичко това? Нима не може да се качи на палубата на кой да е кораб и да замине навсякъде, той, обикновеният моряк? Продължи:

— Бих искал вие да ги вземете. Сигурно има нещо, което искате да направите — да продължите да учите например. А защо не се запишете в търговско училище? Може би искате да се заловите със стенография? Бих могъл да ви помогна. Ако са живи родителите ви, мога да уредя да имат магазин или нещо подобно. Ще направя всичко, каквото пожелаете, само кажете ми.

Тя не отговори и остана неподвижна със сух и втрещен пред себе си поглед, но Мартин долови острия спазъм, който сви гърлото ѝ, почувствува се така, сякаш тежка буца бе заседнала и в неговото гърло. Съжаляваше за онова, което бе казал. Беше ѝ предложил само пари, несравними с това, което тя бе готова да му даде. Предлагаше ѝ нещо незначително и се разделяше с него без да съжалява, докато тя му даваше себе си, приемаше позора, срама и греха и поднасяше в жертва надеждите си за опрощение.

— Стига за това — каза тя, замлъкна внезапно и се закашля, за да прикрие всичко. След малко стана. — Да си вървим. Страшно съм уморена.

Денят си отиваше и почти всички, дошли на празника, си бяха тръгнали. Но щом излязоха на открито, Мартин и Лизи видяха цялата група негови приятели, която ги чакаше. Той мигновено разбра каква е работата. Щеше да има неприятности и телохранителите му бяха нащрек. Излязоха при вратите на парка, последвани от шайката, която младият познат на Лизи бе събрал между приятелите си, за да отмъсти за загубата на своята дама. Появиха се полицаи, които се грижеха за реда, бяха подушили разправията и си отваряха очите, докато двете групи не се качиха поотделно на влака за Сан Франциско. Мартин предупреди Джими, че трябва да слезе на гарата на Шестнайсета улица и да вземе трамвая за Оукланд. Лизи запази пълно, спокойствие, сякаш не предстоеше неизбежното. Влакът вече навлизаше в района на гарата: кондукторът от трамвая за Оукланд нетърпеливо даваше сигнали със звънеца.

— Ето трамвая — рече Джими. — Тичайте, а ние ще ги зад'ржиме. Айде! Кво чакате!

Вражеската шайка не очакваше подобен ход, настана известно объркване и само след миг всички се втурнаха след бягащите. Сериозните и благовъзпитани жители на Оукланд, седнали в трамвая, едва ли можаха да намерят някаква връзка между двамата и Джими, който скочи на стъпалата и викна на ватмана:

— Удряй електриката, старче, и изчезвай по-скоро!

В следващия миг Джими се обърна и стовари юмрука си в лицето на някакъв човек, който тичаше, за да се качи на трамвая. Впрочем по цялата дължина на трамвая се разнасяха удари. Джими и неговата шайка бяха заели дългото долно стъпало и отблъскваха атакуващите неприятели. Трамваят потегли с неистов звън, а Джими и другите, след като отхвърлиха и последния нападател, скочиха в движение, за да довършат своята работа. Шумът от битката бе останал далече назад и забързаният трамвай отнасяше слисаните пътници, които не можеха да предположат, че причината за всичко са приличният млад човек и хубавото момиче с вид на работничка, седнали в ъгъла на външната скамейка.

Мартин усети познати стари трепети, докато наблюдаваше схватката. Но те отминаха бързо и той почувствува дълбоко униние. Стори му се, че е цели векове по-стар от някогашните си безгрижни млади спътници. Бе се отдалечил много от тях и не можеше да се върне обратно. Начинът, по който те живееха, му бе неприятен, макар че самият той бе живял така някога. Сега се чувствуваше като чужденец, изпълнен с разочарование. Бирата, която пи, бе лишена от достоинства така, както и неговите стари познати. Чувствуваше, че ги разделя огромно разстояние, а помежду им бяха струпани стотиците прочетени от него книги. Самоволно бе се осъдил на заточение. Бе пътувал дълго време из царството на познанието и бе забравил обратния път. Но не бе намерил нов дом. Това седнало отстрани момиче не можеше да долови уважението, което той изпитваше към него точно така, както не го разбираха нито онези от шайката, нито собственото му семейство, нито хората от буржоазния свят. Тези мисли внесоха допълнителна горчивина в обзелото го униние.

— Разберете се с него — посъветва той Лизи, когато се разделяха. Бяха застанали пред невзрачен работнически дом около

Шеста улица и пазара, където тя живееше. Говореше за младежа, чието място бе заел днес.

— Не, невъзможно е... вече — отвърна тя.

— Хайде, хайде — весело продума Мартин. — Трябва само да свирнете и той ще дотича.

— Друго искам да кажа — рече просто Лизи. Той разбра за какво мислеше момичето.

Канеше се да се сбогува, когато тя се наклони към него. Направи го замислено и покорно, без да изразява с движението си предизвикателство и настойчивост. Почувствува се дълбоко трогнат, а отзивчивото му сърце се изпълни с топлина. Прегърна я и тя отговори на целувката му така искрено, както никой мъж не е бил целуван.

— Мили боже! — изхълца тя. — Бих умряла, бих умряла за вас.

Отдръпна се рязко от него и се затича по стъпалата нагоре. Той почувства, че влага изпълва очите му.

„Мартин Идън — разговаряше той със себе си, — ти не си звяр, но като ницшеанец си кръгла нула. Би трябвало да се ожениш за нея и да прелееш щастие в замрялото ѝ сърце. Но ти не можеш, не можеш. Какъв позор за тебе.“

„Окаян скитник стар оплаква своите болки. Животът, мисля, е позор и груба грешка“ — цитираше той своя Хенли. — „Да, животът наистина е груба позорна грешка“.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

През октомври излезе от печат „Позорът на слънцето“. Мартин се натъжи дълбоко, когато разтвори изпратения от издателството пакет и шестте авторски екземпляра се пръснаха по масата. Помисли за неописуемия възторг, с който би посрещнал това събитие само преди няколко месеца, и го сравни със сегашното си хладно безразличие. Гледаше с тъга своята първа книга и сърцето му продължаваше да бие все така равнодушно. Сега този факт имаше малко значение за него с изключение може би на парите, които щеше да му донесе, макар че и те не го вълнуваха почти никак.

Отнесе един екземпляр в кухнята и го подаде на Мария.

— Това е моя книга — обясни той в отговор на недоумението ѝ. — Написах я в тази стаичка и съм убеден, че някоя и друга лъжица от вашата зеленчукова супа е помогнала немалко. Задръжете я, за да си спомняте за мен, нали разбирате.

В неговия жест нямаше самохвалство или желание да блесне пред Мария. Искаше само тя да се почувствува щастлива и горда от успеха му, който беше награда и за голямото ѝ доверие в него. Книгата бе поставена върху семейната библия в гостната стая. Тя бе нещо свещено, което наемателят ѝ остави като символ на приятелство. Книгата повдигна малко авторитета на Мартин, пострадал значително от работата му в пералнята, Мария не можеше да разбере нито дума от нея, но бе убедена, че е прекрасна. Тя беше съвсем обикновен трудов човек, но се прекланяше пред величието на таланта.

Отзивите за „Позорът на слънцето“, които му изпращаха всяка седмица от специалната служба на издателството, той посрещаше също така равнодушно, както и самата книга. Очевидно тя привлече вниманието на публиката, а това щеше да прибави още злато в торбата. Той ще може да помогне на Лизи, ще изпълни дадените обещания и ще му останат достатъчно пари за сламения замък.

„Сингълтри, Дърнли и сие“ пусна предпазливо само хиляда и петстотин екземпляра, но още първите отзиви накараха издателството

да се заеме с отпечатване на двойно по-голям тираж, нови пет хиляди екземпляра бяха поръчани преди да е готово второто издание. Една фирма от Лондон поиска телеграфически да получи права за публикуване на книгата в Англия, а почти веднага след това пристигнаха съобщения, че са започнали да я превеждат във Франция, Германия и Скандинавските страни. Беше избран много подходящ момент за удар върху школата на Метерлинк. Разгърна се яростна полемика. Салиби и Хекел подкрепиха „Позорът на слънцето“, като за първи път се случи да бъдат на едно мнение. Крукс и Уолъс заеха противоположната позиция, а сър Оливър Лодж се опита да вземе някакво междинно становище, което да съвпада с неговите особени космически теории. Последователите на Метерлинк се обединиха под знамето на мистицизма. Честъртън възбуди всеобщ смях със серия привидно безпристрастни есета, а накрая целият въпрос с всички противоречия на враждуващите лагери беше почти разсипан на прах от една гръмотевична сатира на Джордж Бърнард Шоу. Излишно е да се споменава, че на бойното поле се бяха струпали множество по-незначителни светила, шумът и врявата станаха нетърпими.

От „Сингълтри, Дърнли и сие“ пишеха на Мартин: „Невероятно е, че критична философска есеистика се продава като роман. Вие сте подбрали възможно най-добрата тема, а и всички други условия се оказаха необичайно благоприятни. Струва ни се ненужно да ви убеждаваме, че ковем желязото, докато е горещо. Повече от четиридесет хиляди екземпляра са продадени в Съединените щати и Канада, а нови двадесет хиляди са сложени под печат. Работим с прекомерно напрежение, за да отговорим на голямото търсене, и същевременно го засилваме. Изразходвахме вече пет хиляди долара с рекламна цел. Книгата ще има небивал досега успех.

Позволяваме си да ви изпратим приложените тук два екземпляра на договор за вашата следваща книга. Молим ви да обърнете внимание на повишения хонорар, който сега е двацет процента, а това е горната граница, до която може да стигне едно умерено издателство като нашето. Ако сте съгласни с нашето предложение, молим ви да попълните празното място със заглавието на новата ви книга. Не ви поставяме никакви условия относно нейната тематика и характер. Най-добре ще бъде ако имате вече готова книга. Не бихме могли да желаем по-подходящ момент за следващия удар.

За нас ще бъде истинско удоволствие да ви изпратим пет хиляди долара като аванс срещу бъдещия ви хонорар веднага след като получим подписания договор. Виждате, че имаме пълно доверие във вас и нашето предложение го потвърждава. Бихме искали да обсъдим с вас проект за договор, валиден за примерен срок от десет години, през което време нашето издателство ще има всички права върху написаните от вас произведения. Те ще бъдат публикувани в отделни книги. По този въпрос ще поговорим допълнително.“

Мартин остави писмото и пресметна наум, че сумата от петнайсет процента върху шейсет хиляди екземпляра е девет хиляди долара. Подписа новия договор, като попълни празното място със заглавието на „Димът на радостта“. Изпрати го на издателството заедно с още дващест кратки разказа, които бе написал преди да изработи калъпа за вестникарските разказчета. Чекът за пет хиляди долара от „Сингъл три, Дърнли и сие“ пристигна с цялата бързина, която бе в състояние да осигури пощата на Съединените щати. Сутринта, когато получи чека, Мартин каза на Мария:

— Искам да слезнем заедно до града днес около два часа след обяд. Не, по-добре ще бъде, ако се срещнем на пресечката на Бродуей и Четиринайсета улица. Там ще ви чакам.

Тя пристигна в уречения час. Единствената мисъл в главата ѝ беше за обуца и определено усети разочарование, когато Мартин мина бързо покрай един обуцарски магазин, за да я въведе в истинска кантора за продажба на недвижимо имущество. Всичко, което се случи по-нататък, остана в съзнанието ѝ като някакъв сън. Любезни господа ѝ се усмихваха благосклонно, докато разговаряха с Мартин и помежду си, чукаше пишеща машина, подписаха някакъв внушителен документ заедно със стопанина на къщата, където живееше сега, а когато излязоха на улицата, той ѝ каза:

— Е, Мария, за този месец вече не ми дължиш седем долара и половина.

Тя си прехапа езика от изненада.

— Нито за следващия, нито за по-следващия, никога вече — допълни стопанинът.

Мария му поблагодари с несвързани думи като за някаква услуга.

Едва след като се прибра у дома си в северен Оукланд, обсъди всичко със своите сънародници и се допита до бакалина-португалец за

справка, тя разбра, че малката къщичка, за която досега бе плащала наем, е станала нейна собственост.

— Защо вече не пазарувате при мене? — бе запитан Мартин от бакалина-португалец, излязъл да го поздрави, когато слизаше от трамвая същата вечер.

Отговори му, че повече не си приготвя храна у дома, а след това се отби при него, да изпият нещо. Мартин забеляза, че бакалинът го черпи с най-хубавото си вино.

Късно вечерта каза на Мария:

— Аз ще оставя квартирата. Скоро и вие ще напуснете тази къща. След това можете да я давате под наем, нали е ваша. Зная, че брат ви търгува с мляко в Сан Леандро или Хейуърдс. А сега искам да върнете всички тези дрехи, но непрани, нали ме разбирате, непрани! Утре отидете при вашия брат в Сан Леандро, в Хейуърдс, или където се намира. Кажете му да ме потърси. Ще бъда в хотел „Метропол“ в Оукланд. Той ще има грижата да намери някоя хубава ферма за мляко.

Ето как Мария стана стопанка на къщата и на ферма и нае двама работници, а банковата ѝ сметка непрестанно нарастваше, макар че цялото племе носеше обувки и ходеше на училище. Малцина са срещали принцесата от вълшебните приказки, но Мария, която цял живот бе работила неуморно, без да има време да помисли за вълшебници с практичната си глава, бе я срещнала, предрешена като някогашен работник в пералня.

По това време всички започнаха да питат: „Кой е този Мартин Идън?“ Той не бе дал на издателствата никакви биографични данни, но вестниците бяха достатъчно изобретателни. Мартин беше роден в Оукланд и журналистите успяха да изровят мнозина, от които събраха сведения. За удоволствие на читателите бяха предоставени истини и измислици за него, всичко, което бе правил, и още повече от онова, което не бе дори помислил да прави, навсякъде се виждаше ликът му благодарение на един местен фотограф, който наводни пазара, някога Мартин бе се снимал при него и сега той обяви изключително право върху продажбата. Отначало Мартин бе дотолкова отвратен от списанията и буржоазните нрави, че започна борба срещу рекламния шум, но постепенно реши да отстъпи, тъй като бе по-леко да не прави нищо. Видя, че не може да отказва срещи със специални кореспонденти, пристигнали отдалече заради него. Той не пишеше и

не учеше, дългите часове на деня трябваше да бъдат запълнени с нещо и се примири с онова, което бе само моментна прищявка, започна да дава интервюта, да се изказва по литературни и философски въпроси и дори да приема покани от представители на буржоазията. Чувствуваше се добре в някакво непознато досега душевно състояние. Бе напълно безразличен към всичко. Прощаваше на всички, включително и на онова хлапе — журналист, което го изрисува като бунтар, дори му предостави материал за цяла страница със специално подбрани снимки.

От време на време се виждаше с Лизи, която очевидно съжаляваше за неговия шумен успех, защото разстоянието помежду им продължаваше да нараства. Изглежда, тя търсеше как да се приближи към него, защото само така можеше да се обясни отстъплението ѝ пред онези доводи на Мартин, които я отведоха във вечерното и търговското училища и при една модерна шивачка, известна със скъпите си тоалети. От ден на ден тя се променяше и Мартин не знаеше дали постъпва правилно, тъй като бе убеден, че цялата и отстъпчивост и всички старания са заради него. Тя се стремеше да се издигне в очите му, като правеше онова, което считаше, че той цени. Но Мартин не ѝ даваше възможност да се надява напразно, отнасяше се към нея като брат и я виждаше рядко.

Фирмата „Мерекит-Лоуъл“ излезе на пазара с „Пропуснат срок“, когато той бе в зенита на своята известност и тъй като произведението бе художествена проза, продажбата му надмина успеха на „Позорът на слънцето“. Много седмици подред тези две негови творби имаха непознатата дотогава чест да заемат първите места в класацията на най-търсените книги. Повестта се понарави не само на любителите на проза, онези, които познаваха „Позорът на слънцето“, потърсиха веднага новото произведение и бяха очаровани от всепроникващия му дух и от лекотата, с която бе изградено. Той нанесе най-напред майсторски удар върху мистичната тенденция в литературата, а след това създаде произведение, което бе образец на истинска художествена проза, така успя да докаже, че съчетава редкия гений на критик и творец.

Парите и славата се стичаха към него, той блесна на литературния небосклон като комета, а шумът, който предизвика, го забавляваше, без да се стреми да вниква в съдържанието му. И все пак

бе смаян от нещо дребно, което вероятно би учудило всички, ако можеха да го научат. Навярно никой нямаше да приеме сериозно неговото смайване от подобен незначителен факт, за Мартин, обаче, той бе изумителен. Съдията Блаунт го покани на обяд. Този дребен факт, или по-скоро началото на нещо, което започна незабележимо, скоро щеше да се превърне в грандиозно ежедневие. Той бе обидил съдията, бе се отнесъл към него отвратително, а когато го срещна на улицата, получи покана за обяд. Мартин си припомни многобройните възможности, които съдията бе имал вече да стори това, когато се виждаха у семейство Морз. Защо не бе го поканил тогава? Той не бе се променил. Бе същият Мартин Идън. Каква бе причината? Може би това, че неговите произведения се намираха между кориците на книги? Но всичките бяха завършени и тогава. Не бе ги писал след разговора си със съдията. Цялата работа по тях бе вече приключена по времето, когато съдията Блаунт се присъединяваше към общото мнение и се присмиваше на мислителя Спенсър. Следователно поканата на съдията не бе отправена заради действителните му способности, а заради преклонението пред някакъв външен блясък.

Мартин се засмя в себе си и прие поканата, без да престане да се учудва на своето добродушие. На обед присъствуваха заедно със съпругите си още пет-шест души от високите кръгове на обществото и Мартин бе приет като равен. Съдията Блаунт, подкрепен горещо от своя колега Хенуел, убеждаваше Мартин да приеме предложението им и да се съгласи да бъде включен сред малцината избраници на клуба „Стикс“. Неговите членове бяха не само богати хора, но имаха и значителни постижения зад гърба си. Мартин не прие тяхното предложение, а недоумението му нямаше граници.

Той бе непрекъснато зает с изпращането на множеството свои ръкописи. Редакторите го заливаха с предложения. Оказа се, че неговата сила е не само в стила, но и в дълбокото съдържание на творбите му. От „Северен преглед“, където отпечатаха „Люлката на красотата“, му поискаха още шест есета и той щеше да ги изпрати от големия куп ръкописи, ако „Списанието на Бъртън“, което очевидно бе решило да наддава, не бе му предложило по петстотин долара за пет есета. Той отговори, че е съгласен, но за хиляда долара на ръкопис. Припомни си как всички тези списания бяха отказвали същите работи, за които сега настояваха. И отказите им пристигаха автоматично,

студени и еднословни. Бе решил да им върне без остатък страданията, които му причиниха. „Списанието на Бъртън“ заплати исканата сума за петте есета, а останалите четири на същата цена взе месечното издание „Макинтош“, тъй като „Северен преглед“ не разполагаше с достатъчно средства, за да продължи борбата. Така излязоха на бял свят „Великите жреци на тайната“, „Мечтатели“, „Мярката на собственото «аз»“, „Философия на илюзията“, „Бог и пръстта“, „Изкуство и биология“, „Критика и епруветки“, „Звезден прах“ и „Величието на лихварството“. Загърмя буря от противоположни мнения, която, изглежда, нямаше да заглъхне скоро.

Редакторите го молеха да поставя сам условията и той се съгласяваше, но всички произведения, които изпращаше, бяха написани отдавна. Той бе решил твърдо да не се заема с нови неща. Мисълта да се хване отново за перото го влудяваше. Не бе забравил, как всички подмятаха името на Брисъндън, ударът беше твърде жесток и Мартин презираше тълпата, макар че тя го засипваше с похвали. Приемаше своята слава като позорно предателство към Брисъндън. Тръпнеше от обида, но бе решил да продължи и да напълни торбата с пари.

Редакторите му пишеха: „Направихме грешка, че се отказахме от вашия сборник любовни стихове преди една година. Тогава те ни харесаха много, но някои други вече започнати издания ни попречиха да ги вземем. Ако все още не сте ги публикували и бъдете любезен да ни ги изпратите, за нас ще остане удоволствието да ги отпечатаме съгласно вашите собствени условия. Предлагаме ви да ги публикуваме в отделна книга при най-голяма изгода за вас.“

Мартин си спомни за трагедията, която бе написал в бял стих и я изпрати вместо исканите стихотворения. Преди това я прочете, за да се увери още един път в своята предишна младежка неопитност и в цялата безпомощност на творбата. Тя бе отпечатана за безкрайно съжаление на редактора. Публиката не можеше да повярва и бе възмутена. Разликата между високата мярка на неговите известни произведения и тези дълбокомислени глупости бе твърде голяма. Всички бяха убедени, че не я е писал той и редакцията е направила груба фалшификация, някои предполагаха, че Мартин подражава на Дюма-баща и наема черноработници в зенита на своя успех. Когато той обясни, че трагедията е ранен опит от неговото литературно

детство, но редакцията искала да я получи на всяка цена, всички се смяха за нейна сметка, а редакторът бе сменен. Трагедията не излезе в отделна книга, макар че Мартин прибра предварителния хонорар, който му бяха платили.

„Седмичник на Коулмън“ му изпрати дълга телеграма, която струваше почти триста долара, с предложение да му заплатят по хиляда долара за всяка от двайсет негови статии. Предлагаха му да пътува за сметка на списанието из цялата страна и да пише за онова, което му направи впечатление. Главната част от телеграмата съдържаше примерни теми, чиято цел бе да му покаже, че има пълна свобода на избор. Единственото ограничение бе условието да пътува само из Съединените щати. Мартин изрази своето съжаление и невъзможност да приеме поканата с обратна телеграма с наложен платеж.

„Уики-Уики“, напечатан в „Месечник на Уорън“ има светкавичен успех. По-късно излезе и в отделна книга с великолепни илюстрации, която попадна в разгара на почивния сезон и бе буквално разграбена. Критиците бяха единодушни в своята увереност, че това заглавие ще заеме мястото си сред други големи класически произведения.

Публиката прие доста сдържано и хладно сборника „Димът на радостта“. Дръзките и самобитни разкази подразниха изпълнената с предразсъдъци етика на буржоазното общество. Все пак бе достатъчно Париж да полудее след превода на книгата, за да се втурнат американските и английски читатели, които в своето подражание изкупили толкова много екземпляри, че Мартин принуди умереното издателство „Сингълтри, Дърнли и сие“ да му заплати двайсет и пет процента чист хонорар за третата и трийсет на сто за четвъртата му книга. В тези два сборника влязоха всички публикувани досега или продължаващи да излизат в периодични издания къси разкази, които бе написал. В първия бяха включени „Звън на камбани“ и останалите разкази за страшни случки, а вторият обхваща „Гърнето“, „Виното на живота“, „Водовъртеж“, „Приключение“, „Веселата улица“ и още четири разказа. Фирмата „Лоуъл-Мередит“ издаде сборник с всичките му есета, а „Максимилиан“ откупи правата да публикува „Морска лирика“ и „Любовен цикъл“. Впрочем цикълът бе отпечатан и в периодичното издание „Домашен приятел“ срещу баснословна сума.

След като успя да продаде и последния си ръкопис, Мартин въздъхна с облекчение. Сламеният замък и бялата, окована с мед шхуна го чакаха съвсем наблизо. И все пак Брисъндън не е бил прав да твърди, че нито едно списание няма да публикува сериозно произведение. Успехът, неговият собствен успех го опроверга. Но дълбоко в себе си Мартин чувствуваше, че въпреки всичко неговият приятел е бил на верен път. Той стана известен благодарение на „Позорът на слънцето“, така че успехът на другите му произведения бе случаен. Списанията ги отхвърляха безмилостно. След отпечатването на „Позорът на слънцето“ започнаха бурни спорове, които наклониха везната на щастieto в негова полза. Ако това произведение не съществуваше, или ако не бе станало чудото с неговия успех, името му никога нямаше да стигне до публиката. От „Сингълтри, Дърнли и сие“ твърдяха, че е станало чудо. Фирмата бе пуснала само хиляда и петстотин екземпляра в първото издание, тъй като се съмняваше в изхода от продажбата. Те бяха опитни в своята работа и тяхното изумление след успеха бе най-голямо. Бе станало нещо невероятно. Те никога не можаха да го проумеят и във всяко свое писмо се връщаха с благоговееен трепет към тайнственото успешно начало. Не се опитваха да търсят обяснения. То бе необяснимо. Просто беше се случило, независимо че целият им предишен опит ги убеждаваше в обратното.

Така разсъждаваше Мартин, поставяйки под въпрос своята известност. Хората от буржоазното общество купуваха неговите книги и изсипваха златото си в неговата торба, а доколкото ги познаваше, той не можеше да разбере, как е възможно те да са почувствували и оценили произведенията му. Неговата сила и вътрешното му чувство за красота не означаваха нищо за стотиците хиляди хора, които купуваха книгите му и го обсипваха с похвали. Той бе модната тема на деня и търсачът на приключения, който бе нахлул в Парнас, докато боговете са дремали. Стотици хиляди четяха произведенията му и го превъзнасяха със същата груба тъпота, с която се нахвърлиха върху „Еднодневка“ на Брисъндън и я разкъсаха на парченца. Същата глутница вълци сега се умилкваше около него, вместо да му се зъби. А дали разкъсват някого, или се умилкват около него, е въпрос на чиста случайност. Едно нещо бе абсолютно сигурно — „Еднодневка“ превъзхождаше неизмеримо всичко, което самият той бе написал. По сила това произведение стоеше много по-високо от всички негови

творби. То беше поема на века. Следователно почитта на тълпата нямаше никаква стойност, тъй като съвсем същите хора стъпкаха „Еднодневка“ в калта. Въздишката му бе тежка, но в нея се долавяше и удовлетворение, че бе продал и последния си ръкопис. Скоро всичко това щеше да свърши.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Господин Морз срещна Мартин в хола на хотел „Метропол“. Мартин никога не можеше да разбере дали срещата стана случайно след някое служебно посещение на адвоката, или бащата на Рут бе дошъл специално, за да го покани на обяд, макар че бе склонен да вярва повече във второто предположение. Както и да е, Мартин получи покана за обяд от господин Морз, от човека, който му бе забранил да посещава дома им и бе развалил годеча му.

Мартин не се разсърди. Не се почувствува дори засегнат. Отнесе се внимателно към господин Морз, без да престане да мисли за горчивия хап, който съдията трябваше да преглътне. Не отклони поканата. Каза, че ще дойде, но не посочи кога, запитва за останалите членове на семейството и преди всичко за госпожа Морз и за Рут. Произнесе името ѝ напълно естествено и без колебание, дълбоко в себе си бе изненадан, че то не предизвика познатото старо трепване в сърцето и горещите удари на кръвта му.

Канеха го непрекъснато на обеди и понякога той приемаше. Мнозина търсеха пътища да се запознаят с него, само за да го поканят на обяд. И той продължи да се удивлява на онази дреболия, която се превръщаше в нещо грандиозно. Покани го на обяд и Бърнард Хигинботъм. Мартин не можеше да дойде на себе си от изненада. Спомни си дните на отчаян глад, когато никой не го канеше. Тогава имаше нужда от тези обеди, тогава бе отслабнал и едва се движеше, премаял от глад. Всичко това беше невероятно. Никой не му предлагаше да се нахрани тогава, а сега, когато можеше да си поръча планина от ястия и бе започнал да губи апетит, всички в надпревара го канеха на обеди. Но защо? Това бе несправедливо, а самият той нямаше никаква заслуга за промяната. Той бе съвсем същият. Колкото до работата му, тя бе завършена още когато гладуваше. Господин и госпожа Морз осъждаха неговото бездействие и нежеланието му да започне работа и настояваха посредством Рут да постъпи служител в някоя кантора. По-късно те научиха за неговата работа от Рут, която им

даваше ръкописите му. Бяха ги чели и познаваха същите произведения, заради които името му се появи във вестниците, но именно това стана причина да го поканят на обяд.

Бе съвсем сигурно, че семейство Морз не го канеше заради самия него или творбите му. Следователно привличаше ги не той и произведенията му, а неговата слава и известност в сравнение с останалите мъже, а вероятно не на последно място и онези стотина хиляди долара, които притежаваше. Ето как буржоазното общество преценява човека и той не трябваше да очаква, че ще бъде някакво изключение. Но той бе горд. Подобна оценка го изпълваше с отвращение. Той искаше да бъдат претеглени собствените му достойнства или качествата на неговата работа, които в крайна сметка говореха най-добре за същността му. Лизи го преценяваше по този начин. Тя дори нехаеше и за работата му. Ценеше само човека у него. Така гледаха на него и водопроводчикът Джими и всички останали от старата банда. Те бяха го доказали много пъти през онези дни, които прекарваха заедно, бяха го доказали и последната неделя в парка Шел Маунд. Работата му можеше да върви по дяволите. Те го обичаха и искаха да се бият за него, за доброто момче Мартин Идън, единия от тайфата.

А Рут? Безспорно, тя го обичаше заради самия него. И все пак, независимо от тази своя любов, тя обичаше повече буржоазните правила на поведение. Не искаше той да бъде писател, защото преди всичко не печелеше от своето творчество. Затова не прие и „Любовен цикъл“. Настояваше да намери някаква работа. Наистина тя не казваше „работа“ или „служба“. Заменяше ги с по-изисканото „положение в обществото“, но тези понятия смуцаваха и до днес съзнанието му със своята еднозначност. Бе й прочел всички свои неща, и стиховете, и разказите, и есетата. Тя познаваше и „Уики-Уики“, и „Позорът на слънцето“, и всичко останало. А винаги упорито бе настоявала да започне някаква работа. Боже всемогъщи! Като че ли той не работеше, не крадеше от съня си и не изнемогваше, само за да бъде достоен за нея.

Така дреболията прерастваше в нещо необозримо. Той бе нормален здрав човек, хранеше се редовно, спеше напълно достатъчно, но проклетата дреболия се превръщаше в натрапчива мисъл. „Цялата работа беше завършена още тогава“. А тя не излизаше

от главата му. По време на внушителния неделен обед бе седнал срещу Бърнард Хигинботъм, отдолу бе „Бакалницата на Хигинботъм“, а Мартин едва се въздържаха да не извика:

„Цялата работа беше вече завършена! Сега ми давате обяд, а тогава ме оставяхте да гладувам, затваряхте ми вратата и ме ругаехте, че не започвам работа. Но цялата работа беше вече свършена без остатък. А сега мълчите, щом заговоря, съобразявате мислите си е моите думи и почтително очаквате да чуете какво съм решил да кажа. Ако ви тръсна, че вашата партия е прогнила и в нея има само мошеници, вие няма да се разгневите, а с недомлъвки ще признаете думите ми за верни. А защо? Защото съм известен и имам много пари. Не защото съм Мартин Идън, добро момче и при това не съвсем глупаво. Аз мога да ви кажа, че луната е направена от мухлясало сирене и вие ще се съгласите да се подпишете под моите думи, или поне няма да ги отречете открито пак заради тези купища долари, които имам. А всичко е било направено, цялата работа е била вече завършена по същото време, когато се отвращавахте от мене и ме гледахте с презрение.“

Но Мартин не извика. Мисълта тровеше непрекъснато съзнанието му, но той се усмихваше и успяваше да бъде внимателен. Тъй като се умълча, Бърнард Хигинботъм набра смелост и заговори. Той се гордееше с успехите, които бе постигнал. Бе направил всичко сам. Никой не бе му помагал и не дължеше никому нищо. Изпълняваше своя граждански дълг и хранеше голямото си семейство. „Бакалницата на Хигинботъм“ бе паметник на неговото умение и усърдие. Той обичаше своята бакалница така, както някои мъже са влюбени в жените си. Изповяда душата си пред Мартин, разказа му за огромната работа, която бе извършил, за да има този магазин. А сега имаше нови и амбициозни планове за него. Населението в района нарастваше непрекъснато и магазинът се оказа малък. Ако имаше повече място, би въвел много новости, с които ще пести труд и средства. Но е решил да го направи. Полага всички усилия и чака деня, когато ще може да купи съседния парцел и да построи двуетажна сглобяема сграда. Ще дава под наем горния етаж, а долу и в двете сгради ще се помещава „Магазин на Хигинботъм“. Очите му засвяткаха, щом спомена за дългия надпис, който ще се простира от край до край на двете сгради.

Мартин не чуваше своя зет. В съзнанието му, заглушавайки всичко останало, се въртеше единствено мисълта: „Цялата работа беше вече завършена“. Тя го влудяваше, опита се да се освободи от нея и внезапно запита:

— Колко, казахте, ще струва всичко?

Зет му прекъсна по средата едно подробно описание на възможностите за разрастване на търговията в неговия район. Досега не бе споменавал стойността на своя проект, но я знаеше, тъй като много пъти бе я пресмятал.

— Както върви сега дървеният материал, четири хиляди ще стигнат — отвърна той.

— Включвате ли надписа на магазина?

— Не съм го смятал. И него ще стигна, само да направя другото.

— А за парцела?

— Още три хиляди.

Той се наведе напред, облиза устните си и нервно стискаше и разпущаше пръстите си, докато гледаше как Мартин попълва чека. Когато чекът му беше предаден, погледна го и видя сумата седем хиляди долара.

— Аз не... не мога да платя повече от шест процента — прегракнало каза той.

Мартин щеше да се разсмее, но вместо това попита:

— Колко прави то?

— Нека видя. Шест процента, значи шест пъти по седем, или всичко четиристотин и двацет.

— Значи по тридесет и пет долара на месец, нали? Хигинботъм кимна.

— И така, ако не възразявате, да се уговорим за следното — Мартин погледна към Гертруда. — Ще разполагате с тези пари при условие, че всеки месец давате тридесет и петте долара за готвене, пране, миене и всичко останало. Седемте хиляди са ваши, след като се съгласите Гертруда никога вече да не слугува. Става ли?

Господин Хигинботъм преглътна с мъка. Неговата душа на скъперник бе дълбоко засегната от мисълта да лиши съпругата си от домакинска работа. Великолепният подарък се оказа обвивка на един твърде горчив хап. Жена му да не работи! Хигинботъм просто занемя.

— Добре — каза Мартин. — Аз ще плащам по тридесет и пет долара на месец и...

Протегна ръка към чека на масата, но Бърнард Хигинботъм бе по-бърз, грабна го и извика:

— Съгласен! Съгласен!

Умората не попречи на Мартин да се почувствува дълбоко отвратен, когато вземаше трамвая. Погледна изпълнената със самодоволство фирма на бакалницата.

— Каква свиня! — простена той. — Свиня! Свиня! Когато „Списанието на Макинтош“ напечата „Гледачката“ с украшения от Бертие и две илюстрации на Уен, Херман фон Шмид забрави, че според него стиховете бяха неприлични. Обяви, че жена му е вдъхновила автора, като се постара новината да стигне до някакъв репортер, бе интервюиран от сътрудник на една редакция, придружен от фотограф и художник. В неделното приложение на вестника се появи цяла страница със снимки и поукрасени рисунки на Мариана, бяха поместени много подробности за личността на Мартин Идън и неговото семейство, а също така и пълният текст на „Гледачката“, отпечатан с едър шрифт със специалното разрешение на „Списанието на Макинтош“. Цялата история предизвика раздвижване сред съседите, добрите домакини бяха горди, че познават сестрата на големия писател, а които бяха пропуснали случая, бързаха да се запознаят с нея. Херман фон Шмид тържествуваше в своята малка ремонтна работилница и реши да поръча нов струг. Каза на Мариана, че цялата тази работа е по-сполучлива от рекламите и не му струва нищо.

— Да го каниме на обед — предложи тя.

И Мартин дойде на обед, за да разговаря любезно с дебелия месар и неговата още по-внушителна съпруга, тежестта на които по всяка вероятност бе от полза за един млад човек като Херман фон Шмид, тръгнал по пътя към успеха. За да дойдат в къщата на механика, обаче, за тях бе необходима не по-малка стръв от неговия прочут шурей. Другият присъстващ на масата, ухапал същата стръв, бе завеждащият представителствата на „Велосипедна фирма Ейза“ по тихоокеанското крайбрежие. Херман фон Шмид искаше да му се понрави и да го спечели, защото от него зависеше дали ще стане представител на велосипедната фирма в Оукланд. Механикът бе

осъзнал немалката полза от шурей като Мартин, макар че дълбоко в душата си не можеше да проумее цялата тази работа. В късните часове на нощта, когато жена му спеше, той прехвърляше книгите и стиховете на Мартин и стигна до извода, че хората са глупави, след като ги купуват.

Дълбоко в себе си Мартин разбираше много добре всичко, бе се облегал назад и се премерваше в главата на фон Шмид, за да изпрати съвсем отблизо серия въображаеми точни удари в главата на този тъп немец. В него все пак имаше нещо, което му харесваше. Бе действително беден и макар че бе решил твърдо да се издигне, бе наел прислужничка, за да облекчи Мариана. Мартин поговори със завеждащия представителствата на фирмата Ейза и след обeda се отделиха с него и Херман, комуто обеща пълна финансова подкрепа, за да може да открие най-добре уредения магазин за велосипеди в Оукланд. Отиде дори по-далече и в разговор насаме с Херман му каза, че не е зле да стане представител по продажба на автомобили и да обзаведе гараж, тъй като не съществуват никакви пречки да работи успешно и на двете места.

На тръгване Мариана прегърна брат си, очите ѝ бяха пълни със сълзи, тя му каза колко много го обича и че винаги го е обичала. По едно време наистина прекъсна убедителните си думи и трябваше да прикрие всичко със сълзи, целувки и запъвания, от което Мартин разбра желанието ѝ да получи прошка затова, че бе изгубила вярата си в него и бе настоявала да се залови с някаква работа.

— Сигур няма да си опази парата — сподели Херман фон Шмид със своята съпруга. — Побесне кат му продумах за лихва и каза да идат правилата по дяволите, а ако му спомена пак, ще ми скъса глупавата немска глава. Така каза за моята немска глава. Но си го бива, нищо че не пада търговец. Подаде ми ръка и изобщо си го бива.

Затрупваха Мартин с покани за обеди и познатото му удивление продължаваше да расте. Бе почетен гост на един банкет в клуб „Арден“ и се срещна с известни хора, за които бе чел и слушал толкова много пъти, разказваха му как още с появяването на „Звън на камбани“ в „Трансконтинентален месечник“ и на „Феята и бисерът“ в „Стършел“ всички разбрали, че го очаква голям успех.

„Господи боже — мислеше си той — по същото време аз бях гладен и ходех в дрипи. Защо тогава не ми предложихте обед? Когато

имах нужда от него, а и цялата работа бе вече завършена. Храните ме сега за същата тази работа, а защо не го направихте тогава, когато наистина ми бе необходимо? И дума не е променена нито в «Звън на камбани», нито във «Феята и бисерът». Не, не го правите за работата, която съм извършил. Каните ме сега, защото всички го правят и е въпрос на достойнство и вие да сторите същото. Предлагате ми сега обед, защото сте стадо добитък, част от тълпата, чиято единствена сляпа мисъл в момента е да ме храни. А къде са във всичко това Мартин Идън и работата, която е извършил?» — с тъга се питаше той и в същия миг стана, за да отговори съдържателно и с находчивост на един смислен и остроумен тост.

Ето как вървяха нещата. Всички си спомняха за първото отпечатване на „Звън на камбани“ и „Феята и бисерът“ независимо дали се намираше на официален прием, на литературно четене, в клуба на журналистите, или в някой друг отбран кръг. И познатият неизречен въпрос винаги влудяваше Мартин: „Защо не ме хранехте тогава? Работата бе вече завършена. Съвършено нищо не е променено нито в «Звън на камбани», нито във «Феята и бисерът». Сега го правите не заради мен, или за нещо, което съм написал. Каните ме на трапезите си, защото така постъпват всички, защото днес тълпата е полудяла да храни Мартин Идън“.

Често пъти на такива места му се струваше, че сред присъстващите се промъква прегърбената фигура на млад нехранимайко с двуредно палто и неописуема шапка. Случи му се един ден пред известния кръг „Галина“ в Оукланд. Тъкмо бе станал от мястото си и стъпи на подиума, когато видя как през широката врата в другия край на залата влиза горделиво младият уличник със своите странни дрехи и шапка. Петстотин модерно облечени жени обърнаха глави по посока на блесналия му втренчен поглед, но средната пътека в залата бе съвсем празна. Той гледаше приближаващия с нехайна походка млад побойник и се чудеше, дали ще свали шапката си, без която не бе го виждал досега. Видя го да се качва на подиума. Струваше му се, че ще се разплаче при мисълта за всичко, което го очаква. Другият прекоси наперено подиума, спря се и Мартин почувствува как потъна в съзнанието му. Петстотинте жени запляскаха леко и с облечените си в ръкавици ръце се стремяха да окуражат

свенливия известен човек, който бе техен гост. Той пропъди видението от мисълта си, усмихна се и заговори.

Добрият стар училищен директор спря Мартин на улицата и му напомни как на времето в неговия кабинет го бяха изключили като побойник.

— Прочетох вашия „Звън на камбани“ в едно от списанията преди доста време — каза той. — Хареса ми колкото и По. Великолепно, казах си тогава, великолепно!

Мартин едва не му отговори на глас: „Да, а оттогава два пъти ме отминавахте по улицата, сякаш нищо не е било. И в двата случая бях гладен и отивах в заложената къща. А работата бе вече завършена. Вие не ме спряхте тогава. Защо го правите сега?“

— Онзи ден казах на жена ми, че не е зле да ви поканим на обед в близко време. Тя е напълно съгласна с мен. Да, напълно съгласна — рече другият.

— Обед ли? — почти изръмжа рязко Мартин.

— Ами да, на обед... да хапнете с нас, с вашия стар директор, пакостнико! — набързо продума човекът и бутна закачливо Мартин в израз на приятелска духовитост.

Мартин продължи по улицата като замаян. Спря на ъгъла и се огледа с празен поглед.

— По дяволите! — рече най-сетне. — Старият човек се уплаши от мене.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

Един ден при Мартин дойде Крейс, онзи от „истинското бласто“, бе доволен да го види отново, а след това изслуша невероятните подробности на един налудничав проект, които го заинтересува повече като автор, отколкото като вложител на капитали. Посред изложението си Крейс направи достатъчно дълга пауза, за да му каже, че е събрал много глупости в „Позорът на слънцето“.

— Не съм дошъл при вас, за да обсъждаме философски въпроси — продължи Крейс. — Интересува ме само дали сте готов да вложите хиляда долара в това предприятие?

— Не защото не съм толкова изветрял, макар че пиша глупости — отвърна Мартин. — Но вижте какво ще направя. У вас прекарах най-хубавата вечер в моя живот. Благодарение на вас получих онова, което не се купува с пари. Сега имам много от тях, макар че това не ме вълнува. Ще ми се да ви дам хиляда долара, които за мене са нищо, срещу безценните богатства, получени в онази вечер. Парите ви трябва, а аз имам повече, отколкото са ми необходими. Дошли сте за тях и желаете да ги имате. Да оставим проектите настрана. Вземете тези пари.

Крейс не се учуди. Сгъна чека и го прибра в джоба си.

— В такъв случай да направим договор и аз ще ви осигуря още много подобни вечери — каза той.

— Късно е — тръсна глава Мартин. — Онази вечер бе единствена за мене. Чувствувах се като в рая. За вас това е всекидневие, зная го. Но не и за мене. Никога вече не ще достигна подобна височина. Аз свърших с философията. Не искам да чуя повече нито дума за нея.

— Това е първият долар, който ми е донесла философията — забеляза Крейс, преди да излезе. — А, както виждам, е и последен.

Един ден на улицата госпожа Морз му се усмихна и кимна за поздрав. Мартин отговори с усмивка и свали шапката си. Навярно преди месец щеше да се възмути, или поне да помисли с любопитство

за съвестта ѝ в този момент. Сега случаят не предизвика никакво вълнение. Още в същия миг забрави за него. Все едно, че бе минал покрай Централната банка или Градския съвет. Но мозъкът му бе все така прекомерно възбуден. Мислите му се въртяха неизменно в една и съща посока. В самия център на съзнанието му бе дълбоко забита идеята за „завършената работа“ и продължаваше да дълбае като вечния червей. Тя го разбуждаше сутрин и тревожеше сънищата му през нощта. Всяка проява на живота, доловена от сетивата му, той измерваше с мисълта за „завършената работа“. Безпощадната логика го доведе до заключението, че е никой и все едно не съществува. Мартин Идън уличникът и Мартин Идън морякът бяха действителни личности, това бе самият той, Мартин Идън, известният писател, не съществуваше. Тази фигура бе се зародила в съзнанието на тълпата като някаква сянка, която се вмъкна в тялото на истинския Мартин Идън, побойника и моряка. Но той не се оставяше да го измамят. Той не беше причудливата измислица, пред която тълпата се прекланяше и не щадеше средства за обеда. Знаеше това по-добре от всички.

Четеше онова, което списанията разказваха за него, гледаше лика си, поместван безброй пъти, докато накрая престана да се разпознава. Той бе човекът, който бе живял пълен с трепети и обич, добродушен и отзивчив към слабостите на околните, бе служил из корабните трюмове, бе скитал в непознати страни и бе водил своята банда в някогашните славни сражения. Той бе човекът, зашеметен от хилядите книги в обществената библиотека, който по-късно откри своя път към тях и ги покори, той бе горял до късно през нощта светилния газ, бе си лягал с мисълта за ставане и сам бе написал книги. Но в никакъв случай не беше онова същество с колосален апетит, което тълпата бе решила да нахрани.

Намираше из списанията и забавни неща. Те всички претендираха за едно и също. Месечното издание на Уорън набираще нови абонати с твърдението, че винаги е търсило нови имена и между другото е представило и Мартин Идън на читателската публика. Правото на първооткриватели на неговия талант си оспорваха и „Бяла мишка“, и „Северен преглед“ и „Списанието на Макинтош“, докато най-сетне „Глобус“ изрови от архивите броя с осакатената „Морска лирика“. Намеси се със същото твърдение и „Младост и мъдрост“, което отново се появи на повърхността, след като бе успяло да избяга

от задълженията си, но то не стигаше по-далече от децата на селските стопани. „Трансконтинентален месечник“ направи убедително и пълно с достойнство изявление, че е открило първо измежду всички останали Мартин Идън, но се натъкна на горещото възражение на „Стършел“, който се позова на „Феята и бисерът“. Гласът на „Сингълтри, Дърнди и сие“ се изгуби в общата врява, още повече че издателството нямаше собствено списание и заявяваше скромно за своите права.

Вестниците пресмятаха хонорарите на Мартин. По някакъв начин се разчу за баснословните предложения на някои списания, защото свещениците в Оукланд започнаха внимателно да апелират към щедростта му, а професионалните просители го затрупваха с писма. Най-голямата напаст бяха жените. Снимките му се помещаваха навсякъде, а имаше и автори, които пишеха за мъжественото му бронзово лице, за белезите от рани, за широките рамене, за светлите, спокойни очи и за леко хлътналите му бузи на аскет. Последното определение го накара да си спомни за необузданата си младост и той се засмя. Често срещаше жени, които го гледаха с възхищение, а погледите им го отделяха от останалите мъже. Смееше се сам на себе си, особено когато си спомнеше за предупреждението на Брисъндън. Не, жените нямаше да го унищожат, бе съвсем сигурно. Този етап бе отминал.

Веднаж отиваха с Лизи към вечерното училище и тя улови отправления към него поглед на една очевидно богата, добре облечена и красива жена. Този поглед бе малко по-продължителен и внимателен, отколкото обикновено. Лизи долови неговия смисъл и настръхна. Мартин забеляза всичко и обясни, че вече е привикнал и не обръща никакво внимание на подобни неща.

— Много зле — отговори тя със светнали очи. — Значи сте болен. Така изглежда.

— Никога не съм бил толкова здрав. Дори тежа няколко килограма повече.

— Не става дума за тялото. Всичко е от главата. Сметанката ви нещо не е в ред. Добре виждам и разбирам.

Мартин продължи да върви замислен.

— Бих дала сичко да се измъкнете най-сетне — разпалено се втурна Лизи. — Мъж като вас трябва да забелязва кога жените го гледат така. Това е неестествено. Може да е нормално само за

женствените момченца. Но вие сте друго нещо. Кълна се, че ще се радвам да срещнете истинска жена, дето може да ви развълнува.

Той отиде с Лизи до вечерното училище, остави я и се върна в „Метропол“.

След като се прибра в стаята си, отпусна се в креслото и се загледа с празен поглед пред себе си, без да заспива и без да мисли за нищо. Съзнанието му сякаш бе изчезнало, само изрядко неволни картини, пълни със светлина, багри и форми заставаха пред очите му. Гледаше ги, но почти не си даваше сметка за тях, все едно че сънуваше. А не бе заспал. По едно време се размърда и погледна часовника си. Беше точно осем. Нямахше какво да прави, а бе още рано да си ляга. Съзнанието му отново се замъгли, а картините продължаваха да се появяват и да изчезват. В тях нямаше нищо определено, освен плътна маса от листа, клони и шубраци, прорязвана от пламналите лъчи на слънцето.

Сепна го почукване на вратата. Не бе заспал и помисли, че носят някое писмо или телеграма, или идва прислужник с дрехите му от пералнята. Мислеше си къде ли е сега Джо и в същото време каза:

— Влезте.

Продължи да мисли за приятеля си и не погледна към вратата. Чу как някой я затвори внимателно. Настана продължителна тишина. Той бе забравил, че някой почука и отново бе втренчил пред себе си невиждащ поглед, когато чу да хлипа жена. Хлипането бе неволно, трескаво и притаено успя да долови той, докато се обръщаше. В следния миг скочи на крака.

— Рут! — рече смаяно, без да вярва на очите си.

Лицето ѝ бе бледо и напрегнато. Стоеше до самата врата, в която търсеше опора с едната си ръка. Бе притиснала другата към тялото си. След това протегна и двете си ръце умолително и тръгна към него. Той я поведе към креслото, ръцете ѝ бяха много студени. Придърпа друго кресло и седна на страничното му облегалo. Бе безкрайно смутен, за да може да говори. За него случаят с Рут бе приключен и забравен. Струваше му се, че би се почувствувал по същия начин, ако пералнята от хотел „Горещите извори“ в Шели бе се озовала внезапно в „Метропол“ с едноседмично пране, което го очаква. Няколко пъти искаше да заговори, но не се решаваше.

— Никой не знае, че съм тук — с отпаднал глас и умолителна усмивка продума Рут.

— Какво казахте? — запита я той. Изненада го звукът от собствения му глас. Тя повтори думите си.

— О! — бе единственото, което той можа да каже.

— Видях, че влизате и почаках малко.

— Аха — отвърна Мартин по същия начин.

Никога досега не бе му се случвало да онемее така. Нямаше никаква мисъл в главата си. Чувствуваше се оглупял и неловък, но за нищо на света не можеше да измисли дори една дума. Би било много по-добре, ако бе се пренесла тук пералнята от „Горещите извори“ в Шели. Щеше да запретне ръкави и да се залови за работа.

— И след това влязохте — каза той най-сетне.

Рут кимна с леко дяволито изражение и отпусна шалчето на врата си.

— Най-напред ви видях от другата страна на улицата с онова момиче.

— А, да — просто каза той. — Изпратих я до вечерното училище.

— Не се ли радвате, че ме виждате? — попита тя след ново дълго мълчание.

— Да, да — отвърна бързо Мартин. — Но вашето идване тук не е ли непредпазливост?

— Промъкнах се без да ме забележат и никой не знае, че съм тук. Искях да ви видя. Дойдох да ви кажа, че съм била голяма глупачка. Пристигнах, защото не можех повече да стоя настрана, защото сърцето ми ме караше, защото... защото исках да дойда.

Тя стана от мястото си и приближи до него. Постави за миг ръка на рамото му, като дишаше учестено и се отпусна в ръцете му. Той знаеше, че най-жестоката обида за жената е да бъде отблъсната в подобен момент, затова я прегърна с познатия мил и добродушен замах и я задържа близо до себе си. Но в прегръдката нямаше топлина, в допира не се чувствуваше нежност. Бе се отпуснала в ръцете му и той я държеше, това бе всичко. Тя се сгуши към него, а след малко премести ръцете си и го прегърна за врата. Но в тялото му нямаше никакъв пламък, той дори се почувствува неудобно и неловко.

— Защо треперите така? — запита Мартин. — Изглежда имате треска. Да запаля ли огъня?

Опита да се освободи, но тя се притисна още по-близо към него, като трепереше неудържимо.

— От нерви е — каза тя с тракащи зъби. — След малко ще се овладее. Ето, вече съм по-добре.

Постепенно тръпките отслабваха. Все още я държеше в прегръдките си, но недоумението му бе изчезнало. Вече знаеше защо бе дошла.

— Майка ми искаше да се омъжа за Чарли Хепгуд — обяви тя.

— За Чарли Хепгуд с неговите непрекъснати плоски забележки? — изпъшка Мартин и добави: — А сега навярно майка ви иска да се омъжите за мен.

Не го каза като въпрос. Произнесе го със сигурност и пред погледа му заигра редицата от сумите на неговите хонорари.

— Уверена съм, че няма да възрази — каза Рут.

— Според нея съм напълно подходящ, нали?

Рут кимна.

— А всъщност аз не съм се променил с нищо от времето, когато тя развали нашия годеж — замислено каза Мартин — Не съм станал по-подходящ оттогава. Аз съм същият Мартин Идън, дори малко по-лош, защото сега пуша. Не усещате ли дъха ми?

Вместо отговор тя притисна със закачливо движение пръстите си към неговите устни и очакваше да ги целуне така, както неизменно ставаше някога. Но устните на Мартин останаха неподвижни. Той почака, докато тя свали ръката си и продължи:

— Не съм се изменил. Не започнах работа и не търся да постъпвам никъде. Дори и не мисля да търся. Все още вярвам, че Хърбърт Спенсър е велик и благороден човек, а съдията Блаунт е съвършено магаре. Онази вечер бях у тях и съм съвсем сигурен.

— Но не приехте поканата на баща ми — укори го тя.

— Значи вие сте знаели? Кой го изпрати? Майка ви ли?

Тя не отговори.

— Тогава майка ви го е изпратила. Така и предполагах. А сега изпраща и вас.

— Никой не знае, че съм тук — възпротиви се Рут. — Мислите ли, че майка ми би позволила?

— Но съвсем сигурно, е, че тя би ви позволила да се омъжите за мен.

Тя извика мъчително:

— О, Мартин, не бъдете жесток. Не ме целунахте нито веднъж. Безчувствен сте като камък. А помислете какво дръзнах да направя аз. — Тя потръпна и се огледа наоколо, но в погледа ѝ имаше и немалко любопитство. — Помислете само къде съм сега.

„Бих умряла за вас! Бих умряла за вас!“ — звъняха в ушите му думите на Лизи.

— А защо не дръзнахте по-рано? — запита грубо той. — Когато аз не работех и гладувах. Когато бях това, което съм сега и като човек, и като творец, съвсем същият Мартин Идън. Ето този въпрос си задавам ден след ден и не само за вас, а и за всички останали. Виждате, че не съм се променил, но внезапно всички започнаха да се държат към мен така, че се налага непрекъснато да си го доказвам. Същата плът стои по костите ми и имам все още по десет пръста на ръцете и краката. Аз съм същият. Не съм станал по-силен, нито по-способен. Мозъкът ми е все същият. Не съм казал нищо ново нито в литературата, нито във философията. Личността ми има същата стойност, каквато имаше тогава, когато всички я бяха изоставили. Недоумявам защо сега всички ме търсят. Убеден съм, че не го правят заради самия мене, тъй като в себе си не съм променил нищо от онова, което преди не ги интересуваше. Следователно сега ме търсят за нещо друго, за нещо, което е извън мен и не се покрива с моето „аз“! Искате ли да ви кажа какво е то? Това е признанието, което получих. Но това признание не съм аз. То съществува само в умовете на останалите. А също така и парите, които спечелих и продължавам да печеля. Но аз съм нещо различно от тези пари. Те лежат в банките или в джобовете на Том, Дик и Хари. И аз сега съм ви необходим именно за признанието и парите, нали?

— Вие разкъсвате сърцето ми — плачеше Рут — Знаете, че ви обичам и съм тук, защото ви обичам.

— Страхувам се, че не схванахте мисълта ми — внимателно каза той. — Искях да кажа, че след като ме обичате как е възможно любовта ви сега да е толкова по-силна отколкото във времето, когато трябва да е била много по-слаба, след като ме оставихте?

— Забравете и простете — извика буйно тя. — Помнете, че винаги съм ви обичала и съм сега тук, в ръцете ви.

— Страх ме е, че вече съм ловък търговец, който следи внимателно кантара, защото искам да претегля точно вашата любов и да разбере какво представлява тя.

Тя се отдръпна от него, изправи се и го изгледа продължително с внимателен поглед. Искаше да каже нещо, но се запъна и промени решението си.

— Слушайте, ето как стоят нещата според мен — продължи Мартин. — Когато бях вече всичко това, което съм сега, от мен не се интересуваше никой, освен хората от собствената ми среда. Бях вече написал всичките си произведения, но никой от онези, които четяха ръкописите ми не им обръщаше внимание. Всъщност изглежда това, че бях ги написал, стана причина почти да не ме забелязват. Навярно като пишех, аз правех нещо, което в най-добрия случай бе унизително. Всички ми казваха: „Започнете работа“.

Тя посочи с движение, че не е съгласна.

— Да, така е — каза той. — Вие бяхте единственото изключение, защото според вас трябваше да се издигна в обществото. Подобно на нещата, които пишех, вие не харесвахте и простата дума „работа“. За вас тя е груба. Но бъдете сигурна, че за мене бе не по-малко грубо отношението на всички мои познати, които ме уговаряха да започна работа с такова постоянство, с каквото биха препоръчвали норми за поведение на някой негодяй. Но да се върна на въпроса. След като публикувах моите произведения и публиката ме забеляза, нещо в любовта ви към мене се промени. Вие не искахте да се омъжите за оня Мартин Идън, макар че цялата негова работа бе вече завършена. Вашата любов не бе достатъчно силна, за да го сторите. А сега тази любов е придобила достатъчно нови сили и аз не мога да не стигна до заключението, че всичко това е станало благодарение на моите отпечатани книги и вниманието на публиката. Когато говоря за вас, не слагам в сметката хонорарите, макар че съм сигурен каква роля са изиграли те за промяната в отношението на вашите родители. Разбира се, всичко това не ме ласкае. Най-страшното е, че поставям под съмнение любовта, свещената любов. Нима тя е нещо толкова грубо, че се подхранва от известността и вниманието на публиката? Изглежда

е така. Аз седях и мислих за това дълго, докато накрая главата ми се замая.

— Горката мила глава! — Рут се пресегна и нежно погали косата му. — Нека не се замайва повече. Нека започнем отначало. Аз винаги съм ви обичала. Не бях достатъчно силна и отстъпих пред волята на майка ми. Не трябваше да го правя. Но вие винаги сте посрещали с толкова великодушие човешките слабости и грешки. Простете и на мен. Аз направих грешка. Простете ми.

— О, аз ви прощавам — нетърпеливо каза той. Лесно се дава извинение, когато всъщност няма какво да се извинява. Вие не сте сторили нищо, за което да искате прошка. Всеки постъпва според убежденията си и от никого не трябва да се очаква повече. Аз също би трябвало да ви поискам извинение, че не започнах работа.

— Аз ви желяех доброто — не се съгласяваше Рут. — Знаете това. Не можех да ви обичам и да не ви желя доброто.

— Вярно е. Но с вашите добри намерения едва не ме унищожихте.

— Да, да — прекъсна той намерението ѝ да му възрази — Вие бяхте готова да ме унищожите като писател. Реализмът е всаден дълбоко в моята същност, а буржоазията по ДУХ е противник на правдивото изображение. Тя е малодушна и се страхува от живота. И вие полагахте всички усилия да ми вдъхнете същия страх. Искяхте да ме ограничите, да ме насилите да вляза в мъничката житейска клетка, където цялото величие на живота е заменено с нещо недействително, фалшиво и низко. — Почувствува, че Рут едва сдържа своя протест. — Низостта, приемам, че това е префинена низост, е легнала в самата основа на буржоазната култура и възпитание. Както казах, вие искахте да ме сложите в рамки и да ме превърнете в представител на собствената ви класа с нейните идеали, ценности и предразсъдъци. — Мартин поклати тъжно глава. — Вие дори и сега не разбирате какво ви казвам. За вас моите думи нямат смисъла, който аз влагам в тях. Приемате ги като някаква измислица. А за мене те са самата истина за живота. В най-добрия случай вие се забавлявате с едно грубо момче, което току-що е изпълзяло от тинята на ада, а се осмелява да осъжда низостта на вашата класа.

Тя отпусна тежко глава върху рамото му, а тялото ѝ потръпваше нервно. Той почака малко, тъй като мислеше, че ще заговори, и след

това продължи:

— Сега вие искате да съживим отново нашата любов. Искате да се оженим. Искате самия мен. А добре ще е да помислите, че ако книгите ми не бяха забелязани аз щях пак да бъда това, което съм сега, но вие нямаше да сте тук. Всичко е от тези проклети книги...

— Не ругайте — прекъсна го тя.

Нейният укор го изненада. Избухна в груб смях.

— Точно така — каза той, — дори в решителната минута, когато ви се струва, че щастието на вашия живот е заложено на карта, вие продължавате да се страхувате от живота, както от него, така и от една здрава ругатня.

Парливите му думи я накараха да почувствува, колко необмислено е постъпила, и все пак бе убедена, че той преувеличава нейната вина, а това я обиждаше. Мълчаха дълго време, Рут бе съвсем отчаяна, а Мартин мислеше за любовта, която бе си отишла. Сега той съзнаваше, че не бе обичал истински. Онази, другата Рут, бе някакво неземно същество, което той сам бе създал като сияйно бляскащ дух в любовните си стихове. Истинската Рут, момичето от буржоазията с нейните слабости, чийто ум бе безнадеждно ограничен от психологията на собствената ѝ класа, той не бе обичал никога.

Внезапно тя заговори.

— Зная, че по-голямата част от това, което казвате, е истина. Аз се страхувах от живота. Не ви обичах достатъчно. Но вече се научих да ви обичам както трябва. И за това, което сте, и за всичко, което сте били, и дори за пътищата, по които стигнахте дотук. Обичам ви за всичко, с което се отличавате от хората на моята класа, според вашите думи, обичам ви и за вашите убеждения, които не разбирам, но зная, че ще мога да достигна до тях. Ще се посветя без остатък на тази цел. А това, че пушите и ругаете, е част от вас и аз ще ви обичам и с нея. Мога все още да се уча. Само за последните десет минути научих толкова много. Това, че се осмелих да дойда тук, е само играчка в сравнение с онова, което вече научих. О, Мартин!

Тя плачеше и се притискаше плътно към него.

За първи път ръцете му я притеглиха с ласкаво съчувствие и тя се сгуши в него със светнало от щастие лице.

— Много е късно — рече той. Спомни си думите на Лизи — Аз съм болен. Не, не тялото, а моята душа и умът ми. Изглежда съм

загубил чувството за всички стойности. Не държа за нищо. Щеше да е друго, ако бяхте дошли така преди няколко месеца. Сега е много късно.

— Не, още не е късно — извика тя. — Ще видите. Аз ще ви докажа силата на моята любов, която сега е по-важна и от класата ми, и от всичко най-скъпо за мен. Ще презирам ценностите на буржоазията. Аз не се страхувам повече от живота. Ще напусна баща си и майка си и нека името ми бъде опозорено пред моите приятели. Ще остана още сега тук без да ви обвързвам с нищо и ще се гордея с вас стига вие да пожелаете. Ако вече съм изменила на любовта, нека сега, в името на същата любов, се откажа от всичко, заради което съм я предала.

Стоеше пред него с пламнали очи.

— Чакам, Мартин — прошепна тя, — чакам да ме приемете. Погледнете ме. Той я гледаше и си мислеше, че всичко това е великолепно. Тя бе изкупила своите недостатъци и бе се извисила най-сетне като жена, която стои над желязното правило на буржоазната условност. Великолепна, прекрасна, макар и отчаяна бе нейната постъпка. Но не можеше да разбере какво става с него. Той не почувствува вълнение или смайване от онова, което бе направила. Той приемаше само с мисълта си цялото великолепие и възторг. Наместо да избухне със силата на огъня, той разглеждаше спокойно постъпката ѝ. Сърцето му не бе докоснато. Не я желаше. Спомни си отново думите на Лизи.

— Болен съм, много — с отчаян жест каза той. — Досега не знаех колко далече съм стигнал. Нещо ме е напуснало завинаги. Никога не съм се страхувал от живота, но не бих могъл и да помисля, че ще му се наситя. А той ме изпълни толкова много, че сега не чувствам желание за нищо. Ако можех още да желая, сега бих поискал вас. Виждате колко съм болен.

Той облегна назад главата си, затвори очи и подобно на разплакано дете, което забравя за своята мъка, докато гледа слънчевия лъч, процедил се през замъглените му от сълзите ресници, и Мартин, загледан в плътната зелена растителност, пронизана от пламнала слънчева светлина, която се издигаше и блестеше под клепачите му, забрави за болестта си за Рут и за всичко. Зеленият листак не го успокояваше. Яркият слънчев блясък бе ослепителен. Усети болка, но продължи да гледа натам, макар че не знаеше защо. Върна го към

действителността шумът от дръжката на вратата. Рут бе застанала до нея.

— Как да изляза? — запита тя през сълзи. — Страх ме е.

— О, простете ми — извика Мартин и скочи на крака — Знаете, че не съм на себе си. Забравих, че сте тук. — Той постави ръката си на челото. — Ето, не съм съвсем в ред. Ще ви изпратя до дома. Можем да излезем през задния вход. Никои няма да ни види. Спуснете воала и всичко ще бъде както трябва.

Тя бе го уловила здраво под ръка, когато минаваха по почти тъмните коридори и тесните стълби.

— Сега съм в безопасност — каза тя, щом стъпиха на тротоара, и веднага понечи да изтегли ръката си.

— Не, не! Ще ви изпратя до дома — отвърна Мартин.

— Недейте, моля ви — възрази тя. — Не е удобно.

Опита се отново да измъкне ръката си. Той се озадачи за миг. Защо се страхуваше сега, когато бе във всякаква опасност? Тя се стремеше да се освободи от него с всички сили. Не успя да намери някаква причина и отдаде това на нейната нервност. Притисна по-силно ръката, която тя се опитваше да измъкне, и тръгна с нея. На половината път до пресечката видя човек с дълго палто, който хлътна в някакъв вход. Когато минаваха покрай входа, Мартин погледна бързо и бе сигурен, че позна Норман, братът на Рут въпреки високо вдигнатата яка на палтото.

Докато вървяха, Рут и Мартин почти не разговаряха. Тя бе като замаяна, а той бе напълно безразличен към всичко. Спомена, че се връща отново в Океания, и тя го помоли да я извини за това посещение. Нищо повече. Пред тяхната къща се разделиха като обикновени познати. Ръкуваха се пожелаха си лека нощ и той свали шапката си. Вратата хлопна, Мартин запали цигара и тръгна, обратно към хотела. Когато стигна до входа, в който видя да се крие Норман той спря и погледна вътре. Имаше желание да се засмее.

— Тя излъга — продума гласно. — Искаше да ме накара да повярвам в нейната безразсъдна постъпка, а през цялото време е знаела, че брат й, който я е довел, чака, за да я отведе в къщи. — Избухна в смях. — Ой, тази буржоазия! Когато бях изпаднал, не трябваше никой да ме види със сестра му, а сега, след като имам банкова сметка, сам я води при мене.

Обърна се, за да си тръгне и в същия миг някакъв скитник протегна ръка през рамото му.

— Господине, ще ми дадете ли четвърт долар да си заема легло? — го запита той.

Мартин се обърна по посока на гласа и в следващия миг стискаше ръката на Джо.

— Помниш ли кога се разделяхме при „Горещите извори“? — питаше другият. — Нали ти казвах, че пак ще се видиме. Чувствувах го в кръвта си. И ето ни тука.

— Изглеждаш чудесно — с възхищение каза Мартин. — Напълнял си.

— Разбира се. — Лицето на Джо сияеше. — Бе не съм знаел какво е живот преди да тръгна да скитам. Тежа трийсе фунта повече и съм винаги тип-топ. А бях кожа и кости тогава от работа. Да съм скитник добре ми понася.

— И все пак търсиш пари за нощуване — укори го Мартин. — А нощта е студена.

— Хайде де! Пари за нощуване! — Джо бръкна в джоба на панталона, извади цяла шепа дребни монети и каза тържествено: — Така е по-доходно от свивката. А ти ми изглеждаше добър и затова викам да опитам.

Мартин се разсмя и се предаде.

— Имаш достатъчно за няколко големи питиета — подсказа той.

Джо мушна парите обратно в джоба.

— Не и аз заяви той. — Ич ме нема там вече, а никой ме не спира, само аз не искам. Откак се разделихме, се наредих само един път, защото беше случайно и на празен стомах. Щом работя като животно, пия като животно. А живея ли като човек, и пия по човешки. Някоя яка глътка чат-пат, щом ми се прииска и това е всичко.

Мартин му каза къде ще се видят на следващия ден и отиде в хотела. Спря се при служителя, за да провери за разписанието на параходите. „Марипоза“ тръгваше за Таити след пет дни.

— Обадете се утре по телефона и запазете една отделна кабина за мен — каза той. — Да не бъде на палубата, а долу, откъм левия борд. Запомнете това, левия борд По-добре си запишете.

Влезе в стаята си, легна в леглото и заспа кротко като дете. Нищо от изтеклата вечер не бе оставило отпечатък върху него. Съзнанието

му отказваше да приема впечатления. Топлината от срещата с Джо бе изчезнала почти веднага. Само след минута го дразнеха и присъствието на бившия перач, и необходимостта да разговаря. Не го вълнуваше дори мисълта, че само след пет дни ще отплава към своите любими морета. Затвори очи и спа непробудно осем часа нормален сън. Бе съвсем спокоен. Не се въртеше и не сънуваше нищо. Приемаше съня като забрава и всеки ден се събуждаше със съжаление. Животът го уморяваше и го изпълваше с отегчение, а времето едва се влачеше.

ЧЕТИРИДЕСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

— Слушай, Джо! — посрещна Мартин на сутринта стария си другар. — На Двадесет и осма улица има някакъв французин. Спечелил е маса пари и се връща във Франция. Той има малка, но първокласно обзаведена парна пералня. Ето добра възможност за тебе, ако искаш да останеш тук. Вземи тези пари, купи си дрехи и в десет часа бъди на този адрес. Оттам ми посочиха пералнята, ще те заведат, да я разгледаш. Ако ти хареса и мислиш, че струва дванайсет хиляди, кажи ми и тя е твоя. Сега изчезвай. Имам работа. Ще се видим по-късно.

— Ето какво, Март — каза другият с нарастващ гняв, — аз съм дошъл тая сутрин, за да те видя. Ич не мисля за това. Пристигнах да поговорим като стари приятели, а ти ми пробутваш някаква пералня. Ще ти кажа какво да направиш. Вземи си пералнята и върви по дяволите.

Тъкмо се канеше да изскочи от стаята, когато Мартин го улови за рамото и го завъртя.

— Внимавай, Джо — каза той. — Ако се държиш така ще ти хвърля един бой, ама здрав, в името на нашето приятелство. Загриваш ли? Кажи де!

Джо го улови здраво и се опита да го свали на пода, но Мартин ловко се измъкваше от неговата хватка. Мятах се из стаята без да се изпуснат, докато най-сетне се стовариха на пода сред парчетата от начупения плетен стол. Джо лежеше по гръб, а Мартин държеше ръцете му встрани и натискаше гърдите му с коляно. Пусна го, когато запъхтияният му приятел не можеше да си поеме вече дъх.

— Сега да поговорим — каза Мартин. — Тези не ми минават. Най-напред искам да свършим работата с пералнята. После можеш да се върнеш и ще си поговорим като стари приятели. Казах ти, че съм зает. Виж!

Прислужникът току-що бе влязъл със сутрешната поща, огромен куп писма и списания.

— Как ще мога да прегледам всичко това и да разговарям с тебе? Иди да свършиш работата с пералнята и тогава ще се видим.

— Добре — съгласи се неохотно Джо. — Мислех, че искаш да ме метнеш, но май съм сбъркал. Ама ако се бием по правилата, не мож ме надви. Ръката ми е по-дълга.

— Някога ще сложим ръкавиците и ще видим — каза Мартин с усмивка.

— Готово, само да тръгне пералнята. — Джо протегна ръката си. — Видиш къде стига, нали? Ще те накарам да подскачаш.

Мартин въздъхна с облекчение, когато вратата се затвори след перача. Непрекъснато се отдалечаваше от хората. Всеки нов ден му ставаше все по-трудно да бъде внимателен с околните. Дразнеше го тяхното присъствие, а усилието да води разговори бе мъчително. Хората го караха да се чувства неспокоен и при всяка среща без отлагане започваше да търси предлог да се освободи от тях.

Не се нахвърли веднага върху пощата, в продължение на половин час остана неподвижен в креслото, в съзнанието му изрядко се мяркаха неясни откъслечи от мисли, или по-скоро те му подсказваха от време на време, че има съзнание.

Стана и започна да прехвърля пощата. Имаше десетина молби за автографи, познаваше ги от пръв поглед, видя и писмата на професионалните просители, не липсваха и писания от разни чудаци, като се започне от някакъв изобретател на вечен двигател, друг, който доказваше, че повърхността на земята представлява вътрешната страна на куха сфера, и се стигне до молбата за материална помощ, чието предназначение бе закупуването на полуостров Долна Калифорния за организиране на комуна. Имаше и писма от жени, които искаха да се запознаят с него, едно от тях го разсмя — съдържаше разписка за запазено място в църква, изпратена като доказателство за благочестието и порядъчността на въпросната личност.

Във всекидневната купчина не липсваха писма от редактори и издатели, които раболепно молеха Мартин да им изпрати ръкописи и предложения за книги, молеха за същите онези презрени негови произведения, заради които трябваше да оставя в продължение на дълги и мъчителни месеци всички свои вещи в заложната къща, само така можеше да вземе пари за пощенски разходи. Имаше неочаквани чекове и от Англия, където творбите му бяха публикувани в разни

периодични издания, и от други страни в чужбина тъй като му пращаха аванси срещу преводи на негови произведения. Фирмата, която го представяше в Англия, му пишеше, че немците са откупили правата за превод на три от книгите му. Бяха излезли от печат и шведски преводи, но не очакваха нищо от тази страна, която не бе член на Бернската конвенция. Имаше и молба за разрешение на превод на руски език, но това бе само проява на внимание, тъй като и Русия не участвуваше в конвенцията.

Прерови и огромния пакет изрезки, които му изпращаха от бюрото за печата, пишеха за него и за невероятната известност на името му. Изглежда всичко се дължеше на факта, че плодовете на неговото творчество се изляха върху публиката като приказан порой. Не бе й дал възможност да се окопити — подобно на Киплинг, приковал непосредствено преди смъртта си вниманието на тълпата, която бе се втурнала да чете произведенията му, водена от сляпо подражание. Мартин си спомни как само няколко месеца по-късно същата тази тълпа, която четеше произведенията на големия автор по цял свят и го обсипваше с похвали, без да разбира нищо, бе се отвърнала от него, за да го сине в прахта. Мисълта го накара да се засмее горчиво. Можеше ли да бъде сигурен, че след няколко месеца не го очаква същата участ? Е, добре? Той ще измами тълпата. По това време ще бъде далече из Южните морета, ще строи своя сламен замък, ще търгува с бисери и копра, ще се прехвърля с крехки лодчици над подводните рифове, ще лови акули и бонити и ще гони диви кози из скалите, които заграждат долината, съседна на долината Тайохе.

В същия миг осъзна цялата безнадеждност на своето положение. Видя съвсем ясно, че е слязъл в Долината на смъртта. Животът в него отслабваше, замираще и клонеше към залез. Помисли Колко дълго спи и колко силно е желанието му за сън. Някога бе ненавиждал съня, който ограбваше от него ценните мигове на живота. Четирите часа сън в денонощието бяха четири часа отнет живот. Как само бе мразил съня! Сега ненавиждаше живота. Той бе противен, чувствуваше в устата си острия му горчив вкус. Мартин съзираше опасността, защото знаеше, че замира онзи живот, който не се стреми към живота. В него се раздвижи неясен инстинкт за съхранение и разбра, че трябва да се махне оттук. Огледа се из стаята, но мисълта да опакова вещи бе

непоносима. Може би ще бъде по-добре да остави всичко за последния момент, а дотогава да се заеме със снаряжението.

Взе шапката си и отиде в един оръжеен магазин, където прекара времето до обяд, като избираше автоматични пушки, боеприпаси и въдичарски принадлежности. Знаеше, че е по-добре да отиде в Таити и тогава да поръча разни стоки, тъй като търсенето в търговията непрекъснато се променяше. А можеше да достави всичко необходимо и от Австралия. Тази мисъл му допадна много. Предпочиташе да не прави нищо и сега всяка работа го изпълваше с неприятно чувство. Върна се обратно в хотела, като предвкушваше удоволствието от очакващото го удобно кресло, но радостта му бе помрачена от Джо, който бе в стаята и седеше в него.

Джо бе възхитен от пералнята. Всичко бе уредено и от следващия ден ставаше собственик. Мартин легна на леглото със затворени очи, а приятелят му продължи да разказва. Мислите на Мартин бяха така разпръснати, че той не бе сигурен, дали изобщо разсъждава. Отговаряше откъслечно и с усилие. А пред него стоеше Джо, когато винаги бе обичал. Той бе пълен с живот и почти момчешкото му въодушевление измъчваше болезнено съзнанието на Мартин. Изпитанието се оказа твърде голямо за задрямалата му чувствителност. Той едва не извика, когато Джо му напомни, че скоро ще се срещнат с надянати ръкавици.

— Джо, не забравяй, че пералнята ще трябва да работи съгласно онези правила, които изреждаше едно време в „Горещите извори“ в Шели — каза той. — Никаква извънредна работа. Никакъв нощен труд. Да няма деца не само на пресите, но изобщо никъде. И заплатата да е прилична. Джо кимна и извади бележник.

— Глей тука. Тия правила ги нафърлях днес сутринта преди закуска. Кажи к'во мислиш.

Прочете ги на глас и Мартин ги одобри, но непрекъснато си мислеше кога ще изчезне приятелят му.

Събуди се късно след обяд. Съзнанието му бавно се връщаше към живота. Огледа стаята. Джо бе се измъкнал очевидно след като той е заспал. Помисли, че е сторил добре, затвори очите си и заспа отново.

В следващите дни Джо бе твърде зает около пералнята и не го безпокоеше много, а вестниците съобщиха за заминаването му само ден преди да отплава „Марипоза“. Инстинктът за съхранение не бе

угаснал и Мартин отиде при един лекар за основен медицински преглед. Бе напълно здрав. Сърцето и дробовете му бяха в отлично състояние. Всички други органи работеха нормално според лекаря.

— Няма нищо нередно у вас, господин Идън — каза лекарят — съвършено нищо. Вие сте в превъзходна форма. Откровено ще кажа, че ви завиждам за това здраве. То е превъзходно. Вижте гръдния кош. В него и в стомаха ви се крие тайната на вашия забележителен организъм. Във физическо отношение човек като вас се среща веднаж на хиляда, дори на десет хиляди случая. Ако не стане някое нещастие, вие ще живеете до сто години.

Мартин бе сигурен, че диагнозата на Лизи е вярна. Тялото му бе съвсем здраво. Беше мръднало само нещо в „сметанката“ и единственото лекарство за него бе да отплава към Южните морета. Но цялата беда идваше от това, че непосредствено преди заминаването той нямаше никакво желание да тръгне. Тихият океан го привличаше не повече от буржоазната цивилизация. Мисълта за пътя не го разпалваше, а самото заминаване го плашеше с неизбежната физическа умора. Би се чувствувал по-добре на борда и на път.

Последният ден бе тежко изпитание. Обявлението в сутрешните вестници бе довело Бърнард Хигинботъм, Гертруда и цялото им семейство, а така също Херман фон Шмид и Мариана, които дойдоха да се сбогуват. Трябваше да уреди още някои делови въпроси, да плати сметки и да отговори на вечните репортери. С Лизи Коноли се сбогува набързо пред входа на вечерното училище и отмина. В хотела намери Джо, когото грижите около пералнята бяха задържали да дойде по-рано. Това бе наистина последната капка, но Мартин стисна облегалките на креслото и в продължение на половин час го слуша и приказва с него.

— Джо, знаеш, че нищо не те връзва към тази пералня. Тя няма възжета. Винаги можеш да я продадеш и да пропилееш парите. Режи веднага щом ти омръзне, или решиш да поскиташ. Прави онова, от което се чувствуваш щастлив.

Джо поклати глава.

— Стига толко път за мене, благодаря. Хубаво е да се скита, но с момичетата така не върви. К'во да права, като обичам жените. Ич не моа без тях, а щом си по пътищата няма как да си с тях. Всеки път, като минавах край къщи с танци и веселба, слушах смеха на жените и

гледах през прозорците техните бели рокли и усмихнати лица. Ой, тогава се едно бях в ада. Аз съм по танците и екскурзиите, по разходките под луна и сичко останало. Дай ми пералня с добра клиентела и в джобовете на джинса ми да звънкат едри долари. Ето вчера вече видях едно момиче и знаеш ли, май скоро ще се женя. Мисля си за това и цял ден си подсвирквам. Бива си я, има най-хубавите очи и най-нежния глас, дето си чувал. Ето кво е за мене, бъди сигурен. А ти, защо не се ожениш с тия луди пари? Мож да си земеш най-хубавото момиче от цялата страна.

Мартин поклати глава с усмивка, макар че дълбоко в себе си недоумяваше защо всеки мъж иска да се ожени. Това му се струваше странно и необяснимо.

В часа на отплаването той видя от палубата на „Марипоза“ Лизи Коноли, която се прикриваше в тълпата, изпълнила кея. За миг помисли, че трябваше да я вземе със себе си. Не бе трудно да направи тази добрина. Тя щеше да бъде безкрайно щастлива. Идеята бе истинско изкушение, но едва бе дошла и той потръпна от обхваналия го невъобразим страх. Измъчената му душа се гърчеше от протест. Той се обърна със стон и се отдалечи от борда, като шепнеше: „Човече, ти си много, много болен“.

Хлътна в каютата си и остана там скрит, докато параходът излезе от пристанището. На обяд в залата за хранене видя, че се намира на почетното място отдясно на капитана, не бе необходимо много време за да долови ролята си на първи човек на борда. Но никоя знаменитост, качила се на параход, не бе излъгвала така надеждите на останалите. Прекара целия следобед на стол върху палубата, потънал в дрямка със затворени очи, а вечерта си легна рано.

След като се възстановиха от морската болест, от втория ден нататък всички пасажери бяха налице, но колкото повече ги гледаше, толкова по-дълбока неприязън изпитваше Мартин. Знаеше, че е несправедлив към тях. Трябваше да признае, че бяха любезни и приятни хора и още в същия миг не пропусна да отбележи, че това бе добрината и приветливостта на всички представители на буржоазията, с умствената им пустота и цялата ограниченост на тяхната психика. Когато разговаряше с тях, отегчаваше го безплодието на повърхностните им мозъци, по-младите го поразяваха със своята преливаща жизненост и хлапашкия си дух. Те не заставаха на едно

място, непрекъснато играеха по палубата с обръчи и пръстени, разхождаха се или с викове се хвърляха към преградите на борда, за да гледат скоковете на делфините и първите уроци на малките летящи риби.

Той спеше много. След закуска сядаше на своя стол върху палубата с едно списание, което остана недочетено. Страниците с букви го уморяваха. Удивляваше се как хората могат да пишат за толкова много неща и задрямваше на стола. Дразнеше се, когато звънецът за обяд прекъсваше съня му. Бе доволен само когато спеше.

Веднъж опита да се изтръгне от своята неподвижност и влезе с моряците в техните помещения. Стори му се, че моряците са се изменили от времето, когато сам спеше по корабите. Не намери никаква връзка с тези груби създания с птичи мозък и безизразни лица. Бе отчаян. Горе, по върховете, никой не търсеше Мартин Идън заради самия него, а той чувствуваше, че не може да се върне сред хората от собствената си класа, които някога го обичаха като човек. Нямахше нужда от тях. Не можеше да ги понася така, както не издържаше глупавите лица на пасажерите от първа класа и шумните млади хора.

Чувствуваше живота като ослепителна бяла светлина, която реже уморените очи на болен човек. Щом бе буден, грубият блясък на живота го замайваше отвсякъде. Беше болезнено, непоносимо болезнено. За първи път в своя живот Мартин пътуваше в първа класа. Досега неговото място на корабите е било винаги в моряшките помещения, в трета класа, или сред огнярите в черната паст на въглищните бункери. В онези дни, изкачил се по желязната стълба извън задушливия ад, той често бе зървал пасажерите, облечени в прохладни бели дрехи, те не правеха нищо, а само се забавляваха под опънатите навеси, които ги пазеха от слънцето и вятъра, услужливи стюарди ловяха всеки техен жест и прищявка и му се струваше, че онова царство, в което те се движеха и живееха, може да бъде само раят. Е добре, сега той бе най-известният пътник на борда и се намираше посред рая от дясната страна на капитана, а се озърташе напразно около помещенията на огнярите и моряците, за да намери другия рай, който бе изгубил. Не бе открил нов, а и предишният бе изчезнал.

Стараеше се да намери нещо, което да го развлече и заинтересува. Опита да се сближи с невзрачните офицери, но тозчас се

отказа. Заговори с един свободен от дежурство старши кормчия, интелигентен човек, който незабавно започна да го агитира в полза на социализма и напъха в ръцете му сноп листовки и прокламации. Слушаше го как излага морала на робите и в същото време съвсем равнодушно мислеше за собствената си ницшеанска философия. Все пак, какъв смисъл има всичко това? Спомни си една от невероятните мисли на Ницше, с която този чудак поставяше истината под съмнение. И кой ли знае? Може би Ницше е бил прав. Възможно е нищо да не е вярно, да няма истина в самата истина и дори да не съществува нещо като истината. Умът му бързо се умори и той с удоволствие се върна на стола и задряма.

Беше му тежко на парахода, но помисли, че по-нататък го чакаха нови злини. Ще стигне с парахода до Таити, а после? Ще трябва да слезе на брега. Ще трябва да поръча стоки за размяна, да намери шхуна до Маркизките острови и да свърши още хиляда и едно неща, за които бе страшно да помисли. Както и да се принуждаваше да обхване всичко, непрекъснато пред него изпъкваше отчаяното състояние, в което бе изпаднал. Той бе стъпил наистина в Долината на смъртта, но най-голямата опасност за него идваше от това, че никак не се страхуваше. Ако бе дори само уплашен, щеше да се стреми КЪМ живота. А сега течението го отнасяше все по-дълбоко в царството на сенките. Бе изгубил способността да се радва на познатите неща. „Марипоза“ се намирал в зоната на североизточните пасати, но опияняващата сила на вятъра, застанал срещу него, го дразнеше. Накара да преместят стола му, за да избяга от прегръдката на този буен приятел от някогашните дни и нощи.

Мартин се почувствува съвсем зле в деня, когато „Марипоза“ навлезе в зоната на безветрието около екватора. Не можеше вече да спи. Бе просто преситен от сън и по неволя трябваше да гледа с отворени очи белия пронизващ блясък на живота. Луташе се без покой. Въздухът бе влажен и лепкав, а внезапните дъждове не го освежаваха.

Животът го измъчваше. Разхождаше се по палубата докато болката станеше непоносима, а след това седеше отново в стола до момента, когато трябваше да тръгне. Наложил си най-сетне да прочете докрай списанието и взел няколко тома поезия от параходната библиотека. Те не можаха да го задържат и продължи да се разхожда.

След вечеря остана до късно на палубата, но и това не му помогна да заспи, когато слезе долу в каютата. Бе изчезнал и мигът, когато си почиваше от живота. Това бе твърде много. Запали електрическата лампа и се опита да чете. Един от томовете бе на Суинбърн. Отпусна се в леглото и запрелиства страниците, докато внезапно забеляза, че чете с интерес. Свърши строфата и се опита да продължи по-нататък, но се върна отново към нея. Остави книгата разтворена върху гърдите си и се замисли. Това е. Най-нужното Странно, че никога досега не му е хрумнало. Това бе смисълът на всичко. Той бе се носил непрекъснато в същата посока и сега Суинбърн му го показваше като щастлив изход. Той търсеше покой и наблизко покоят го очакваше. Погледна към отворения люк. Да, големината му бе достатъчна. Почувствува се щастлив за първи път от много време насам. Най-сетне бе намерил лек за своята болка. Вдигна книгата и прочете бавно и високо цялата строфа:

*„Когато вярата в живота,
надежди, страхове се сринат,
на всички богове с охота
накратко пак благодариме,
че всичко живо отминава
и мъртвият в покой остава,
макар и бавно, до морето
достига ручеят безимен.“*

Стана, пхна главата си през люка и погледна надолу към млечната пяна. „Марипоза“ газеше дълбоко и ако той се отпуснеше на ръце, краката му щяха да достигнат до водата. Ще се потопи без шум. Никой не би могъл да чуе. Политнали нагоре пръски намокреха лицето му. Усети солен вкус в устата си и му стана приятно. Помисли си дали трябва да напише своята лебедова песен и се засмя. Нямаше време. Той бе нетърпелив да тръгне.

Угаси светлината в каютата, която можеше да го издаде, и провеси най-напред краката си през люка. Раменете му се запречиха и бе принуден да се върне обратно, за да опита с прилепена към тялото ръка. Параходът внезапно се наклони и тласъкът му помогна да

изскочи, като остана увиснал на ръцете си. Отпусна се веднага щом краката му докоснаха вълните и се озова в тяхната млечна пяна. Бордът на „Марипоза“ мина покрай него като тъмна стена, насечена тук-там от осветените люкове. Параходът бързаше. Почти преди да разбере, Мартин остана зад кърмата и заплува бавно по разпенената повърхност.

Налетя една бонита, привлечена от белотата на тялото му и той се засмя на глас. Тя откъсна парче месо и му причини болка, която му напомни защо се намира тук. Това, което трябваше да направи, го бе накарало да забрави за своята цел. Светлините на „Марипоза“ ставаха все по-неясни в далечината, а той продължаваше да плува все така уверено, сякаш бе решил да стигне до най-близката суша, която се намираше на около хиляда мили оттук.

Това бе несъзнателният инстинкт за живот. Престана да движи ръцете си, но в момента, когато водата заля устата му, се изхвърли нагоре с рязко движение. Засмя се горчиво, като си помисли, че това е само желание да живее. Е, добре, той познаваше своята мощна воля, която с последно усилие щеше да унищожи себе си и да изчезне.

Застана в отвесно положение. Погледна тихите звезди и в същия миг изхвърли целия въздух от дробовете си. Със силни и бързи удари на ръцете и краката се измъкна до средата на гърдите си от водата. Така щеше да потъне по-скоро. Отпусна се и подобно на бяла статуя се устреми надолу. Веднага щом водата го покри, вдъхна със съзнателно движение, така, както постъпва човек, когато поема упойка. Започна да се задушава, ръцете и краката му съвсем несъзнателно заблъскаха водата и го издигнаха към повърхността и ясният поглед на звездите.

Помисли си с презрение за желанието да живее, но напразно насилваше своите разпънати от болка дробове да не вдишват. Добре! Ще трябва да опита другояче. Изпълни дробовете си с въздух до краен предел. Така щеше да стигне много дълбоко. Преметна се и заплува с главата надолу, като загребваше с всичките си сили и воля. Потъваше все по-дълбоко. Очите му бяха отворени и видя призрачните фосфоресциращи следи, които оставяха стрелкащите се бонити. Плувайки, надяваше се, да не го нападнат, тъй като това можеше да отслаби волята му. Те не налетяха и той намери време да благодари за последното благоволение на живота.

Плуваше все по-надолу, докато ръцете и краката му се умориха и се придвижваха с мъка. Знаеше, че е успял да потъне дълбоко. Натискът в тъпанчетата му причиняваше болка, а главата му бучеше. Силите го изоставяха, но той принуждаваше ръцете и краката си да се движат и да го отнасят все по-надолу, докато внезапно волята го напусна и въздухът излетя от дробовите му с оглушителен шум. Мехурчетата като мънички балони се отриваха в бузите и очите му и отскачаха, за да поемат пътя нагоре. Тогава почувствува болка и задущаване. В замъгленото му съзнание проблясва мисълта, че това все още не е смъртта. Тя не причиняваше болка. Това бе животът и мъчителното задущаване бе неговата агония, с която той му нанасяше последния си удар.

Ръцете и краката не го слушаха вече, макар и конвулсивно те заблъскаха слабо във водата. Но той бе измамил и тях, и желанието за живот, което ги караше да се движат. Бе потънал много дълбоко. Те не можеха да го изнесат никога до повърхността. Стори му се, че плува бавно в някакво море от неясни видения. Попадна в цветове и отблясъци, които го заливаха и потъваха в него. Но какво бе това? Макар че приличаше на фар, блесна с ослепително бялата си ярка светлина в мозъка му. Примигваше все по-бързо и по-бързо. Чу продължителен тътен и му се стори, че пропада в някакво огромно, безкрайно стълбище. Далече, чак към дъното, потъна в мрак. Това бе всичко, което можа да долови. Потъна в мрака, а мигът, в който го разбра, бе последното, което стигна до него.

Издание:

Джек Лондон. Мартин Идън
Роман. Второ издание
Американска. II издание.

Книгоиздателство: „Отечество“ — София, 1982
Превод от английски: Александър Бояджиев, 1982

Дадена за набор на 12.I.1982 г.
Подписана за печат на 18.II.1982 г.
Излязла от печат на 26.V.1982 г.
Формат 16/60/90.
Печатни коли 22.
Издателски коли 22.
Условно издат. коли 21,66.
Цена 2,07 лв.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.